

Львівський державний університет внутрішніх справ

**ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

**Збірник тез доповідей учасників
VIII Всеукраїнського круглого столу
08 грудня 2022 року**

**Львів
2022**

УДК 340.12(062.537)
Д 36

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції Львівського
державного університету внутрішніх справ
(протокол № 7 від 12 грудня 2022 року)*

Упорядники:

ЗАБЗАЛЮК Дмитро, доктор юридичних наук, доцент
завідувач кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права Львівського державного
університету внутрішніх справ

КУЧЕР Віталій, кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії права, конституційного
та приватного права факультету № 1 Інституту
з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ

Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: збірник тез доповідей учасників учасників VIII Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 08 грудня 2022 року) / Упорядники: Д.Є. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 234 с.

У збірнику розміщено матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників VIII-го Всеукраїнського круглого столу «Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції», які присвячені історико-теоретичним, конституційним, міжнародним та філософсько-правовим засадам державотворення та правотворення, галузевим проблемам зазначеного явища в контексті євроінтеграції.

Матеріали подані в авторській редакції. За дотримання авторських прав, достовірність інформації та коректність висновків відповідальність несуть автори.

УДК 340.12(062.537)

© Львівський державний
університет внутрішніх справ, 2022
© Автори публікацій, 2022

ЗМІСТ

АРТИМОВИЧ Андрій. Сортування сміття як формування екологічної свідомості українців _____	8
АФТАНАСІВ Валерія. Евтаназія: до питання легалізації в Україні _____	10
БАЛИНСЬКА Ольга. Контент державотворення в умовах війни _____	13
БАРАБАШ Ольга. Система захисту прав дітей в умовах воєнного стану _____	15
БАРАНКЕВИЧ Анна. Строки прийняття спадщини неповнолітніми спадкоємцями в умовах воєнного стану _____	19
БЕДРІЙ Вікторія, СЕМЕН Ірина. Вплив російсько-української війни на діяльність юридичних клінік в Україні та Польщі _____	22
ВЕРБИЦЬКА Катерина. Взаємодія міжнародного права з національною правовою системою України _____	28
ВОЙТАНОВСЬКА Мар'яна. Особливості правового регулювання праці жінок в Україні _____	31
ВОЙТЕНКО Антон. Соціальні чинники професійної діяльності прокурора _____	34
ГАВРИЛЬЦІВ Марія. Еволюція теорії прав людини в контексті розвитку глобального конституціоналізму _____	38
ГАВРИЛЬЦІВ Марія, КАЛЬНИЦЬКИЙ Павло. Особливості реалізації конституційних прав і свобод людини в умовах введення в Україні воєнного стану _____	40
ГАПОТІЙ Віола. Юридичні дозволи: деякі аспекти загальнотеоретичної характеристики та співвідношення понять _____	43
ГАРМАТА Ольга. Роль судової реформи на шляху до євроінтеграції України _____	46
ГОЛОВКІН Богдан. Корупційні ризики у сфері перевезень автомобільним транспортом _____	48
ГОРБУНОВА Олена. Правові аспекти добровільного встановлення батьківства за сімейним законодавством України _____	51

ЄСИМОВ Сергій. Трансформація виборчого права в умовах цифрової реальності _____	54
ЗАБЗАЛЮК Дмитро. Доктринальний зміст окремих політико-правових ідей доби Середньовіччя _____	57
ЗАГУМЕННА Юлія. Співвідношення понять «система безпекового законодавства» та «система нормативно-правових актів у сфері національної безпеки» _____	59
ЗАЙЦЕВ Руслан. Походження фідучіарніх (довірчих) правовідносин _____	66
ЗДРЕНИК Іванна. Проблема забезпечення права людини на охорону здоров'я в умовах війни _____	69
ЗЕЛІНСЬКИЙ Данило. Реалізація права на працю особами з інвалідністю в Україні _____	72
КАРПЕНКО Роман. Джерела права у контексті євроінтеграції _____	75
КАТЕРЕЗЮК Д. Особливості усиновлення дитини в умовах воєнного стану _____	77
КИЯН Володимир. Щодо організації трудових відносин в умовах воєнного стану _____	80
КІРІЄНКО Тетяна. Право людини на безпеку _____	84
КОВАЛІВ Мирослав, ШУКАЛОВИЧ Богданна. Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації державних службовців _____	86
КОВАЛЬ Ірина. Порухення прав дітей під час війни _____	89
КОГУТ Ярослав. Методи протидії інформаційно-психологічним операціям _____	92
КОСЯЧЕНКО Ксенія. Зміни у податковому законодавстві в умовах євроінтеграційних процесів _____	94
КОШУЛАП Святослав. Екологічна цінність лісів та ефективного збереження і відтворення лісових ресурсів _____	97

КУЧЕР Віталій, ЄВХУТИЧ Ірина. Реєстрація та припинення шлюбу в Україні: виклики сьогодення _____	101
ЛЕПІСЕВИЧ Петро. Примусове виселення з Криму кримськотатарського народу під час другої світової війни: історико-правове дослідження _____	104
МАКОВІЙ Віктор. Окремі питання новелізації правового регулювання спадкових відносин в умовах воєнного стану _____	108
МАЦЕЙКО Ангеліна. Захист прав людини в умовах війни _____	112
МЕЛЬНИК Надія. Спільні та відмінні риси дефініцій «право» та «закон» _____	116
МИРЗА Світлана. Проблемні питання реалізації права на ім'я за цивільним законодавством України _____	119
МИЦЬ Олена. Особливості роботи нотаріусів у період воєнного стану _____	122
ОНИШКО Оксана. Право на охорону здоров'я у рішеннях Європейського Суду з прав людини _____	125
ОНИШКО Оксана, ЛІТВІНОВА Юліана. Правові інструменти захисту права інтелектуальної власності за нормами законодавства ЄС _____	130
ОНИШКО Оксана, ЛУЖЕЦЬКА Вікторія. Основні аспекти забезпечення права інтелектуальної власності в Україні _____	140
ОРЕЛ Ілона. Захист права на донорство _____	145
ПАНКЕВИЧ Олег. Принцип заборони дискримінації (деякі правові позиції Страсбурзького Суду) _____	149
ПАНЧЕНКО Олена. Значення верховенства права в умовах воєнного стану _____	153
ПАРАСЮК Василь. Реалізація правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, її близьких родичів та членів сім'ї: проблемні аспекти _____	156

ПАРАСЮК Михайло. Окремі аспекти розуміння правової природи цифрового цивільного обороту щодо інтелектуальної власності_____	160
ПЕРЕТЯТЬКО К. Правове регулювання і реалізація права інтелектуальної власності: зміст та особливості_____	163
ПЕТРОВСЬКИЙ Андрій. Встановлення факту народження або смерті особи у цивільному процесі України в умовах воєнного стану_____	166
ПИНДА Назарій. Правові основи відшкодування шкоди Україні, заподіяної внаслідок російської агресії_____	168
ПОВАЛЕНА Мар'яна. Євроінтеграційні процеси України: проблеми та перспективи_____	170
РОЙКО Андрій. Підстави перегляду відмовних висновків у 1990-х роках, щодо реабілітації учасників ОУН та УПА_____	173
РОМАНОВА Альона. Національно-правова ідентичність як важливий чинник паритетних умов євроінтеграції України_____	176
РУДИЙ Назар. Розширення праворозуміння в контексті сучасних нейронаукових досліджень_____	179
РУФАНОВА Вікторія. Права жінок в умовах війни_____	183
САВАЙДА Олена, ЧЕРЕВКО Вікторія. Захист прав людини під час воєнного стану_____	187
СЕРЕДНИЦЬКА Інга. Державна реєстрація шлюбу, як реалізація права на створення сім'ї_____	189
СТЕЦЮК Наталія. Конституційна вимога відбору кандидатур на посаду судді конституційного суду України на конкурсних засадах (проблеми реалізації)_____	192
СТЕЦЮК Петро. Проблеми забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України (конституційно-правові аспекти)_____	196
ТОЛОКОЛЬНИКОВА Анжела. До питання виплати грошового забезпечення сім'ям військовослужбовців, захоплених у полон_____	199

ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан. Право на мирні зібрання: особливості реалізації в Україні в контексті практики Європейського Суду з прав людини _____	202
ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан, ЛОТОЦЬКИЙ Андрій. Особливості формування механізму притягнення до юридичної відповідальності за воєнні злочини вчинені під час російської агресії в Україні _____	205
ФЕДІНА Наталія. Теоретико-правові аспекти правотворчості та правозастосування в період становлення української державності _____	208
ФЕДІНА Наталія, ШЕВЧЕНКО Софія. Євроінтеграція як складова одиниця державотворення _____	211
ЦИЦИК Ольга. Громада як первинний елемент формування правової держави _____	214
ШАПОВАЛ Леся. До питання покращення судового захисту прав неповнолітніх в Україні _____	217
ШЕВЦІВ Михайло, ГІЛЕЦЬКА Олена. Обмеження прав людини та громадянина під час дії правового режиму воєнного стану _____	221
ШЕВЦІВ Юлія. Шлюбно-сімейні відносини на українських землях періоду Гетьманщини _____	224
ШИШКО Валерій. Правовий статус журналіста: до постановки проблеми _____	227
ЯРЕМЧУК Віталій. Право на освіту та особливості його реалізації в сучасній Україні _____	230

АРТИМОВИЧ Андрій,
*здобувач ступеня бакалавра факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СОРТУВАННЯ СМІТТЯ ЯК ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

Проблема утилізації відходів є всесвітньою глобальною проблемою, яка на перший погляд далека від буденного життя. Проте з наслідками засмічення території України зіштовхується кожен з нас. Різкий шкідливий запах, розклад токсичних речовин спричиняють пришвидшення глобального потепління на планеті. Дана проблема актуальна для кожної країни в світі.

Роздільний збір сміття для європейців та мешканців інших розвинених країн – повсякденна справа, як похід до магазину за продуктами. Коли подорожуєш Європою, впадає в очі велика кількість різнокольорових контейнерів для сміття. І чим розвиненіша країна, тим цих контейнерів більше. В Україні дуже маленький відсоток людей дійсно сортують відходи, хоча мають для цього можливості. Дехто не знає, з чого почати, а дехто просто не розуміє важливість сортування сміття [1].

З 1 січня 2018 року Україна зобов'язалася сортувати все сміття за видами матеріалів, а також розділяти його на придатне для повторного використання, для захоронення та небезпечне.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про відходи» відходи – будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [2].

Також важливим прогресивним явищем виступає наявність у вище згаданому Законі наступного визначення, а саме те, що сортування відходів – механічний розподіл відходів за їх фізико-хімічними властивостями, технічними складовими, енергетичною цінністю, товарними показниками тощо з метою підготовки відходів до їх утилізації чи видалення [2].

На нашу думку, сортування сміття – це один із вагомих кроків до виховання в суспільства розуміння важливості охорони середовища від сміття.

Пропонується вводити у навчальних закладах (бажано починаючи з дошкільних) спеціальні уроки, де б діти та молодь могли цікаво дізнаватися про світові тенденції щодо сортування, переробки та вторинного використання тих речей, які ми звикли називати сміттям.

Манич Н.Є. та Король В.В. провели аналіз рекламних роликів різних зарубіжних країн та встановили, що семантичний аналіз рекламних зразків показав, що у них використані різноманітні важелі впливу на людську свідомість. Серед них присутні емоційна та інформаційна складові для комплексного впливу.

Даний досвід є багатозначним для впровадження культури сортування відходів та сміття в українців [3, с. 129].

Проаналізувавши ефективні зразки соціальної реклами різних країн, можна надати наступні рекомендації для майбутніх рекламних кампаній на підтримку сортування сміття, які будуть створюватись в Україні. По-перше, реклама має містити знаки, які будуть правильно та адекватно інтерпретовані цільовою аудиторією. По-друге, реклама має поєднувати в собі як емоційну, так і інформаційну складові. На початку реклами краще задіювати емоційні важелі пливу, а інформаційну частину надавати ближче до кінця ролика. Також реклама повинна містити цілісний та цікавий сюжет, який міститиме інтригу. Реклама має містити нову, неординарну ідею, яка зможе здивувати глядача та змусить привернути увагу до наявної проблеми відсутності сортування сміття [3, с. 132].

Згідно даних Міністерства розвитку громад та територій України, в Україні за 2021 рік утворилось понад 51 млн. м³ побутових відходів, або понад 10 млн. тонн, які захоронюються на 6 тис. сміттєзвалищ і полігонів загальною площею майже 9 тис. га [4].

Завдяки впровадженню, в 1725 населеному пункті роздільного збирання побутових відходів, роботі 34 сміттесортувальних ліній, 1 сміттєспалювального заводу і 3 сміттєспалювальних установок перероблено та утилізовано близько 7,64% побутових відходів, з них: 1,14% спалено, а 6,5% побутових відходів потрапило на заготівельні пункти вторинної сировини та сміттєпереробні лінії [4].

На нашу думку, основними чинниками, що сприяють такому стану сфери поводження з побутовими відходами, стримують впровадження сучасних методів та технологій є недостатність фінансування, яке здійснюється загалом за рахунок коштів споживачів послуг та витрат з місцевих бюджетів на ліквідацію несанкціонованих сміттєзвалищ.

Сортування допомагає зменшити кількість відходів, які знаходяться на сміттєзвалищі, завдяки їх подальшій утилізації. Без цього сміття буде тільки накопичуватись, адже для його розкладання потрібно надто багато часу. Наприклад, картонні коробки розкладаються протягом 3-х місяців, офісний папір – 2 роки, консервні банки – 10 років, пластикові пляшки – 180-200 років, алюмінієві банки – 500 років. Важливість роздільного збору сміття важко переоцінити з екологічної точки зору, проте і з економічної також [1].

Щороку в Україні утворюється 11-13 млн. тонн твердих побутових відходів (ТПВ). Річна кількість відходів на душу населення становить близько 300 кг, при цьому спостерігається суттєва різниця в показниках утворення відходів між міською та сільською місцевостями. Збільшення показників утворення відходів пов'язане з підвищенням рівня життя, враховуючи співвідношення між динамікою ВВП на душу населення та рівнями питомого утворення відходів [5, с. 41].

За різними даними, рівень переробки ТПВ в Україні коливається від 3 до 8%, тоді як для країн Європейського Союзу він складає до 60% ТПВ. При цьому більше 90% ТПВ спрямовується на полігони та несанкціоновані звалища. Згідно з

офіційними розрахунками, 10 000 га землі зайнято близько 6 700 полігонами та звалищами, хоча неофіційні показники можуть бути навіть ще вищими [5, с. 42].

Тож, для нашої країни сортування відходів – одна з найбільших проблем. Люди не знають, як правильно розділяти сміття і для чого це робити. Тим часом правильна утилізація і сортування відходів здатні вирішити безліч екологічних і фінансових завдань.

Отже, завдяки прогресивним зусиллям молодих науковців, активістів та інших небайдужих українців дане питання з кожним днем виходить на новий рівень, незважаючи на тяжкий воєнний стан в державі: впроваджується новітня система виховання у дітей та молоді в навчальних закладах, соціальна реклама, повноцінний доступ до Інтернету та запозичення практики у зарубіжних держав.

Список використаних джерел:

1. Шаповалова М. Сортування сміття – красиве і корисне: URL: https://lb.ua/society/2018/05/02/396399_sortuvannya_smitty_a_krasive_i_korisne.htm (дата звернення: 19.11.2022).

2. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 р. № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.11.2022).

3. Манич Н.Є., Король В.В. Семантичний аналіз реалізованих за кордоном зразків соціальної реклами на підтримку сортування сміття. *Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 24-25 січня 2020 р. Київ : ГО Інститут інноваційної освіти, 2020. С. 125-132.*

4. Стан сфери поводження з побутовими відходами в Україні за 2021 рік (за даними Міністерства розвитку громад та територій України): URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/stan-sfery-povodzhennya-z-pobutovymy-vidhodamy-v-ukrayini-za-2021-rik/> (дата звернення: 19.11.2022).

5. Планування міжмуніципальної системи інтегрованого поводження з твердими побутовими відходами [методичний посібник] / [А. М. Артов, В. Є. Сороковський] ; за заг. ред. В. Є. Сороковського ; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO. К., 2016. 103 с.

АФТАНАСІВ Валерія,

здобувач ступеня бакалавра Інституту права

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ЕВТАНАЗІЯ: ДО ПИТАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

У наш час людство знаходиться на новій стадії розвитку, у зв'язку з чим вже давно виникла необхідність розробки проблем нового – четвертого покоління прав, які пов'язані з численними науковими відкриттями в галузях мікробіології, генетики, медицини тощо.

До цього покоління прав людини, як видається, належить і право на «добру, легку смерть» (від грец. «ευ» – добрий і «θάνατος» – смерть), тобто *евтаназію*. Уперше цей термін вжив англійський філософ Френсіс Бекон у своїй праці *Advancement of Learning*. Якщо брати до уваги словник Оксфордського університету, то він трактує термін «евтаназія» троїсто: по-перше, це спокійна, легка смерть; по-друге – засіб, необхідний для її досягнення; по-третє – дії (бездіяльність), необхідні для здійснення такої смерті [див. 1, с. 6].

З медичної точки зору, евтаназія – це практика припинення (або скорочення) лікарем життя людини, яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання, що здійснюється з документально затвердженою згодою з метою припинення страждань в безболісній або мінімально болісній формах [2, с.4].

Як відомо, евтаназія буває добровільною, примусовою й недобровільною (такою, що здійснюється без згоди хворого, який, як правило, знаходиться без свідомості). Остання проводиться всупереч волі людини, а тому розглядатиметься як кримінальний злочин і каратиметься законом.

Недобровільна евтаназія («*involuntary euthanasia*»; також – «мимовільна евтаназія») відбувається тоді, коли згода пацієнта є неможливою; по відношенню до дітей вона є незаконною у всьому світі, але не розглядається як кримінальне правопорушення за певних обставин у Нідерландах згідно з Гронінгенським протоколом, розробником якого був доктор Едуард Верхаген.

В сучасній літературі виділяють різні види евтаназії. В. Ворона відзначає, що залежно від характеру дій, спрямованих на здійснення евтаназії, розрізняють дві форми: активну і пасивну. Активна евтаназія – це проведення певних дій із прискорення смерті невиліковно хворої людини, згідно з її проханням, із метою позбавлення тяжких страждань. Активна евтаназія може бути здійснена також спільними діями лікаря і пацієнта (наприклад, хвора людина вживає певні лікарські засоби, призначені лікарем, які є необхідними для настання смерті). Пасивна (негативна) евтаназія – це незастосування засобів і невиконання лікарських маніпуляцій, які б підтримували певний час життя важко хворого пацієнта, за умови, що пацієнт висловив прохання не здійснювати медичне втручання [3, с.19].

Деякі елементи евтаназії вчені знаходять з давніх-давен. Так, ще у Спарті були задокументовані акти вбивства новонароджених хворих та немічних немовлят шляхом скидання немовляти зі скали або залишення їх в віддалених місцях від міста для поживи хижим звірям, а також схиляння до самогубства людей старше 60 років. Також у Законах XII таблиць було закріплено, що лікар мав право позбавляти права на життя неповноцінних новонароджених [4, с.123].

Опираючись на досвід зарубіжних країн, варто сказати, що першовідкривачем законодавчого закріплення права на евтаназію є штат Каліфорнія (США), де в 1977 році був прийнятий закон «Про право людини на смерть» [5, с.226].

Проте варто зазначити, що станом на 2022 рік такий вид добровільної смерті дозволений лише у кількох країнах, зокрема, це Нідерланди, Німеччина,

Бельгія, Колумбія, Швейцарія, Люксембург, деякі штати США, частина Австралії та Іспанія (де евтаназія й асистоване самогубство стали доступними з березня 2021).

У наш час в США правове регулювання евтаназії зумовлюється федеративним територіальним устроєм держави, де штати можуть встановлювати власно прийняті закони. Зокрема, такий метод добровільного позбавлення себе життя за допомогою медикаментозних засобів дозволений наразі у 9 штатах: Вашингтон, Гаваї, Каліфорнія, Вермонт, Колорадо, Мейн, Монтана (наразі немає офіційного законопроекту, який би регулював питання евтаназії, проте, ця процедура активно застосовується), Нью-Джерсі, Орегон і окрузі Колумбія. У цих штатах процес евтаназії регулюється численними законами. Як приклад: у Вашингтоні Законом «Про гідну смерть» («The Washington Death with Dignity Act») від 4 листопада 2008 року: «Цей акт дозволяє невиліковно хворим дорослим, що хочуть покінчити з життям, вимагати смертельні дози ліків від лікарів та лікарів-остеопатів. Ці невиліковно хворі пацієнти, яким залишилося жити менше шести місяців, мають бути жителями Вашингтона» [6, с.2].

Чи готове наразі українське суспільство говорити про проблему гідної смерті? З одного боку, ми живемо в демократичній, вільній, суверенній державі. Тому кожен має мати право вибору. З іншого боку - дане право суперечить праву людини на життя, тому натомість просування евтаназії як єдиного методу вирішення проблем держава повинна зосередити всі можливі зусилля фахівців на пошуки шляхів з метою скорочення смертності та забезпечення гідного життя навіть в умовах невиліковних хвороб; застосувати комплекс заходів, спрямованих на полегшення фізичних та емоційних страждань пацієнтів.

З причин, через які в Україні на даний час неможливо узаконити евтаназію, можна назвати зокрема такі: збільшення ризику тиску на інвалідів, старих і невиліковно хворих людей з боку родичів, охочих розжитися їхнім майном або спадщиною; можливість виникнення проблем з правильністю діагнозу і прогнозом подальшого розвитку захворювання, отриманням згоди пацієнта, що перебуває в непритомному стані, встановленням і доведенням добровільності відмови від життя, медико-етичними моментами і навіть торгівлею людськими органами [7].

З огляду на події, які відбуваються на даний час в нашій країні треба зазначити: з дня повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, громадяни нашого суспільства суттєво змінили свою думку стосовно такого поняття як «евтаназія». Тисячі людей, що втратили кінцівки, можливість бачити навколишній світ та відчувати його, щодня безперервно борються за своє життя. Проте необхідно пам'ятати і про тих, що знаходяться в край важкому стані, не маючи більше жодних шансів на повноцінне, щасливе життя. Як на мене, останні, з надзвичайно важкими діагнозами та неможливістю жити, справді заслуговують на гідну смерть, якщо на це їх воля.

Список використаних джерел:

1. Черниш В.М., Степаненко В.Д. Конституційне право. До питання про історіографію вітчизняного нотаріату: історико-правовий аспект. *Юридичний радник*. 2010. №1(49). С. 5-9.
2. Тронь Н.В. Біоетичні проблеми болю, страждання, реабілітації та евтаназії. *Безпека життєдіяльності. Основи біоетики та біобезпеки*. Полтава, 2020. 117 с.
3. Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: проблеми теорії і практики: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.02 / *Ин-т законодавства ВР України*. Київ, 2010. 32 с.
4. Мухамєдова Е.Е. Репродуктивні права фізичної особи в системі особистих немайнових прав. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. Серія: «Юридические науки». Т. 25 (64). 2012. № 2. С. 136-141.
5. Гайдайчук І. В. Право людини на евтаназію: міжнародно-правове закріплення та практика. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського* : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.). Одеса : Фенікс, 2013. С. 225-228.
6. Фетько Ю.І. Евтаназія в США та Канаді: теоретико-правові засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Право*. 2021. № 67. С.54-58.
7. Тимошук О. Наслідки евтаназії або чи узаконять добровільну смерть в Україні? URL: <https://dt.ua/family/naslidki-evtanaziyi-abo-chi-uzakonyatdobrovilnu-smert-v-ukrayini-.html>

БАЛИНСЬКА Ольга,

*доктор юридичних наук, професор,
проректор, професор кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КОНТЕНТ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Контент – це поняття, що охоплює вміст, інформаційне наповнення (здебільшого йдеться про засоби масової комунікації). Такий вміст можна доставляти через Інтернет, кіно, телебачення, радіо, смартфони, аудіо-, друковані та електронні книги, журнали, організовані наживо події, такі як конференції та виступи.

Саме контент засобів масової комунікації, як стверджує український дослідник-журналіст Георгій Почепцов [1], став тією силою впливу на людину, яка багатократно посилилася після домінування телебачення та соцмереж і яка створила новий тип маси, що називається інформаційною масою. Оскільки

пізнання реальності дедалі більше йде із медіа, а не з фізичного світу, то доводиться говорити про однотипність мислення людства. Раніше це робили релігія та ідеологія (боролися з відхиленнями у поведінці за допомогою підпорядкуванню сакральному), а сьогодні – бізнес і політика (застосовуючи технології інформаційного та віртуального простору як імітації реального світу, що можна визначити як «гуманітарний інжиніринг»). Людина, попри її вивищення у антропоцентричних вченнях, у сучасному контенті сприймається як інженерна конструкція, архітектурна споруда, вибудована цілеспрямованим впливом засобів масової інформації та комунікації.

Тож Г. Почепцов стверджує, що саме вироблення контенту є основним завданням гуманітарного інжинірингу, а цей контент художнього порядку може бути заточеним під ті чи інші соціальні цілі. Можна міняти людей, а можна і цілі держави. Саме це сталося з тим населенням, що проживає на території, яка позначена на карті як російська федерація. Дослідник наводить чітке пояснення цьому: «Наприклад, Сталін побачив потребу створити в суспільстві такий параметр, як «ворог народу», і вся держава зайнялася виявленням цих неіснуючих ворогів, у результаті чого вдалося створити і мобілізаційну політику, мобілізаційну економіку. Тобто була породжена певна мобілізаційна демократія, котра існувала у конституції, але котрої не було насправді» (Почепцов, с. 17). На сьогодні ця ситуація тільки загострилася. Московити «живуть у вимисленій для них реальності, де змішані у різній пропорції минуле, теперішнє і майбутнє залежно від поставленої мети. Держава може розвертати цю модель у різні сторони, а всі вважають це реальністю. Держава прагне того, щоб її очі та вуха були очами та вухами будь-якого громадянина. Не варто дивитися і слухати те, що держава не вважає важливим» (Почепцов, с. 25).

Ще зовсім донедавна доволі значна частина українців, на жаль, перебувала у цьому контенті, прокинувшись одного ранку 24 лютого 2022-го від вибухів ракет, випущених з території рф. І коли станом на початок 2020 року певна частина мешканців підтримували вступ до Євразійського економічного союзу (23% на Півдні і 24% на Сході України), а кількість прихильників вступу до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану сягала 13% [2], то під час опитування в листопаді 2021 року 58% українців заявили, що проголосують за вступ країни до НАТО, що на 24% більше, ніж у березні 2014 року [3], а згідно з даними цьогогорічного опитування, 86% підтримують приєднання України до ЄС, 76% – за вступ у НАТО [4].

Контент українських засобів масової комунікації уже десятий місяць, цілком закономірно, заповнений воєнною тематикою: відображення бомбардувань та їх наслідків, репортажі з місць масових поховань жертв російських агресорів, новинні марафони і навіть концерти з виконанням пісень про війну і зборами коштів для перемоги. Проте, коли в перші дні війни цей контент був повністю «репортажним», то вже буквально через місяць інформація засобів масової інформації та комунікації почала дедалі впевненіше набувати державотворчого змісту. Йдеться не лише про гасла, які формувалися спонтанно (як-от «Все буде Україна!»), а про цілеспрямовану цілісну інформаційну

політику, спрямовану на підтримку та орієнтовану на повоєнну відбудову нашої держави. Йдеться про використання найрізноманітніших можливостей розказати світові, який втомився від страшних і сумних новин з України, що війна, розв'язана росією, триває, що український народ сплачує неймовірно високу ціну за право мати незалежну державу.

І видається, що цей український державозахисний, державозберігаючий і державотворчий контент стає фундаментом для формування єдиної національної ідеї, якої не було в українців ніколи. Адже, як сказав відомий сучасний історик Ярослав Грицак, аналізуючи кількість подрібнених «Україн», «вирішальну роль в об'єднанні народу відіграє не національна ідея, а щоденний досвід життя, у якому є і перемоги, і поразки [5]. Тому на об'єднання нації працює і Голодомор як національна трагедія, і спортивні перемоги, які дають людям щось більше, ніж проста новинна інформація.

Віртуально проголошена державна єдність має всі шанси стати реальністю і навіть дійсністю, тобто діяною (від слова «дія») реальністю, де основною державотворчою дією буде об'єднання. Головне, щоб знову на знайшовся якийсь чинник розбрату та непорозуміння.

Список використаних джерел:

1. Почепцов Г. Цивілізація контенту. Харків: Фоліо, 2021. – 348 с. (Серія «Сучасні технології»)
2. Патріотизм, мова та зовнішньополітичні пріоритети – громадська думка України. URL: https://dif.org.ua/article/%20patriotyzm_mova%20%20
3. Більшість українців хочуть вступу Екраїни в НАТО. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/infographic-ukrayintsi-nato/31600680.html>
4. Понад 85% українців підтримують приєднання України до ЄС, 76% - за вступ у НАТО. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3418033-ponad-85-ukrainciv-pidtrimuut-priednanna-ukraini-do-es-76-za-vstup-u-nato.html>
5. Грицак Ярослав. Одна? Дві? Двадцять дві? URL: <https://zbruc.eu/node/95051>

БАРАБАШ Ольга,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*«Сьогодні, краще, ніж будь-коли, ми усвідомлюємо,
що побудова кращого майбутнього починається з дітей - із забезпечення
їхнього здоров'я, освіти, безпеки та оточення їх любов'ю».*

Коффі Ананн

Важливу роль в утвердженні захисту прав дитини відіграла Загальна декларація прав людини, прийнята у 1948 р. та доповнена Міжнародними пактами 1966 р. у яких дитина визнається об'єктом особливого захисту. Саме ці документи спеціально стосуються проблеми прав дітей. На їх основі було розроблено і в 1959 р. Генеральною Асамблеєю ООН прийнято Декларацію прав дитини, яка стала першим нормативним актом з прав дитини. У Декларації було проголошено соціальні та правові принципи, що стосуються захисту та благополуччя дітей, розширено принципи, що містяться в Женевській декларації. Було сформульовано десять положень (принципів), які визначили дії тих, хто відповідає за захист прав дитини як на міжнародному рівні, так і на національному. Декларація проголосила, що «людство має давати дитині краще, що має» [1]. У положеннях цього документу зазначалося, що «дитина, через її фізичну та розумову незрілість, потребує спеціальної охорони та турботи, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження» [1].

Також у 1974 р. було прийнято Декларацію про захист жінок та дітей у надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів. У 1986 р. – Декларацію про соціальні та правові принципи, що стосуються захисту та благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх усиновленні на національному (що приймає сім'я – співвітчизники) та міжнародному (що приймає сім'я – іноземці) рівнях.

20 листопада 1989 р. резолюцією 44/25 Генасамблея ООН ухвалила Конвенцію про права дитини, яка стала основним документом, що розглядає права дитини на міжнародному рівні [2]. Конвенція враховує необхідні норми щодо прав дитини, дає їх тлумачення [2].

Основним принципом захисту прав дітей, згідно з Конвенцією, виступає визнання пріоритету інтересів дітей. У ній міститься вимога особливої турботи суспільства про соціально вразливі групи дітей таких як сироти, інваліди, біженці тощо. Отож, визнаючи дитину самостійним суб'єктом права, Конвенція ставить перед державами-учасницями завдання підготовки дитини до самостійного життя та виховання.

З огляду на те, що численні збройні конфлікти торкаються прав дітей, Генеральна Асамблея ООН 25 травня 2000 р. прийняла два факультативні протоколи до Конвенції про права дитини: перший – щодо участі дітей у збройних конфліктах [3], другий – щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії [4]. У першому, зокрема, наголошується, що держави-учасниці повинні забезпечувати умови для того, щоб військовослужбовці їх збройних сил, які не досягли 18-річного віку, не брали пряму участь у військових діях. 30 вересня 2000 р. Всесвітнім Конгресом на найвищому рівні на користь дітей була прийнята Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей [5].

В Україні останнім часом відбуваються масові порушення прав дитини, зокрема й після 24 лютого 2022 року, коли російська федерація здійснила вторгнення на територію нашої держави. З огляду на ці події, 17 березня 2022 р. було утворено Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах

воєнного стану [6]. Основними завданнями Координаційного штабу є: визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану; прийняття оперативних рішень щодо захисту прав дітей; моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей в Україні у державах їх тимчасового перебування, які виїхали за межі України, а також організація їх повернення в Україну; інформування громадян України та міжнародної спільноти про становище та потреби в захисті дітей в умовах воєнного стану; організація евакуації дітей, зокрема дітей з інвалідністю та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, які влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, які перебувають під опікою, піклуванням, які влаштовані до сімей патронатних вихователів, з небезпечних територій, створення безпечних умов для їх перебування тощо [6].

Позитивною у даному аспекті є судова практика при розгляді спорів щодо дітей в умовах воєнного стану та ефективні способи захисту. Так, на думку Верховного Суду найкращі інтереси дитини мають першорядне значення і повинні повністю й ефективно дотримуватися. Держава має позитивні зобов'язання щодо дітей, щоб будь-які вжиті заходи ніколи не шкодили їхньому здоров'ю та розвитку. «Сьогодні в умовах воєнного стану суддям доводиться розглядати питання щодо визначення місця проживання дитини, участі батьків у її вихованні тощо. Треба пам'ятати, що найкращі інтереси дитини – це насамперед забезпечення її життя і здоров'я», – наголошено суддями [7].

Звісно, можна знайти приклади виховного впливу на батьків, хоча таких фактів мало. Так, аргентинський суддя з сімейних питань засудив батьків до читання повісті Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц», Конвенції про права дитини, а також твори іспанського філософа Фернандо Саватера «Етика для Амадора». Суд знайшов такий спосіб навчити розлученого подружжя спілкуватися один з одним цивілізовано, зобов'язавши їх протягом місяця з'являтися до суду та під наглядом спеціального співробітника читати ці твори. Такий вирок суддя виніс, бо манера поведінки чоловіка та жінки шкодить психічному стану їхніх дітей 13 та 6 років, заважає контакту між братами і ставить інтереси сторін конфлікту вище інтересів дитини. На думку судді, читання великих творів про моральні якості сприятиме встановленню між батьками та синами теплих, довірливих відносин. Адвокат із сімейних питань позитивно оцінила вердикт судді, назвавши його комплексним вирішенням проблеми сім'ї, яка перебуває в кризових відносинах. До речі, відмовитись виконувати вирок батьки не могли. В іншому випадку суддя розпорядився б про насильницьке конвоювання батьків до зали суду.

Вітчизняна судова практика стверджує, що «рівність прав батьків є похідною від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток і належне виховання, передусім повинні бути визначені та враховані інтереси дитини в ситуації спору, а вже потім – і якщо це не порушуватиме права та інтереси

дитини – підлягають врахуванню інтереси батьків» (Постанова КЦС ВС від 30 березня 2021 року у справі № 756/13187/17). Також Верховний Суд наголошує, що «при розгляді відповідних спорів обов'язковим є залучення органу опіки і піклування» (Постанова КЦС ВС від 14 вересня 2022 року у справі № 466/1017/20).

Також судді висловлюють думку щодо труднощів, які можуть виникати при розгляді спорів про участь в її вихованні після 24 лютого 2022 року. Наприклад, якщо дитина виїхала за кордон з одним із батьків, то, вирішуючи в умовах воєнного стану спір про місце проживання дитини, суд має враховувати пріоритет інтересів дитини при вирішенні будь-якого питання, що стосується дітей, невід'ємність і пріоритет права дитини на життя, перебування її в безпечному середовищі. «Для суду важливо не просто ухвалити рішення, а воно має бути таким, щоб його можна було реально виконати» [7]. Є й інше питання: як забезпечити участь одного з батьків, що залишився в Україні, у вихованні дитини, яка виїхала за кордон з іншим із батьків. Адвокати обговорюють це питання, зокрема, висловлюється думка про можливість участі одного з батьків, що залишився в Україні, у вихованні дитини принаймні через спілкування засобами електронного зв'язку в режимі відеоконференцій (за допомогою Skype, Zoom тощо). Зокрема, треба надавати батькам можливість спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, щоб дитина пам'ятала, що в неї є обое батьки [7].

Власне одним із інструментів захисту прав дітей є формування особливого порядку судочинства щодо неповнолітніх, щодо яких вчинено протиправні дії. В основі цієї системи лежить доктрина *Parens patriae* (доктрина римського права «держави-батька»), згідно з якою держава поводить себе як піклувальник або відповідальна особа за неповнолітніх, захищаючи їх від небезпечної поведінки та шкідливого оточення. Саме тому, при розгляді справ щодо дітей необхідно встановити, в чому полягають найкращі інтереси дитини, оцінити всі обставини з урахуванням доказів, заслухати думку дитини, а в рішенні ретельно викласти мотиви його ухвалення. При розгляді таких спорів необхідно брати до уваги, що мати і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі між собою. Водночас розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
3. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. ООН; Протокол, Міжнародний документ від 01.01.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text

4. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії. *ООН*; Протокол, Міжнародний документ від 01.01.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text

5. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей. Нью-Йорк, 30 вересня 1990 р. URL: <http://nvkschool34.ck.ua/wp-content/uploads/2019/01/Vsesvitnya-deklaratsiya-pro-zabezpechennya-vyzhyvannya-zahystu-i-rozvytku-ditej.pdf>

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17 березня 2022 р. № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text>

7. Судді КЦС ВС розповіли про виклики при розгляді спорів щодо дітей в умовах воєнного стану та ефективні способи захисту. *Офіц. сайт Верховного Суду*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1342992/>

БАРАНКЕВИЧ Анна,
*аспірант кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СТРОКИ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ НЕПОВНОЛІТНІМИ СПАДКОЄМЦЯМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану на території України внесло суттєві корективи не лише у політичну, економічну та адміністративну сфери нашої держави, а й у сферу приватно-правових відносин за участі її громадян. Постає потреба не лише у швидкому та ефективному врегулюванні тих чи інших правовідносин, а й у забезпеченні балансу між безпекою та прозорістю державних реєстрів, максимальному збереженні конфіденційної інформації, персональних даних громадян України, з метою не допустити спотворення інформації, рейдерства, розбою, крадіжок як щодо юридичних, так і щодо фізичних осіб.

Поточна ситуація у державі не залишила осторонь і сферу спадкових правовідносин. Унормовані протягом тривалого часу порядки складення заповіту, прийняття спадщини, ведення спадкових справ, видачі свідоцтв про прийняття спадщини в умовах воєнного стану потребують трансформації та адаптації до реалій сьогодення. Війна та тимчасова окупація частини території України суттєво впливають на можливість реалізації громадянами права на спадкування як за законом, так і за заповітом.

З метою регулювання спадкових правовідносин в умовах воєнного стану, визначення їх основних аспектів, на початку війни прийняті Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від

28.02.2022 №164 [1] та Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» від 11.03.2022 №1118/5 [2]. Загалом положення вказаних нормативно-правових актів стосуються таких питань як: місце відкриття спадщини; строки прийняття та відмови від прийняття спадщини; процедури заведення спадкової справи; посвідчення заповіту; видачі свідоцтва про право на спадщину.

Закріплені вказаними підзаконними актами особливості спадкування через призму цивільного законодавства в умовах воєнного стану системно дослідженні у наукових статтях, зокрема, Р. Бориславського, І. Дзери, В. Кучера, О. Кухарєва, І. Лукасевич-Крутник, О. Чабан.

Підвищений інтерес науковців до питання спадкування в умовах воєнного стану зумовлений як тим, що спадкування залишається однією з найпоширеніших підстав набуття майна у власність фізичними особами, так і тим, що в умовах воєнного стану постійно зростає кількість жертв серед мирних жителів та військових.

Разом з тим, поза увагою наукової спільноти досі залишаються питання реалізації в умовах воєнного стану спадкових прав неповнолітніми особами. Введені законодавчі зміни у спадкових правовідносинах хоч і не виокремлюють неповнолітніх спадкоємців та не встановлюють окреме правове регулювання для таких спадкоємців, однак мають безпосередній вплив на їх спадкові права. Важливим залишається забезпечення дотримання якнайкращих інтересів неповнолітніх спадкоємців, які не є абсолютно самостійними та юридично незалежними, а тому потребують доповнення правосуб'єктністю інших повнолітніх осіб. До того ж спадкові права неповнолітніх осіб потребують правильного оформлення, особливо, якщо вони через воєнні дії залишились без батьків (піклувальників), виїхали в іншу місцевість, в тому числі за кордон. Передусім це стосується строків прийняття спадщини.

Зазначене вказує на актуальність обраної теми та зумовлює мету проведеного дослідження – визначити вплив зміни строків прийняття спадщини на спадкування неповнолітніми особами в умовах воєнного стану.

Перебіг загального шестимісячного строку прийняття спадщини, встановлений статтею 1270 Цивільного кодексу України [3], Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 №164 на час дії воєнного стану зупинений, але не більше ніж на чотири місяці [1]. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття такої.

З одного боку, враховуючи законодавче закріплення презумпції прийняття спадщини неповнолітніми особами, зупинення перебігу строку прийняття спадщини не мало б впливати на їх спадкові права.

Однак, це далеко не так, адже, по-перше, нарівні з неповнолітніми особами спадкоємцями можуть бути повнолітні особи, для яких вказана правова норма дозволяє протягом досить тривалого часу подавати заяву про прийняття спадщини.

По-друге, в умовах воєнного стану доцільно подавати заяви від імені

неповнолітніх осіб про прийняття спадщини для фактичного втілення дійсної волі неповнолітньої особи, особливо у випадку коли такий неповнолітній спадкоємець перебуває за кордоном чи спадкує за одним з батьків, які не перебували між собою у шлюбі. Це забезпечить ідентифікацію неповнолітньої особи як потенційного спадкоємця та дозволить мінімізувати шанси інших спадкоємців на зловживання та порушення майнових прав неповнолітньої особи, а, отже, посилить гарантії захисту прав та інтересів такої. Особливо це важливо на територіях, де йдуть бойові дії, та на територіях, які перебувають чи перебували в окупації, і де у зв'язку з цим доступ до державних реєстрів чи архівів обмежений.

По-третє, слід пам'ятати, що право неповнолітньої особи на відмову від прийняття спадщини, відкликання відмови від прийняття спадщини, можуть бути реалізовані протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, а, отже, зупинення перебігу строку прийняття спадщини означає й зупинення перебігу строку для реалізації права на відмову від прийняття спадщини, відкликання відповідної відмови під час дії воєнного стану.

Своєрідна правова невизначеність та нестабільність зумовлена зупиненням на час дії воєнного стану перебігу строку для прийняття спадщини має цілком об'єктивне підґрунтя: виїзд спадкодавця та/чи спадкоємця(ів) за кордон, внутрішня міграція громадян, знаходження спадкового майна на непідконтрольних територіях, знищення спадкового майна внаслідок воєнних дій, закриттям доступу до Спадкового реєстру. Таке зупинення спрямоване, передусім, на забезпечення дотримання інтересів спадкоємців, надання їм достатнього часу для прийняття спадщини та належного оформлення такої.

Разом з тим, як слушно зауважує О. Кухарев виникають питання щодо темпоральної дії вказаного вище положення Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 №164, адже зважаючи на дату набрання ним чинності, таке мало б застосовуватися лише до спадщини, яка відкрилася з 06.03.2022. Тобто у період з початку військової агресії і до набрання чинності аналізованої норми застосовуються строки для прийняття спадщини та відмови від її прийняття, передбачені у ЦК України. А встановлений чотиримісячний строк слід обчислювати з 29.06.2022 – дати набрання чинності відповідною редакцією вказаної Постанови, що суперечить змісту окресленої норми. Науковець вказує, що аналізована норма викладена суперечливо та чітко не закріплює порядку обчислення строків [4].

Таким чином, введення на території України воєнного стану запровадило суттєві зміни у регулюванні спадкових правовідносин, зокрема щодо строків прийняття спадщини. Такі зміни є вимушеними та об'єктивно обумовлені введенням в Україні воєнного стану. Зупинення строків прийняття спадщини на час дії воєнного стану має на меті захистити права спадкоємців та надати достатньо часу для прийняття спадщини. Особливо це важливо для неповнолітніх спадкоємців, оскільки захисту їхніх прав завжди приділялась особлива увага з боку держави. Разом з тим, виявлені неузгодженості у положеннях Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану»

від 28.02.2022 №164 та питання щодо темпоральної чинності таких можуть бути усунуті шляхом проведення комплексних наукових досліджень, а також формування відповідних правових позицій Верховного Суду.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.11.2022);
2. Про затвердження змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату : Наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2022 №1118/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#n13> (дата звернення 20.11.2022);
3. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 20.11.2022);
4. Кухарев О. Проблеми здійснення спадкових прав в умовах воєнного стану. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/251193-problemi-zdiysnennya-spadkovikh-prav-v-umovakh-voyennogo-stanu> (дата звернення 22.11.2022).

БЕДРІЙ Вікторія,

*здобувач ступеня бакалавра ЦПОДЗН
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СЕМЕН Ірина,

*здобувач ступеня бакалавра ЦПОДЗН
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

На сьогодні всіма розвинутими європейськими країнами визнано, що належна якість освіти – це цінність, той фундамент, від якого залежить у майбутньому добробут суспільства. Утверджені та загальноновизнані погляди Європейської спільноти на забезпечення прав та законних інтересів людини позначаються оновленими поглядами на професію юриста та підготовку майбутніх фахівців у галузі права.

На жаль, невідповідність між теорією та практикою в юридичній освіті продовжує існувати, а проходження студентами ознайомчої практики на базі органів державної влади, місцевого самоврядування або у приватному секторі є недостатнім для набуття ними належного обсягу професійних навичок. Вирішення цього питання лягає на плечі юридичних клінік, відродження та

актуалізація яких набирає обертів у вищих навчальних закладах України.

Юридична клініка – це структурний підрозділ юридичного факультету, в межах якого студенти – майбутні юристи під керівництвом викладачів та практикуючих адвокатів набувають практичної підготовки шляхом надання безкоштовної юридичної допомоги та здійснення правової просвіти населення. Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 592 від 3 серпня 2006 року «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України», юридичні клініки повинні функціонувати в усіх навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, що здійснюють підготовку фахівців за напрямом «Право» незалежно від форми власності та підпорядкування [1].

У 2006 році за ініціативою та всебічною підтримкою з боку Міністерства юридичні клініки були створені у 51 вищому навчальному закладі в усіх областях України. Подальше значення юридичних клінік можна узагальнити таким чином: 2010 року в Україні працювало вже 110 юридичних клінік, які протягом року надали безкоштовну правову допомогу більше 50 тисячам громадян, значна частина яких належить до найбільш незахищених верств населення [2, с. 43]. На сьогодні, кількість юридичних клінік збільшилася, а за даними Асоціації юридичних клінік України, понад 80% клінік не лише надають консультації, а й готують процесуальні документи, та близько 15% практикують надання і безоплатної вторинної правової допомоги [3]. Такий стан речей говорить про високий рівень підготовки майбутніх юристів і, отже, забезпечення належного місця їм на ринку праці в майбутньому.

Цілі та мета діяльності юридичної клініки висвітлено через призму інноваційної освітньої політики нашої держави та віддзеркалені у нормативно-правових документах, що регулюють інноваційну діяльність вищої освіти: в Законах України «Про вищу освіту», «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні», Постанові Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань «Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні», Указах Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» та «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти», Постанові Кабінету Міністрів України «Про утворення інституту інноваційних технологій і змісту освіти» тощо. Так, відповідно до положень статті 3 Закону України «Про вищу освіту» політика нашої держави у сфері вищої освіти ґрунтується на принципі сприяння підготовки конкурентоспроможного людського капіталу [4].

Проте, дослідження моніторингу юридичних клінік, що проводиться Асоціацією юридичних клінік, дає можливість виокремити і деякі недоліки у їх діяльності, а саме:

1. Недостатній рівень організації та за-безпечення. В юридичних клініках України часто помічається недостатність інформаційних ресурсів і технічних засобів; відсутність науково-методичної бази, належного приміщення й

обладнання такого приміщення;

2. Дуже низький рівень мотивації для успішної роботи в юридичній клініці як для викладачів, так і для студентів;

3. Відсутність у навчальному процесі курсу «Юридичної клінічної діяльності» або викладання курсу викладачем, який не є куратором юридичної клініки;

4. Недостатній рівень право-просвітницької діяльності юридичної клініки (не ведеться робота у школах, не друкується література, немає оголошень про безоплатну роботу клініки, відсутня інформація про функціонування юридичної клініки на фасаді вищого навчального закладу);

5. Недостатність внутрішніх актів, що визначатимуть діяльність юридичної клініки, її керівника та студентів-консультантів, а також даватимуть змогу узагальнити й систематизувати результати діяльності юридичної клініки [5, с. 155].

Черговим викликом у діяльності юридичних клінік стало російське збройне вторгнення на територію України.

Новітню історію нашої держави фактично можна поділити на до і після 24 лютого 2022 року, коли близько 5 години ранку розпочалася збройна агресія російської федерації в Україні. Нові реалії торкнулися усіх сфер діяльності органів публічної влади країни, інститутів громадянського суспільства, життя пересічних українців.

У зв'язку з початком російської збройної агресії в Україні Указом Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022 в країні був введений воєнний стан строком на 30 діб. У подальшому строк дії воєнного стану неодноразово подовжувався, і на цей час згідно з Указом Президента від 07.11.2022 № 757/2022, затвердженого Законом України від 18 листопада 2022 року № 2738, його продовжено до 19 лютого 2023 року.

Повномасштабне вторгнення Росії змусило багатьох українців залишити домівки. За даними міжнародних організацій, станом на травень 2022 року в Україні налічувалося більш ніж 8 млн внутрішньо переміщених осіб та понад 7 млн українців, що виїхали за кордон. Однією з першочергових проблем, з якими вони стикаються, є потреба у правовому захисті, зокрема в рамках юрисдикції інших країн.

Ефективна робота юридичних клінік з такою категорією громадян вимагає суттєвих трансформацій: клініки повинні розуміти і враховувати потреби переміщених українців, бути здатними адаптуватися до нового контексту та змінювати акценти у підготовці студентів, а також мати змогу координувати дії з іноземними партнерами. Щоб в часи війни зберегти потенціал й надавати всебічну підтримку юридичним клінікам, Асоціацією юридичних клінік України за підтримки Програми USAID «Справедливість для всіх» було започатковано проєкт «Посилення спроможності юридичних клінік із забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану» [6].

Проєкт має на меті сприяння юридичним клінікам України у їхній практиці надання правової допомоги переміщеним українцям, розвитку професійних

компетенцій студентів-правників й організації правової просвіти в умовах війни, співпраці українських юридичних клінік із зарубіжними партнерами тощо.

Особливістю проєкту є його комплексний підхід до вирішення визначених проблем, який простежується у ключових напрямках його реалізації:

1) Визначення правових потреб переміщених українців. Напрямо передбачає проведення польового дослідження та аналізу потреб внутрішньо переміщених осіб й осіб, які потребують тимчасового захисту (за кордоном).

2) Залучення українських та зарубіжних юридичних клінік до надання правової допомоги переміщеним українцям. Робота за цим напрямом спрямована на налагодження співпраці між українськими і зарубіжними юридичними клініками, надання спільної правової допомоги через міжнародну ІТ-платформу.

3) Надання методичної підтримки юридичним факультетам для вдосконалення їхніх клінічних курсів з права. Цей вектор є продовженням успішної практики Асоціації юридичних клінік України щодо методичної підтримки діяльності юридичних клінік. Його впровадження пов'язане із розробкою методичних настанов та навчання кураторів юридичних клінічних курсів, сприянням розбудові мережі ефективних юрклінік в Україні.

4) Підтримка української правничої школи у створенні спеціалізованої юридичної клініки з питань пов'язаних із війною. Напрямо передбачає підготовку і запуск роботи спеціалізованої юридичної клініки призначеної для консультацій у справах пов'язаних із війною.

5) Надання переміщеним українцям інформації про можливості вирішення їхніх правових проблем та задоволення цих потреб. В рамках напряму повинні проводитись інформаційні кампанії, розробляти комунікаційні формати та заходи з метою інформування переміщених українців про можливості вирішення їхніх правових проблем.

Заплановані заходи повинні мали бути реалізовані впродовж 2022 року.

Після початку російської збройної агресії в Україні – 24 лютого 2022 року та оголошення воєнного стану розпочалася масштабна міграційна криза в Європі. Згідно даних ООН (станом на 15 червня 2022 року) у європейських країнах перебувало майже 5 мільйонів біженців з України. Більше половини з них отримали тимчасовий притулок, або подібний статус [7].

У зв'язку із швидкими темпами та значним обсягом міграції на Європейському континенті Резолюцією Ради ЄС від 04.03.2022 № 2022/381 було вперше введено в дію Директиву 2001 року «Про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та несення їх наслідків» [8].

Директива про тимчасовий захист була ухвалена у 2001 році ЄС після воєн на Балканах у 1990-х і на початку 2000-х років. З того часу її жодного разу не активували. Метою ж прийняття Директиви було недопущення перезавантаження систем надання притулку, які не могли обробити сотні тисяч або мільйони заявок.

Слід зазначити, що Директива носить рекомендаційний характер, і кожна

країна-член ЄС самостійно визначала тривалість надання тимчасового захисту.

Польща стала країною притулку для найбільшого числа вимушених мігрантів з України (1 млн 152 тисячі). 12 березня 2022 року Президент Республіки Польща підписав Закон «Про допомогу громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом на території цієї держави» (далі – Закон) (Законодавчий вісник Польщі від 2022 року, поз. 583), який цього ж дня набув чинності. Положення Закону діють заднім числом – від 24 лютого 2022 року [9].

Закон визначає порядок легалізації перебування громадян України (а також їх чоловіків/дружин, які не мають українського громадянства), які прибули до Польщі у зв'язку із воєнними діями на території своєї держави. Йдеться також про осіб, які мають Карту Поляка, і які разом із найближчими родичами прибули на територію Польщі з приводу воєнних дій у їхній країні.

Звичайно, що ці драматичні події і законодавчі новели вплинули і на діяльність юридичних клінік у Польщі і на їх співпрацю з українськими колегами.

Варто зазначити, що співпраця між юридичними клініками України та Польщі відбувалась ще до війни. Так, Асоціація юридичних клінік України досить активно налагоджувала міжнародну співпрацю. Зокрема, ще влітку 2019 року Асоціація долучилася до двох інтернаціональних заходів: Першої міжнародної Школи професійної майстерності для викладачів юридичних клінік у Варшаві (далі — Школа), організатором якої вона, власне, і є та міжнародної конференції ENCLE & IJCLE в Братиславі [10].

Перша міжнародна Школа професійної майстерності для викладачів юридичних клінік відбулася 17—19 червня 2019 р. у столиці Польщі

У перший день учасникам Школи презентували діяльність Європейської мережі юридичних клінік (ENCLE), яка організовує різні заходи для юридичних клінік світу. Після цього відбулася тренінгова частина, яка охоплювала питання актуального менеджменту для керівника юридичної клініки та ефективної взаємодії з іншими партнерами. Тренери цього разу працювали в об'єднаних польсько-українських командах.

Третього дня, учасники Школи відвідали дві кращі прогресивні юридичні клініки Польщі, де дізналися про те, як ці клініки організовані, яким чином вони включені у навчальний процес, як ведуть справи та з якими категоріями громадян працюють.

Зазначимо, що навчання учасникам Школи вдалося поєднати з цікавими та пізнавальними екскурсіями. Окрім цього, організатори передбачили і практичний компонент. Він полягав у розробці кожним слухачем Школи власного проекту регіонального розвитку мережі юридичних клінік України та його презентації. Досвідчені ментори допомогли оптимізувати ідеї в ефективний проект, який працюватиме на розвиток регіональної мережі [10].

Варто зазначити, що клініки в більшості університетів Польщі мають поділ на секції по галузях права. У Варшавському університеті їх аж 12. Юридична клініка цього вузу розглядає найбільше справ за рік — близько тисячі. Кажуть також, що кількість справ відчутно скоротилася після запровадження системи

безоплатної правової допомоги. У Варшавському університеті передбачена й окрема посада секретаря, який здійснює попередній запис на консультації. Натомість у Лазарському університеті разом із керівником працює його помічник — це студент, якого за виконання роботи в клініці звільняють від плати за навчання. В Університеті соціальних та гуманітарних наук випускники університету волонтерять у клініці вже будучи на роботі, перевіряючи консультації та допомагаючи в інтерв'юванні та консультуванні клієнтів.

Матеріальне забезпечення – завжди непросте для юрклінік питання. Проте кімната для консультування клієнтів – must-have – завжди є.

Примітно також, що юрклініки Польщі мають укладені договори страхування відповідальності перед третіми особами за неякісно надану правову допомогу.

Загалом, можна виокремити наступні тенденції розвитку юридичної клінічної освіти в різних країнах, включаючи Польщу та Україну:

- визнання того, що юридичні клініки повинні бути невід'ємною частиною юридичної професійної освіти;
- юридичні клініки прагнуть працювати з реальними клієнтами. У той же час — все ще існують юридичні клініки різних типів (судові, медіаційні, юридичні клініки зі Street Law («Практичного права») тощо) і юридичні клініки, які практикують лише дослідження кейсів та їх моделювання. Отже, ці різні юридичні клініки вимагають різних стандартів і врегулювання, а також різних етичних правил роботи;
- має бути вироблений чіткий баланс розуміння та дотримання освітньої мети юридичної клініки, що призводить до дилеми зобов'язань перед клієнтом проти зобов'язань перед студентом.

Список використаних джерел:

1. Наказ Міністерства освіти і науки України № 592 від 3 серпня 2006 року «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06>
2. Сенчак І. І. Проблеми законодавчого визначення статусу юридичних клінік в Україні. *Адвокат*. 2012. № 11. С.40-44.
3. Офіційний сайт Асоціації юридичних клінік України. URL: <https://legalclinics.in.ua>
4. Закон України «Про вищу освіту» від 28 грудня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
5. Горелова В. Ю. Значення юридичної клініки для формування юристів нової генерації. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. № 30. С. 151-156. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/krok-university-law-journal/article/view/65/59>
6. Забезпечення доступу до правосуддя в умовах війни: юридичні клініки допомагатимуть переміщеним українцям. URL: <https://www.prostir.ua/?news>
7. Де і за якими програмами приймають українських біженців: чому одні їдуть, а інші повертаються. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/bizhentsi-krayiny->

yaki-pryumayut-prohramy/31899566.html

8. Council directive 2001/55/EC of 20 July 2001 On minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0055/>

9. Закон «Про допомогу громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом на території цієї держави» – найважливіші зміни URL: <https://www.pol-ukr.com>

10. Юридичні клініки: міжнародний вектор. URL: <https://lexinform.com.ua>

ВЕРБИЦЬКА Катерина,
здобувач ступеня бакалавра
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА З НАЦІОНАЛЬНОЮ ПРАВОВОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ

В сучасних умовах взаємодія міжнародного та внутрішнього права держав постійно набуває все більш важливого значення. Варто відмітити, що здійснення міжнародним правом своїх функцій можливо лише при взаємодії з внутрішньонаціональним правом держав. В той же час і ефективне функціонування національних правових систем значною мірою залежить від взаємодії з міжнародним правом. Загальнотеоретичні та методологічні засади взаємодії міжнародного права з внутрішнім правом активно досліджувалися вітчизняними та іноземними вченими. Для сучасної науки міжнародного права більш характерним є наголос на необхідності дослідження конкретних аспектів взаємодії цих двох правових систем, замість пошуку відповіді на абстрактне питання, що стоїть вище: міжнародне право чи національне право окремих держав. Як абсолютно вірно зазначив з цього приводу І. І. Лукашук, «представляється некоректною постановка питання про формальний примат того чи іншого права. Кожне вирішує свої завдання, в своїй області та за допомогою власного механізму» [3, с. 256].

Розглянемо спочатку норми міжнародного права з цього питання. Статут ООН, який, як відомо, є основним джерелом сучасного міжнародного права і визначає його основні завдання та принципи, у пункті 2 статті 2 закріплює принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань в якості одного з основних принципів міжнародного права. Розвиваючи цей принцип, Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 року наголошує на тому, що кожна держава зобов'язана добросовісно виконувати свої зобов'язання, прийняті нею відповідно до Статуту ООН, зобов'язання, що

впливають із загально визнаних принципів та норм міжнародного права, а також зобов'язання, що випливають з міжнародних договорів, чинних відповідно до загально визнаних принципів і норм міжнародного права. Слід особливо наголосити, що відповідно до статті 103 Статуту ООН та вищезгаданої Декларації у випадку протиріччя між зобов'язаннями, що випливають з міжнародних договорів, та зобов'язаннями за Статутом ООН, пріоритет мають зобов'язання за Статутом ООН. В Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року також наголошено на тому, що при здійсненні своїх суверенних прав, включаючи право встановлювати свої закони та адміністративні правила, держави-члени НБСЄ будуть підкорятися своїм юридичним зобов'язанням за міжнародним правом. Водночас, розглядаючи проблему взаємодії міжнародного та внутрішнього права крізь призму основних принципів міжнародного права, слід також взяти до уваги і принцип суверенної рівності держав.

Відповідно до цього принципу кожна держава зобов'язана поважати право інших держав вільно обирати та розвивати свої політичні, соціальні, неекономічні та культурні системи, так само як і право встановлювати свої закони та адміністративні правила. Таким чином, право встановлювати сам порядок та конкретні механізми взаємодії власного права з міжнародним, безсумнівно залишається суверенним правом кожної держави. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року містить ряд важливих положень, що стосуються взаємодії міжнародного і внутрішнього права. Поперше, це положення статті 26, в якій формулюється відомий ще з римського права принцип *pacta sunt servanda*. Стаття 27 містить положення, відповідно до якого учасник не може посилатися на положення свого внутрішнього права в якості виправдання для невиконання ним договору. З цього загального правила є, однак, єдине виключення. Стаття 46 надає державі можливість посилатися на явне порушення норми внутрішнього права особливо важливого значення, яка стосується компетенції укладати договори, як на підставу недійсності її згоди на обов'язковість договору. Як справедливо зазначив з цього приводу І. І. Лукашук, «у цих положеннях знайшло відображення визнане здавна правило, відповідно до якого міжнародне право покладає на державу зобов'язання, а порядок їх реалізації в межах країни визначається національним правом, якщо інше не зазначено у міжнародноправовій нормі» [3, с. 266].

Таким чином, міжнародне право зобов'язує держави добросовісно виконувати свої міжнародно-правові зобов'язання і не дає їм права посилатися на положення внутрішньодержавних нормативно-правових актів з метою виправдання невиконання ними своїх міжнародно-правових зобов'язань. Але визначення методів та способів реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань на національному рівні безперечно відноситься до 58 компетенції держави. Тому, як наголошує вже згадуваний вище професор І. І. Лукашук, «вираз «безпосередня дія норм міжнародного права» у правовій системі країни носить умовний характер, означаючи, що правила, які містяться в цих нормах підлягають

безпосередньому застосуванню після надання їм відповідної юридичної сили внутрішнім правом» [3, с. 267].

Розглянемо тепер систему відповідних норм національного права України, які регулюють взаємодію міжнародного і національного права. Нормативна база, яка регулює таку взаємодію пройшла досить тривалий час розвитку з моменту здобуття незалежності нашою державою, але з нашої точки зору, все ще далека від досконалості і потребує ряду нововведень. Першим вітчизняним документом, де зачіпалися питання взаємодії між міжнародним та національним правом стала Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. Аналіз розділу X цього документу дає певні підстави стверджувати, що в Декларації про державний суверенітет України визнається пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права, до яких відносяться перш за все основні принципи міжнародного права, над національним правом України. В той же час варто пам'ятати те, що як справедливо наголошували вітчизняні юристи-міжнародники, «декларація – це політична заява про наміри, які в майбутньому можуть бути оформлені й ухвалені відповідним чином як правові норми національного законодавства» [1, с. 277].

Основоположним документом, який регулює проблему взаємодії міжнародного та внутрішнього права у правовій системі України є Конституція України 1996 року. Як відомо, стаття 9 Конституції України зазначає, що «чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

В цій статті також закріплюється положення, відповідно до якого «укладання міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України». Також певне значення з точки зору проблематики, що розглядається, має стаття 18 Конституції України, згідно з якою «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права». Хоча, як справедливо відзначали в свій час В. Н. Денисов та А. Я. Мельник, таке положення не має безпосереднього відношення до питання взаємодії міжнародного і внутрішнього права і має скоріше тлумачитись як «виявлення готовності держави у міжнародних відносинах діяти у суворій відповідності до загальноприйнятих міжнародно-правових принципів та норм, тобто бути, так би мовити, «законослухняним» членом міжнародного співтовариства» [2, с. 19]. В такому ж самому контексті вищезгадані 60 автори тлумачать і положення Декларації про державний суверенітет України щодо визнання пріоритету загальноновизнаних норм міжнародного права над нормами внутрішньодержавного права.

Таким чином, можна сказати, що безпосередньо питання взаємодії між міжнародним правом та внутрішнім правом України регулюється тільки статтею 9 Конституції, яка однак не врегулювала в цій статті ряд принципово важливих питань, пов'язаних з визначенням місця міжнародного права у національній

правовій системі України. Слід відмітити, що як в процесі розробки тексту Конституції, так і після її прийняття, представники вітчизняної доктрини міжнародного права наголошували на необхідності більш системного конституційно-правового регулювання питання співвідношення міжнародного та внутрішнього права. Одним з найважливіших недоліків конституційноправового закріплення місця міжнародного права у правовій системі України, є відсутність у Конституції України положень, які визначають місце, юридичну силу та механізм застосування у внутрішньому праві України «загальноновизначених принципів і норм міжнародного права» [2, с. 19].

Список використаних джерел:

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії : Підручник / За ред. В. Г. Буткевича. К., 2002. 608 с.
2. Денисов В. Н., Мельник А. Я. Розвиток правових засад та механізмів верховенства міжнародного права у внутрішньому праві України // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред. В. Н. Денисова. К., 2006. 672 с.
3. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть. М., 2005. 415 с.
4. Мельник А. Я. Механізм правонаступництва України щодо міжнародних договорів колишнього СРСР // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред. В. Н. Денисова. К., 2006. 672 с.

ВОЙТАНОВСЬКА Марьяна,

*здобувач ступеня бакалавра факультету № 1 ІШФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК В УКРАЇНІ

Праця жінок – особливий правовий стан жінки у житті суспільства, зумовлений здійсненням нею трудової діяльності, що забезпечується законодавством України про працю. Жінки становлять окрему категорію працівників, які потребують додаткового захисту їх здоров'я.

Наприклад, ч. 4 ст. 43 Конституції України передбачає заборону на використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для здоров'я роботах [1].

Особливості охорони праці жінок закріплено у Конституції України (статті 24, 43-46); Кодексі законів по працю України (статті 174-176, 178, 181, 184); Законі України «Про охорону праці» (стаття 10); Законі України «Про відпустки» (статті 17, 19).

Конституція України у ст. 24 проголошує рівність прав і свобод жінок з чоловіками. Рівноправність жінок у сфері трудових відносин забезпечується

наданням їм рівних з чоловіками можливостей у професійній підготовці, у праці та винагороді за неї [1].

Конституційне закріплення прав людини на сьогодні є надзвичайно важливою складовою частиною державної політики кожної країни. Зокрема, законодавство України встановлює низку соціально-трудова гарантій громадян, до яких належить право на працю, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, право на відпочинок, а також на належні, безпечні і здорові умови праці тощо. Передбачене ж статтею 43 Конституції України право на працю полягає в можливості кожного заробляти собі на життя працею, яку він вільно вибирає або на яку вільно погоджується [1].

Зміст охорони праці жінок включає заборону (обмеження) застосування праці жінок (зокрема, заборона роботи на важких роботах, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних або робіт щодо санітарного та побутового обслуговування) та роботах зі шкідливими і небезпечними умовами праці (ст. 174 КЗпП України) [2].

У відповідності до ст. 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» дискримінація за ознакою статі забороняється. Не вважаються дискримінацією за ознакою статі, зокрема, особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я [3].

У зв'язку з цим Міністерство охорони здоров'я України прийнято рішення щодо скасування наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок» з посиланням на те, що зазначений Перелік суперечить вимогам законодавства Європейського Союзу, міжнародним зобов'язанням України з питань гендерної рівності.

В ч. 1 ст. 175 КЗпП України встановлено заборону праці жінок у нічний час та вказано винятки з цієї загальної заборони: допускається застосування праці жінок у нічний час у тих галузях народного господарства, де це викликається особливою необхідністю, ще один критерій допустимості застосування праці жінок у нічний час – це застосування його як тимчасового заходу. В обох випадках, на власника покладено обов'язок мотивувати рішення про застосування жіночої праці в нічний час вказівкою на те, у чому ця особлива необхідність виявляється [2].

Не допускається залучення до робіт у нічний час, до надурочних робіт і робіт у вихідні дні і направлення у відрядження вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років. Жінки, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей з інвалідністю, не можуть залучатися до надурочних робіт або направлятися у відрядження без їх згоди [2].

На підставі медичного висновку жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами. Відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами надаються жінкам тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 днів після пологів. Тривалість відпустки обчислюється сумарно, тобто жінці надається відпустка тривалістю 126 днів. У разі ускладнених пологів, а також при

народженні двох і більше дітей післяпологова відпустка надається тривалістю 70 календарних днів (загалом— 140 календарних днів). Вона надається жінкам повністю незалежно від кількості днів, фактично використаних до пологів.

До досягнення дитиною віку трьох років працююча жінка (інша застрахована особа, яка фактично здійснює догляд за дитиною) має право на одержання частково оплачуваної відпустки по догляду за дитиною з виплатою за цей час допомоги по державному соціальному страхуванню.

Забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям— за наявністю дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда. При відмові у прийнятті на роботу зазначеним категоріям жінок власник або уповноважений ним орган зобов'язані повідомляти їм причини відмови у письмовій формі. Відмова у прийнятті на роботу може бути оскаржено у судовому порядку [2].

Відповідно до ст. 184 КзпП України звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (до шести років— ч. 6 ст. 179), одиноких матерів при наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда з ініціативи власника або уповноваженого ним органу не допускається, крім випадків повної ліквідації підприємства, установи, організації, коли допускається звільнення з обов'язковим працевлаштуванням. Обов'язкове працевлаштування зазначених жінок здійснюється також у випадках їх звільнення після закінчення строкового трудового договору. На період працевлаштування за ними зберігається середня заробітна плата, але не більше трьох місяців з дня закінчення строкового трудового договору [2].

Українське законодавство наголошує на тому, що жінки під час реалізації права на працю в силу репродуктивної функції, причин фізіологічного характеру потребують особливого правового захисту, встановлює чіткий перелік прав жінок, пов'язаних із материнством.

Це ж підтверджується ч. 2 ст. 10 Закону України «Про охорону праці», якою встановлюється, що праця вагітних жінок і жінок, які мають неповнолітню дитину, регулюється законодавством [4].

Серед них, зокрема, розрізняють такі гарантії, як:

1) заборона та обмеження залучення жінок, пов'язаних із материнством, до певних видів робіт: нічних, надурочних, робіт у вихідні дні, а також направлення їх у відрядження;

2) переведення жінок на легшу роботу під час вагітності та виховання дитини до трьох років;

3) надання цим особам додаткової відпустки та перерви на годування дитини;

4) гарантії під час прийняття на роботу і заборона звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей;

б) інші гарантії, серед яких мають місце надання вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, путівок до санаторіїв та будинків відпочинку і надання їм матеріальної допомоги, обслуговування матерів на

підприємствах, в організаціях тощо.

У разі порушення норм законодавства, які стосуються праці жінок, на підставі результатів перевірки територіальних органів Держпраці посадових осіб може бути притягнуто до адміністративної відповідальності, а саме підприємство—до фінансової відповідальності.

Отже, ми можемо виділити такі особливості правового регулювання праці жінок в Україні:

законодавство України передбачає значну кількість пільг і гарантій, які надаються жінкам і тому числі тим, які мають дітей;

праця жінок регулюється застарілими нормами, вони хоч і мають значний обсяг, але не завжди є дієвими і ефективними;

необхідність удосконалювати норми, що регулюють працю жінок та відповідальність роботодавців за їх недодержання.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 24.11.2022).

2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n1001> (дата звернення: 24.11.2022).

3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 24.11.2022).

4. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>. (дата звернення: 24.11.2022).

ВОЙТЕНКО Антон,
*аспірант кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА

Найбільш соціально орієнтованим є чинник середовища у людській діяльності (за теорією І. Тена, французького філософа-позитивіста, який сформував свої погляди під впливом О. Конта, фахівець завжди залежить від психічного, духовного, культурного і соціального оточення [5, с. 335]). Крім того, що теорія середовища визнає людину глибоко залежною від навколишнього світу, вона ж звільняє її від будь-якої моральної відповідальності через це. Відповідно до цієї теорії, прокурор, будучи заангажованим у сферу правовідносин, цілком залежить у продукуванні власної поведінки від

зовнішнього впливу, а тому не слід його звинувачувати у неправомірності дій (якщо такі є) чи бездіяльності.

З одного боку, не можна категорично заперечити, що професійна діяльнісний прокурора формується у контексті оточуючого середовища (він набуває навиків певного типу поведінки під впливом психологічного клімату в сім'ї, школі, на службі, в побуті тощо, духовно-культурного надбання, соціально-економічних умов, а також морально-правових засад, на яких базуються правові відносини у певному суспільстві). З іншого – прокурор, перебуваючи у професійній спільноті, до певної міри втрачає свою індивідуальність і набуває схожих відчуттів, інстинктів, прагнень, вольових спонук. Такий «масовий» підхід до поведінки прокурора зводить механізм взаємодії зі суб'єктами професійного середовища до суто механічних функцій, а саме оточення (психічне, духовне, культурне, соціальне, зокрема правове) – до певних функціональних процесів і зв'язків. У такому випадку, можна вважати, що кожний окремий прокурор не володіє власною, автономною силою впливу і здатністю самостійно формувати і продукувати свою поведінку. Прокурор – це своєрідний фільтр, через який проходять справи, залишаючи свій відбиток (через досвід) на його поведінці. А основним «ситом», що здатне розрізнити правомірність і протиправність, є феномен його свідомості (у тому числі правової), що робить прокурора не прямо залежним від оточення, а здатним адаптуватися у конкретному середовищі.

Чинник соціального пристосування (адаптації) у професійній діяльності прокурора передбачає засвоєння ним «певних норм оточення, соціальних стереотипів та установок, прийнятних у цьому оточенні форм поведінки (зокрема комунікативної), варіантів життєдіяльності тощо» [6, с. 153]. Цікаво, що поняття «адаптація» виникло спочатку в біології, а в суспільні науки його привнесли науковці, які намагалися редукувати психологічні та соціальні явища до біологічних. По суті, соціальна адаптація тісно пов'язана з процесом соціалізації, інтеріоризації норм та цінностей соціального середовища, способів предметної діяльності, форм соціальної взаємодії [4].

Загалом погоджуючись із думкою О. Балинської, що «особистісний адаптаційний потенціал прямо пов'язаний з ефективністю правомірної поведінки: інтелект як вища форма адаптації є запорукою вибору саме правомірного варіанту проявлених зовні дій і вчинків» [1, с. 138], все ж варто більше уваги приділити власне професійній адаптації прокурора, якій сприяє належна професійна підготовка до виконання даної роботи, професійна придатність до неї, а також відповідальність, кмітливість, самостійність, допомога з боку старших і колег по службі. Професійна адаптація прокурора має бути спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами і можливостями людини, а також потребами суспільства у цьому виді професійної діяльності, які постійно вдосконалюються, інтегруються і відповідно змінюються. Вважається, що в ідеалі професійна адаптація триває протягом усієї трудової діяльності від першого робочого місця до виходу на пенсію, а інколи вона продовжується і на пенсійному етапі життєдіяльності людини. Однак при цьому не можна забувати про особливість прокурорського професійного середовища, яка обмежує

«втручання» зовнішнього середовища і навіть у деяких моментах категорично забороняє.

Професійній адаптації, як правило, сприяють такі якості людини: самостійність, творча ініціатива, професійна мобільність, висока особиста відповідальність за результати своєї праці, за якість виконаної роботи, за власну долю і свій добробут; конкурентоспроможність, психологічна готовність до ділового суперництва, а також до перемог і можливих поразок; прагнення до постійного самовдосконалення, самоосвіти, оволодіння новими технологіями, вдосконалення професійної майстерності, навчання протягом своєї трудової діяльності; комунікативність, толерантність, нетерпимість до насильства, сваволі та водночас терпимість і повага до людей, які мають інші погляди та стиль індивідуальної поведінки; повага до інтересів інших людей, вміння домагатися консенсусу під час професійної взаємодії [4].

Соціальний чинник зовнішнього прояву в межах професійної діяльності прокурора відкрито демонструє його правовий досвід, наміри і прагнення через зовнішні поведінкові реагування. На думку О. Балинської, «теорія зовнішнього прояву безпосередньо пов'язана із методологією біхевіоризму як напряду, що вивчає зовнішньо проявлювані поведінкові реакції організму на вплив (подразнення). Суть теорії зовнішнього прояву полягає у тому, що виявлення правомірної чи протиправної поведінки неможливе через самоспостереження: соціальний суб'єкт (навіть високосвідомий) не може бути авторитетним у визначенні правомірності власного мислення чи власної поведінки. Попри це, оцінка правомірності робиться виключно на основі чітко встановленої та описаної поведінки без проникнення у приховані за нею внутрішні психічні процеси. Будучи біхевіористськи налаштованою, теорія зовнішнього прояву відстоює позицію необхідності виведення категоризації правомірності відповідно до умов певних правових ситуацій і на її (категоризації) основі вироблення правил поведінки соціальних суб'єктів у правовому полі» [1, с. 139]. Поведінка прокурора не може бути однотипною за різних умов, у різних ситуаціях, адже кожна правова ситуація змушує його шукати шляхи вирішення, приймати відповідні рішення.

Соціальний чинник етики, запозичений із теорії етики формування правомірної поведінки соціального суб'єкта [1, с. 147], у професійній діяльності прокурора мав би передбачати також судову етику – сукупність норм поведінки професійних учасників судочинства; вчення про моральні засади, норми професійної діяльності суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів, яке досліджує моральні основи процесуальних норм, а також моральні шляхи їх застосування у розслідуванні та судовому розгляді справ. Процесуальний закон визначає форму і зміст провадження у справі, а судова етика – моральну основу діяльності та поведінки судді, прокурора, слідчого, адвоката. Ці засади пов'язані між собою. З'ясування морального значення процесуальних норм сприяє правильному їх застосуванню [3].

Чинник етики вимагає від прокурора чіткого додержання встановлених правил і принципів, багато з яких мають яскраво виражений моральний аспект,

що посилює їх дію. Дотримання моральних норм забезпечує реалізацію принципу справедливості у діяльності прокурора, що є необхідним для ефективності процесуальної діяльності й підтримання високого авторитету органів прокуратури. Цим пояснюється створення різних правил і кодексів професійної діяльності, зокрема Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів.

Теорія соціології П. Сорокіна відображає етику регуляції правовідносин, мислення і поведінки членів соціуму. За нею, лише соціум здатний виробляти «значення, норми і цінності», що відображені у правовому світогляді членів суспільства [2, с. 217]. Водночас у контексті професійної діяльності радше треба вести мову про низку інших соціальних чинників, як-от наприклад: соціальне моделювання; соціальну довіру; соціальний конформізм; соціальний контроль; соціальні очікування тощо.

Отже, всі три основні групи чинників впливу, що здебільшого діють на кожну людину – біологічні, психологічні та соціальні, – вибрані не випадково, а з огляду на вербально-біхевіористський (мовленнєво-поведінковий) пріоритет професійної діяльності прокурора; вони демонструють його біо-психо-соціальну зумовленість в ідеалі як фізично здорової людини, психічно адекватного соціального суб'єкта і соціально адаптованого фахівця.

Абсолютно не применшуючи важливості та впливовості інших (зокрема попередньо проаналізованих) чинників професійної діяльності, доводиться визнати домінування соціальних чинників, з огляду на постійний динамічний розвиток людства. До певної міри це пояснюється стрімким піднесенням ролі інформації та інформаційних технологій, підвищеною стурбованістю проблемами забезпечення життєдіяльності людини та збереження генофонду, нестандартними умовами праці, кризами та викликами пандемій, воєнними умовами та всіма супутніми проблемами. Адже все це певним чином впливає на професійну діяльність у всіх сферах, зокрема у сфері захисту прав і свобод людини, де важливу нішу займає прокуратура.

Список використаних джерел:

1. Балинська О. Вербальний біхевіоризм у діяльності органів внутрішніх справ: філософсько-правовий аспект: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. 12.00.12 – філософія права. Львів, 2007. 189 с.
2. Lawrence T. Nichols (2001) Science, politics and moral activism: Sorokin's integralism reconsidered. In *Return of Pitirim Sorokin*. International Kondratieff foundation. P. 217-237.
3. Малахов В. Етика. Енциклопедія сучасної України. Наука. Том 9. URL: <https://esu.com.ua/article-18041> (дата цитування – 30.10.2022)
4. Міхеєв О. Адаптація. Енциклопедія сучасної України. Суспільство. Т. 1. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=42642 (дата цитування – 30.10.2022)
5. Філософія: підручник / В. Бліхар, М. Цимбалюк, Н. Гайворонюк, В. Левкулич, Б. Шандра, В. Свищо; Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.

6. Шиделко А. Психологічні чинники професійної адаптації особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2016. Випуск 2. С. 151-159.

ГАВРИЛЬЦІВ Марія,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Права людини, їх генеза є однією з одвічних проблем існування та соціально-культурного розвитку людства. Саме цей правовий інститут закріплює свободу народу в цілому і кожної людини зокрема від свавілля державної влади, та є серцевиною конституційного ладу.

Питання прав людини на сьогодні є також найважливішою проблемою зовнішньої політики усіх держав світового співтовариства. Людство, що пройшло через суворі випробовування двох світових воєн, безлічі кривавих локальних конфліктів, пережило жорстокі диктатури, дійшло висновку, що не може бути мирного та цивілізованого життя без поваги до людини, її прав, свобод і життєво важливих інтересів.

У сучасному світі, коли проблема прав людини вийшла далеко за межі окремої держави, виникла необхідність у створенні універсальних міжнародно-правових стандартів, які також визнаються як основні права людини. Ці стандарти відображені у низці важливих міжнародно-правових актів, що встановили загальнолюдські стандарти прав та інтересів особи, визначивши ту межу, за яку держава не може виходити. Каталог сучасних прав людини в міжнародно-правових документах є результатом накопичення споконвічно сформованих еталонів і стандартів, що стали нормами для демократичних держав.

Історія міжнародних відносин у галузі захисту прав людини почалася зі звичайного унормування прав людини у відповідних конвенціях, деклараціях, угодах, які, в першу чергу, містили зобов'язання для держав імплементувати запропонований каталог прав до національного законодавства та створити відповідні механізми захисту цих прав на національному рівні. Основним напрямком співробітництва держав сучасного світу у сфері прав людини є прийняття відповідних конвенцій та договорів та діяльність міжнародних органів з захисту прав і свобод людини і громадянина.

Світове співтовариство має досить багатий досвід формування ідеології конституціоналізму. Свого часу поняттям «конституціоналізм» позначали

верховенство Конституції над іншими правовими актами. Згодом – як теорію і практику конституційного будівництва. На сьогодні конституціоналізм в основному розглядають як відповідність Конституції цінностям держави, демократію, повагу до прав и свобод людини, функціональний розподіл влади на три гілки, верховенство права тощо. Тобто, це непорушні цінності, що закріплені у конституціях усіх розвинутих демократичних державах і повинні дотримуватись у всьому світі. Саме так і зародилась ідея про міжнародний (глобальний) конституціоналізм.

Нова парадигма в правовому регулюванні, у контексті глобалізаційних процесів, полягає в активному пошуку сучасних форм та методів правового регулювання в рамках нового світового устрою та правопорядку. Спостерігається динамічний розвиток конституційного й міжнародного права, посилення їх взаємодії, що об'єктивує необхідність подальшої міждержавної інтеграції, а також актуалізує необхідність розробки ефективних механізмів її конституційно-правового забезпечення.

На користь права на існування, безсумнівно, «революційної» теорії транснаціонального конституціоналізму, свідчить багато фактів: по-перше, учені та фахівці у сфері міжнародного права використовують термінологію и поняття, сформульовані в площині національної конституційної доктрини. По-друге, у своїй основі конституційний устрій покликаний виконувати функції: обмеження свавілля влади, а також встановлення відповідальності влади перед народом.

Нинішній міжнародний конституціоналізм – концепція, що повністю базується на конституціях суверенних держав. Слід також звернути увагу, що з другої половини ХХ ст. суб'єктний склад активних учасників міжнародних відносин має тенденцію до збільшення (маються на увазі Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Рада Європи та ін.).

Важливою тенденцією є і те, що інституційні механізми на міжнародній арені набувають конституційних ознак. Зокрема, рішення міжнародних організацій здійснюють вплив і на громадян окремих держав. Все це свідчить про необхідність конституційного регулювання і контролю за діями різних міжнародних організацій та держав. Таким чином, конституціоналізація може розглядатись як поступове набуття конституційних рис міжнародним правом, які у деяких випадках можуть компенсувати недостатність конституційності на національному рівні.

У контексті еволюції класичні механізми взаємозв'язку міжнародного і конституційного правопорядків потребують адаптації до нових умов, певного теоретичного переосмислення, обґрунтування та ефективного конституційно-правового забезпечення. За такої ідеологічної трансформації поглядів на сучасне конституційно-правове регулювання в системі міждержавного співробітництва й інтеграції Україна опинилася без певної методологічної парадигми та організаційно-правового механізму участі у таких процесах.

Світова спільнота має багатий досвід становлення конституціоналізму, при цьому кожна держава має певну специфіку, що зумовлює необхідність створення власної моделі конституціоналізму.

Серед тенденцій, що впливають на становлення нового етапу в розвитку сучасного конституціоналізму та появу його універсальних, глобальних ознак, слід визначити конституціоналізацію міжнародного права та інтернаціоналізацію конституційного права. Це означає посилення ролі в національних конституціях положень і доктринальних принципів міжнародного і європейського права, що поступово отримують статус конституційних, підвищення конституційного статусу міжнародного і європейського права, що зумовлено постійним розширенням «каталогу» основних прав і свобод людини і громадянина.

ГАВРИЛЬЦІВ Марія,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КАЛЬНИЦЬКИЙ Павло,

*здобувач ступеня бакалавра Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану 24 лютого 2022 року в Україні [1] внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації порушує надзвичайно важливу тему гарантування державою прав людини в умовах об'єктивної необхідності їх часткового обмеження. Адже у час війни уся система механізму охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина функціонує за правилами воєнного стану.

Обмеження прав людини – це законодавче звуження змісту та обсягу суб'єктивних прав людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав та свобод.

В умовах правового режиму воєнного стану слід постійно наголошувати про європейський вибір нашої держави, що полягає у повазі до невід'ємних основоположних прав і свобод людини, необхідності їх гарантування, охорони та захисту. Україна неухильно дотримується і демократичних принципів дотримання прав людини та їх обмеження в випадку настання особливих правових режимів. Зокрема, в Конституції України закріплено основні стандарти правової держави у випадку запровадження воєнного стану: по-перше, обмеження прав людини і громадянина в державі є тимчасовим та мінімально необхідним за характером; по-друге, зберігається певний перелік прав, які не можуть порушуватися у жодному випадку; по-третє, остаточне рішення про

оголошення воєнного стану ухвалює вищий загальнодержавний представницький орган – парламент.

У ст. 64 Конституції України закріплено положення, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [2]. Але в умовах введення воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Вказані норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини 1948 р., якою передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [3].

Гарантії дотримання прав і свобод закріплено Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. Підставами, достатніми для введення режиму воєнного стану з точки зору Європейської конвенції є «війна або інша суспільна небезпека, яка загрожує життю нації». Слід звернути увагу на те, що практика Європейського суду з прав людини не містить визначення терміну «війна», проте, під цим поняттям можна розуміти випадки серйозного тривалого насильства, масових порушень прав людини чи збройних сутичок.

Отже, аналізуючи норми вказаних вище нормативно-правових актів, можна дійти висновку, що обмеження прав і свобод людини і громадянина допустиме лише за умови якщо це прямо передбачено Основним Законом держави і не суперечить нормам міжнародного права. При дотриманні вказаних вимог обмеження прав і свобод вважаються правомірними.

Відтак, введення воєнного стану в державі є безумовною підставою правомірного обмеження прав людини в державі. У ст. 1 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4].

У той же час, у ч. 2 ст. 64 Конституції України вказано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, обмежувати які, навіть у таких обставинах, як воєнний стан, забороняється: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов’язки подружжя у шлюбі

та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Відповідно, всі інші конституційні права та свободи людини і громадянина, які не зазначені в цьому переліку (зокрема, право особи на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; право власності; право на проведення страйків; свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань та ряд інших) та передбачені Конституцією України, можуть бути обмежені за умови введення в державі чи окремих її місцевостях воєнного стану. Обмеження прав і свобод людини у період дії воєнного стану Допустимі законодавством України тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану. Прийняті у зв'язку з цим заходи з урахуванням міжнародно-правових норм не повинні спричинити яку-небудь дискримінацію окремих осіб чи груп населення винятково за ознакою статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками.

Слід пам'ятати про те, що воєнний стан означає можливість виключно законного обмеження прав і свобод громадян та тимчасовий відступ від положень Конвенції з прав і основоположних свобод людини. Однак не обмеження прав і свобод, а можливість такого обмеження у разі необхідності вжити термінові заходи, спрямовані на забезпечення національної безпеки [5, с. 53].

Отже, закріплення переліку прав людини, які не можуть бути обмежені навіть в час дії воєнного стану є конституційною гарантією прав людини і громадянина. Відповідно, у разі дії воєнного стану це не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи такого, що принижує людську гідність поводження або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, на свободу думки, совісті, релігії в розумінні цих прав і свобод, прийнятому в Міжнародному пакті про громадянські й політичні права й у законах України.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64 від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України

28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від від 12.05.2015. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n199>

5. Гаврильців М. Т. Проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану *Проблеми реалізації прав людини і громадянина в умовах воєнного стану: Матеріали Круглого столу* (м. Львів, 10 жовтня 2022 р.) / За заг. ред. В. Андріїва, Ю. Коверко. Львів : ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького, 2022. С. 51-53.

ГАПОТІЙ Віола,
здобувач ступеня бакалавра
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

ЮРИДИЧНІ ДОЗВОЛИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Загальнодозвільне юридичне регулювання, як інструмент реалізації соціальної свободи та активності особи, сутнісно відповідає явищу диспозитивності права. Відповідно дослідження співвідношення «загальнодозвільності» і «диспозитивності», як припускається, дозволить сформулювати належне методологічне підґрунтя для характеристики вказаного типу правового (юридичного) регулювання. Як відомо, термін «диспозитивність» має латинське походження (від пізньолатинського *dispositivus* – «той, що розпоряджається») і буквально означає «розпоряджаюся».

В юридичній доктрині, під диспозитивністю розуміють можливість суб'єктів самостійно упорядковувати (регулювати) свої відносини, діяти на власний розсуд: вступати у правовідносини чи ні, визнавати їх зміст, здійснювати свої права або утримуватися від цього, з кількох запропонованих законом або договором варіантів поведінки вибирати оптимальний з огляду на власні інтереси; виключне право особи-носія суб'єктивного права, що проявляється у вільному розпорядженні своїми правами; особливу властивість суб'єктивного права. Юридична природа диспозитивності розкривається (втілюється) у відповідному правовому методі, який, на думку сучасних вчених, передбачає впорядкування поведінки суб'єктів права шляхом встановлення трьох типів юридичних правил: 1) правил, що встановлюють межі дозволеної поведінки суб'єктів; 2) субсидіарних правил, тобто таких, що застосовуються лише у разі, якщо суб'єкти права не встановили для впорядкування відносин між собою інші правила (не спромоглися, не забажали або забули їх встановити); 3) правил, що

закріплюють принципи правового регулювання певної сфери суспільних відносин, як-от: принципи справедливості, добросовісності, розумності, які мають урахувати суб'єкти цивільних правовідносин і яким повинна відповідати їх поведінка.

Особливістю такого методу вважають, з-поміж іншого, певний порядок (характер підстав) встановлення юридичних прав і обов'язків, ступінь (міру) визначеності наданих прав, формування правовідносин, зокрема за принципом: «дозволено все, що прямо не заборонено нормами права». При цьому відзначається, що «диспозитивність» стосується як сфери приватних, так і сфери публічних відносин, але її обсяг буде узалежнюватися: в приватних відносинах присутній «елемент творчості», «власного розсуду» у визначенні суб'єктами їх взаємних прав та обов'язків, у публічних – зазвичай матиме місце свобода вибору варіантів поведінки, завжди передбаченої приписами позитивного права. Наведене формує методологічне підґрунтя для визнання загальнодозвільного юридичного регулювання особливим проявом диспозитивності, оскільки зміст такого регулювання становить визнання правомірною поведінки, навіть і взагалі не передбаченої правом.

Додаткові аргументи наведеній позиції можна віднайти, аналізуючи юридичний інструментарій опосередкування «диспозитивності» – відповідні принципи і норми права. Так, наприклад, вже згаданий принцип добросовісності, входить до комплексу нормативно-правових приписів, якими забезпечується загальнодозвільне юридичне регулювання, зокрема його основна ідеологічна складова – вільний розвиток особистості, свобода і власний розсуд у здійсненні прав, якщо при цьому не порушуються права та свободи інших людей. Те ж саме можна відзначити і щодо принципів свободи договору, свободи підприємницької діяльності, не забороненої законом (ст. 3 ЦК України). Подібні міркування, як видається, можна висловити і з приводу диспозитивних норм права.

Зазвичай такі норми виокремлюють з огляду на метод правового регулювання, що забезпечує цілісність диспозитивної конструкції. Їх ще називають «запасним варіантом», «резервним» правилом поведінки на той випадок, якщо суб'єкти права не скористалися наданою їм можливістю встановити інший порядок правового регулювання і формулюються вони із використанням застережень на кшталт «за відсутності іншої угоди», «якщо інше не встановлено договором».

Відзначають також і складність такої норми, в якій органічно поєднуються два самостійних правила: перше – надання особам повноважень діяти в конкретних умовах на свій розсуд, друге – це припис на випадок, якщо сторони не домовилися про інше. При цьому, традиційно бралось до уваги саме договірне регулювання. Але варто зауважити, що чимало нормативних приписів вміщують так звані загальні дозволи, які теж обумовлюють певну свободу дій, розсуд окремої особи при здійсненні нею свого суб'єктивного права, і формулюються вони в наступний спосіб: 1) «власники земельних ділянок мають право... самостійно господарювати на землі...» (ст. 90 Земельного кодексу України); 2) «до страхових випадків, з настанням яких надаються матеріальне забезпечення та

соціальні послуги, належать: тимчасова непрацездатність; вагітність та пологи; інвалідність; хвороба; досягнення пенсійного віку; смерть годувальника; безробіття; соціальні послуги та інші матеріальні витрати, пов'язані з певними обставинами; нещасний випадок на виробництві; професійне захворювання» (ст. 26 Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»); 3) «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» (ст. 55 Конституції України), «волонтерська діяльність здійснюється за такими напрямками: надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством» (ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність»), «благодійники спільно чи індивідуально можуть здійснювати благодійну діяльність на підставі добровільного вибору одного або кількох таких її видів: 9) проведення благодійних аукціонів, не грошових лотерей, конкурсів та інших заходів, не заборонених законом» (ст. 5 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»); 4) «громадяни України мають право на свободу об'єднань у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» (ст. 36 Конституції України).

Наведені норми-приписи «запускають» в хід механізм саме загальнодозвільного юридичного регулювання, оскільки державою санкціонується різноманітність засобів здійснення суб'єктивних прав, а також – не формалізованих законом інтересів, що, в свою чергу, складає основу поведінки, прямо не передбаченої правом. При цьому такі норми цілком відповідають дозвільній (диспозитивній) моделі побудови правового матеріалу, основне завдання якої – надати особі можливість самій, власною волею визначати свою поведінку, відкрити простір для дій особи на власний розсуд. Таким чином, розуміння загальнодозвільного юридичного регулювання, як прояву диспозитивних можливостей права, дозволяє використати відповідний методологічний ресурс для дослідження такого регулювання, зокрема щодо сфери його застосування, юридичних засобів та техніко-юридичних прийомів втілення.

Список використаних джерел:

1. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : [монографія] / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.] ; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2015. 488 с.
2. Теорія держави і права : [підруч.] / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. ; за ред. О.В. Петришина. Х. : Право, 2015. 368 с.
3. Загальна теорія права : [підруч.] / за заг. ред. М.І. Козюбри. К. : Ваіте, 2015. 392 с.

4. Rödиг J. Einführung in eine analytische Rechtslehre / J. Rödиг. – Berlin ; Heidelberg ; New York : Springer, 1986. – 257 p.

ГАРМАТА Ольга,
*кандидат юридичних наук,
помічник голови суду,
(Західний апеляційний господарський суд)*

РОЛЬ СУДОВОЇ РЕФОРМИ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Незалежність, демократичність, повага до людської гідності, рівність, верховенство права та повага до прав людини, гарантування законності та належного правового простору – основоположні принципи розвинених країн Європейського Союзу (далі по тексту – ЄС), які в обов'язковому порядку мають дотримуватись та відповідати всім принципам існування правового суспільства. До цього прагне і Україна.

Сьогодні, пройшовши шлях від початку вторгнення військ Російської Федерації на територію Української держави, ми можемо сміливо заявляти про те, що не зважаючи на становлення суверенної України у 1991 році, економічний, політичний та ідеологічний контроль Росії не закінчився. Упродовж 20 років ми поглинали, відторгали, приймали та відмовлялись від нав'язувань і пропаганди бажань російської влади контролювати і керувати Україною.

У аналітичному дослідженні, проведеному фахівцями Інституту Євро-Атлантичного співробітництва у 2007 році зазначено: «Сучасні слабкі євроінтеграційні позиції України є закономірним результатом непослідовності і зволікання у здійсненні реформ. Роки тупцювання на місці залишили Україну позаду тих країн Центральної та Східної Європи, які наполегливо здійснювали складні ринкові перетворення [1].

Відтак, зараз можемо засвідчити на скільки дорогою ціною нам дається суверенітет. Зволікання української влади 90-х років ХХ століття на «добропорядних сусідів», що призвели до втрати можливостей вчасної повноцінної відбудови України, стали яскравим прикладом «оманливої довіри країн пострадянського простору».

З моменту проголошення незалежності нашої держави, важливим напрямком зовнішньополітичної діяльності України став євроінтеграційний шлях. Декларування Україною інтеграційних планів та встановлення прямих зв'язків з керівництвом ЄС зумовило підписання низки нормативних документів, угод, постанов, меморандумів та декларацій про співпрацю.

Одним із критеріїв вступу України до ЄС є приведення у відповідність до європейських стандартів судової системи, гарантування незалежності та неупередженості органів правосуддя, відсутності корумпованої складової у таких, справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права,

гарантування дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Варто погодитись, що реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору не можлива без забезпечення соціально-справедливого вирішення юридичних спорів громадян відповідно до принципу верховенства права. У зв'язку з цим в нашій державі мають бути створені ефективні механізми реалізації, охорони та захисту прав, свобод та законних інтересів, які відповідали б існуючим потребам фізичних та юридичних осіб [2].

Реформи в сфері судочинства — складне та відповідальне завдання. Його виконання вимагає комплексного підходу, починаючи із упровадження конституційних засад, які визначають нормотворчу діяльність у сфері судочинства та здійснення правосуддя. Тож знання та розумне застосування міжнародних стандартів у цій сфері законотворчої роботи — це перший крок. Але не єдиний, адже сам по собі факт наявності в національному законодавстві прогресивних демократичних норм ще не означає їх ефективне впровадження на практиці [3].

На шляху євроінтеграції у 2016 році була проведена комплексна судова реформа, яка охопила питання організації судової влади загалом, суддівського самоврядування, побудови судової системи, її функціонування та фінансування, взаємовідносин судів та органів судової влади з органами законодавчої та виконавчої влади, правил призначення суддів, їх кар'єри, поведінки, відповідальності за проступки та звільнення тощо. Внаслідок якої було, зокрема:

- проведено конкурс на зайняття вакантних посад суддів;
- кваліфікаційне оцінювання суддів;
- утворено нові судові інституції (Вищий антикорупційний суд, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, Етична рада, реорганізація Вищої ради юстицій у Вищу раду правосуддя);
- внесено зміни до Конституції України в частині норм правосуддя;
- прийнято новий Закон України «Про судоустрій та статус суддів», тощо

Процес змін та реорганізацій запущено, ми знаходимось на шляху впровадження міжнародних стандартів та кращих практик Ради Європи та ЄС, однак реформування системи судоустрою та органів суддівського самоврядування наразі не можна вважати завершеним.

Зміни, що відбулись безперечно є своєчасними та важливими, такими, що направлені на забезпечення належного рівня чесності та справедливості судових рішень, підвищення показника довіри до суду, покращення інвестиційної привабливості України для майбутніх інвесторів. У той же час, ми не можемо говорити, що такі є вичерпними з огляду на імідж судової системи в контексті необхідності відбудови економічної сфери України після війни. Гарантії забезпечення права на належний правовий захист, відсутність корупційної складової та «зовнішнього впливу» є підґрунтям авторитету нашої держави перед країнами Європи, Сполучених Штатів Америки, Азії, тощо, чії інвестори активно вивчають Україну, стають вирішальним фактором надійності судової системи в цілому.

Відтак, метою стабільного розвитку та досягнення членства України у Європейському Союзі, є забезпечення гармонізації національного права та права країн ЄС, завершення судової реформи та наявність безпечного інформаційного, економічного і політико-правового простору.

Список використаних джерел:

1. Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО. Інтеграційні перспективи України: аналітичне дослідження. Київ, 2007, с.55
https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=29b2cad0-a271-0f59-6e27-12f433b204e5&groupId=252038 (дата звернення 15.11.2022)
2. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні, Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції Чернівці, 2020, с.29
<https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/Zbirnyk-16.10.20.pdf> (дата звернення 18.11.2022)
3. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ 2015,
https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf (дата звернення 15.11.2022).

ГОЛОВКІН Богдан,

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України,

головний науковий співробітник сектору

дослідження проблем злочинності та її причин

*(Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса)*

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ У СФЕРІ ПЕРЕВЕЗЕНЬ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ

Масштаби корупції на ринку перевезень автомобільним транспортом залежать від доходності господарської діяльності, наявності добросовісної конкуренції, ефективності державного регулювання і системи державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства, а також від належного управління діяльністю державних органів і бізнесом. Тінізація ринку автоперевезень, неналежне управління, недосконала дозвільна система, дискреція дозвільно-розпорядчих і контрольно-наглядових повноважень зумовлюють поширення адміністративної та ділової корупції у цій сфері. У зв'язку з цим виникає необхідність розглянути ключові корупційні ризики в діяльності автоперевізників і державних органів, що здійснюють нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства.

В діяльності суб'єктів господарювання, що здійснюють автомобільні перевезення пасажирів і вантажів мають місце наступні корупційні ризики:

- встановлення позаслужбових відносин з керівниками центрального

апарату Міністерства інфраструктури України, Державної служби України з безпеки на транспорті та інших органів державного контролю, поєднаних з виплатою корупційної ренти за сприяння у провадженні тіншового і сірого бізнесу на ринку внутрішніх і міжнародних автоперевезень, створення «зелених коридорів» для безперешкодних автоперевезень наближеним до керівництва органів державного контролю кампаніям [1, с. 220];

- низька конкурентна спроможність офіційних автомобільних перевізників, зумовлена додатковими зобов'язаннями здійснювати пільгові перевезення пасажирів та перевезення пасажирів за регульованими тарифами, а також регулярні проблеми з компенсацією понесених витрат автоперевізникам;

- включення до складу акціонерів та засновників компаній з автоперевезень членів сімей, близьких і довірених осіб, які можуть вирішувати питання з керівництвом державних контролюючих органів;

- виплата заохочувальних платежів комерційним посередникам за пришвидшення одержання дозвільних документів;

- виділення коштів водіям міжнародних і внутрішніх рейсів для виплати хабарів за уникнення відповідальності за порушення законодавства про автомобільний транспорт та митного законодавства.

В діяльності Державної служби України з безпеки на транспорті (Укртрансбезпеки) наявні такі корупційні ризики:

- спрямованість діяльності Укртрансбезпеки на покарання порушників законодавства про автомобільний транспорт та виконання планових показників щодо стягнення штрафних санкцій і наповнення доходної частини Державного бюджету України;

- можливість задоволення державними контролюючими органами приватних інтересів родичів та інших близьких осіб шляхом сприяння в створенні логістичних кампаній та забезпеченні прибутковості бізнесу з автоперевезень;

- можливість створення штучного дефіциту дозволів для здійснення міжнародних вантажних перевезень та видача їх за підробленими документами після надання неправомірної вигоди, а також відсутність в пунктах видачі дозволів засобів аудіо-відео фіксації;

- упереджене ставлення при розгляді заявок, затягування з погодженням, оформленням та видачою обов'язкових дозвільних документів з метою стимулювання звернення автоперевізників до комерційних посередників, які забезпечують позитивне розпорядче рішення за неофіційні платежі;

- дискреційні повноваження посадових осіб щодо видачі, анулювання ліцензій на право провадження господарської діяльності, звуження провадження господарської діяльності, розширення провадження виду господарської діяльності;

- можливість втручання в господарську діяльність автоперевізників при здійсненні контрольно-наглядових заходів з метою блокування провадження господарської діяльності добросовісних автоперевізників при одночасному лобіювання інтересів кампаній, що перебувають в корупційних відносинах з керівництвом Укртрансбезпеки;

– відсутність єдиного підходу до прийняття рішень за результатами здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства автоперевізниками, норм на автомобільному транспорті, виконання вимог міжнародних договорів;

– упереджений підхід щодо вибору об'єкту здійснення контрольно-наглядових заходів на ринку автоперевезень;

– можливість фальсифікації матеріалів перевірок наявності дозвільних документів, додержанням ліцензійних умов з надання послуг з перевезення пасажирів та вантажів при виявленні порушень, перевірки технічного стану ТЗ на відповідність вимогам безпеки, дотримання вимог режиму праці та відпочинку під час внутрішніх автоперевезень, здійснення габаритно-вагового контролю та ін.;

– великі штрафні санкції за порушення порядку провадження господарської діяльності щодо надання послуг з перевезення пасажирів та вантажів;

– можливість одержання неправомірної вигоди посадовими особами територіальних органів Укртрансбезпеки під час рейдових перевірок, спрямованих на виявлення фактів перевищення дозволених вагових норм перевезення вантажу.

Підсумовуючи зауважимо, що перелік та ступень впливу ризиків вчинення корупційних правопорушень і правопорушень, пов'язаних з корупцією у сфері перевезень автомобільним транспортом може змінюватися, залежно від стану економічної і фінансової злочинності в державі, ефективності управління корупційними ризиками уповноваженими підрозділами з питань запобігання та виявлення корупції, а також змін законодавства і характеру відносин між державним регулятором, автоперевізниками та органами державного нагляду (контролю) [2, с. 13; 3, с. 232].

Список використаних джерел:

1. Головкін Б.М. Тіньова зовнішня торгівля і корупція на митницях. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 218-230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_139_23

2. Бабенко А.М. Кримінальні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху: сучасний стан та окремі фактори детермінації. *Державна політика у сфері забезпечення дорожнього руху: теорія, законодавство, практика* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 листоп. 2021 р.) : електрон. наук. вид. / [уклад.: А. В. Калініна] ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2021. С. 10-14.

3. Новіков О.В. Щодо впливу корупції на безпеку дорожнього руху в Україні. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України*: збірник тез міжнародної конференції (м. Харків, 22 вересня 2021 р.). Харків: Юрайт, 2021. С. 231–233.

ГОРБУНОВА Олена,
*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
(Національна академія внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОБРОВІЛЬНОГО ВСТАНОВЛЕННЯ БАТЬКІВСТВА ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Досліджуючи питання визначення походження дитини, можна упевнено стверджувати, що проблема встановлення походження дітей залишається однією з найбільш важливих проблем сімейного права та цивільного судочинства на сучасному етапі розвитку суспільства. Дійсно, соціальні зміни, лібералізація усіх сфер життя суспільства обумовили виникнення кризи традиційної сім'ї, поширення різних форм фактичних шлюбів, що призвело до збільшення дітей, народжених поза шлюбом. Закономірно виникає питання, яким чином оформити відносини такої дитини і другого із батьків – батька дитини. Якщо встановлення походження дитини від матері, як правило, не викликає жодних проблем, то встановлення походження дитини від батька значно складніше, так як соціальний статус батьківства визначений значно менше. Перш за все, це, обумовлено біологічними особливостями народження дитини, тим, що зв'язки дитини з батьком менш виражені, а також тим, що історично інститут батьківства зародився набагато пізніше, ніж інститут материнства.

Народження дитини – визначна по своєму значенню подія. По-перше, тому що на світ з'являється іще один громадянин, і по-друге, тому що жінка та чоловік набувають нового статусу – вони стають батьками. встановлення батьківства реалізується важливе право дітей знати своїх батьків, що в свою чергу є реальною гарантією, що визначає рівність дітей у нашому суспільстві (відповідно до ст. 52 Конституції України діти рівні у своїх правах незалежно від того, народжені вони в шлюбі чи поза ним). І по-друге, мова йде не тільки про запис осіб як матері та батька дитини, а про покладення на них складного комплексу батьківських прав та обов'язків передбачених чинним законодавством, в тому числі заходів відповідальності за невиконання чи неналежне виконання таких обов'язків [1, с. 243-244]. В сенсі наведеного, приєднуємося до точки зору Л. Андрєєвої, яка вказує, що батьківські права – найцінніше людське благо, оскільки вони служать задоволенню почуття любові, потреби громадянина і суспільства виростити дитину корисною людиною [2, с. 44].

Найбільш поширеним порядком визначення походження дитини від жінки та чоловіка, які не перебувають між собою у шлюбі, є добровільне встановлення батьківства.

В доктрині сімейного права домінує концепція за якою добровільне визнання батьківства є юридичним фактом, з яким закон пов'язує виникнення правових відносин між батьком і його дитиною, народженою поза шлюбом. Таким чином, добровільне визнання батьківства, є одностороннім безповоротним юридичним актом, який здійснюється в державних органах реєстрації актів цивільного стану і породжує правовідносини між батьком і дитиною. Визнання

дитини своєю, без дотримання цього порядку, не призводить до реєстрації батьківства, до офіційного підтвердження кровного споріднення, хоча в ряді випадків може бути розцінено як достовірний доказ визнання батьківства і бути підставою для задоволення позову про встановлення батьківства. Визнання батьківства у добровільному порядку є безвідкличним волевиявленням особи з моменту, коли проведено відповідний запис в актовій книзі, однак за наявності певних обставин (доведених у суді), особі надається право оспорити такий запис. Слід також підкреслити, що визнання батьківства допускається по відношенню до всіх дітей, в тому числі, народжених поза шлюбом.

На нашу думку, добровільне встановлення батьківства – це юридичний акт батька дитини, який не перебуває у шлюбі з її матір'ю і спрямований на виникнення правовідносин між батьком і дитиною. Як будь-який юридичний акт встановлення батьківства передбачає наявність у суб'єкта, що його здійснює, відповідного рівня свідомості та волі. Звідси випливає, що особа, визнана судом недієздатною, внаслідок психічного розладу не може добровільно визнати своє батьківство.

Отже, підставою виникнення взаємних прав та обов'язків батьків і дітей є кровне споріднення, походження дітей від певних батьків. Разом з тим, варто погодитись із позицією О. Розгон, яка зазначає, що біологічне походження спричинює встановлення лише моральних обов'язків батьків і дітей. Авторка справедливо наголошує, що факт народження дитини породжує виникнення біологічного та морального зв'язку між нею та її батьком і матір'ю, і у цьому випадку має значення визначення походження дитини від батьків [3, с. 103]. Однак, на наше переконання, встановлення та визнання батьківства – категорії далеко не однакові. У першому випадку йдеться про встановлення правового режиму, за якого виникають взаємні права та обов'язки дитини й осіб, щодо яких установлене батьківство. У другому випадку йдеться про підтвердження походження дитини від батьків, що є підставою для здійснення деяких прав дитини: права знати своїх батьків, права на спадкування тощо.

Відповідно до ст. 126 СК України походження дитини від батька визначається за заявою жінки і чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою [4]. В цій заяві батько дитини виражає своє волевиявлення, спрямоване на її визнання, а мати дитини в свою чергу дає згоду на визнання цього чоловіка батьком дитини. Оскільки заява виходить від обох батьків, на перший погляд може здатися, що тут на визнання батьківства спрямована і воля матері. Проте в дійсності, на встановлення правовідносин з дитиною, спрямована лише воля батька. Мати дитини лише виражає згоду відносно того, що даний чоловік визнає себе батьком її дитини. Сама ж мати уже перебуває у правовідносинах з дитиною.

Спільна заява матері та батька, які не перебувають у шлюбі між собою, може бути подана як до, так і після народження дитини до органу державної реєстрації актів цивільного стану. У разі подання такої заяви до народження дитини до неї додається довідка медичного закладу про вагітність жінки. Тобто, законом допускається можливість подання заяви про визнання дитини, яка ще не

народилася. Це може пояснюватися тим, що не виключений факт, що подання такої заяви після народження дитини може бути ускладненою або взагалі неможливою в силу різних об'єктивних або скоріше суб'єктивних обставин. До того ж, варто взяти до уваги і той факт, що визнання себе батьком дитини це право, а не обов'язок батька. Сама по собі відсутність заяви про визнання батьківства, зовсім не означає заперечення свого батьківства. Якщо зважати на причину, за якою батько не може подати заяву про визнання свого батьківства - не знає про народження дитини, або ж перебуває у тривалому відрадженьні, ув'язнений тощо, то закон лояльно ставиться до таких осіб, і в останніх випадках надає можливість визнати своє батьківство шляхом подання відповідної заяви через представника. Але якщо заява не подається внаслідок інших обставин, то це необхідно розцінювати як небажання відповідати за свої вчинки, і дає право матері дитини на звернення до суду.

Ми щойно згадували, що у випадку, коли заява про визнання батьківства не може бути подана чоловіком особисто, вона може бути подана через представника (повноваження якого мають бути нотаріально посвідчені) або ж надіслана поштою, так само за умови її нотаріального посвідчення. Подані окремо заяви батька і матері про встановлення батьківства по суті, є їх спільною заявою. Отже, в який би спосіб не було подано заяву про встановлення батьківства, органи державної реєстрації актів цивільного стану не повинні з'ясувати чи виходить вона від дійсного батька. Оскільки заявник виявив свою волю, його клопотання повинно бути задоволеним – він має бути записаним батьком дитини, яку визнав своєю.

Висновки. Законом встановлено, що чоловік, який не перебуває у шлюбі з матір'ю дитини, може подати до органу державної реєстрації актів цивільного стану заяву про визнання себе батьком дитини, мати якої померла або оголошена померлою, визнана недієздатною, безвісно відсутньою, позбавлена батьківських прав, або якщо мати дитини не проживає з нею не менш як шість місяців і не проявляє про неї материнської турботи та піклування (ч.1 ст.127 СК).

Факт перебування батька дитини в шлюбі з іншою жінкою, не є перешкодою для визнання ним свого батьківства. Крім того, своє батьківство чоловік може визнати укладаючи шлюб з матір'ю дитини.

Право визнавати своє батьківство належить, як правило, лише дієздатним особам. При чому визнати батьківство може будь-який чоловік, звичайно, якщо проти цього не заперечує мати дитини.

Визнання батьківства по відношенню до дитини, народженої поза шлюбом, можливо не тільки з боку повнолітніх осіб, але і з боку неповнолітніх осіб. В законі відсутнє пряме посилення відносно того, чи може визнати своє батьківство неповнолітня особа, але і не обумовлено, що визнання батьківства може виходити тільки від повнолітніх,

Таким чином, добровільне встановлення батьківства здійснюється в безспірному порядку через органи державної реєстрації актів цивільного стану, які в цьому відношенні виконують реєстраційну функцію. Саме тому іноді добровільний порядок встановлення батьківства називають реєстраційним.

Визнання батьківства тягне за собою дуже важливий наслідок - встановлення правовідносин не тільки між дитиною та батьком, а і між дитиною та родичами по батьківській лінії, що означає, як в одних, так і в інших, цілого комплексу юридичних прав та обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Сімейне право України: Підручник : за ред. В.П.Мироненко. К.: Правова єдність. 2008. 477 с.
2. Андреева Л.С. Историко-правовой аспект осуществления родительских прав. *Евразийский юридический журнал*. 2012. № 2 (45). С. 44-46.
3. Розгон О. Практичні аспекти визнання батьківства в Україні. *МЕН (мала енциклопедія нотаріуса)*. 2017. № 2 (92). С. 103-112.
4. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.

ЄСИМОВ Сергій,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри адміністративно-правових дисциплін

Інституту права

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИБОРЧОГО ПРАВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Протягом кількох десятиліть спостерігається активне впровадження інноваційних технологій, які дають змогу оптимізувати процес життєдіяльності громадян. Не винятком є виборче право, де з'являються нові позиції, що регулюють нововведення. Багато країн світу, як і Україна на сьогоднішній день, мають позитивний досвід застосування результатів цифровізації у процесі реалізації громадянами виборчого права.

Можна спостерігати активне впровадження електронного голосування, використання автоматизованих систем опрацювання бюлетенів, підрахунку голосів, систем онлайн відеоспостереження.

Процес удосконалення виборчого права у межах цифрової трансформації в Україні займає один із пріоритетних напрямів та ставить завдання запровадження інноваційних засобів електронного сприяння проведенню виборів різного рівня.

Проїшла еволюційний шлях з 1998 року й Єдина інформаційно-аналітична система «Вибори». Її попередником була інформаційно-аналітична система «Вибори-98», яку створили під час підготовки до виборів народних депутатів. Вона мала два рівні: центр збору та обробки інформації Центральна виборча комісія та двадцять сім регіональних центрів, до яких надходила інформація від окружних виборчих комісій. Проте зв'язок між Центральною виборчою комісією

та регіонами налагоджувався лише під час приймання результатів виборів [1].

Можна говорити про те, що шлях трансформації виборчого права розпочався із Постанови Центральної виборчої комісії від 21 березня 2003 року № 15 «Про затвердження Концепції Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори», де згадується про те, що дільничні виборчі комісії мають право під час голосування на виборах використовувати технічні засоби [2].

Підсумки голосування, отримані за допомогою зазначених технічних засобів, вважалися попередньою інформацією, що не має юридичної сили. Розвиток цифрового простору спрямований на роботизацію та спрощення всіх сфер життя людини, прикладом чого є поява державної автоматизованої системи «Вибори».

Закон України від 22 лютого 2007 року № 698-V «Про Державний реєстр виборців» встановлює основи використання даної системи у процесі проведення виборів та їх підготовки та міжвиборчий період [3].

У проекті Закону України від 10 червня 2011 року № 8656 «Про Концепцію запровадження системи електронного голосування в Україні» було запроваджено поняття «електронне голосування». Встановлений термін передбачає використання засобів автоматизації та «електронний бюлетень», що дозволяє проводити голосування без паперових носіїв [3].

Експерти визначають у світовій практиці такі типи електронного голосування:

1. Голосування на виборчій дільниці за допомогою електронної системи (Vote-recording Technologies) – виборець реєструє свою ID-картку в спеціальному зчитувачі, вводить свій пароль на сайті голосування, де отримує електронний бюлетень та відбиває свій вибір. Після завершення голосування такі електронні скриньки автоматично підраховують голоси.

2. Оптичне сканування (Optical Scan Marksense) – виборець обирає кандидата шляхом відмічання на спеціальному бюлетені, який потім обробляє виборча машина, що за допомогою оптичних засобів підраховує голоси на дільниці.

3. Голосування за допомогою перфорованих карт (Punched Card) – виборець використовує спеціальні картки, що зчитуються комп'ютером, відмічаючи кандидата спеціальним кодом, який залишається на перфокарті; далі виборець опускає перфокарту до виборчої скриньки, яка автоматично здійснює підрахунок.

4. Електронна виборча система прямого запису (Direct-recording Electronic Voting System DRE) – виборець обирає кандидата на сен-сорному екрані комп'ютера, після чого машина, за допомогою спеціальної програми підраховує голоси. Ідентифікація відбувається через відбитки пальців або ID-картку.

5. Дистанційне та «раннє» голосування – виборець обирає кандидата через захищений комунікаційний канал (програмне забезпечення в Інтернет-мережі). Найчастіше це надсилання спеціального електронного листа на виборчу дільницю або голосування на спеціально створеному сайті. Процедура зарахування голосу відбувається лише після попередньої ідентифікації [5, с. 27-28].

Центральна виборча комісія України випускає Постанову від 29 жовтня 2021 року № 447 «Про схвалення Концепції створення Єдиної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи Центральної виборчої комісії», у якій передбачається подальше вдосконалення виборчого процесу України за рахунок його цифровізації, досягнення нового рівня прозорості та відкритості, доступності виборчих процедур та дій [6].

На сьогоднішній день виборчий процес має шлях, спрямований на розробку та впровадження безпечних систем дистанційного голосування, що значно проситиме громадянам реалізацію політичних прав, Як результат я було дано позитивну оцінку проведення виборів із використанням дистанційних систем. Багато експертів бачать необхідність масштабування даної системи та визначають використання дистанційних технологій у проведенні виборів як майбутнє виборчої системи України. Але за всіх зручностях і позитивних рис застосування дистанційного голосування можна спостерігати появу деяких конституційно-правових протиріч.

Принцип таємності голосування може бути порушений у представленій цифровій трансформації, оскільки для входу користувачів необхідна авторизація, за допомогою чого можна простежити, якому кандидату було віддано голос.

У 21 столітті цифровий простір проникає у всі сфери життєдіяльності людей. Політична сторона не залишається винятком. Виразно за цифровою трансформацією виборчого процесу є майбутнє. Необхідно ухвалення законів, які тлумачать конституційні засади виборчого процесу, що приймають нові особливості у сучасній реальності.

Список використаних джерел:

1. ЦВК – 25. Технологічна модернізація та Державний реєстр виборців. 09.11.2022 р. URL. <https://www.cvk.gov.ua/novini/tsvk-25-tehnologichna-modernizatsiya-ta-derzhavniy-reiestr-vibortsiv.html>
2. Про затвердження Концепції Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори»: Постанови Центральної виборчої комісії від 21.03.2003 р. № 15. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016359-03#Text>
3. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22.02.2007 р. № 698-V. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/698-16>
4. Проект Закону України від 10 червня 2011 року № 8656 «Про Концепцію запровадження системи електронного голосування в Україні». URL. <https://ips.ligazakon.net/document/JF6OG00A>
5. Бойко О. Електронне голосування: перспективи для України. *Публічне урядування*. 2020. № 23 (3). С. 24-34.
6. Про схвалення Концепції створення Єдиної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи Центральної виборчої комісії: Постанови Центральної виборчої комісії від 29.10.2021 р. № 447. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0447359-21#Text>

ЗАБЗАЛЮК Дмитро,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДОКТРИНАЛЬНИЙ ЗМІСТ ОКРЕМИХ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ІДЕЙ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Відомо, що одним з основних принципів формування доктринальних ідей є спадковий, який полягає у тому, що кожна наступна доктрина враховує уявлення і поняття, які містяться в попередніх. А це означає, що уявлення, сприйняті від попередніх часів, певною мірою відтворюються в наступних ідеологічних системах. Таке відтворення може мати різні причини. Для прикладу, використання старих ідей для вирішення аналогічних завдань історичного розвитку в теперішньому часі.

В основі оцінки будь-якої концепції чи теорії лежить ряд об'єктивних критеріїв: новизна, яка притаманна часу, висування нових ідей мислителями в різну історичну епоху, логічність їх обґрунтування, вплив цих теорій та концепцій на історичні події, їх сприйняття (повністю або частково) політичною і правовою ідеологією. Як правило, авторами таких концепцій та теорій є відомі мислителі свого часу, життя та діяльність яких протікала в певній країні, в конкретній історичній обстановці, в хронологічно обмежений період. Саме вони є творцями специфічної форми суспільної свідомості – доктрин – свого роду теоретичних концепцій держави і права.

Певні етапи історичного розвитку мали свої, притаманні лише їм, особливості становлення та розвитку політико-правових доктрин. Період Середньовіччя, однозначно, не є виключенням. Більше того, саме в дану історичну епоху викристалізувалась політико-правова ідеологія, яка визначила увесь подальший розвиток державно-правових явищ та процесів у суспільстві.

Політико-правові ідеї, засновані на аналізі діючих норм, в Середні віки зароджувались і оформлялись в руслі звичаєвого та римського права, як джерел діючого законодавства. Зрештою, в якості найголовнішого соціокультурного феномену становлення ранньохристиянських політико-правових доктрин доби Середньовіччя був католицизм, як своєрідна форма взаємозв'язку релігійної і політичної влади у суспільстві. В рамках католицизму, з однієї сторони, диференціювалась різниця релігії і політики як особливих сфер суспільного життя і форм соціальної практики, з іншої сторони, релігія одержала політичний вплив, а також можливість владарювати і здійснювати управління політично. Таким чином християнство як релігія отримала свою практичну функціональну направленість через державу.

Джерела диференціації релігії і політики потрібно шукати, в першу чергу, не в трансцендентному характері християнської релігії, а в реаліях її існування як

церковного правового інституту. Таким чином Європа разом з канонічним правом, норми якого були загальнообов'язковими, отримала в свої руки також суспільне правове джерело.

Слід відзначити і те, що Католицька Церква створила свою першу сучасну правову систему – канонічне право, під широку юрисдикцію якого підпадало не тільки духовенство, але й миряни. Така система була необхідна для того, щоб підтримувати цілісність кожного державного утворення, провести реформування кожного з них і зберегти рівновагу між всіма ними.

На це, безперечно мало вплив поширення християнства по усій Європі. Після Міланського едикту імператора Константина та проведення з його ж ініціативи Нікейського собору, християнство утвердилось як офіційна державна релігія на територіях Західної та Східної Римської імперій. Християнство почало інтенсивно поширюватись, витісняючи язичницькі культу та активно борючись із рудиментами античного світу, який, на думку видатних християнських богословів та перших «батьків церкви», аж ніяк не відповідав новоутвердженим церковним та духовним канонам.

Християнство стало тією фундаментальною засадою, яка визначила увесь подальший розвиток європейської цивілізації, адже воно стало втіленням Любові та знайшло свій прояв у гуманістичному сприйнятті оточуючого світу.

Можна стверджувати той факт, що християнство, завдяки своїй морально-етичній та гуманістичній спрямованості, добилось певного універсального сприйняття людиною світу, що проявилось у виробленні концептуальної «доктрини віри». Вона ґрунтувалась на беззаперечності існування божественного начала та гріховності людини, що тягнуло за собою прагнення індивіда до духовної досконалості.

Причина, по якій християнство зуміло стати універсальною релігією середньовічної Європи, полягала у тому, що його основні принципи передбачали відкритість для всіх. Така відкритість стала одним з головних джерел західного християнства стараннями святого Августина, який зумів подолати усі існуючі протиріччя, пов'язані із різноманітними концепціями та тлумаченнями істинного розуміння та призначення релігії. Із торжеством августинівського вчення західне християнство, а разом з ним і західна цивілізація отримали цільну ортодоксію, яка зуміла утримати свої позиції на протязі тисячоліття.

Оскільки християнство як релігія набула свою практично функціональну спрямованість через державу, то в політичному вимірі раннього християнства деякі дослідники бачать головну причину перемоги над політичною теологією античності. Витоки диференціації релігії і політики слід шукати в першу чергу не в трансцендентному характері християнської релігії, а в реаліях її існування як церковного правового інституту, тобто, іншими словами, без організаційного та правового обґрунтування церковного суверенітету, християнство було б лише частиною суспільного світогляду.

Слід зазначити, що Католицька Церква виявилась готова до таких змін, що знайшло своє відображення у формуванні нової державно-правової доктрини. Найбільш яскраво це виражалось у програмі так званої «папської теократії»,

тобто встановлення верховної влади Папи в церковних і світських справах, яку висунув в 1075 році Папа Григорій VII і сформулював її у своєму знаменитому «*Dictatus Papae*» («Диктаті Папи»). І в цю теократичну монархію, за його задумом, повинні були увійти всі християнські держави. Крім того, Папа Григорій VII та інші відомі богослови проповідували існування правового порядку не тільки в середині окремих держав, але і в міжнародній сфері.

Ідея теократичної монархії мала величезний глибинний зміст, так як вперше була висловлена теорія об'єднаної Європи на основі християнської віри, що однозначно повинно було позитивно вплинути на її політичний, соціально-економічний, культурний та духовний розвиток.

В якості важливої соціокультурної умови для формування доктринальних підходів доби Середньовіччя особливе значення відіграв феномен католицизму, як своєрідної форми зв'язку релігійної і політичної влади. Таким чином, християнство як релігія отримала свою практичну функціональну спрямованість через державу.

У часи Середньовіччя у Західній Європі викристалізувались та утвердились: 1) ідеї екуменізму, які полягали у необхідності воз'єднання Західної та Східної Церков; 2) доктрина Хрестоносного руху на Схід, як чинники протистояння мусульманській експансії та створення Вселенської християнської держави; 3) адаптація церковного і світського законодавства, їх взаємодія та стимулювання церквою розвитку світського права; 4) місіонерська діяльність та поширення християнства, як системи домінування європейських гуманістичних цінностей.

ЗАГУМЕННА Юлія,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СИСТЕМА БЕЗПЕКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА» ТА «СИСТЕМА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ»

Національна безпека як правовий феномен має багатоманітні (зовнішні) системні зв'язки з іншими правовими явищами, станами та процесами, передусім із правопорядком і законністю, з реальністю людських прав і свобод, із межами правового регулювання, із механізмами правового регулювання і правореалізації, з якісними проявами (сторонами) функціонування політичної системи та її центрального елемента – держави. Будучи універсальним (з точки зору регулювання в усіх без винятку типах і видах правових систем та правових сімей) юридичним феноменом, національна безпека може досліджуватися – як системний об'єкт – з точки зору системи відповідних (безпекових)

правовідносин, системи безпекового права та законодавства, системи управління у галузі національної безпеки тощо.

Поняття «система безпекового законодавства» та «система нормативно-правових актів у сфері національної безпеки» є нетотожними за змістом. Це зумовлюється включенням до системи безпекового законодавства міжнародних договорів, що є окремими, самостійними джерелами права, відмінними за своєю правовою природою від нормативно-правових актів.

Означена система безпекового законодавства виступає саме як правовий феномен з урахуванням таких її характеристик:

1) структурно вона складається з багатьох різнорідних, але взаємопов'язаних та супідрядних частин – підсистем: конституційної підсистеми (що складається з Конституції України та законів про внесення змін до неї, що мають юридичну силу, тотожну за юридичною силою з Конституцією України); підсистеми безпекових законів (сюди ж входять, окрім законів, нормативно-правові акти рівної з законами юридичної сили, як-от декрети Уряду, що видавалися упродовж 1992-1993 років); підсистеми безпекових підзаконних нормативно-правових актів (де окремо вирізняються акти Президента України, Уряду та центральних органів виконавчої влади та ін.), а також підсистеми міжнародних договорів у сфері національної безпеки, ратифікованих Верховною Радою України. Усі ці підсистеми безпекового законодавства взаємодіють між собою завдяки системним – горизонтальним та вертикальним – зв'язкам, що відображають субординацію та координацію всередині означеної системи;

2) ця система змінюється унаслідок впливу на неї з боку інших галузей законодавства (передусім конституційного, адміністративного, кримінального, військового, інформаційного, екологічного, господарського та ін.), так і з боку новоприйнятих актів у системі самого безпекового законодавства. Водночас, і вона здатна активно впливати на ці галузі: «норми права національної безпеки в контексті виконання завдань забезпечення національної безпеки містять ціннісні, соціальні показники стану національної безпеки, є певними соціальними і правовими «маяками», які орієнтують галузеві утворення національного права на перебування у сфері, яка дозволяє забезпечити стан національної безпеки та здійснювати захист національних інтересів» [1, с.122];

3) змінює стан своєї системності та регулюючий вплив (що позначає прийняття системотвірних актів у цій сфері – законів «Про національну безпеку» або тотожних їм за правовим значенням та обсягом правового регулювання) та безупинно перебуває в стані змінюваної системності (періодично на рівні правової доктрини з'являються й аргументуються ідеї щодо систематизації безпекового законодавства в межах його окремих інститутів, підгалузей або і в цілому стосовно здійснення загальногалузевої систематизації);

4) це – змінювана система, зміни в якій відбуваються під впливом розвитку (удосконалення, модернізації тощо) безпекового права, інших галузей права та законодавства, правових доктрин, судової практики, міжнародних правових стандартів тощо;

5) вона відзначається структурованістю (за ієрархією включає в себе акти

різної юридичної сили; за горизонтальними зв'язками включає різноманітні акти тотожної (однакової) юридичної сили;

б) характеризується певним (нестабільним) рівнем гармонізації та внутрішньої узгодженості включених до цієї системи актів як «по вертикалі», так і «по горизонталі»;

7) динаміка підтримання системності цієї системи залежить від суб'єктів правотворчості, що втілюють актуальні та/або перспективні суспільні потреби щодо зміни у правовому регулюванні безпекових відносин на рівні окремих актів цього законодавства. Так, ухвалення в 2018 році Закону України «Про національну безпеку України» та обставини, пов'язані із запровадженням воєнного стану в Україні у зв'язку з відкритою збройною агресією РФ у 2022 році, зумовили задіяння низки так званих «надзвичайних» законів [2, с.3], а також суттєву активізацію законодавчої діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в Україні з розробки та прийняття низки законодавчих актів безпекового характеру, об'єктивно необхідних за умов особливого правового режиму воєнного стану. Ці обставини неабияк актуалізують питання *співвідношення стабільності й динамізму у розвиткові відповідного законодавства за екстраординарних політико-правових умов*. Так, трохи більше ніж за три місяці (починаючи з 24 лютого 2022 року) були прийняті закони, що безпосередньо стосуються сфери національної безпеки в умовах дії режиму воєнного стану, зокрема «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» [3], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)» [4], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора)» [5], «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» [6], «Про затвердження Указу Президента України "Про загальну мобілізацію"» [7], «Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» [8], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [9], «Про внесення змін до деяких законів України щодо здійснення моніторингу потенційних загроз національній безпеці України у сфері економіки» [10] та ін.¹ І перелік, і предметна спрямованість згаданих законів засвідчують тенденцію до суттєвого «добудування» усталеної системи безпекового законодавства за рахунок законів,

---

¹ Звісно, наведений перелік є далеко не повним і таким, що постійно поповнюється мірою законодавчої діяльності Верховної Ради України у сфері законодавчого забезпечення (гарантування) національної безпеки України, особливо з огляду на триваючий в державі воєнний стан, запровадження якого було зумовлено військовою агресією РФ проти України.

орієнтованих на строкову дію в умовах правового режиму воєнного стану, тобто нормативно-правових актів тимчасової дії, потреба в яких, вочевидь, відпаде після завершення збройного конфлікту з РФ;

8) вона здатна активно впливати на стан урегульованості, упорядкованості й організованості безпекових правовідносин як загалом, так і в межах окремих підсистем (воєнної, інформаційної, економічної, екологічної тощо безпеки);

9) режим функціонування цієї системи (кумулятивна дія всіх включених до неї чинних нормативно-правових актів та міжнародних договорів безпекового профілю) суміщається з її перманентним розвитком, удосконаленням, оновленням, процесами диференціації (розширення сфери безпекових відносин) та інтеграції (упорядкування великої кількості безпекових нормативно-правових актів) актів, включених до цієї системи, систематизацією безпекового законодавства в тій чи іншій формі (інкорпорація, консолідація, кодифікація). Так, ухвалення в 2018 році Закону України «Про національну безпеку в Україні», що претендував на статус системотвірного у структурі безпекового законодавства в Україні, стимулював увагу дослідників до такої закономірності розвитку безпекового законодавства, як його *подальша інтеграція* (хоча б з огляду на те, що згаданий Закон «поглинув» не лише нормативний матеріал колишнього Закону України «Про основи національної безпеки, але й суміжних законів «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» та «Про організацію оборонного планування»²).

Натомість мірою сепарування окремих різновидів та форм національної безпеки, їхньої формально-правової фіксації на рівні стратегічних документів держави (зокрема, державної, воєнної, інформаційної, громадської, екологічної, економічної, продовольчої, біологічної та ін. [11-18]) помічається поступове зміщення уваги учених-правників до проблем розвитку законодавства, що супроводжує розвиток саме означених форм і видів національної безпеки.

Виокремлення означених форм національної безпеки залежно від сфери життєдіяльності закономірно веде до деталізації нормативного врегулювання критеріїв, за якими суб'єкти публічного адміністрування мають визначати характер викликів і загроз, об'єкти посягання, місцезнаходження та походження джерел небезпек, відокремлювати найважливіші загрози від другорядних тощо [19, с.87].

Відтак, відкривається шлях до аналізу тієї тенденції розвитку безпекового законодавства, що може бути позначена умовно, як *поглиблення диференціації цього законодавства*;

10) єдність системи безпекового законодавства забезпечується наявністю

---

² Відповідно до пункту 3 Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону «Про національну безпеку України» визнано такими, що втратили чинність: 1) Закон України "Про основи національної безпеки України" (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 39, ст. 351 із наступними змінами); 2) Закон України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави" (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 46, ст. 366 із наступними змінами); 3) Закон України "Про організацію оборонного планування" (Відомості Верховної Ради України, 2005 р., № 4, ст. 97).

спільних регулятивно-охоронних цілей, принципів та функцій цієї системи.

Так, під цілями правового регулювання (цілями закону) розуміють передбачувані і бажані для правотворчого органу результати впровадження правових приписів [20, с. 5]. Як зазначається в літературі, нині основною метою гарантування національної безпеки вбачається «створення й підтримка такого соціального, економічного, політичного, міжнародного і військово-стратегічного становища країни, яке б створювало сприятливі умови для розвитку особистості, суспільства і держави» [21, с. 37].

Відповідно, під цілями безпекового законодавства слід розуміти очікуваний (бажаний) стан урегульованості актами цього законодавства відповідної сфери правовідносин. Це насамперед досягнення стану захищеності особою, суспільством та державою від будь-яких внутрішніх і зовнішніх, реальних чи потенційних загроз, а також створення сприятливих умов для взаємоузгодженого розвитку особистості, суспільства і держави. Безумовно, це ідеальний стан коли цілі законодавства про національну безпеку корелюють із ідеальним станом гарантованості (забезпеченості) такої безпеки.

Нормативне узагальнення конкретизація таких цілей запропонована у Стратегії національної безпеки України: відстоювання незалежності і державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейська і євроатлантична інтеграція [22]. Водночас їх нормативна конкретизація здійснена в інших нормативних документах стратегічного характеру, прийнятих останнім часом в Україні. Безумовно, загальногалузеві цілі безпекового законодавства, безвідносно до їх формального закріплення, мусять отримати логічне продовження, конкретизацію та розкриття в законодавчих актах – стосовно воєнної, інформаційної, екологічної чи інших видів національної безпеки. у такий спосіб системність безпекового законодавства буде зміцнена своєрідною ієрархією або «деревом цілей», що сполучатимуть окремі змістовні блоки цього законодавства.

Системність безпекового законодавства є якісною характеристикою цієї галузі законодавства, що вказує на те, що це законодавство є закономірно існуючим комплексним (цілісним) правовим утворенням, що має системну природу, яка проявляється як у наявності в цього законодавства системних правових зв'язків (координаційних та субординаційних) між окремими його складовими частинами (елементами), так і в тісних зв'язках цієї галузі з іншими системними правовими утвореннями, що входять до складу системи законодавства України (інші галузі та інститути законодавства).

Такі зв'язки мають сталий правовий характер та зумовлюють особливості структурної побудови системи безпекового законодавства України в конкретно-історичних умовах його стану та розвитку.

Список використаних джерел:

1. Богущкий П.П. Теоретичні основи становлення і розвитку права

національної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (081 – Право). Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ, 2020. 410 с.

2. Барчук А.О. Надзвичайні закони в системі законодавства : теоретико-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 18 с.

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 3 березня 2022 року № 2113-IX. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text>.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції) : Закон України від 3 березня 2022 року № 2110-IX. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text>.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора) : Закон України від 3 березня 2022 року № 2109-IX. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-20#Text>.

6. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів : Закон України від 3 березня 2022 року № 2116-IX. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>.

7. Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію»: Закон України від 3 березня 2022 року № 2105-IX. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text>.

8. Про внесення змін до Закону України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 15 березня 2022 року № 2138-IX. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2138-20#Text>.

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України від 24 березня 2022 року № 2145-IX. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>.

10. Про внесення змін до деяких законів України щодо здійснення моніторингу потенційних загроз національній безпеці України у сфері економіки: Закон України від 1 квітня 2022 року № 2182-IX. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2182-20#Text>.

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text>.

12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.

13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки" : Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.

14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року "Про звіт за результатами проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту" : Указ Президента України від 14 січня 2022 року № 11/2022. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11/2022#n5>.

15. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 року № 1363-р. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text>.

16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

17. В Україні розпочали підготовку стратегії продовольчої безпеки держави. Електронний ресурс : <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-rozpocali-pidgotovku-strategii-prodovolcoibezpeki-derzavi>.

18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту" : Указ Президента України від 17 грудня 2021 року № 668/2021. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2021#Text>.

19. Павлютін Ю.М. Система національної безпеки : політико-правовий аналіз. Честь і закон. 2020. № 3 (74). С. 84-90.

20. Лепех Л. Л. Соціальна та юридична ефективність механізму правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Науково-дослідний інститут публічного права, Національний університет «Львівська політехніка», Міністерство освіти і науки України. Київ, 2019. 234 с.

21. Концептуалізація феномену національної безпеки в теоретико-правовій науці: особливості сучасної методології. Форум Права, 66(1), 2021. С. 37–55. <http://doi.org/10.5281/zenodo.4486522>

22. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. Урядовий кур'єр від 16.09.2020. №179.

ЗАЙЦЕВ Руслан,
*аспірант кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОХОДЖЕННЯ ФІДУЦІАРНИХ (ДОВІРЧИХ) ПРАВОВІДНОСИН

Питання теоретичного визначення та походження такої правової конструкції як фідучіарна (довірча), з якої випливає такий інститут як довірча власність, виступає предметом дослідження багатьох науковців. Так, фідучіарна (довірчі) правова конструкція у правовідносинах є багатоаспектним явищем та поняттям.

Так, правовідносин, що будуються на довірчих (фідучіарних) засадах, були відомі ще в Стародавньому Римі та мали назву *fides* (віра, довіра), і саме з'ясування та походження такої категорії як довіра, що є основою у правовідносинах, ми пропонуємо у викладі основного матеріалу.

Отже, фідучіарні стосунки характеризуються особливою довірою, якій відповідає таке правове явище, як "фідучіарне зобов'язання", що виникає, коли одна особа діє виключно в інтересах іншої особи. Так, за Римським правом, фідучіарні правовідносин будуються безпосередньо на особистих довірчих відносинах, поштовхом до яких були дружні стосунки або відносин стосовно позики.

Загалом, фідучіарні стосунки мають досить стародавню історію: вони виникли ще в римському праві, в якому елемент довіри знайшов своє відображення в категорії *fides*. Концепція *fides*, яка уходить своїми коренями в архаїчне право і виражається в ідеї вірності цьому слову (яке в перекладі з латинської мови – віра, довіра), а також відповідає встановленій соціальній нормі поведінці. Р. А. Майданик зазначає, що: "важливим для розуміння характеру цього виду неформальних відносин, а також для відповіді на питання, чому такі правовідносини отримали назву фідучіарних, є той факт, що обов'язок набувача повертати річ, первинному власнику після досягнення мети домовленостей був не юридичним, а виключно етичним, моральним» [1, с. 20].

Отже, специфіка цих стосунків полягає в тому, що вони ґрунтуються на добровільних взаємних зобов'язаннях, що виникають як результат вимог особи до особи. Ця конструкція і її функціональність виправдані тим, що між сторонами виникає особлива довіра, яка формується саме у фідучіарних правовідносинах де має місце високий рівень довіри. Іншими словами, факт довірчої і зустрічної дії, учасників певних правовідносин, народжуються тріадним елементом, які лягають в основу визначення правил правового регулювання фідучіарних правовідносин, а саме:

- 1) виникненням;

- 2) існуванням;
- 3) припиненням такого виду правовідносин.

Таким чином, у фідучіарних правовідносинах довіра має бути обов'язковим елементом і мати властивість взаємності, оскільки довіра в них є вираженням взаємності, тому вони дістали назву фідучіарних - в перекладі з латинського "довірчих".

Також, одна з характеристик походження фідучіарних правовідносин проявляється в тому, що ці відносини носять тривалий та залежний характер. Так, ще в римський період на довірі будувалися стосунки, що тривають між опікуном і підопічним, хранителем і поклажодавцем, довірительом (мандантом) і повіреним (мандатарієм).

Римське право класичної епохи, знало декілька основних видів виникнення фідучіарних правовідносин. Перший вид – це коли боржник передавав кредиторіві яку-небудь річ у власність, де річ передавалася в якості забезпечення запоруки і поверталася при належному виконанні основного зобов'язання – який мав назву – *fiducia cum creditore*. Так, довіра як правовий чинник грало роль зустрічного забезпечувального зобов'язання. Наступним видом фідучіарних правовідносин, що існував в римському праві, була передача речі на зберігання або в користування другу, який називався – *fiducia cum amico*.

Довірчість полягала в тому, що вимога боржника про повернення речі не була захищена позовом, і він покладався виключно на сумлінність свого контрагента. Тобто ми бачимо, що при виникненні зобов'язань під час фідучіарних правовідносин для кредитора створюються не правові, а більш етичні засади відповідальності за порушення цих зобов'язань. Таку думку теж висловлює О. І. Підпригора, який зазначає, що «при виплаті боргу в термін обов'язок кредитора повернути заставу боржнику був лише моральним» [4, с. 132].

Так, класичне римське право визнавало лише ті права, які були захищені відповідним позовом. Фідучіарні правовідносини виникли в прадавньому римському суспільстві в період дії архаїчного права, і ті права, які виникали з фідучіарних угод, позовами не захищалися, а були так званими зобов'язаннями з "голих" пактів. Проте захистом для названих угод була спочатку громадська думка і мораль. На що звертав увагу М. М. Слюсаревський, який зазначає, що під час порушення угод, їх учасники не мали можливості звертатись за захистом до суду. До порушників застосовувались такі види покарань, як визнання їх безчесними (*infamia*) та дозволено самочинство стосовно нечесної особи та її майна [5, С. 103].

Отже, при фідучіарних стосунках відбувається передача комплексу прав від однієї особи до іншої. Внаслідок чого, наявний факт розщеплення правосуб'єктності фідучіанта (довірителя), що призводить до появи квазісуб'єкта (фікції довірителя) в особі довірителя. Таким чином, у одержувача довіри з'являється разом з власною правомочністю ще і чужа правомочність, яку він реалізує як свою.

Підкріпити цей аргумент ми пропонуємо за допомоги дефініції, де

фідуціарні правовідносини – це поява об'єктивного юридичного факту, в результаті суб'єктивних зустрічних правовідносин, які формують між сторонами особливий вид довірчих стосунків з передачею певного комплексу прав, внаслідок чого може створюватися квазісуб'єкт (фіктивна особа).

Ця думка підтверджується тим, що особа, яка наділяється комплексом прав за допомогою довірчості, дійсно, на цей період втрачає певну незалежність, оскільки ця особа діє від імені довірителя і, виключно в його інтересах. Стосовно цієї аргументації висловлювався О. А. Підпригора, який зазначав, що "володіння річчю від імені іншої особи також не є володінням. Тут володар речі здійснює власницьку волю не від власного імені, а від імені іншої особи, власника" [3, с. 113].

Отже, ми можемо констатувати те, що будь-яка поведінка, спрямована на протиставлення власного інтересу довіреної особи на шкоду інтересам довірителя, є порушенням своїх обов'язків як довіреної особи, які у свою чергу безпосередньо ґрунтуються на діях сумлінності та розумності, і саме це, в той час було суттю довірчих відносин. Цей аспект у правовідносинах з довірчим характером, був впроваджений до англо-саксонської правової сім'ї, де здобув назву «траст».

Також, фідуціарний обов'язок проявляється турботою про довірителя, яка витікає з дії вольового або фактичного підпорядкування власної дієздатності довірителя (кредитора), правоздатності довіреної особи (боржника).

Отже, під час формування фідуціарної правової конструкції яка відштовхується від певним домовленостей, вимальовуються характерні риси, які притаманні саме цьому виду правовідносин, і проявляються вони через їх високу персоніфікованість, де передбачається у більшості випадків особисте виконання зобов'язань, з паралельним виключенням правоприємності щодо зобов'язань. На цей рахунок О.С. Йоффе зазначав, що фідуціарною може бути названа така угода, яка обумовлює неспівпадіння між внутрішніми стосунками учасників угоди і їх зовнішнім вираженням.

Так, конкретні правові норми, що регламентують стосунки, що ґрунтуються на довірі, можуть не відповідати правовій моделі зовнішнього прояву правовідносин, але при цьому вони враховують основу стосунків, тобто їх внутрішній зміст, і розцінюються як обґрунтовані доповнення сталих правил, в силу їх прямого закріплення законом.

Отже, виходячи із зазначеної тези, потрібно звернути увагу на те, що зобов'язання можуть виникати не тільки з договору, але й з квазідоговору та квазіделікту [2, с. 179].

Список використаних джерел:

1. Майданик Р.А. Довірчі угоди в праві Стародавнього Риму: поняття, види, правова природа / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. *Вісник: Юридичні науки*. 2000. № 40. С. 17-24.

2. Макачук В. С. Основи римського приватного права: навч. посіб. – [вид. 2-ге, допов.]. К.: Атіка; Х.: Право, 2015. 256 с.

3. Подопригора А. А. Основы римского гражданского права: Учеб. пособие. К.: Выща шк., 1990. 284 с.

4. Подопригора О. А. Основы римського приватного права: Підручник. К.: Вища шк., 1995. 267 с.: іл.

5. Слюсаревський М. М. З історії цивілістичної думки: фідучіарні (довірчі) договори, фідучіарна власність у римському праві . *Українське право*. 1998. №1. С. 101-110.

ЗДРЕНИК Іванна,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ

Право на охорону здоров'я – це природне, невід'ємне, невідчужуване і непорушне право людини. Дане право гарантує кожній людині як члену суспільства невтручання держави у сферу її особистого і сімейного життя, захист її життя та здоров'я, особисту недоторканність й безпеку тощо. Тим самим досліджуване право людини, видається, забезпечує особисту свободу, незалежність і самостійність особи гарантує життя і захист від будь-яких форм насильства, жорстокого й такого, що принижує людську гідність ставлення. Це право сприяє особистій свободі, тобто можливості безперешкодного вибору різноманітних варіантів поведінки у межах соціальних відносин, що є однією з умов активної життєдіяльності людини.

Проблема забезпечення прав і свобод людини завжди є предметом як активного наукового обговорення, так і входить до порядку денного юристів практиків. Поняття «забезпечення» у правовому дискурсі має чимало дефініцій, згідно першого підходу, забезпечення – це стадія реалізації людиною своїх прав, тобто воно здійснює допоміжну роль в реалізації. Представники іншого підходу значно ширше тлумачать забезпечення прав людини, а саме як систему (політичних, соціальних, економічних, духовних тощо) й спеціально юридичних засобів, що спрямовані на створення відповідних умов для ефективної реалізації людиною своїх прав, їх належної охорони та захисту від будь-яких порушень.

Слушною є дефініція категорії «забезпечення», запропонована А. Колодієм, у порівнянні із іншими визначеннями цього понятійно-категоріального апарату вона є найбільш системною та вичерпною (утвердження, створення умов, здійснення, охорона, захист та поновлення. Розглянемо більш детально кожен із запропонованих вченим елементів системи забезпечення. Під утвердженням конституційних прав і свобод людини в Україні варто розуміти закріплення

(визначення) прав і свобод людини в національній системі нормативно-правових актів [1, с. 44].

Створення умов, на думку автора, це формування оптимальної атмосфери і не лише у законодавчій системі, але й у політичній, суспільній, економічній, культурній, релігійній, для конкретної реалізації прав і свобод людини. Разом з тим реалізація (здійснення) конституційних прав і свобод – це їх реальне втілення у суспільну дійсність, як відомо, ця складова здійснюється у формі дотримання, використання, виконувannya та застосування.

Охорона конституційних прав і свобод – це діяльність, цілеспрямована на елімінацію (усунення) перешкод у реалізації людиною власних прав і свобод, протидію із невиконанням обов'язків й зловживання правами і свободами. Охорона передбачає забезпечення ефективної реалізації соціумом прав і свобод, себто таких, що застосовуються до їх порушення. Відтак формами охорони конституційних прав і свобод в Україні є: профілактика, превентивність, недопущення евентуальних порушень.

Захист конституційних прав і свобод в Україні здійснюється в разі їх порушення, що передбачає собою з'ясування об'єктивної істини, встановлення осіб-правопорушників, визначає їх право- та дієздатність та застосовує до них відповідні покарання. Відтворення (відновлення) конституційних прав і свобод в Україні полягає у відновленні їх первинної природи (якості, особливості), повної спосібності (у теоретичному та практичному аспекті) задовольнити потреби й інтереси людини щодо всіх сфер суспільного буття [2, с. 16].

Звідси можемо висновувати, що забезпечення конституційного права на охорону здоров'я – це діяльність, цілеспрямована на утвердження, правове нормування, створення оптимальних умов, реальну реалізацію, елімінацію перешкод, протидію із невиконанням та відновлення первинної природи (якості, особливості) права на охорону здоров'я щодо всіх сфер суспільного буття. Структура забезпечення права людини на охорону здоров'я в Україні вибудована на шістьох основних елементах: перший – це утвердження та регламентація; другий – створення оптимальних умов; третій – ефективна реалізація; четвертий – законодавча охорона; п'ятий – правовий захист; шостий – поновлення прав людини.

Право на охорону здоров'я, як зауважують вчені, реалізовується через цілу низку конституційно визначених прав людини. Охорона здоров'я передбачає собою систему заходів відносно розвитку й забезпечення фізіологічних й психологічних функцій, соціальної активності та енергійній працездатності. Відтак, правові гарантії права людини на охорону здоров'я є сукупністю всіх чинників (державних, політичних, економічних, соціальних, культурних тощо), що сприяють оптимальній реалізації цього права. Також зауважимо, що право на охорону здоров'я настає із моменту народження, реалізовується кожною людиною у щоденному житті, воно гарантується й охороняється державою, а також має унормовану систему захисту і відновлення порушеного права.

Отже, виходячи із сутності права на охорону здоров'я воно представляє собою сукупність можливостей людини свобідно (вільно) на свій розсуд

визначати особисту поведінку стосовно індивідуально здоров'я, а теж обов'язок інших осіб не вчиняти жодних дій, які можуть порушувати це право, й обов'язок держави здійснювати захист даного права. Магістральним галузевим нормативно-правовим актом, який врегульовує питання щодо охорони здоров'я, є ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», власне його положення і являють собою нормативні гарантії на здійснення права на охорону здоров'я [3].

Під час воєнного стану беззаперечними залишаються наступні твердження: охорона здоров'я – це один з пріоритетних напрямків державної політики, заклади охорони здоров'я належать до об'єктів критичної інфраструктури. Саме тому одним з ключових завдань в діяльності органів державної та місцевої влади під час воєнного стану є забезпечення сталого функціонування системи охорони здоров'я та задоволення медичних потреб населення. Це необхідна умова для збереження та покращення тривалості і якості життя населення країни, адже загальновідомо, що здорова нація і людський капітал є основою існування та розвитку будь-якої держави.

Сьогодні Україна проходить безпрецедентне випробування у вигляді війни з російською федерацією. Від 24 лютого багато наших співвітчизників втратили не лише спокій, але й домівки, роботу, рідних, друзів, здоров'я, і навіть життя. В нових критичних, напружених, екстремальних умовах воєнного стану працюють всі сфери суспільства, включно зі сферою охорони здоров'я, де медичні працівники щодня демонструють приклади справжнього героїзму на робочому місці.

На початку війни керівникам української медицини довелося приймати першочергові рішення щодо забезпечення сталого функціонування української медичної системи, які дозволили закладам охорони здоров'я підлаштуватися під нові умови існування. Такими рішеннями стали, наприклад, спрощення маршруту пацієнта та покращення доступності медичної допомоги за рахунок того, що Міністерство охорони здоров'я спростило правила користування електронними інструментами (електронні направлення, виписки, рецепти і т.д.), а також прибрало такі вимоги, як обов'язковість візиту до свого сімейного лікаря чи необхідність електронного направлення при візиті до спеціаліста. Крім цього заклади охорони здоров'я отримали можливість не вносити дані в електронну систему охорони здоров'я у тих випадках, коли відсутня технічна можливість це робити – відсутність світла, мережі інтернет, відповідної комп'ютерної техніки.

Зі свого боку, Національна служба здоров'я України внесла зміни в методіку виплат за договорами в рамках пакету медичних гарантій – зафіксовано місячні виплати на рівні 1/12 бюджету річного договору на рівні спеціалізованої медичної допомоги та на рівні, що відповідав кількості укладених декларацій з вибору лікаря станом на 1 березня 2022 року для первинної медичної допомоги [4].

З особливими викликами стикнулись ті території, які були чи й досі залишаються тимчасово окупованими. Серед іншого, це відсутність комунальних аптек та тимчасове припинення роботи приватних, що призвело до різкого

дефіциту ліків на цих територіях. Схожа ситуація відбулася і в тих лікарнях, які свого часу передали харчування та інші послуги на аутсорсинг. В умовах окупації більшість приватних підприємств та бізнесменів були змушені згорнути свою діяльність, а отже не могли виконувати свої зобов'язання згідно укладених договорів.

Неодмінно слід виділити напрям з психологічної підтримки. В першу чергу ця підтримка потрібна для тих осіб, які безпосередньо постраждали від війни в Україні. Не маючи фізичних дефектів, вони натомість можуть мати глибоку психологічну травму. Часто люди не усвідомлюють наявності запиту на психологічну підтримку, тому, крім забезпечення безперешкодного доступу до психолога, громадам та закладам охорони здоров'я варто вести й активну промоцію та популяризацію візитів до психолога або сімейного лікаря, що проходив навчання у сфері ментального здоров'я.

Таким чином, ми розглянули проблемні аспекти забезпечення права на охорону здоров'я в умовах війни. Відтак можемо висновувати, що нині в Україні здійснюється певна робота щодо удосконалення правового регулювання конституційного права на охорону здоров'я і системи охорони здоров'я населення. Однак, незважаючи на всі проведені заходи щодо покращення гарантій реалізації права на охорону здоров'я, зокрема і за результатами проведеної медичної реформи, в Україні і дотепер існує чимало проблем, які потребують нагального вирішення як у теоретичній, так і практичній площині.

Список використаних джерел:

1. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підручник. Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 305 с.
2. Права людини в галузі охорони здоров'я. Ін-т прав. дослідж. і стратегій; упоряд. і заг. ред. Роханський А. О.. Харків : Права людини, 2015. 126 с.
3. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
4. Височанський В., Мешко Є. Надання медичних послуг під час воєнного стану: на що слід звертати увагу на рівні громад. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15125>

ЗЕЛІНСЬКИЙ Данило,
здобувач ступеня магістра
(Національна академія внутрішніх справ)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

24 вересня 2008 року Україною було підписано Конвенцію про права осіб з інвалідністю і Факультативний протокол до неї. А вже через рік 16 грудня 2009

року Верховною Радою України ці два акти було ратифіковано, 6 березня 2010 року Конвенція набрала чинності.

Відповідно до взятих Україною зобов'язань на сьогодні однією із стратегічних цілей державної політики у сфері захисту прав осіб з інвалідністю є створення суспільного середовища рівних можливостей для таких осіб та їх інтеграція у суспільне життя, переосмислення поточних соціальних послуг для створення системи підтримки, що забезпечить суспільну активність та незалежність людей з інвалідністю.

Правовий статус особи з інвалідністю характеризується тим, що як громадянин держави така особа володіє всією повнотою конституційних прав, свобод і обов'язків, тобто володіє загальним правовим статусом; з іншого боку, як особа, яка має певні вади здоров'я, вона наділена додатковими правами та пільгами, або на неї покладені додаткові обмеженнями, тобто є володарем спеціального правового статусу.

Зокрема, ця Конвенція проголошує право людей з інвалідністю на працю нарівні з іншими. Держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на працю нарівні з іншими; воно включає право на отримання можливості заробляти собі на життя працею, яку особа з інвалідністю вільно вибрала чи на яку вона вільно погодилась, в умовах, коли ринок праці та виробниче середовище є відкритими, інклюзивними та доступними для осіб з інвалідністю [1].

В Україні більше 2 мільйонів людей живуть з інвалідністю, більше ніж половина з них у працездатному віці. Працює наразі кожен третій із тих, хто перебуває у працездатному віці. На жаль, не всі можуть скористатися своїм правом на працю, оскільки на їхньому шляху до роботи постають архітектурні, транспортні, комунікаційні та психологічні бар'єри. Стримувальними чинниками є також як недостатня поінформованість роботодавців щодо різних аспектів працевлаштування та зайнятості людей з інвалідністю, так і їх упереджене ставлення до цієї категорії працівників.

Право на працю — одне з основних прав людини, визнаних міжнародними актами і чинним українським законодавством. Воно поширюється й на осіб, які мають інвалідність. Будь-яка людина, що має будь-яку групу інвалідності, має право на працю. Всі громадяни України мають рівні конституційні права та свободи і є рівними перед законом [2]. Кожна людина має право на працю, що передбачає можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується [2]. Інвалідам забезпечується право працювати на підприємствах, в установах, організаціях, а також займатися підприємницькою та іншою трудовою діяльністю, яка не заборонена законом, їм гарантується забезпечення права на працевлаштування та оплачувану роботу, зокрема з умовою виконання роботи вдома, особи з інвалідністю, які не досягли пенсійного віку, мають право бути зареєстрованими у державній службі зайнятості як безробітні [3].

Міжнародна спільнота, членом якої є й Україна, ухвалила низку актів, що мають на меті допомогти людям з інвалідністю реалізувати свої можливості та здібності, залишатися в суспільстві та мати належний рівень життя. Зокрема, ці

документи проголошують рівні можливості у здобутті освіти, відновленні працездатності, професійній підготовці, працевлаштуванні, зайнятості.

Працевлаштування людини з інвалідністю і виконання нею своїх робочих обов'язків наштовхується на низку перешкод. Причини цього швидше пов'язані з тим, як організовано роботу, та зі ставленням роботодавців, аніж з інвалідністю цих людей. В основі негативного ставлення до людей з інвалідністю лежать стереотипи та упередження, які мають мало спільного з реальністю

Труднощі у працевлаштуванні людини з інвалідністю зумовлені, зокрема, побоюванням роботодавців щодо того, як стан здоров'я працівника позначиться на виконанні службових обов'язків. Проте в багатьох випадках працівники без статусу інваліда також створюють роботодавцю проблеми, іноді й більші. Прикладами можуть бути фактичне небажання «напружуватися» на роботі, нехтування трудовою дисципліною та розпорядком, зловживання спиртними напоями, низька працездатність, часті звільнення, крадіжки тощо. Уявлення про «безпроблемність» та високу працездатність працівників без статусу інваліда (порівняно з людьми з інвалідністю) часто значно перебільшені. Проте ці недоліки проявляються лише через певний час після влаштування на роботу. А в момент ухвалення рішення щодо заповнення вакансії, за інших рівних умов, людина з інвалідністю завжди видається більш «проблемною», ніж гіпотетичний кандидат без інвалідності. Однак насправді проблеми та окремі вади існують у всіх працівників. З іншого боку, роботодавці усвідомлюють, що людина з інвалідністю періодично, залежно від характеру захворювання та причини встановлення інвалідності, має проходити медико-соціальну експертну комісію для підтвердження інвалідності. Цей процес потребує перебування в стаціонарі. Проте роботодавці знатимуть заздалегідь, коли саме це планується. Люди з інвалідністю можуть бути такими ж ефективними працівниками, як і всі інші, якщо при працевлаштуванні врахувати стан їхнього здоров'я та уважно поставитися до підбору професії, місця роботи й робочих функцій. При цьому працевлаштування дасть людині не лише заробіток, а й інші блага такі як спілкування, можливість самореалізації та кар'єри, певний соціальний статус, наповненість життя тощо.

Досвід переконує, що працівник з інвалідністю, як правило, має сильнішу мотивацію до збереження роботи, ніж інші працівники, отже, за рівних умов він надійніший, відданіший підприємству та менш схильний до зміни місця роботи. Працівники з інвалідністю ймовірніше «вкладатимуть душу» у свою працю, оскільки для них пов'язані з роботою соціальні контакти й соціальний статус часто є важливішими, ніж у інших.

В Україні, як і в багатьох інших державах, де впроваджується політика соціальної підтримки людей з інвалідністю, законодавчо встановлено норматив робочих місць для працевлаштування інвалідів. Для підприємств, установ, організацій, зокрема підприємств, організацій громадських організацій інвалідів, фізичних осіб, які використовують найману працю, встановлюється норматив робочих місць для працевлаштування інвалідів у розмірі чотирьох відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а

якщо працюють від восьми до 25 осіб, — у кількості одного робочого місця. Тобто цей норматив поширюється як на державний, так і на приватний сектори економіки, а також на підприємства й організації громадських організацій інвалідів [3]. Роботодавці мають самостійно здійснювати працевлаштування інвалідів у рахунок нормативів робочих місць для їх працевлаштування. При цьому державна служба зайнятості сприяє працевлаштуванню інвалідів, що перебувають на обліку і зареєстровані як безробітні [4].

Якщо підприємство чи організація додержуються норм чинного українського законодавства, то вони виявляють свою соціальну відповідальність, отримують визнання місцевої спільноти та своїх співробітників, а за умови правильного добору персоналу — забезпечать себе гарними співробітниками. Збільшення продуктивності, лояльність персоналу, зростання престижу в суспільстві — це заслужені винагороди найкращим роботодавцям.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенцію ратифіковано Законом № 1767-VI від 16.12.2009). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
2. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 21, ст.252). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
4. Закон України «Про зайнятість населення» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 24, ст.243). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>

КАРПЕНКО Роман,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

(Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ)

ДЖЕРЕЛА ПРАВА У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Сьогодні викликало переосмислення категорії «система джерел права». Україна визнала ратифіковані Верховною Радою України міжнародні договори частиною національного законодавства, і за рахунок них зросла роль нормативно-правових договорів серед інших юридичних джерел права. Поступово формується якісно нове уявлення про право та його джерела і договір повертає собі належне місце як регулятор суспільних відносин, хоча інколи договір називають «нетиповим» джерелом права, водночас як на початку історії права ця форма була скоріше найтипівішою. І саме звернення до історичного

досвіду дає нам підстави скорегувати сучасне уявлення про договір, сприймати його як повноцінне джерело права [1, 67].

Різноманітність історичних, національних, етнічних відмінностей, що існують в країнах Євросоюзу, особливості їх політичних і правових культур, та інші об'єктивні та суб'єктивні фактори не сприяли визначенню єдиного поняття, що є джерелом права Європейського Союзу, хоча коло джерел права ЄС включає в себе всі основні види документів, характерні для сучасної правової цивілізації і, у тому числі – нормативні договори. Особливе значення мають Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу. Вони складають основне первинне право Союзу. Крім установчих договорів, до первинного права Європейського Союзу входять і джерела, в яких містяться зміни чи доповнення. Це ревізійні договори, за допомогою яких вносяться поправки до установчих документів, а також договори про приєднання, на основі яких в Євросоюз вступають нові держави-члени. Подібні договори укладаються за згодою Європейського парламенту між діючими державами-членами, з одного боку, і державами – кандидатами на вступ – з іншого. Зазначені вище договори у сукупності відносяться до додаткового первинного права [2, 74].

Окрема група джерел складається з рішень наднаціональних судів (головним чином, Суду Європейських Співтовариств). Сукупність цих рішень у західній доктрині права зазначають терміном «прецедентне право» – в країнах англосаксонської правової сім'ї або «судова практика» – в країнах континентальної Європи і Україні, у тому числі. То ж зважаючи на практику Світового розвитку в умовах євроінтеграційних процесів, наближення системи юридичних джерел права України до стандартів Ради Європи і Європейського Союзу, можна дійти висновку, що сучасне суспільство з його складними відносинами може найефективніше управлятися за умови розвиненості всіх форм права, що утворюють єдину систему. Насамперед, це стосується перспектив втілення у правовій системі України судового прецеденту або скоріше – судової практики, як джерела права. Беззаперечним у цьому контексті є рішення Європейського Суду з прав людини. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» національні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини й основних свобод і практику Суду як джерело права [3]. Закріплення даного положення в національному законодавстві зумовлено тим, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод наділена власним механізмом, який включає обов'язкову юрисдикцію Європейського Суду з прав людини й систематичний контроль з боку Комітету міністрів Ради Європи. Відповідно до ч. 1 ст. 46 Конвенції остаточні рішення суду щодо України є обов'язковими для всіх органів державної влади України, у тому числі й для судів.

Що ж до постанов пленумів вищих судових органів України, то визначення їх правової природи та юридичної сили традиційно є дискусійним у науці і не тільки не втратили своєї актуальності, але й стають усе частіше предметом обговорення в наукових колах. Однак варто вести мову не про власне судовий прецедент, запозичений із англосаксонської правової системи, а про прояв

суддівської правотворчості у межах романо-германської правової системи. Концепція судової правотворчості у вітчизняній правовій системі може бути реалізована не через застосування прецедентного права, а через визнання ознак нормативності й загальнообов'язковості за інтерпретаційними актами вищих органів судової влади.

Список використаних джерел:

1. Кириченко В. Є. Договір як джерело права. Матеріали ХХІХ Міжнародної історико-правової конференції (м. Феодосія 12-22 вересня 2013 р.) Ф., 2013. С. 64 – 71.
2. Право Європейського Союзу. Курс лекцій. За ред. В. С. Шестака. Донецьк, 2010. 231 с.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: закон України від 23. 02. 2006 // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.

КАТЕРЕЗЮК Д.,

здобувач ступеня магістра

(Національна академія внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ УСИНОВЛЕННЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного конфлікту безліч дітей в Україні залишились сиротами або були позбавлені сімейного оточення. Згідно ч.1 ст.20 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року «Дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою»[1]. Усиновлення дітей в Україні в умовах воєнного стану здійснюється у відповідності до норм чинного законодавства, а основним законом, який регулює дане питання є Сімейний кодекс України.

Усиновлення – прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснюється на підставі рішення суду і виключно в інтересах дитини задля забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя [3].

Також усиновлення дитини в Україні регулюється Порядком провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей затвердженого урядовою постановою від 8 жовтня 2008 року № 905 [2].

Згідно з сімейним законодавством України усиновлення допускається стосовно неповнолітніх дітей. До категорії дітей, яких можна усиновити належать: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, батьки яких дали згоду на усиновлення і які перебувають на місцевому обліку у службі у справах дітей та Національної соціальної сервісної служби.

Отже, особам, які виявили бажання усиновити дитину, спочатку варто звернутися до служби у справах дітей за місцем проживання. Окрім того, необхідно вжити вичерпних заходів для реалізації права дитини на виховання батьками або іншими родичами, адже, в умовах воєнного стану виникають ризики порушення її прав через, можливо, втрачені документи або відсутність інформації про місцезнаходження батьків чи родичів дитини.

Тому при розгляді питання про усиновлення служби у справах дітей: встановлюють обставини щодо батьків та самої дитини, з'ясовуючи чи може вона бути усиновленою; з'ясовують чи наявні у дитини інші родичі і чи можуть вони піклуватись про дитину; забезпечують пріоритетну можливість виховувати дитину родичам.

Важливо зазначити, що усиновлення здійснюється тільки по відношенню до тих дітей, обставини життя батьків яких або інших родичів вдалося встановити. Також, для усиновлення потрібна згода самої дитини, у тому випадку, якщо за віком та рівнем розвитку вона може її висловити.

В умовах воєнного стану усиновлення дітей, які перебувають на території України, можливе лише в тих регіонах, де немає воєнних дій та працюють державні органи влади України.

Офіційну інформацію стосовно дітей, які підлягають усиновленню має право надавати служба у справах дітей за місцем, де дитина перебуває на обліку і лише кандидатам в усиновлювачі.

Задля того, аби стати на облік потенційним усиновлювачам потрібно довести, що вони відповідають вимогам для усиновлення і зібрати необхідні документи, визначені чинним законодавством. Тільки після цього можна розпочинати процедуру з усиновлення. Слід зазначити, що під час воєнного стану процедура усиновлення дитини не змінюється та не спрощується.

Від початку повномасштабної війни в Україні процедура усиновлення зазнала певних змін.

Упродовж першого місяця після початку повномасштабного воєнного вторгнення росії в Україну усиновлення було призупинено бо його було неможливо здійснювати. Це стосувалось як процесів, розпочатих до війни, так і нових заяв на усиновлення. Така пауза не була пов'язана зі змінами в законодавстві, а скоріше, була викликана об'єктивними реаліями. Органи державної влади, зокрема й суди, які беруть участь у процедурі усиновлення, переважно призупиняли свою роботу, аби забезпечити своїм працівникам безпечні умови роботи.

Фактично процедура усиновлення дітей в Україні (як українцями, так і іноземцями) в той час була доволі ускладненою. Приміром, в окремих регіонах, де відбувались активні бойові дії, служби у справах дітей та суди все ще не могли здійснювати свої повноваження повною мірою, а тому забезпечити кожен етап усиновлення було вкрай важко (зібрати необхідні документи, пройти обстеження умов проживання, навчання для майбутніх батьків тощо).

Перші від початку війни зміни до процедури усиновлення були у травні 2022. Відповідно до них встановлено перелік документів та порядок, як забрати

усиновлену дитину (зокрема, у присутності посадової особи консульської установи України), якщо дитина тимчасово переміщена (евакуйована) за межі України під час введення на території України надзвичайного або воєнного стану [4].

Подальші процедурні зміни були внесені 31.05.2022. Зокрема, ними передбачено таке: цифровізація процесів усиновлення та створення єдиного електронного банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів (також опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів), що ведеться в Єдиній інформаційно-аналітичній системі «Діти» [5].

Це значно полегшить процес подання та отримання необхідних документів майбутніми усиновлювачами, пришвидшить перевірку поданих документів компетентними органами та спростить комунікацію між учасниками процедури усиновлення.

Подати заявку на консультацію з усиновлення дитини можна на порталі «Дія», де з'явилась нова послуга «Усиновлення». Наступним етапом розвитку цієї послуги стане можливість подати в Дії заяву на статус кандидата на усиновлення.

Також документи, які майбутні усиновлювачі будуть отримувати протягом процедури усиновлення (наприклад, довідка про проходження курсу підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування), будуть автоматично відображатися в їх особистому кабінеті.

Очевидно, що внаслідок повномасштабної війни росії проти України кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, може зростати. При цьому в умовах воєнного стану громадяни України та іноземці все ще можуть допомогти діткам, усиновивши їх. Більше того, український Уряд продовжує вживати заходів, аби розвивати, оптимізувати та популяризувати процедуру усиновлення в країні. Цифровізація має значно спростити та пришвидшити бюрократичні процеси.

Усиновлення дитини за якоюсь спрощеною чи пришвидшеною процедурою, особливо в умовах воєнного стану, може лише порушити найвищі інтереси дітей, тому саме зараз вкрай важливо ретельно перевіряти кандидатів в усиновлювачі та статус дитини, яку бажають усиновити.

Список використаних джерел:

1. Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91). [Електронний ресурс]. - Режим доступу https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
2. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей. Постанова КМ України від 8 жовтня 2008 року № 905. [Електронний ресурс]. - Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#Text>
3. Сімейний кодекс України ВВР 2002 № 21-22, ст.135. [Електронний ресурс]. - Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

4. Про внесення зміни до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей. Постанова КМ України від 24 травня 2022 року № 618. [Електронний ресурс]. - Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/618-2022-%D0%BF#Text>

5. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання. Постанова КМ України від 31 травня 2022 року № 636. [Електронний ресурс] - Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2022-%D0%BF#Text>

КИЯН Володимир,
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)*

ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розв'язана росією війна на території України охопила усі можливі сфери життєдіяльності України, у тому числі і трудові відносини, які зазнали відповідних змін. Сьогодні майже 7 млн громадян були змушені покинути свої домівки, у тому числі і виїхати за межі України.

Сучасні соціальні коливання змушують державу адекватно реагувати на ситуацію в Україні, і у тому числі вносити ряд змін до трудового законодавства для врегулювання відносин працівників і роботодавців в умовах воєнного стану. Зокрема, це питання пов'язане з необхідністю забезпечення збалансованості між скороченням видатків роботодавців на оплату робочого часу, відпусток, надурочних годин, годин роботи у святкові та вихідні дні тощо, та забезпеченням мінімально необхідних прав і гарантій працівників. В умовах вимушених переміщень громадян як по території країни, так і за її межі, саме зараз виникає багато питань, пов'язаних із подальшим працевлаштуванням, припиненням трудових відносин, законності звільнення та рядом інших проблем, з якими стикнулися громадяни за час введення воєнного стану в країні. Тому саме ці питання і є досить актуальними в умовах сьогодення.

У зв'язку з військовою агресією росії проти України 24 лютого 2022 року Законом України від 24.02.2022 № 2102-ІХ був затверджений Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану» [1], яким цей стан було введено із 24 лютого 2022 року строком на 30 діб і, який продовжується до сьогоднішнього часу.

Вперше питання законодавчого регулювання трудових відносин в період воєнного стану постало для всієї України ще в 2014 році. Наразі Україна знову

змушена повернутися до регламентації цього питання, застосовуючи оновлення законодавчого врегулювання. За офіційними даними, більше половини підприємств України, нажаль, не можуть діяти через активні бойові дії, руйнацію та порушення логістичних зв'язків. З урахуванням цього сьогодні трудове законодавство повинне швидко реагувати та своєчасно вносити відповідні зміни, щоб забезпечити можливість діяти підприємствам, підтримувати зайнятість населення та економіку в цілому.

З метою оперативного реагування на вимоги у сфері праці Верховна Рада України 15.03.2022 р. ухвалила Закон України № 2136-ІХ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [2] (далі - Закон України № 2136-ІХ). 24.03.2022 цей Закон набув чинності.

Саме ним визначаються особливості трудових відносин працівників підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, на період дії воєнного стану.

Також Законом України № 2136-ІХ визначено, що на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до статей 43, 44 Конституції України.

З урахуванням викладеного вище є необхідність більш детально зробити аналіз статей зазначеного вище Закону.

Стаття 2 Закону України № 2136-ІХ визначає особливості укладення трудового договору в умовах воєнного стану, а саме:

- форма трудового договору, усна або письмова, визначається за згодою сторін трудового договору;

- під час укладання договору всі умови по випробувальному терміну при прийнятті на роботу можна встановлювати для будь-якої категорії працівників;

- з метою оперативного залучення нових працівників на певні робочі місця можна укладати строкові трудові договори між роботодавцем і найманим працівником (на період дії воєнного стану або на час заміщення тимчасово відсутнього працівника). Це сприятиме усуненню кадрового дефіциту та браку робочої сили, через їх фактичну відсутність, які внаслідок бойових дій евакуювалися в іншу місцевість, перебувають у відпустках, простої, тимчасово втратили працездатність або доля яких тимчасово невідома).

Згідно статті 3 Закону України № 2136-ІХ визначено особливості переведення та зміни істотних умов праці. Тобто під час воєнного стану роботодавець має право своїх працівників перевести на іншу роботу, яка може бути не обумовлена в трудовому договорі. Така робота повинна не шкодити стану здоров'я працівника, повинна оплачуватися не менше ніж середня зарплата за попередню роботу. Роботодавець не може перевести робітників на іншу роботу, якщо вона знаходиться в місцевості, де проходять бойові дії. На час

воєнного стану двомісячний строк попередження працівника про зміну істотних умов праці не застосовується.

Суттєво змінилися умови розірвання трудового договору за ініціативою самого працівника. Так згідно статті 4 Закону України № 2136-IX трудовий договір може бути розірвано з ініціативи працівника у строк, зазначений у його заяві, якщо підприємство, установа, організація розташоване у місцях веденням бойових дій або існує загроза для життя і здоров'я самого працівника. Ця умова не поширюється на випадки примусового залучення до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, залучення до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури.

Разом з тим вважаємо, що з метою недопущення зловживань з боку роботодавця ця стаття потребує уточнення щодо поняття «суспільно корисних робіт», які можуть проводитися в умовах воєнного стану та обґрунтованості виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури.

Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України № 2136-IX у період дії воєнного стану допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця у період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) із зазначенням дати звільнення, яка є першим робочим днем, наступним за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у документі про тимчасову непрацездатність, або першим робочим днем після закінчення відпустки.

Дана норма Закону України № 2136-IX обмежує дію ч. 4 ст. 40 Кодексу законів про працю України [3] (далі – КЗпП України) щодо не допущення звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності (крім звільнення за п. 5 ст. 40 КЗпП), а також у період перебування працівника у відпустці.

Згідно з ч. 2 ст. 5 Закону України № 2136-IX, у період дії воєнного стану норми ст. 43 КЗпП не застосовуються, крім випадків звільнення працівників підприємств, установ або організацій, обраних до профспілкових органів.

Так, ст. 43 КЗпП України визначає випадки, коли для розірвання трудового договору необхідна згода профспілки. Разом з тим для звільнення працівників, які обрані до профспілки, така згода все одно необхідна.

Щодо особливостей встановлення та обліку часу роботи та часу відпочинку, то згідно статті 6 Закону України № 2136-IX встановлено, що в період воєнного стану робочий час не повинен перевищувати 60 годин на тиждень і 50 годин, якщо працівнику встановлена скорочена тривалість робочого часу. Стосовно 5-ти, чи 6-ти денного робочого тижня, то роботодавець може встановлювати такий режим за рішенням військового командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення). Щотижневий безперервний відпочинок може бути скорочено до 24 годин.

Також у період воєнного стану не застосовуються норми статті 53 КЗпП України щодо скорочення тривалості роботи на одну годину напередодні святкових і неробочих днів.

Згідно статті 7 Закону України № 2136-IX організацію кадрового діловодства та архівне зберігання кадрових документів здійснюється на розсуд роботодавця. Тому з урахуванням критичної ситуації роботодавцем приймається рішення щодо самостійності забезпечення збереження та вивезення особових справ та трудових книжок працівників чи при необхідності передати ці документи працівникам під підпис.

Як здійснюється робота в нічний час зазначено в статті 8 зазначеного Закону. Без крайньої необхідності не залучаються до роботи в нічний час: вагітні жінки і жінки, що мають дітей віком до одного року, особи з інвалідністю, яким за медичними рекомендаціями протипоказана така робота і лише з урахуванням їх згоди.

Також не поширюється на працівників правило статті 54 КЗпП щодо скорочення на одну годину тривалості роботи у нічний час. Це правило не поширюється на працівників, для яких уже передбачено скорочення тривалості робочого часу.

Отже, чинним трудовим законодавством для належного забезпечення організації трудових відносин з урахуванням воєнного стану забезпечено ряд гарантій для працівників їх прав під час виконання ними трудових обов'язків.

Тому запровадження особливого режиму організації праці може бути у зв'язку із неможливістю підприємства здійснювати свою діяльність. В такому випадку роботодавець зобов'язаний виплачувати не менше 2/3 заробітної плати, не звільняючи працівників. Також за згодою сторін, працівник може написати заяву на відпустку без збереження заробітної плати без обмеження строком.

Усі державні гарантії поширюються лише на офіційні трудові відносини.

Резюмуючи викладене вище, можна констатувати, що законодавство про працю, зокрема, в період введення воєнного стану зазнало досить ґрунтовних змін, але усі нормативно-правові зрушення сьогодні є своєчасними, і такими, що відповідають сучасним потребам сторін трудового договору.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
3. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

КІРІЄНКО Тетяна,
*аспірант кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВО ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ

В сучасних глобалізаційних умовах розвитку світу та прогресивному розвитку більшості держав постійно відбуваються змінні економічні, політичні, демократичні, правові процеси, які з одного боку вдосконалюють людське існування, а з іншого приносять йому постійні потенційні загрози різного роду та в різних сферах. І серед таких потенційних та агресивних загроз постає актуальним питання про право на безпеку особистості та людини, й тому в такому контексті надзвичайно актуалізується проблематика права людини на безпеку як базового, природно-правового права.

Сьогодні, гостро, особливо для України, постає питання про значимість та зміст безпеки як основного базового природно-правового права людини, про захист людини і суспільства в розрізі суспільної безпеки й також і у широкому її розумінні (проблема безпеки особи, окремих груп населення, суспільства загалом).

Безперечно, що цікавість та глибинність дослідження права на безпеку підсилюється таким негативним явищем - як війна. Як відомо, велика кількість порушень та злочинів, які порушують та нівелюють право на безпеку людини відбувається саме під час та в умовах збройних конфліктів.

Такі події як війна, збройні конфлікти безперечно негативно впливають на існування та розвиток основних природних та життєво необхідних потреб людини, на забезпечення її основних прав та свобод, інтересів, на її функціонування та особистісний розвиток, й першочергово на її психологічний стан (а отже й на психологічну безпеку).

Звичайно, право на безпеку використовується в багатьох сферах людської життєдіяльності та включає широке коло потреб людини в цих сферах. Це і психологічне безпекове середовище, й інформаційне, і освітнє, і соціальне, і економічне тощо. Й тому досліджуючи таке право, потрібно зосереджуватися на з'ясуванні особливостей змістовного наповнення цього права з поглядами на сучасні соціокультурні виклики.

Право людини на безпеку є складовою системи загальних прав людини (а також й міжнародного і вітчизняного законодавства), й тому тісно переплітається з іншими правами людини. Це право займає значне місце і в побудові та розвитку правової демократичної держави, а в умовах українського сьогодення набуває особливого значення.

Звичайно, що одним з головних та першочергових завдань, які постають перед правовою державою - це забезпечення та гарантування основних прав та свобод людини та громадянина, й особливо це актуально та привертає

додаткову увагу в окремі періоди функціонування держави, зокрема в ситуації надзвичайного стану, і в час воєнного стану особливо. Як зазначав І. Кант: право людини повинно забезпечувати їй безпеку, воно надійніше за всі стіни [1, с. 35].

Як ми вже зазначали, сфери дії безпеки значно широкі, й тому є численні фактори, які сприяють та забезпечують ефективність права людини на безпеку. Серед таких факторів, що сприяють реалізації вказаного права, ми б хотіли зазначити такі: економічна та політична стабільність, правова та правоохоронна захищеність, психологічний клімат людини та середовища в якому вона перебуває (тобто стан людини без страху та тривоги), наявність дієвих правових законів та дотримання правопорядку (високий рівень правопорядку, як осіб та громадян держави так і державних органів), але при цьому не потрібно забувати про певні правові (законні) обмеження, що можуть та мають мати місце.

Тому, для змісту та наповнення права на безпеку, як ми розуміємо, для забезпечення вказаного права потрібно створювати дієві безпекові середовища (політичне, інформаційне, правове, освітнє, економічне тощо) для особистості, яка б відчувала себе в повній мірі захищеною в данній державі. Й за таких умов, стан безпеки та якісно розвинені безпекові середовища і являються показниками для формування цивілізованого та демократичного соціуму та побудови правової держави.

Безперечно, що для реалізації вказаного права актуальним залишаються такі дієві механізми його реалізації як діюче національне законодавство, яке адаптоване до міжнародних стандартів щодо реалізації та захисту прав людини та громадянина, але також важливі й політичні рішення держави, що іноді (як свідчить наша історія та державотворчі процеси нашої країни) є ключовими факторами для реалізації прав людини. Однозначно, право людини на безпеку є частиною національної законодавчої системи нашої держави.

Теоретико-правові основи забезпечення права людини на безпеку тісно взаємозалежать та пов'язанні із національною безпекою зокрема. Підводячи підсумок потрібно наголосити, що вся система забезпечення прав людини ґрунтується на первинному базовому праві людини на захист та безпеку і сюди ми відносимо і захист національного суверенітету та територіальної цілісності та забезпечення захисту прав і свобод людини - це дві ключові лінії безпеки для правової та демократичної держави.

Список використаних джерел:

1. Кант Іммануїл // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011, 313.
2. Шмоткін О. В. Права особи як об'єкт національної безпеки України. Міжнародна науково -практична конференція "Верховенство права та місцеве самоврядування в Україні". Наукові записки НаУКМА. 2017. Том 200. Юридичні науки С. 115-120.

КОВАЛІВ Мирослав,
*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ШУКАЛОВИЧ Богданна,
*здобувач ступеня бакалавра Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПІДГОТОВКА, ПЕРЕПІДГОТОВКА ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Сучасний світ вимагає від Української держави зміцненні зусиль задля забезпечення демократичного розвитку та досягнення задекларованих високих цілей, що прописані в Основному законі держави та в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яку Україна підписала у 2014 році.

Підвищення ефективності державного управління за сучасних умов неможливе без забезпечення професійної підготовленості державних службовців, без оволодіння ними знаннями за спеціальностями управлінської спрямованості, а також підвищення компетентності з широкого кола питань соціально-правового характеру. Це зумовлює теоретичну важливість і практичну цінність правового дослідження проблем регулювання й організації перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців [1, с. 69-70].

На сьогоднішній день існує мало наукових праць, щодо дослідження питання перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців. Сутність зазначеної проблеми є в тому, що правове регулювання професійної підготовки державних службовців реалізується різними галузями права, зокрема трудового, адміністративного тощо.

Норми права в нашій державі зачіпають важливі сторони кадрових відносин в державі та суспільстві. Особливу роль ці норми відіграють у регулюванні питань щодо підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців. В період становлення якісної вітчизняної служби їх варто розглядати як частину стратегії держави, що скерована на правове забезпечення ефективного функціонування інституту державної служби.

Одним з нормативно-правових актів України щодо регулюють питання підвищення кваліфікації державних службовців є Закон України від 10.12.2015 р. № 889 «Про державну службу», а саме ст. 48, яка визначає, що державним службовцям створюються умови для підвищення рівня професійної компетентності шляхом професійного навчання, яке проводиться постійно.

Підвищення рівня професійної компетентності державних службовців проводиться протягом проходження служби, а підвищення кваліфікації – не рідше одного разу на три роки [2].

Навчання ґрунтується на освітньо-професійних програмах підготовки та перепідготовки, а також на професійних програмах підвищення кваліфікації державних службовців як першій складовій системи.

Професійна діяльність, здійснювана на основі спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, набутих у результаті підготовки, - це істотна ознака державної служби. Ефективність державної служби визначається і крізь призму реалізації поставлених перед нею цілей і завдань, залежить від професійного рівня державних службовців. Під час аналізу професійної діяльності держслужбовців необхідно пам'ятати, що їхня професійна діяльність визнається якісною, тобто успішною, тільки тоді, коли діяльність, і професійна підготовка державного службовця позитивно оцінені. Від того, наскільки якісно державний службовець пройшов професійну підготовку, залежить і рівень його професійних знань. Успіх у професійній діяльності зумовлений максимальною збалансованістю об'єктивних і суб'єктивних показників, основними, безумовно, є рівень професійної підготовки, рівень професійної освіти, професійні знання та навички, необхідні для виконання посадових обов'язків. Професійна підготовка державного службовця є основним компонентом його навчання [3, с. 253].

За своєю правовою природою інститути професійної підготовки (професійного навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації) державних службовців в Україні є комплексними правовими інститутами, оскільки суспільні відносини, що виникають під час реалізації зазначених інститутів, регулюються нормами конституційного, адміністративного, фінансового, трудового та інших галузей права. Зокрема норми адміністративного права посідають домінуюче місце, оскільки значна частина відносин, що виникають у зазначеній сфері, є управлінськими і, відповідно, регламентуються нормами адміністративного права [4, с. 93].

Зокрема у межах конституційного, адміністративного, цивільного та трудового права у попередні роки прийнято низку нормативно-правових актів, що регулюють професійну підготовку державних службовців та способи її реалізації. Водночас нормативно-правова база у контексті адаптації до законодавства Європейського Союзу тільки формується. А тому потрібно прийняти чимало нормативно-правових актів, спрямованих на підвищення статусу кадрових служб державних органів, що забезпечують підвищення правового, соціального й організаційного статусу державного службовця відповідно до зростання його професіоналізму (за результатами навчання) [5].

Професійна підготовка, перепідготовка, курси підвищення кваліфікації надають можливість державним службовцям відповідати кваліфікаційним вимогам для зайняття відповідної посади державної служби, формувати професійно-необхідні якості, задля якісного виконання своєї роботи. Важливим елементом підвищення ефективності державної служби є створення об'єктивної та комплексної системи показників, що відображають виконання посадових

обов'язків і ступінь досягнення поставлених цілей, що дозволяють зосередити увагу на рівні професійної підготовки кожного окремо взятого державного службовця.

Показники результативності для державних службовців мають відповідати таким основним критеріям:

- 1) бути чітко ув'язані із цілями і завданнями органів державної влади;
- 2) відображати ступінь внеску кожного державного службовця в досягнення цілей і завдань;
- 3) відображати професійний рівень державного службовця та його вплив на динаміку показників результативності [3, с. 254-255].

Подальший розвиток кадрового потенціалу системи державного управління передбачає вдосконалення системи підбору, підготовки і професійного розвитку кадрів. Це можливо за вирішення таких завдань:

1. Удосконалення планування й управління людськими ресурсами на державній службі, що передбачає, у свою чергу: а) удосконалення механізму підбору кадрового складу державних службовців; б) завершення формування системи безперервного професійного розвитку державних службовців; в) розроблення нових програм підготовки і професійного розвитку державних службовців; г) реалізацію системи заходів, спрямованих на підвищення престижу державної служби й авторитету державних службовців; г) створення умов для підвищення ролі вищих управлінських кадрів;

2. Впровадження системи стимулювання державних службовців на основі показників результативності їхньої діяльності, що передбачає наявність компетентної моделі управління кадровими процесами в системі державної служби. Професійну підготовку та підвищення кваліфікації державних службовців необхідно виділити як один із важливих напрямів розвитку законодавства про державну службу, у результаті чого система професійної підготовки державного службовця має стати важливою частиною всієї системи професійної освіти й інструментом державної кадрової політики [3, с. 254].

Правове регулювання додаткової професійної освіти державних службовців як процесу досягнення ними нової якості розвитку обумовлює необхідність створення дієвого мотиваційного механізму професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців як системи конкретних стимулів, що забезпечують зацікавленість у безперервному післядипломному навчанні, спрямованому на формування у державного службовця відповідної правосвідомості.

Список використаних джерел:

1. Інституційне забезпечення кадрової політики у публічному управлінні: місія, роль та місце Національної академії державного управління при Президентові України. Ю. В. Ковбасюк, А. І. Семенченко, Ю. П. Сурмін та ін. Київ: НАДУ, 2015. 160 с.

2. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

3. Мороз Т. П. Удосконалення механізму правового регулювання професійної підготовки державних службовців. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 4. Том 2. С. 251-255.

4. Грищук А. Б. Державна служба в Україні: адміністративно-правовий вимір: монографія. Львів: Лагос, 2018. 232 с.

5. Деякі питання реформування державного управління України (Стратегія реформування державного управління України на період до 2021) року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 р. № 474-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80>

КОВАЛЬ Ірина,

*здобувач ступеня бакалавра факультету № 1 ІІФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Діти – це наше майбутнє, зараз як і завжди вони потребують найбільшого захисту. Вони виступають об'єктами та суб'єктами дискримінації, яка здебільшого поширюється у військовий час. Війна негативно впливає на функціонування сім'ї загалом, та особливо на забезпечення основних потреб дитини, її розвиток та психологічний стан. При чому відповідно до міжнародних стандартів і практики застосування військової сили вразливість жінок та дітей відмічається як у період війни, так і по його завершенні.[1]

Унаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації в Україні постраждало щонайменше 689 дітей, зокрема загинули 243 дитини, ще 446 були поранені. Від початку повномасштабної війни понад 234 тисячі українських дітей були примусово вивезені у російську федерацію, на тимчасово окуповані нею території або до Білорусі. Такі дії незаконними, забороненими Женевською конвенцією, міжнародним правом. Більше 900 тисяч дітей виїхало до країн ЄС. Найбільше з них виїхало до Польщі - це майже 500 тисяч дітей, до Молдови - більше 150 тисяч дітей, до Угорщини - більше 100 тисяч дітей, до Румунії та Словаччини - більше 90 тисяч дітей було вивезено в умовах війни.[2] Кожна українська дитина постраждала внаслідок війни, якщо не фізично то морально, адже під час війни порушуються абсолютно всі права дитини: право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист.

В Україні поліція наразі розслідує 393 кримінальні провадження щодо злочинів, які вчинили військові РФ, та від яких постраждало 588 дітей.

Проблема захисту прав дітей на момент початку війни уже була поставлена і вирішувалась на законодавчому рівні в Україні. Так, в ст. 52 Конституції України закріплено, що «будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом» [3] Крім цього, питання захисту дітей регулюється

також Сімейним кодексом України [4], Законом України «Про охорону дитинства» та іншими національними і міжнародними нормативно-правовими актами.

Наразі Закон України «Про охорону дитинства» – основний закон України, що регулює ситуацію з дітьми в умовах збройних конфліктів. Згідно з ним, дитиною, постраждалою внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, вважається «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні». Держава зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для забезпечення захисту цих дітей, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї (зокрема розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон).[5]

Під час війни було створено багато нових благодійних фондів та розроблено чат боти, які допомагають людям в тому випадку, якщо вони хочуть прихистити чи всиновити дитину, яка втратила батьків та рідних. Один з таких ботів, який набирає популярності є «Дитина не сама» де кожен громадянин може отримати відповідь на питання стосовно тимчасового прихистку .

Нижче зазначено ряд злочинів російської федерації проти українських дітей, і це навіть не маленька частина того , що вчинила РФ під час війни:

1. Порухення статей 6 і 37 Конвенції ООН про права дитини, стаття 3 Женевської конвенції і стаття 77 Протоколу I до Женевської конвенції – право на життя та захист від катувань. Так, 18 березня з-під завалів Чернігівського гуртожитку рятувальники витягли тіла семирічних двійнят. Також попри всі заборони російські військові вдаються до катувань цивільного населення, зокрема дітей. Наприклад, в Ізюмському районі на Слобожанщині виявлено закатовані та спалені тіла трьох осіб, одне з яких належить дитині.

2. Порухення статті 49 Женевської конвенції, статті 78 Додаткового протоколу до Женевської конвенції, статті 21 Конвенції ООН про права дитини – викрадення та вивезення дітей. 8 квітня на блокпосту у Василівці окупанти викрали 16-річного сина голови Запорізької РДА Олега Буряка, який їхав у складі евакуаційної автоколони.

3. Порухення ст. 23 Гаазької Конвенції, статті 51 Додаткового протоколу до Женевської конвенції. Російські війська неодноразово застосували недозволену зброю, зокрема фосфорні бомби, касетні снаряди та запалювальні авіабомби. Міжнародне право забороняє такі види зброї через те, що вони завдають людям додаткових страждань (глибоких ран, смертіння тканин). Проте це не завадило 30–31 березня 2022 року використати фосфорні боєприпаси на Слобожанщині, поранивши 11 цивільних, зокрема 4 дітей. А 4 квітня 2022 року окупанти обстріляли касетними боєприпасами цивільну інфра-структуру Миколаєва, внаслідок чого загинуло 9 дорослих і 1 дитина.

4. Порухення ст. 55 Женевської конвенції. У Херсоні 11 квітня 2022 року окупанти захопили склад із ліками, продуктами та дитячим харчуванням.

Зафіксовано систематичні випадки, коли росіяни не пропускали гуманітарну допомогу, перешкоджали виїзду мешканців під час облоги, розкрадали і знищували магазини та склади з продуктами і навіть безпосередньо відбирали їжу в місцевих.

5. Порушення ст. 24 Конвенції про права дитини. Ця стаття стосується діяльності медичної системи. В Україні зафіксовано безліч випадків обстрілів медичних закладів, ракетні удари по пологових будинках.

6. Порушення ст. 34 Конвенції ООН про права дитини – право на захист від сексуального насильства. У місті Буча російські окупанти згвалтували одинадцятирічного хлопчика й чотирнадцятирічну дівчинку.

7. Порушення ст. 38 Конвенції ООН про права дитини, ст. 77 Додаткового протоколу до Женевської конвенції. Так, стало відомо, що окупаційна влада так званих «ЛДНР» проводить мобілізацію неповнолітніх. Також відомо про загибель вже кількох випускників так званих «патріотичних клубів Новоросії» віком від 16 років, які виконували бойові завдання російських військових.

8. Порушення ст. 28 Конвенції про права дитини – право на освіту. Сюди можна віднести безліч зруйнованих шкіл та дитячих садочків, неможливість проведення занять на окупованих територіях.

9. Порушення ст. 31 Конвенції про права дитини – порушення права на дозвілля і культурний розвиток дитини. Так, У Києві 20 березня окупаційні війська РФ обстріляли торговельно-розважальний центр. В Іванкові 27 лютого окупанти спричинили пожежу в місцевому історико-краєзнавчому музеї. Всесвітньо відомим є також випадок із авіаударом по драматичному театру в Маріуполі.

10. Порушення ст. 17 Женевської конвенції – перешкоджання евакуації дітей із окупованих територій. Наприклад, 8 квітня внаслідок ракетного обстрілу залізничного вокзалу в Краматорську Донецької області, на території якого більше 4 тисяч людей очікували на евакуацію, загинуло 7 дітей.[6]

Отже, враховуючи усе вище перелічене, можна дійти до висновку, що рф порушує абсолютно всі права дітей і саме це не дає змогу їм жити нормальним повноцінним життям. Ми віримо в те, що рф понесе тяжку відповідальність за всі злочини вчинені рф проти українських дітей, та робимо для цього все можливе. Наша влада робить все можливе щоб діти які були примусово вивезені на територію країни-агресора невдовзі повернулись у свої рідні домівки.

Список використаних джерел:

1. General recommendation №30 on women in prevention, conflict and post conflict situations to CEDAW. URL: <http://www.ohrchr.org/Documents/HRBodies/CEDAW.C.CG.30.pdf>

2. Ювенальні прокурори: внаслідок збройної агресії рф в Україні загинули 242 дитини. URL: https://t.me/pgov_gov_ua/4255

3. Конституція України від 28.06.1966. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#Text>

4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
6. Злочини росії проти українських дітей. URL: <https://urkrainer.net/zlochyny-proty-ditey/>

КОГУТ Ярослав,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарної підготовки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МЕТОДИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ОПЕРАЦІЯМ

Брехня – це дія, за рахунок якої одна людина вводить в оману іншу. При цьому вона робить це навмисно, і не попереджає про свої наміри. А також слід враховувати, чи бува жертва брехні сама просить не розкривати їй правду. Такі дії можуть здійснюватися шляхом використання різноманітних засобів: фальшування та/або приховування. В першому випадку, як правило, особа вдається до прямої брехні, «очі в очі». В іншому – це непряма брехня, яка може мати опосередкований характер. В тій чи іншій мірі кожен із нас використовує брехню у повсякденному житті, свідомо чи несвідомо, з користю або без такої. Побутова брехня може бути морально-осудною, а інколи навіть такою, що має певні моральні переваги над правдою. Ми вдаємось до напівправди, коли суттєву частину правдивої інформації повідомляємо, а іншу приховуємо або фальсифікуємо. Інколи ми ухиляємось від говоріння правди, або навпаки презентуємо правду з таким нахабством, що у жертви брехні виникають сумніви та психологічні бар'єри у її сприйнятті [1].

Усе вказане вище є теорією брехні, яку вивчали з давніх давен, і вміло використовували не лише у побуті, а застосовували для свідомого впливу на групи людей, натовп, спільноти, маси. Сучасні напрями досліджень у цій сфері спрямовані на два протилежні fronti: з одного боку на маніпулювання свідомістю людей, а з іншого на протидію шкідливому впливу брехні на суспільство.

В широкому розумінні терміни «брехливість», «брехня» – можна порівняти з явищем «децепції», яка по своїй сутності є свідомою дією задля отримання переваги над противником, насамперед інформаційної, або дією спрямованою на маніпулювання групами людей у своїх інтересах. До прикладу, населення КНДР досі вірить у перемогу своєї збірної з футболу. Але такі феномени можуть існувати лише в закритих тоталітарних державах, які не дають доступу до інформації людям.

В теперішній час використання брехні з різноманітною метою може бути водночас простим, так і доволі складним завданням, оскільки швидкість розповсюдження інформації у розвиненому суспільстві є блискавичною, завдяки соціальним мережам, які випереджають засоби масової інформації в рази. У той же час будь-яка інформація може бути отримана з різноманітних джерел, співставлена та порівняна, оброблена та перевірена. Тому тривалий період існувати брехня не може, оскільки буде спростована з часом. Але, якщо цілеспрямовано видозмінювати брехливу інформацію, використовувати її систематично, влучно, вчасно та якісно, враховувати психологічні настрої, очікування та прагнення мас, менталітет і особливості суспільства, то брехня перетвориться на правду в свідомості переважної більшості людей, які будуть «заражати» один одного цією неправдою. Люди хочуть почути те, чого вони прагнуть. Критичність мислення відходить на задній план, оскільки для перевірки інформації потрібні зусилля, то більшості простіше задовільнити свій інтерес звичайними припущеннями, без подальших дій. Дезінформація як явище сильного психологічного впливу використовується все більше у суспільстві, яке схильне до толерування політики популізму. Успішність маніпулювання масовою свідомістю продемонстрував нацистський злочинець, «майстер пропаганди» Йозеф Геббельс, а його послідовники сьогодні розв'язали найбільш криваву війну в Європі у ХХІ столітті та геноцид українського народу.

Навіть нетривала дія брехні залишає після себе «післямак» у вигляді емоцій, які слугують або дезорганізуючим фактором для суспільства, або сигналом до активних дій для окремих його членів.

У той же час усвідомлення всіх цих факторів дає підґрунтя стверджувати, що війну виграти без інформаційної складової неможливо. Вплив на когнітивні процеси людей, буде зумовлювати відповідні емоційні стани суспільства, дозволить штучно створювати відповідну реакцію на інформаційні «вкиди». А отже явище дезінформації дуже схоже за своєю метою із вузькопрофесійною сферою діяльності фахівців що має назву інформаційно-психологічні операції (далі – ІПСО) [2]. Більшість сучасних армій світу мають в своїй структурі спеціалізовані підрозділи з проведення спеціальних інформаційних операцій, до яких залучаються спеціалісти в галузі розвідки чи спецслужб.

Що є метою ІПСО? Насамперед, це вплив на суспільство, збройні формування, маси з метою дезорганізації, залякування, створення панічних настроїв, розколу у суспільстві.

Неймовірність та нереальність інформації (фейків), яка часто подається в результаті ІПСО, звісно буде викликати несприйняття, шок та інші негативні емоції. Проте, саме така інформація блискавично розповсюджується в ЗМІ та соціальних мережах. А враховуючи глобалізаційні процеси, дійде до тих людей, які не мають відношення та чітко сформованого ставлення до конфлікту, і вони не будуть перевіряти правдивість цієї інформації, яка просто залишиться у них на рівні підсвідомості.

Звісно, що первинним завданням ІПСО є залякування ворога, втрата ним бойового духу, нагнітання емоцій горя, спустошення, страху, безвиході тощо.

Отже, важливим є усвідомлення напрямів та методів протидії ІПСО. Насамперед, це «оздоровлення» суспільства шляхом забезпечення його «медійної грамотності». Умовно, припустимо, як би ми зараз реагували на ворожі інформаційні «вкиди», якби наша психіка не була загартована попередніми подіями, пов'язаними з використанням дезінформації та впливів в історії незалежної України. Тому, активна робота в інформаційному просторі, в засобах масової інформації, в Інтернет-ресурсах, в системі освіти й т. ін. щодо роз'яснення способів реагування на ІПСО є запорукою успіху.

Індивідуальна робота над собою, кожного із нас, пов'язана з усвідомленим поширенням інформації в соціальних мережах. Розуміння наслідків поширення певної інформації в емоційному плані для суспільства, необхідність її розповсюдження для загальної перемоги над ворогом, усвідомлення факту функціонування спеціальних підрозділів та ботоферм, які створюють таку інформацію з відповідною метою є дуже важливим.

Здійснення адекватної інформаційної політики державою, шляхом створення системи інформування населення «на випередження» ІПСО, системи прогнозування дій ворога, реагування у правовому полі щодо суб'єктів колабораційної діяльності, підтримка масштабного механізму урядової комунікації, що діятиме авторитетно, переконливо, вчасно і конкурентно, а також випереджатиме інші джерела інформації, є надважливим завданням влади.

Потрібно підтримувати масштабний і системний механізм урядових комунікацій, який би був максимально переконливий і конкурентно спроможний, порівняно з іншими джерелами інформації [3].

Список використаних джерел:

1. Екман П. Теорія брехні / Пер. з англ. Ю.Гордієнка. К.: Видавнича група КМ-БУКС.2021.320 с.
2. «Не треба все підряд називати ІПСО». Джерело: Zaxid.net. URL: <https://news.blog.net.ua/2022/08/ne-treba-vse-pidriad-nazyvatu-ipso/>
3. Бондар Г.Л. Комунікативна політика в діяльності державного службовця: навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2015. 300 с.

КОСЯЧЕНКО Ксенія,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

(Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ)

ЗМІНИ У ПОДАТКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Дана тематика прослідковує свою актуальність, оскільки є потреба у пошуку оптимальних та досягаємих шляхів, які оптимізують вітчизняну систему податкових правовідносин і перелаштують нинішню систему правовідносин оподаткування на більш раціональний, оптимізований та результативніший

податковий механізм, який є найбільш дієвим у європейських країнах. Вказане зумовлюється надшвидким розвитком євроінтеграційних процесів та необхідністю уніфікації податкового законодавства України зі стандартами Європейського Союзу.

Правовідносини оподаткування, що існують в Україні, переважно засновані на фіскальній функції та, на жаль, фактично не сприяють розвитку бізнесу. Тому важливим елементом адаптації податкового законодавства до європейських стандартів має стати реформування Державної податкової служби, тому що, наскільки буде правильно вибудована структура даного центрального органу та його регіональних управлінь, а також підібраний кваліфікований кадровий склад, повністю буде залежати процес упровадження дієвих, як показує практика, європейських механізмів оптимізації оподаткування.

Відповідно до ст. 1 Конституції України, Україна є соціально-правовою державою [1, с. 2]. Саме це означає, що податкова система України має відповідати вимогам соціальної держави щодо рівня фінансування суспільних благ, відповідного перерозподілу валового внутрішнього продукту, який забезпечуватиме формування фінансових ресурсів, достатніх для виконання конституційно закріплених функцій держави та гарантій громадян на достатній життєвий рівень.

Основним шляхом для узгодження податкових правових норм України та Європейського Союзу є адаптація, тобто процес розробки і прийняття нормативно-правових актів та створення умов для їх належного впровадження і застосування з метою поступового досягнення повної відповідності права України європейському праву.

Починаючи із 2013 року Україна відстоює свої прагнення приєднатися до європейської спільноти. Понад 8 років боротьби, нарешті, привели нашу державу до історичної миті, а саме отримання статусу кандидата до вступу в Європейський Союз (далі – ЄС). Однак країна-кандидат, яка претендує на вступ до ЄС, повинна зробити ряд відповідних євроінтеграційних кроків та виконати чіткі вимоги до законодавства держав-членів.

Основними недоліками податкової системи України є наступні:

– серйозним недоліком є недосконалість і нестабільність законодавства. Питання оподаткування досі регулюється підзаконними нормативними документами, декретами Кабінету Міністрів, Указами Президента. Податкове законодавство має схожі риси з європейським законодавством, але тільки в назвах податків;

– в країнах ЄС малі підприємства розглядаються як визначальний фактор у досягненні конкурентоспроможності європейської економіки на світовому ринку, високої ефективності внутрішнього ринку, а також як фактор забезпечення зайнятості населення. На жаль, в Україні система спрощеного режиму оподаткування призводить до таких проблем, як: зниження мотивації підприємницької діяльності, незацікавленості суб'єктів господарювання у зміні свого статусу як суб'єктів, що мають право використовувати спрощену систему оподаткування, що уповільнює їх розвиток та зростання обсягів діяльності,

призводить до дроблення деяких середніх підприємств. Світовий досвід і практика господарювання переконують, що важливою умовою функціонування ринкової економіки є наявність і взаємодія великих, середніх і малих підприємств та їх оптимальне співвідношення;

– неефективний механізм розподілу податкових надходжень між центральним і місцевими бюджетами гальмує розвиток економіки в областях.

Для усунення недоліків, що існують в податковій системі України, першим кроком необхідно привести законодавчу базу відповідно до європейських директив. Принцип простий - кожне положення правового акту ЄС має бути належним чином імplementоване в національне законодавство кожної країни-члена ЄС, забезпечуючи однакове застосування тих положень оподаткування, які гармонізовані на рівні Союзу. Для країн-кандидатів це тягне за собою підготовку сотень і навіть тисяч сторінок різних законопроектів. У зв'язку з цим Податковий кодекс України також може бути суттєво змінений.

Податкова політика ЄС складається з двох компонентів:

1. непрямого оподаткування;
2. прямого оподаткування.

Оскільки ЄС має власну економічну зону, більшість директив про непряме оподаткування встановлює рівні умови для компаній з усіх держав-членів, насамперед у частині податку на додану вартість та акцизів.

Угода про асоціацію між Україною [2] та ЄС містить положення про гармонізацію ПДВ та акцизних тарифів. За сприяння проекту EU4PFM [3] було проведено комплексний аналіз законодавства з ПДВ і виявлено лише незначні його невідповідності Директиві ЄС про ПДВ.

Проте є ще кілька директив, які виходять за межі Угоди про асоціацію. Вони регулюють, серед іншого, адміністрування акцизних податків. Зокрема, створення мережі акцизних складів, які відповідають юридичним і технічним вимогам ЄС, однак не встановленню ставок податків. Ця вимога принципово важлива для запобігання обігу та виробництва контрафактів і підробок на єдиному ринку.

Що стосується прямого оподаткування, то тут основний принцип ЄС передбачає баланс між стандартами оподаткування фізичних осіб та юридичних осіб. Найважливішими є заходи щодо запобігання ухиленню від сплати податків та подвійного оподаткування. У зв'язку з цим необхідно імplementувати ряд директив ЄС у національне законодавство.

Отже, процес інтеграції до Європейського Союзу вимагає від України якісних фінансових, соціально-економічних перетворень. Це складний, довготривалий процес, який Україна повинна пройти заради досягнення кінцевої мети – створення конкурентоспроможної, з високим рівнем життя, країни.

Україна вже впровадила в національне законодавство певні глобальні, а отже, і європейські стандарти оподаткування щодо подолання ухилення від сплати податків та уникнення подвійного оподаткування. Слід зазначити, що право ЄС у цій сфері є дещо більш вимогливим і потребує подальшої імplementації такого законодавства, як, наприклад, Директива про механізми

вирішення податкових спорів у Європейському Союзі.

Основними напрямками реформування податкової системи України є: створення якісної податкової системи, яка дозволить забезпечити сприятливі умови для ведення бізнесу; зростання податкових надходжень має забезпечуватись за рахунок прискорення оборотності капіталу і підвищення ділової активності суб'єктів господарювання.

Практика Євросоюзу свідчить про переважання прямих податків над непрямими. Можна запозичити практику співвідношення прямих і непрямих податків в ЄС, що змістить податкове навантаження з виробництва на споживання, а також на ресурсні та екологічні платежі. Таке реформування необхідно впроваджувати поступово, кожен його етап повинен розширювати гармонізацію податкової політики України та вести до наступних ініціатив.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011

3. Програма з підтримки управління державними фінансами в Україні (EU4PFM). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://eu4pfm.com.ua/>.

КОШУЛАП Святослав,

здобувач ступеня бакалавра факультету № 1 ІПФПНП

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЕКОЛОГІЧНА ЦІННІСТЬ ЛІСІВ ТА ЕФЕКТИВНОГО ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВІДТВОРЕННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

В умовах сьогодення питання збереження лісових ресурсів у Україні, на жаль, не стоїть на першому місці, проте, шкода даній сфері наносить колосальна. Питання вирубки лісів, лісових пожеж та забруднення навколишнього середовища необхідно тримати на контролі та постійно звертати увагу суспільства на такі глобальні проблеми. З метою покращення стану лісових насаджень на території України проводяться різноманітні дослідження, експерименти, внаслідок яких вводяться інноваційні рішення. Тому актуальність теми як ніколи важлива та потребує додаткового вивчення як з точки зору науковості так і практичного застосування.

Ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами,

трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище [1].

За своїми біологічними ознаками ліси – це унікальне природне явище, яке являє собою сукупність дерев, чагарників, іншої лісової рослинності (трави, мохи, лишайники тощо), ґрунтового покриву, що взаємопов'язані й впливають одне на одного та на навколишнє природне середовище. У цьому значенні поняття лісів є складовою поняття рослинного світу.

Економічне значення лісів полягає у тому, що вони є основним джерелом лісових ресурсів, тобто деревини, технічної й лікарської сировини, кормових, харчових та інших лісових продуктів, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва. Зокрема, ліси - це основа кормової бази для тваринництва, ведення мисливського господарства, основа паперової, меблевої, фармацевтичної та інших видів промисловості [2, с. 23].

З метою здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження лісів України від знищення, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, спрямованих на захист від шкідників і хвороб, на раціональне використання і відтворення, в державі забезпечуються правова охорона лісів, яка полягає в нормативному регулюванні суспільних відносин у цій сфері. Система правових норм, які регулюють суспільні лісові відносини на основі права державної власності на ліси і особливих принципах, становить самостійну галузь права - лісове право України [2, с. 25].

Прояви зміни клімату впливають на всі природні екосистеми нашої планети, і українські ліси не є винятком. Лісівники вже багато років говорять про збільшення площ всихаючих та ослаблених соснових і дубових лісів. Все частіше спостерігається пересихання лісових боліт та заболочених ділянок лісу, спричинене тривалими посухами, навіть на Поліссі – традиційно заболоченому регіоні, щоправда нещадно меліорованому в минулому столітті.

А масові пожежі 2020 року, які, на фоні тривалої посухи та майже безсніжної зими, охопили понад 150 тис. га лісів від Житомирщини до Луганщини, показали вже всім вразливість наших лісів, і нас самих до кліматичної кризи [3].

Загалом, подальше посилення кліматичної кризи вже у найближчі десятиліття загрожує такими наслідками для лісів України:

- зменшення продуктивності лісів, а отже і поглинання ними вуглецю, через частіші та триваліші посухи;
- збільшення площ всихання лісу, особливо монокультур у невластивих кліматичних та лісорослинних умовах – наприклад, ялинових насаджень у низькогір'ї Карпат, де традиційно росли буково-ялицеві ліси, або культур сосни на багатих ґрунтах, яким природньо притаманні листяні ліси;

- збільшення ймовірності масового поширення комах-шкідників лісового господарства та інвазійних видів;
- частіші та потужніші лісові та торфові пожежі і тривале задимлення населених пунктів;
- збільшення ймовірності вітровалів через частіші бурі;
- зникнення низки лісових біотопів, наприклад невеликих лісових боліт та заболочених ділянок лісу, острівних ялинників на Поліссі, і як наслідок – суттєве скорочення лісового біорізноманіття [3].

Ліси відіграють важливу роль і становлять значну цінність для людини найперше тому, що лісовим екосистемам властива найвища інтенсивність біологічного кругообігу завдяки їхній потужній біомасі. Ліси є однією з найважливіших складових навколишнього природного середовища покриваючи близько 30 % площі суходолу на планеті.

Вони впливають на клімат, чистоту води і повітря, захищають сільськогосподарські угіддя, а також є джерелом величезної кількості матеріальних ресурсів та невід'ємною частиною історико-культурного середовища людини. Водночас цінність лісу як природного та економічного ресурсу не завжди врівноважується з результатами лісознавства та лісоексплуатації, а тому у сучасних умовах актуальним є визначення екологічної цінності лісів, комплексне, раціональне і невиснажливе лісокористування [4, с. 55-56].

Україна належить до лісодефіцитних територій. У кількісному відношенні в Україні загальна площа лісових ділянок становить 10,4 млн. га, в тому числі вкриті лісовою рослинністю – 9,6 млн. га. Лісистість території України становить 15,9 %. Запас деревини в лісах оцінюється в межах 2,1 млрд. м³. Загальне щорічне збільшення запасу деревини сягає 35 млн. м³.

Ліси в Україні зростають у різних географічних регіонах (Полісся, Лісостеп, Степ, Українські Карпати) і мають відмінності щодо лісорослинних умов. Ліси сконцентровані переважно на Поліссі та в Карпатах [4, с. 57].

Основними принципами ефективного відтворення та збереження лісових ресурсів повинні стати:

- досягнення екологічно орієнтованої лісистості;
- вивчення і врахування стану лісових ресурсів в залежності від зональності, природно-історичних умов (нерівномірна і відносно низька середня лісистість території України та зростання лісів у різних природних зонах: Лісостеп, Степ, Полісся, Українські Карпати);
- всебічне вивчення лісу для збереження генофонду рослинності;
- комплексне і гармонійне еколого-економічне лісокористування з використанням новітніх природозберігаючих технологій;
- зниження рівня антропогенного навантаження;

- розробка систем моніторингу та екологічної сертифікація ведення лісового господарства;
- розширення міжнародної співпраці, запозичення досвіду ведення лісового господарства та удосконалення законодавчої і правової бази [4, с. 59].

Ліси є основною складовою навколишнього природного середовища і як будь-який природний об'єкт характеризуються відповідними ознаками: біологічними, екологічними, економічними та юридичними.

На теперішній час існує нагальна необхідність змінити законодавство, виключивши вплив орендодавців при підготовці проектно-кошторисної документації на розробку і освоєння лісових ділянок і обов'язково проводити реальну оцінку впливу на довкілля.

Також, необхідно здійснювати інвестування в лісове господарство як державними органами, так і великими підприємцям, оскільки сьогодні мало хто вкладає в лісгосподарські заходи грошові кошти по збереженню лісових ділянок нашої держави. Відомо, що ліси старіють, їх вирубують, а нові не можуть виникнути самі по собі. Тому, для поліпшення ефективного використання лісів в Україні необхідно, на нашу думку, наділити правами і обов'язками співробітників лісгоспу по боротьбі з браконьєрством, незаконною порубкою лісу, розпалювання багать тощо [5, с. 172].

Отже, першочергові завдання держави полягають у зміцненні екологічної безпеки в лісах України. З метою зменшення збитків від незаконних або масових вирубок, необхідно збільшувати площу ділянок для посадки нових деревних порід, створювати і розширювати нові лісові зони, запобігати лісовим пожежам, застосовувати сучасні та ефективні методи вирубки лісів. Потрібно зробити все можливе, для того, щоб суспільство усвідомило серйозність екологічної безпеки лісових масивів і докласти всіх зусиль, щоб допомогти державі зберегти ліс.

Список використаних джерел:

1. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
2. Корнеєва К. Ю. Поняття лісу як предмету лісового права. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2010. № 4. С. 23-27.
3. Ліси України в контексті зміни клімату: значні проблеми і великі можливості. *Екологія. Право. Людина*. URL: <http://epl.org.ua/about-us-posts/lisy-ukrayiny-v-konteksti-zminy-klimatu-znachni-problemy-i-velyki-mozhlyvosti/>.
4. Некос А.Н., Рего М.З. Екологічна цінність лісів та принципи ефективного лісозбереження і відтворення лісових ресурсів. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2015. № 3-4. С. 55-60.
5. Ярошенко А.С., Дума А.А., Марочко А.А. Організаційно-правовий механізм охорони лісових ресурсів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, серія Право*. 2021. Вип. 67. С. 169-173.

КУЧЕР Віталій,
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЄВХУТИЧ Ірина,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РЕЄСТРАЦІЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Сім'я для кожної людини має дуже велике значення, і в самому суспільстві становить соціальну цінність. Вона є основним осередком суспільства і відіграє ключову роль у соціальному розвитку. Сім'я має право на всебічний захист і підтримку [1, с. 100].

Питання шлюбних правовідносин у процесі розвитку держави є актуальними, оскільки вони є основою становлення й розвитку суспільства в цілому. Держава є одного боку повинна здійснювати правове регулювання шлюбних відносин, яке сприяло б зміцненню сім'ї і збереженню шлюбу та інших форм організації сімейного життя, з іншого – здійснювати це регулювання лише в межах, які не обмежували б ані свободи шлюбних правовідносин, ані свободи їх припинення, та йти в ногу з часом.

Все частіше доводиться вести мову про те, що значна частина українського суспільства, в тому числі – українських родин, опиняються в різноманітних, нажаль, несприятливих для розвитку сім'ї, ситуаціях. Ці ситуації, як правило, зумовлені тими чи іншими обставинами, які на рівні законодавства закріплені, як складні життєві [2, с. 119].

Воєнний стан та військова агресія з боку Російської Федерації вносить свої корективи у сімейне життя українців. Як зазначає В. Федорів внутрішнє переміщення осіб зумовило необхідність імплементації, адаптації та початку «нового» життя. З'явилися труднощі із документами як-то встановлення фактів та відновлення втрачених документів. Виїзд за кордон великої кількості українців зумовив такі проблеми як застосування законодавства інших країн, розшук дітей, складнощі із реалізацією вже наявних рішень або завершення судових процесів. Масштабувалась і проблематика перебування на непідконтрольних територіях [3, с. 120].

Не зважаючи на воєнний стан, навіть під час війни в Україні українці активно реєструють шлюби. За I півріччя 2022 року за даними статистики

Міністерства юстиції шлюб уклало 104 тис. осіб [4]. Зазвичай державну реєстрацію шлюбу проводять органи реєстрації актів цивільного стану через 1 місяць після подання відповідної заяви (ст. 32 СК України).

В умовах воєнного стану можна одружитись у скорочений період часу. Враховуючи вимоги ст. 32 СК України за наявності поважних причин керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану дозволяє реєстрацію шлюбу до спливу цього строку. А у разі вагітності нареченої, народження нею дитини, а також якщо є безпосередня загроза для життя нареченої або нареченого, шлюб реєструється у день подання відповідної заяви або у будь-який інший день за бажанням наречених протягом одного місяця.

Водночас наречені можуть скористатися пілотним проектом «Шлюб за добу». Він впроваджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про запровадження реалізації пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу» від 13 липня 2016 р. № 502-р. [5]. Цей пілотний проект запроваджено з метою апробації європейських стандартів у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, спрямованих на створення сприятливих умов для отримання фізичними особами адміністративних послуг у зазначеній сфері, та забезпечення реалізації гарантованого державою права на шлюб. Його суть полягає у можливості зареєструвати шлюб у скорочений термін, в тому числі за добу за принципом екстериторіальності – не має значення місце проживання громадян, які бажають вступити до шлюбу.

07 березня 2022 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 213 «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану», відповідно до якої державна реєстрація шлюбу може проводитися відділами державної реєстрації актів цивільного стану без особистої присутності нареченого (нареченої). Без особистої присутності допускається реєстрація шлюбу військовослужбовця, поліцейського, особи рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Державної кримінально-виконавчої служби, особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро, Бюро економічної безпеки або працівника закладу охорони здоров'я. Заява зазначених осіб має містити відомості про нареченого та наречену, а також відомості про обране прізвище.

Заява про державну реєстрацію шлюбу подається безпосередньому командирі (керівнику), яким засвідчується справжність підпису на відповідній заяві та забезпечується її передача до відділу державної реєстрації актів цивільного стану.

Факт реєстрації шлюбу може засвідчуватися також безпосереднім командиром (керівником) військовослужбовця, поліцейського, особи рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Державної кримінально-виконавчої служби або особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро чи Бюро економічної безпеки шляхом складання акту. В подальшому акт надсилається командиром (керівником), яким його було складено, до будь-якого відділу державної реєстрації актів цивільного стану для складання актового запису про

шлюб у паперовій формі та внесення відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану громадян.

Факт реєстрації шлюбу також може засвідчуватися керівником закладу охорони здоров'я, в якому перебувають або працюють один чи обоє наречених. Акт може складатися в присутності обох чи одного з наречених з використанням доступних засобів відеозв'язку з тим із них, хто відсутній, за участю двох свідків. Акт має містити відомості про дату та місце його складення, прізвище, власне ім'я та по батькові (за наявності), дату народження обох наречених, їх громадянство, а у разі обрання прізвища одного із них або приєднання до свого прізвища прізвища іншого – відомості про обране прізвище, а також відомості про прізвище, власне ім'я та по батькові (за наявності), дату народження двох свідків із проставленням останніми власних підписів. В подальшому акт надсилається до будь-якого відділу державної реєстрації актів цивільного стану для складення актового запису про шлюб у паперовій формі та внесення відомостей до Реєстру.

В умовах воєнного стану не може бути обмежено право на припинення шлюбу, оскільки шлюбні відносини базуються на їх добровільності. Розірвання шлюбу за законодавством можливе в судовому та позасудовому порядку. Головним критерієм, який визначає орган, через який відбудуватиметься розірвання – наявність спільних неповнолітніх дітей. При наявності у подружжя спільних неповнолітніх дітей розірвати шлюб можливо тільки за рішенням суду.

Заяву про розірвання шлюбу в позасудовому порядку можна подати онлайн за допомогою електронному державного ресурсу. Але для завершення процедури подружжю все одно слід відвідати відділ ДРАЦС офлайн. Оформляється розлучення через місяць із дня звернення до органу. Мешканці окупованих населених пунктів та територій, наразі не мають можливості подати такі заяви, адже місцеві відділи ДРАЦС зазвичай не працюють [6].

Органи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважається незаконною, якщо вони створені у непередбаченому законами України порядку (ч. 2 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»). Тому будь-який документ виданий їх посадовими особами є незаконним та не створює правових наслідків. Винятками є документи, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану.

Підводячи підсумок, слід звернути увагу, що війна в Україні актуалізувала необхідність підвищення соціальних гарантій окремих категорій осіб, а Україна, як соціальна держава, зобов'язана виконувати одну з соціальних функцій – забезпечувати державну підтримку сім'ї. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (ст. 51 Конституції України). Держава створює умови для зміцнення сім'ї (ст. 5 СК України). Тому потрібно продовжувати законотворчу роботу у сфері удосконалення сімейного законодавства, зокрема щодо охорони сім'ї в умовах воєнного стану. При цьому

слід рухатися в напрямку європейського вектору розвитку та імплементувати норми європейського сімейного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Бурлака О. Захист сім'ї в умовах воєнного стану в Україні. *Регулювання приватно-правових відносин в умовах воєнного стану в Україні* [Текст] : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 29 верес. 2022 р.) / [редкол.: С.Д. Гусарев, С. С. Чернявський, В. П. Мироненко та ін.]. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 100-102.

2. Мироненко В. Воєнний стан як один із чинників, що зумовлює складну життєву ситуацію. *Регулювання приватно-правових відносин в умовах воєнного стану в Україні* [Текст] : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 29 верес. 2022 р.) / [редкол.: С.Д. Гусарев, С. С. Чернявський, В. П. Мироненко та ін.]. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 119-124.

3. Федорів В. Реєстрація шлюбу за один день та без особистої присутності — нові можливості воєнного стану. URL: https://zib.com.ua/ua/153674-shlyub_za_den_ta_bez_osobistoi_prisutnosti_mozhливosti_voenn.html

4. Інформація про результати роботи органів державної реєстрації актів цивільного стану за I півріччя 2022 року URL : https://minjust.gov.ua/actual-info/stat_info

5. Про запровадження реалізації пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 502-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-2016-%D1%80#Text>

6. Розірвання шлюбу в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/253459-rastorzhenie-braka-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya-otdelnye-problemnye-voprosy>

ЛЕПІСЕВИЧ Петро,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри загально-правових дисциплін

Інституту права

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПРИМУСОВЕ ВИСЕЛЕННЯ З КРИМУ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Депортація кримських татар, розпочалася 18 травня 1944 року – один з найяскравіших прикладів злочинів радянського режиму, вчинених ним під час Другої світової війни. Тривалий час трагічні для кримськотатарського народу події були «гарною плямою» в історії. Понад 20 років радянська влада повністю заперечувала злочинний характер своїх дій. Лише в 1989 році радянським

парламентом депортація кримських татар була визнана незаконною та злочинною.

18 жовтня 1921 року В.І.Ленін підписав «Декрет про утворення Кримської АРСР у складі Російської Федерації». Незважаючи на право мати 12-ть наркомів і 11-ть депутатів у Раді націоналістів Верховної Ради СРСР, жодними реальними, державними повноваженнями Кримська АРСР не володіла. Народні комісари Кримської АРСР затверджувалися комісаріатами в Москві. В той же час в Конституції Російської Федерації 1921 року зазначалося, що політиці, «спрямованій на пригноблення відсталих народностей, із числа яких найбільш значна в Криму татарська, зі встановленням Рад трудящих – покладено кінець».

Надію в серця кримських татар посіяли не стільки рядки Конституції, скільки конкретні заходи радянської влади, що проводилися у 20-х роках в контексті так званої «Коренізації». Більшовики вирішили визнати за кримськотатарською мовою статус державної, нарівні з російською, в основу адміністративного поділу був покладений національний принцип. За невеликий проміжок часу були зроблені значні кроки в галузі духовного відродження, почалося активне національно-культурне будівництво. Однак уже в 30-х роках почався зворотній процес русифікації та придушення всього національного.

Так у 1935 році питома вага кількості кримських татар у керівництві наркомів зменшилася до 25 %, в апараті радгоспів та колгоспів до 22 %. У 1939 році представництво татар у керівних органах республіки знизилася до 15 %.

Кульмінацією тотальної русифікації Криму стала депортація кримських татар в 1944 році. Філософи стверджують, що народ не можна перемогти, а Сталін довів, що його можна просто знищити або відвезти туди, звідки не повертаються.

Саме така доля спіткала кримських татар. Їх звинуватили у зраді радянському народу – ворогом був оголошений вже не клас чи соціальний прошарок, а сам народ.

11 травня 1944 року з'явилася постанова Державного комітету оборони №5859еє про виселення кримських татар із Кримської АРСР в Узбецьку РСР – це рішення мотивувалося тим, що кримські татари співпрацювали з німцями і що саме татарські націоналісти винні у винищенні мирного населення півострова.

Боротьба кримських партизанів проти гітлерівців відбувалася в несприятливих природних умовах, що давало можливість фашистам блокувати зв'язок партизанів з населенням, позбавляючи їх можливості отримувати продовольство. Командир партизанського руху в Криму А.Мокроусов давав вказівки командирам партизанських загонів «добувати» продовольство у навколишніх татарських селах. Своїми діями керівництво партизанського руху налаштовувало значну частину місцевого населення проти партизанів. Гітлерівцям така ситуація була на руку. Німці постійно використовували татар для участі в анти партизанських діях на рідній землі. Командири партизанських загонів, щоб виправдати свої дії та захиститися від покарання за грабунки в татарських селах та незадовільне керування партизанським рухом у Криму, подавали радіограми в Москву про те, що кримські татари – зрадники. Саме

командири партизанських загонів були першими ініціаторами звинувачень на адресу кримських татар. Крім цього вході каральних акцій фашистів за участю кримськотатарських націоналістів було знищено 86 тисяч мирних громадян Криму, 47 тисяч військовополонених, а 85 тисяч цивільного населення було вивезено до Німеччини. В той же час факти свідчать про те, що основна маса населення татар підтримувала партизанів і допомагала їм. Більше ніж у 30-ти прилісових селах працювали підпільні, партійні організації, групи патріотів, пов'язані з партизанами. Після визволення Криму радянською армією «ворожим» очолили весь народ, хоча тисячі кримських татар брали участь у бойових діях радянських військ, були відзначені високими нагородами СРСР.

18 травня 1944 року стало днем жалоби кримськотатарського народу. Протягом доби тисячі людей було вигнано з рідних осель, посаджено в товарні вагони та відправлено на спец поселення до Середньої Азії.

Слід зазначити, що в цьому регіоні йшла інтенсивна підготовка до прийому та розселення кримських татар, визначалися можливості їхнього працевлаштування в Узбекистані. На місцях створювалися комісії у справах прийому та розселення спец поселенців. З Криму ешелони мали вирушити 20 травня, а на місцях вивантаження (43) станції очікувалися від 3-го до 10 червня 1944 року. Через нестачу продовольства, антисанітарію та велику скупченість людей багато переселенців у дорозі померло. Всього в Узбекистані було розселено 35 275 сімей кримських татар, або 151 604 осіб: 26749 чоловіків, 53537 жінок, 71 318 дітей. Найбільше поселенців було розміщено в Ташкентській та Самаркандській областях. У Республіці організували 76 спецкомендатур НКВС, призначених «обслуговувати» спец поселенців, здійснювати за ними постійний нагляд.

Перші заходи щодо депортації кримських татар сталінському керівництву видалися недостатніми. 21 травня 1944 року Державний комітет оборони прийняв постанову № 5937еє про додаткове переселення татар з Криму на територію Марійської АРСР та кількох областей Російської Федерації. На початку червня у рапорті заступникові наркома внутрішніх справ СРСР Чернишову зазначалося, що останній ешелон розвантажений на станції Каган.

У місцях розселення було доставлено понад 183 тисячі кримських татар. Улітку 1945 року Президія Верховної Ради РРФСР прийняла рішення про перетворення Кримської АРСР на Кримську область у складі Російської Федерації.

Протягом 1945-1948 рр. було ухвалено ряд документів, які визначали правове становище спец поселенців, зокрема постанову РНК СРСР № 35 «Про правове становище спец поселенців» та постанову Ради Міністрів СРСР № 418-161еє «Про заслання, вислання та спец поселення». Ці документи закріпили примусове працевлаштування, обмеження на вільне пересування, а фактично повне безправ'я кримських татар.

У листопаді 1948 року був прийнятий указ Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність за втечі з місць обов'язкового й постійного поселення осіб, висланих у віддалені райони Радянського Союзу в період Великої

Вітчизняної війни». Згідно цього Указу виїзд з місць поселення народів, переселених навечно, без особливого дозволу органів МВС СРСР карався каторжними роботами терміном на 20 років.

Разом із депортацією почалося руйнування пам'яток культури, що були працею багатьох поколінь кримських татар. Так було зрівняно з землею багато мусульманських кладовищ, було спалено газети, журнали, книги татарською мовою.

За розпорядженням РНК СРСР № 13287р.е від 20 червня 1944 року діти спец поселенців були позбавлені права навчатися рідною мовою. Були закриті мечеті в Євпаторії, Бахчисараї, Севастополі, Феодосії та інших містах. Татарські назви міст, селищ, сіл змінювалися на російські. Цей процес відбувався на підставі протоколу № 33 засідання бюро Кримського ВКП (б) від 25 вересня 1948 року «Про перейменування населених пунктів, вулиць, окремих робіт та інших татарських позначень»

Лише після 1953 року почалося поступове послаблення регламентних вимог для спец поселенців. Навесні 1954 року був скасований указ Президії Верховної Ради СРСР про кримінальну відповідальність за втечі з обов'язкового і постійного поселення.

Згідно з подальшими постановами Ради Міністрів СРСР було знято деякі обмеження в правовому становищі спец поселенців, розпочато видачу їм паспортів.

28 квітня 1956р. був прийнятий указ Президії Верховної Ради «Про зняття обмежень, щодо спец поселення з кримських татар громадян СРСР і членів їх сімей висланих у період Великої Вітчизняної війни».

Проте указ не зняв з кримськотатарського народу звинувачень у зраді Батьківщині, залишив заборону на повернення до Криму. І тільки консолідуюча ідея кримських татар, що впливала з вимоги реалізації права кримськотатарського народу на повертання на землю батьків стала початком довгого та трагічного шляху до відновлення історичної справедливості щодо депортованого населення.

Анексія Криму Російською Федерацією у лютому 2014 року активізувала проблему боротьби кримських татар за свої права. Вже 20 березня 2014 року Верховна Рада України ухвалила Постанову № 1140-18 «Про заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української держави», якою визнавала кримських татар корінним народом України та гарантувала їхнє право на самовизначення в складі України.

Список використаних джерел:

1. Баран В. Крим 1944 рік. (Архівні джерела про депортацію). *Сучасність*. 1993. № 8. С.72-77.
2. Вадимов Ю. Про кримські легенди і кримську «державність». *Флот України*. 1995. 2 вер.
3. Кремінь В. Кримськотатарська проблема та шляхи її вирішення. *Розбудова держави*. 1993. № 1. С.47-53.

4. Мачинський О. Крим: чого чекати від повернення депортованого населення. *Політика і час*. 2002. № 4. С.26-38.

5. Яремчук В. Безверхий В. Татари в Україні (історико-політологічний аспект). *Укр. істор. журнал*. 1994. № 5. С.22-25.

6. Рафальський О. Національні меншини в Україні у 20 столітті. *Історіографічний нарис*. К. 2000. С.267-277.

МАКОВІЙ Віктор,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НОВЕЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Соціально-економічні перетворення в нашій державі спонукають до переосмислення й перегляду низки правових категорій, зокрема часу як юридичної конструкції в межах цивільного права загалом та відповідного цивільно-правового інституту, зокрема. Вплив на українське суспільство найганянішого явища людства – війни, не залишив осторонь і питання правового унормування зазначеної категорії фізичної та, одночасно, соціально-юридичної природи.

У цивільному праві наявне коло наукових обґрунтувань правової природи темпоральних величин, що відображено у їх розгляді як: 1) підстави виникнення, припинення, відповідної трансформації цивільних правовідносин; 2) складової змісту цивільних правовідносин у площині його реалізації; 3) критерію правомірності поведінки учасників цивільних правовідносин. Наведене надає можливість досліджувати правовий час у площині динаміки здійснення суб'єктивного цивільного права та виконання суб'єктивного цивільного обов'язку від моменту його виникнення до припинення, що опосередковується й фізичною сутністю цієї категорії.

У відповідності визначення воєнного стану, наданого у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» (надалі - Закон), сутність цього особливого правового режиму передбачає: 1) наділення відповідних органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування повноваженнями, необхідними для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності; 2) тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Війна, як юридичний факт, може бути охарактеризованим саме в якості обставини, за якої висока вірогідність настання смерті людини, а звідси й виникнення відповідних спадкових відносин.

У контексті предмету дослідження, вочевидь, необхідно звернути увагу саме на обмеження прав і свобод учасників спадкових правовідносин саме через їх темпоральну складову.

По-перше, сутність обмеження суб'єктивного цивільного права у науці досить прискіпливо досліджена. Зміст ст. 13 ЦК надає визначення меж здійснення цивільного права, які визначені договором або актами цивільного законодавства. Є.О. Мічурін у власній дефініції обмеження цивільного права визначає як елемент механізму правового регулювання, спрямований на охорону прав суспільства, інших уповноважених осіб, здатний за допомогою специфічних законодавчих заборон, обов'язків чи дозволів впливати на звуження змісту суб'єктивного цивільного права та ускладнення його здійснення [1, с. 130]. У авторській інтерпретації обмеження цивільного права у порівнянні з обтяженням полягає у звуженні меж здійснення відповідного суб'єктивного права уповноваженої особи, яке не пов'язано з виникненням будь-яких додаткових прав у інших осіб, визначене нормативним приписом, договором або рішенням суду. При цьому, якщо в якості таких меж розглядати часові величини, які безпосередньо обмежують здійснення цивільних прав, а відповідно і кореспондуючих їм цивільних обов'язків, то маємо розуміння сутності правового часу саме у наведеному контексті [2, с. 151].

По-друге, природа вказаних обмежень цивільних прав, які викладені у дефініції поняття воєнного стану носить виключний характер, що пов'язано з спеціальною та винятковою процедурою встановлення таких обмежень. Дійсно, у відповідності до положень Конституції України права та свободи людини можуть бути обмежені за загальним правилом лише рішенням суду на підставі відповідного припису законодавства. І лише у винятковому випадку, яким є обставина запровадження правового режиму воєнного стану, допускається обмеження прав та свобод людини у інший спосіб, зокрема шляхом унормування меж указом Президента України, як того вимагає ст. 6 Закону. Тобто, якщо мова йде про обмеження цивільних прав поза межами суб'єктивних правомочностей, визначених у рамках наведеного нормативно-правового акту Президента України, то вирішення цього питання треба шукати в площині внесення змін до відповідного закону.

По-третє, наявність екстраординарних обставин, які створюють перешкоди у здійсненні цивільних прав та виконанні цивільних обов'язків на прикладі умов воєнного стану, стає перепоною у належній реалізації змісту цивільних правовідносин, що аж ніяким чином не сприяє загальному суспільному порядку та нівелює цінності правової держави. Саме тому зазначені події сприяли внесенню змін до цивільного законодавства, у тому числі й щодо темпоральних величин в межах спадкових правовідносин.

Зокрема, були внесені зміни як до Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України), так і здійснено урегулювання питання перебігу значимих для

спадкового права строків постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (надалі - постанова).

Першим нормативно-правовим актом були внесені зміни до нормативного підґрунтя правового регулювання темпоральних меж здійснення права на оскарження дій виконавця заповіту шляхом його продовження на строк дії воєнного стану, а другим – щодо темпоральних меж здійснення права на прийняття спадщини.

Якщо аналізувати зміни до ЦК України, то питання можуть виникати з приводу системності змін до норм, які регулюють темпоральні межі здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків, що мали би відобразитись у загальних положеннях про строки та терміни цього кодифікованого нормативно-правового акту. Дійсно, наведені зміни носять дещо несистемний, винятковий та епізодичний характер, що пов'язано з екстраординарністю самої події воєнного стану. Однак, наявність у змісті цивільного законодавства на прикладі ЦК України положень про воєнний стан (ст.ст. 46, 263, 312, 353), як надзвичайний юридичний факт, й до введення воєнного стану у зв'язку з агресією проти нашої держави, свідчить про певну хибність щодо відсутності системного підходу до законодавчої ініціативи з трансформації цивільно-правових норм через внесення змін саме до Прикінцевих та перехідних положень Кодексу.

Тому, вочевидь, доречно було б запропонувати дещо інший варіант змін до ЦК України в частині загальних положень про темпоральні обмеження змісту цивільних правовідносин у зв'язку з введенням правового режиму воєнного стану, а саме ст. 254 ЦК України доповнити частиною шостою, в якій передбачити зупинення у тому числі й строків, які визначають темпоральні межі у спадкових відносинах.

Постанова ж взагалі носить ознаки порушення всієї процедури нормотворчості, оскільки суперечить вимогам Основного Закону України та ЦК України. По-перше, Конституція України наголошує на можливості обмеження прав та свобод людини лише тим нормативним актом, який їх встановлює, тобто принцип ієрархії дії законодавчих актів має працювати. Як було означено вище темпоральні межі здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків у спадкових відносинах визначаються саме книгою 6 ЦК України, тому саме й внесенням змін до останнього мають вводитись певні обмеження на здійснення таких прав. По-друге, абзац третій ч. 2 ст. 4 чітко встановлює правило, за яким передбачено правило: якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до Верховної Ради України проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж ЦК України, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до останнього. Поданий законопроект розглядається Верховною Радою України одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до ЦК України. Водночас ч. 4 цієї ж статті містить положення, що відносять до актів цивільного законодавства постанови Кабінету Міністрів України. Разом з тим, якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням ЦК України

або іншому закону, застосовуються відповідні положення останніх нормативно-правових актів.

На додаток до викладеного автором вже здійснено дослідження природи понять «додатковий», «подовжений», «поновлений» строк для прийняття спадщини, де зроблений наголос на дотриманні сутності саме додаткового строку, який надається судовою інстанцією.

Однозначна позиція з цього питання Верховного суду України (п. 24 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 року № 7 “Про судову практику у справах про спадкування”) та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 року № 24-753/0/4-13 “Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування”), згідно якої справа за позовом про надання додаткового строку для прийняття спадщини відкривається за умови: 1) відсутності згоди спадкоємців, які прийняли спадщину (ч. 2 ст. 1272 ЦК), 2) пропуску шестимісячного строку подання заяви про прийняття спадщини при відсутності інших спадкоємців, що прийняли спадщину й могли б дати письмову згоду на подання заяви нотаріусу про прийняття спадщини. Останній варіант є розширеним тлумаченням положень ч. 2 ст. 1272 ЦК [3].

Наведений підхід до визначення строку для прийняття спадщини, регламентованого ст. 1272 ЦК, в повній мірі відповідає сутності поняття “додатковий строк”, під яким розуміється нова темпоральна величина, що підпорядковується іншим правилам. Так, додатковий строк за природою є судовим строком (встановлюється судовим рішенням), початок перебігу пов’язується з днем набрання чинності рішенням суду про надання додаткового строку для прийняття спадщини. Такий строк є відносно визначеним, оскільки суд враховує при цьому достатність часових меж для подання відповідної заяви спадкоємцем.

Водночас виникає питання меж в чотири місяці для подовження строку прийняття спадщини за Постановою і наскільки це відповідає згаданій непередбачуваності та екстраординарності самого юридичного факту умов воєнного положення, спричиненого війною. Даний нормативно-правовий акт нараховує декілька змін до первісної редакції, одна з яких пов’язується з всім часом наявності умов воєнного стану, але потім подовження строку прийняття спадщини обмежується чотирма місяцями, що є і на сьогодні.

Наведені нормотворчі маніпуляції не витримують критики і сприяють констатації фактів порушення Україною ст. 3 Конвенції захист прав людини і основоположних свобод в частині порушення принципу юридичної визначеності, що є предметом розгляду Європейського суду з прав людини.

Викладені міркування сприяють удосконаленню механізму правового регулювання змісту спадкових правовідносин, з огляду на темпоральні межі здійснення прав й виконання обов’язків їх учасниками, та створюють передумови для продуктивної нормотворчості у даній сфері.

Список використаних джерел:

1. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (цивільно-правовий аспект): дис. д-р юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ. 2009. 463 с.
2. Маковій В.П. Темпоральні величини у парадигмі модернізації цивільного законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (112). С. 148-153.
3. Маковій В.П. Строки прийняття спадщини в цивільному праві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 1. С. 72-75.

МАЦЕЙКО Ангеліна,

*здобувач ступеня магістра Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Захист прав людини є і повинен бути пріоритетним напрямом діяльності держави не тільки в мирний час, а й в умовах війни. На сьогоднішній день Україна переживає надзвичайно складний період, адже збройний напад Російської Федерації на Україну спричинив серйозні та масові порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права, що має катастрофічні наслідки для Українського народу.

Такі дії, з точки зору сучасного міжнародного права, є нічим іншим, як агресією. Надавати таку кваліфікацію державній діяльності уповноважена, як відомо, Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй. Однак, оскільки сама Російська Федерація є одним із постійних членів Ради Безпеки, ця держава, ясна річ, очікувано використала можливість заветувати будь-яке рішення з цього питання. Тому – для надання належної міжнародно-правової оцінки зазначеним діям Російської Федерації ... була скликана надзвичайна спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН [1, с.12].

Жорстока реальність, яка спостерігається в атмосфері війни, затуманює найсвітліші уявлення та ідеї про права та свободи людини. Справедливим може розглядатися незначне порушення прав там, де немає війни, поки ти уявляєш масштаби хаосу породженого нею. Однак у цьому контексті варто звернутися до слів Мартіна Лютера Кінга: «Темрява не може розігнати темряву: на це здатне тільки світло. Ненависть не може знищити ненависть: тільки любов здатна на це. Ненависть примножує ненависть, насильство примножує насильство, а грубість примножує грубість» [2].

Незламний спротив Українського народу є найвищим виявом жаги до утвердження найцінніших прав людини: права на життя, права на свободу, права на власність, права на політичне, економічне, соціальне і культурне самовизначення та неодмінно права на мир.

Міжнародні договори щодо захисту прав людини залишаються надзвичайно важливими навіть під час внутрішніх збройних конфліктів. Ймовірно найважливішим є те, що міжнародно-правові інструменти у сфері захисту прав людини сприяють розширенню та уточненню різноманітних режимів захисту, що забезпечуються гуманітарним правом, шляхом прирівнювання зобов'язань у сфері захисту прав людини до елементарних міркувань гуманності. Механізми забезпечення виконання зобов'язань, передбачені у міжнародно-правових інструментах з прав людини, потенційно можуть використовуватися як альтернативні засоби забезпечення дотримання режиму гуманітарного захисту під час збройних конфліктів [3, с.47-48].

У міжнародному праві визнається безумовна відповідальність держави, яка здійснює незаконний контроль щодо території у формі окупації, за дотримання прав людини. Варто згадати, насамперед, про IV Гаазьку конвенцію про закони та звичаї сухопутної війни 1907 р. [4], Женевську конвенцію (IV) щодо захисту цивільних осіб під час війни 1949 р. [5] і Додатковий протокол (Протокол 1) до неї [6], Резолюцію ГА ООН «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» 1983 р. [7].

Саме Женевська конвенція містить загальні правила, що застосовуються як до всіх осіб, що отримують захист міжнародного гуманітарного права (санітарні та безпечні зони, евакуація, медична допомога), так і тих, що стосуються «захищених осіб» у значенні ст. 4 цієї Конвенції (гарантії гуманного поводження), також містить норми, що стосуються громадян супротивника, які опиняються на території учасниці конфлікту та регулює питання захисту цивільних осіб, які перебувають на окупованій території.

Варто зазначити, що саме воюючі сторони зобов'язані захищати цивільне населення. До прикладу: не споруджувати військові об'єкти на території населених пунктів, не прикриватись населенням як живим щитом, не наражати цивільне населення на небезпеку. Тобто це пояснюється тим, що головний принцип, яким повинні керуватися воюючі сторони в умовах внутрішнього збройного конфлікту по відношенню до цивільного населення полягає в тому, що цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападу.

За період повномасштабної війни український законодавець вніс чимало змін до національного законодавства, що найгостріше відбилосся на правах людини. Відповідно до ст. 64 Конституції України («Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України») в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України [8].

Таким чином, відповідно до Основного Закону України не можуть бути підданими обмеженню такі права, як:

1) громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед

законом (ст. 24);

2) громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство (ст. 25);

3) кожна людина має невід'ємне право на життя (ст. 27);

4) кожен має право на повагу до його гідності (ст. 28);

5) кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність (ст.29);

6) усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40);

7) кожен має право на житло (ст. 47);

8) право на шлюб (ст. 51);

9) діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним (ст. 52);

10) кожен має право на захист (судовий, адміністративний, самозахист) своїх прав (ст. 55);

11) кожен має право на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56);

12) кожному гарантується право знати свої права і обов'язки (ст. 57);

13) кожен має право на професійну правничу допомогу (ст. 59);

14) права, пов'язані з притягненням до юридичної відповідальності: презумпція невинуватості, заборона подвійного притягнення до відповідальності тощо (ст. 58, 60-63).

Цей перелік є тим обсягом прав, котрі з боку держави не можуть бути порушені, навіть за умови, що міжнародні нормативно-правові акти це дозволяють. Саме ієрархія нормативно-правових актів встановлює примат норм конституційного права над усіма іншими, тому приведення у відповідність норм національного законодавства до Конституції є надзвичайно важливою справою, однак ще важливішим є її дотримання, оскільки лише так можна гарантувати забезпечення мінімального пакету прав людини. Так, стаття 64 Конституції України й окреслює мінімальний пакет прав українців на період війни, що здійснює жахливий вплив на стан утвердження прав людини не лише в Україні, а й Європі в цілому [9, с.29-30].

Отже, міжнародне гуманітарне право покладає на державу-окупанта обов'язок забезпечувати мінімальні гуманітарні потреби населення, його основні права, пов'язані із збереженням життя, здоров'я і гідності, особливо наголошуючи на ефективний захист цих прав та захист від будь-якого незаконного насильства, збереження інфраструктури території. На жаль, агресор не дотримується засад міжнародного та європейського права та порушує права людей під час ведення війни на території України. Кожного дня перелік зафіксованих в Україні порушень загальновизнаних норм і принципів ведення

війни з боку держави-агресора невпинно зростає [10, с.269-270].

На нашу думку, одним із необхідних напрямків удосконалення українського законодавства є питання щодо доцільності і пропорційності обмеження гарантованих прав людини.

Безумовно, офіційною оцінкою діянь агресора будуть займатися Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд ООН, Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України, іноземні суди в «дружніх» юрисдикціях та ЄСПЛ. Проте, українські науковці-юристи не повинні залишатися осторонь цих питань та збирати матеріали, що в подальшому безперечно, будуть використані вищезгаданими судовими установами.

Список використаних джерел:

1. Рабінович П.М., Тополевський Р.Б., Дудаш Т.І., Гончаров В.В., Наконечна А.М. Організація Об'єднаних Націй у спробах протидіяти агресії Російської Федерації проти України. *Інформаційний бюлетень. Видавництво ЛОБФ «Медицина і право»*, 2022. С.12.

2. Martin Luther King Jr., A Testament of Hope : The Essential Writings and Speeches. URL: <https://www.goodreads.com/quotes/943-darkness-cannot-drive-out-darkness-only-lightcan-do-that>.

3. Алямкін Р. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. №6. С.47-51.

4. Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї : Положення про закони і звичаї війни на суходолі : IV Конвенція, ухвалена на Другій мирній конференції в Гаазі від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

5. Про захист цивільного населення під час війни : Конвенція, затверджена в Женеві від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру : Протокол II від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.

7. Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння: Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй № 56/83 від 12.12.2001. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/responsibility.pdf.

8. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#n4363>.

9. Каменчук Т.В. Стан забезпечення прав людини в умовах війни в Україні. *Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної*

практики. 2022. С.29-30.

10. Чулінда Л.І., Слущька О.С. *Порушення прав людини під час війни в Україні. Modern problems in science. XIX International scientific and practical conference. Vancouver Canada. 2022. С. 269-271.*

МЕЛЬНИК Надія,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ ДЕФІНІЦІЙ «ПРАВО» ТА «ЗАКОН»

Останнім часом в Україні досить активно розглядалися та аналізувалися українськими науковцями численна кількість наукових публікацій щодо тлумачення та розкриття сутності таких дефініцій як «право» і «закон». Прихильником широкого розуміння феномену «право» є М. Кельман, який зазначив, що «...право є соціальним регулятором відносин, що побудований на основі концепції справедливості» [1, с. 315]. У своїй публікації «Право і закон (філософський погляд на співвідношення права і закону)» (2005 р.) В. Селіванов [2] розглядав співвідношення права і закону як одну з методологічних проблем філософії та теорії права.

Саме філософське розуміння права, вбачає в себе фундаментальні цінності, такі як свобода, рівність, справедливість. Дотримуючись цих цінностей і орієнтуючись на правові основи організації будь-якої форми соціальної взаємодії, можна уникнути хаосу та розбіжностей у собі та у відносинах з іншими особами. Глибинне розуміння змісту термінів «право» і «закон» В. Савенко [3] запропонував у своєму дослідженні «Порівняльний аналіз концептів «право» та «закон» (2016 р.) як елементів правової реальності». Автор зазначає, що судова практика вбачає в праві та законі єдність ідеологічного змісту та нормативного закріплення. Право сприймається як вічне і статистичне явище, закон – як постійне і динамічне; право виступає організатором, а закон – упорядником суспільних відносин; право – як позачасова і надприродна спадщина, а закон – як історико-культурна специфіка. Звідси випливає, що право відображає внутрішній зміст явищ і процесів та створюється суспільством, а закон – відображає зовнішню протидію певним злочинам і створюється державою.

Виходячи з низки фундаментальних основ вивченню теоретико-правових аспектів права і закону, вважаємо за доцільне зупинитись на розгляді співвідношень концептів «право» та «закон». Розглядаючи право як об'єктивне соціокультурне явище за часом, за своєю сутністю та змістом передреує закону. Аналізуючи наукові погляди Л. Корчевної, О. Дергунової [4] у праці «Щодо проблеми визначення права» та В. Савенка [3] у статті «Порівняльний аналіз

концептів «право» та «закон» як елементів правової реальності», потрібно зазначити, що вони наголошували на тому, що існує різниця між правом та законом, оскільки право полягає у свободі діяти чи не діяти, тоді як закон визначає та зобов'язує того чи іншого члена цієї альтернативи. Відтак, закон і право є різними, як і обов'язки та свободи, які несумісні з тим самим.

Вельми чітко означену тенденцію щодо співвідношення дефініції «право» та «закон» визначив В. Савенко, який зазначив, що «...юриспруденція в праві та законі вбачає єдність ідеологічного змісту та нормативного закріплення, в якій праву відводиться роль цілісного явища, а закону – мікрофеномену в структурі першого. Він вважає право вічним і статичним явищем, закон – постійним і динамічним; право – як ідеологічна спадщина певного просторово-часового континууму, закон – як джерело об'єктивного права в межах певної правової системи; право – як організатор, закон – як упорядник суспільних відносин; право – як позачасова і надприродна спадщина, закон – як історико-культурна специфіка» [3, с. 108].

Як зазначає дослідник кримінального права В. Навроцький «...визнання того, що «право» і «закон» не одне й те саме, і що закон має бути правовим, є зростаючим типом юридичної науки. Адже вона повинна не лише пояснити, розтлумачити чинний закон, а й з'ясувати, наскільки він відповідає вимогам права, оцінити якість закону. При цьому зростають вимоги до якості самого закону, який має виражати не тільки волю законодавця, а й відповідати вимогам права, що є засобом стабілізації законодавства, захищає закон від необґрунтованих, обумовлених теперішніми потребами» [5, с. 350–351].

Наведені положення свідчать, що на актуальність обраної проблематики дослідження впливає співвідношення концептів права і закону. Як зазначає дослідник цієї традиції В. Селіванов [2, с. 55] «...в онтологічному аспекті розмежування права і закону, відповідаючи на питання, що таке право, розкриває об'єктивно суттєві ознаки права, сама наявність яких у законі дає змогу охарактеризувати його як юридичне явище чи як правове явище, як зовнішній прояв і реалізація правової сутності».

Слушною вважаємо думку українського дослідника В. Навроцького [5, с. 349], який зазначив, що «... взаємодія понять «право» та «закон» характеризується тим, що право – є змістом положень, а закон – формою, в яких вони набули юридичної сили. У цьому випадку зміст не може існувати без відповідної форми, а форма не може бути незначною. Оскільки форму (закон) формують люди зі своїми інтересами, уподобаннями, помилками – форма не обов'язково повинна повністю відповідати змісту в будь-який момент. Тому виникає діалектичне протиріччя між формою і змістом, яке усувається у вдосконаленні права та зміні сприйняття добра і зла в суспільстві, серйозності репресій, які можна застосувати до злочинців». Проведений аналіз існуючих теоретичних підходів до з'ясування сутності та змісту права і закону, професор В. Навроцький визначив найважливіші риси, які характеризують їхні відмінності та співвідношення.

Таблиця 1. Характерні властивості «права» і «закону»

Право	Закон
Це інструмент суспільства	Це інструмент держави
	Виражає волю та інтереси законодавця на певному етапі існування держави
Більш стабільне і не пов'язане з поточними потребами	Динамічний – постійно змінюється, відображаючи, зокрема, інтереси політично домінуючих законодавців або лобістських груп протидії деяким посяганням
Введення в закон принципів і визначень є засобом втілення положень права, доказом того, що законодавець не є свавільним у створенні законодавчих приписів, а обмежений правом	
Складається з норм	Складається зі статей, згрупованих у більші структурні одиниці – розділи, частини
Чим вищий рівень правозастосування, тим більша роль права, ніж закону	
Верховний і Конституційний Суд України та Міжнародний суд з прав людини зосереджуються більше на праві, ніж на окремих статтях закону	
У праві важливий «дух», що впливає із системи положень	У законі – «буква» – формулювання, наведене законодавцем
Не існує осіб чи групи осіб, які б як обов'язкові нав'язували положення права	Закон – це водночас і воля народу, у тому числі окремих осіб
Право уточнює положення закону, у певних випадках перешкоджаючи їх застосуванню	

Джерело: розроблено автором на основі [5, с. 349–351]

Проведений аналіз наявних поглядів вчених та накопичення наукового знання до з'ясування сутності та змісту дефініцій права і закону та їх співвідношення дозволяє нам дійти можливого висновку про те, що право – це сукупність правил поведінки, встановлених або визнаних державною владою, які мають загальнообов'язковий та офіційний характер, побудовані на засадах справедливості та рівності відповідно до інтересів населення країни та правового порядку в державі.

Відтак, аналіз накопиченого наукового знання дозволяє підкреслити, що обставини (можливості), що містяться в праві, повинні бути втілені в реальність, тобто в закон. Відповідно, у вузькому розумінні, закон – це нормативно-правовий акт, який має вищу юридичну силу, прийнятий органом законодавчої влади або

шляхом всенародного голосування, безпосередньо повинен виражати волю народу та інтереси громадянського суспільства. Отже, саме закон – це реалізована можливість, яка втілена в праві. Можливість сама по собі не може стати реальністю. Так само як право не може бути зреалізованим саме собою, потрібно, щоб вимоги набули законодавчої форми. Саме право висвітлює внутрішній зміст явищ і процесів, а закон відображає зовнішню протидію певним злочинам; право створюється суспільством, а закон – державою. Отже, основними відмінностями є те, що право існує незалежно від закону та існував тоді, коли закону ще не існувало; право – це природне явище і в законі воно набуває офіційно-державну форму.

Список використаних джерел:

1. Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права: підручник / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора М. С. Кельмана. Тернопіль, 2018. 804 с.
2. Селіванов В. М. Право і закон (філософський погляд на співвідношення права і закону). *Проблеми філософії права*. Т. 3. № 1–2. 2005. С. 51–62.
3. Савенко В. В. Порівняльний аналіз концептів «право» та «закон» як елементів правової реальності. *YoungScientist*. № 8 (35). 2016. С. 107–110.
4. Корчевна Л., Дергунова О. Щодо проблеми визначення права. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. № 4. С. 22–25.
5. Навроцький В. О. Про співвідношення понять «кримінальне право» та «кримінальне законодавство». *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Луганськ, 20–21 травня 2011 року*. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2011. С. 347–351.

МИРЗА Світлана,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ІМ'Я ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Право на ім'я є невід'ємним та невідчужуваним, належить до особистих немайнових прав і потребує встановлення чітких, логічних та виважених критеріїв правового (конституційного, цивільного, сімейного і адміністративного) регулювання реєстрації імені дитини, керуючись не лише рішенням батьків, а й конкретними рекомендаціями держави.

У нормах чинного Сімейного кодексу України відсутні спеціальні застереження, яке ім'я не варто давати немовляті. Отже, в Україні не існує жодної цензури на імена, що є основною проблемою цього питання.

На даний час в Україні існують лише певні загальні норми, які під час реєстрації імені немовляти вимагають максимально можливого врахування його інтересів, розумності та враховують сучасні моральні засади суспільства.

Ім'я здавна є засобом індивідуалізації людини в суспільстві. Фізична особа має право на ім'я, яке не може бути відчужене, що проголошено у ст. 7 Конвенції ООН «Про права дитини» від 20 листопада 1989 р., ратифікованої Україною 27 лютого 1991 року.

Об'єктом даного права є ім'я фізичної особи, яке будучи особистим немайновим благом (ч. 1 ст. 201 ЦК України), дає можливість фізичній особі набувати прав та створювати для себе цивільні обов'язки, а також здійснювати ці права та виконувати цивільні обов'язки під своїм іменем, що нормативно закріплено в статті 28 Цивільного кодексу України [1].

Одночасно у частині третій цієї статті зазначено, що ім'я фізичній особі надається відповідно до закону. Також дана стаття встановлює, що ім'я фізичної особи, яка є громадянином України, складається із прізвища, власного імені та по батькові, якщо інше не впливає із закону або звичаю національної меншини, до якої вона належить.

Вибір імені дитини здійснюється за взаємною згодою батьків. Якщо ж між батьками не досягнута згода щодо прізвища, імені та по батькові дитини, то цей спір може вирішуватись органом опіки та піклування або судом [2, с. 339].

Основними мотивами, які в наш час визначають обрання імені для дитини є традиція. На переконання І. Трійняка, ця традиція може виражатися, як національна, територіальна і сімейна, заснована на особливостях кожної родини [3, с. 7].

У минулому в іменах немовлят могли відобразитися бажані людські риси: час та пора року, коли дитина народилася, віра в магічну силу імені, спільного із назвою рослини, тварини тощо. Проте, на нашу думку, у кожній місцевості є авторитетні та неавторитетні імена, які з'являються на підставі місцевих особливостей.

Такий мотив вибору власного імені дитини, як мода на нові чи давні імена, зазвичай, відбувається під впливом внутрішніх мовних тенденцій та зовнішніх соціально-естетичних факторів. Тому й з'являються імена на честь співаків, героїв кінофільмів, літературних творів та їх персонажів, відомих спортсменів тощо [4, с.88].

Найбільшим досягненням та водночас найсерйознішою загрозою для збереження національної самобутності є популяризація іншомовних імен чи їх варіантів, цьому сприяє декілька чинників: по-перше, сприйняття імені як «модного аксесуару» завдяки його незвичній екстравагантності чи уявній соціальній респектабельності та, по-друге, запозичення іншомовних імен чи їх варіантів, що не проходять жодної експертизи та цензури.

У нормах чинного Сімейного кодексу України не існує жодної цензури на імена. Як вважає Л. Белей, у такій ситуації держава «несвідомо переклала на батьків клопоти та всю відповідальність щодо якісного складу українського реєстру імен» а це означає, що батьки самі несуть відповідальність за те, як

правильно вони скажуть (напишуть) і зареєструють ім'я, незалежно від того, правильно чи з помилкою - тому й з'являється безліч дітей з помилково записаними іменами [5, с. 5].

У деяких країнах світу, таких як Австралія, Аргентина, Данія, Іспанія та Німеччина існує список імен, на законодавчому рівні зареєстрований та щорічно оновлюваний, з яким консультуються відповідні державні органи під час реєстрації народження дитини. Зокрема, в Австралії не може бути зареєстрованим ім'я дитини, яке є непристойним або образливим; не є популярним чи не вживається, оскільки занадто довге (складним для написання), написане не англійськими буквами або містить символи без фонетичної значущості, містить офіційний титул або звання, визнане в Австралії (король, дама, батько, сер або адмірал).

В Аргентині законодавство чітко передбачає підстави відмови у реєстрації імені новонародженої дитини (імена екстравагантні, смішні, всупереч звичаям, ті, які відображають політичні чи ідеологічні течії або якщо вони можуть викликати непорозуміння щодо статі дитини) [6].

На даний час в Україні не існує законодавчо закріпленого «каталогу імен», з якого можна і потрібно вибирати ім'я для немовляти, тобто вибір імені немовляти є юридично вільним і повністю залежить від волі батьків.

Водночас фізична особа, яка досягла шістнадцяти років, має право на власний розсуд змінити своє прізвище або власне ім'я. Реєстрація зміни імені громадян України проводиться за їх заявою відділом державної реєстрації актів цивільного стану за місцем їхнього проживання. Заява про зміну імені подається у письмовій формі за умови пред'явлення паспорта громадянина України. Зміна імені фізичної особи, яка досягла чотирнадцятирічного віку, проводиться тільки через згоду батьків та разом з відповідною заявою подається свідоцтво про народження та довідка з місця проживання.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що особисті немайнові права людини забезпечують її природне існування та соціальне буття. Одним із таких прав є право на ім'я, яке відповідно до Конвенції про права дитини остання одержує з моменту народження і якого не може бути позбавлена протягом усього життя. При реалізації правоздатності, набутті і захисті суб'єктивних прав ім'я фізичної особи має істотне значення, адже саме під ним вона набуває прав і обов'язків та здійснює їх.

Для державної реєстрації власного імені дитини важливі як мотиви, так і чіткі, логічні й виважені критерії, які повинні бути передбачені на законодавчому рівні та покликані стати основною підставою національної ідентифікації українців у світі. У будь-якому випадку батькам при обранні імені дитини потрібно відповідально ставитись до цього та пам'ятати, що ім'я буде супроводжувати людину все її життя.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

2. Ромовська З.В. Українське сімейне право: академічний курс. К.: Правова єдність, 2009. 497 с.
3. Трійняк І.І. Словник українських імен. К.: Довіра, 2005. 508 с.
4. Белей Л. Українські імена колись і тепер. Серія «Likbez-абетка». К.: Темпора, 2010. 128 с.
5. Белей Л. Ім'я дитини в українській родині. Х.: Фоліо, 2011. 283 с.
6. Ley 18248 Poder Ejecutivo Nacional (P.E.N.) Registro de Estado Civil – Nombre de Las Personas – Establece Las Normas Sobre Inscripcion de Nombres de Las Personas Naturales. Nuevas normas para la inscripción de nombres de las personas naturales [Texto actualizado hasta julio 2010, Ley 26.618 inclusive]. URL: http://www.puntoprofesional.com/P/0650/LEY_18248.HTM

МИЦЬ Олена,
*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НОТАРІУСІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні Україна переживає складні часи військового стану, що суттєво впливає на усі сфери життєдіяльності нашої країни та народу. Відтак, із запровадженням воєнного стану безперечно, що нотаріальна діяльність також зазнала певних трансформаційних змін. Так, зокрема, з метою захисту даних, Міністерством юстиції України було тимчасово зупинено роботу реєстрів, держателем яких є вказаний орган. Кабінетом Міністрів України 28.02.2022 р. було прийнято Постанову № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», якою було встановлено, що у період дії воєнного стану та протягом місяця після його припинення, нотаріальні дії вчиняються з урахуванням деяких заборон та особливостей [1].

Згодом, Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану», було скасовано вимогу щодо використання нотаріальних бланків також при посвідченні довіреностей та заповітів, засвідчення справжності підпису на документах [2]

Однак, вже 19.04.2022 р. Постановою № 480 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» було викладено у новій редакції постановляючу частину вище згаданої постанови КМУ (№ 164) [3].

Виклики сьогодення, які пов'язані із військовими діями та територіальною цілісністю нашої держави потребуються від нотаріусів і посадових осіб, на яких покладено виконання деяких нотаріальних дій, активного та дієвого реагування на сучасний стан надання правової допомоги для громадян. Саме тому, на державному рівні необхідно було врегулювати питання щодо посвідчення правочинів в умовах воєнного стану, й тому, саме такий перелік правочинів наданий у вказаній постанові (зокрема це стосується відчуження, поділу (виділу) нерухомого майна, посвідчення договорів позички, найму (оренди), відчуження цінних паперів, корпоративних прав тощо).

Потрібно також зазначити, що процедуру підключення нотаріусів до реєстрів також врегульовано постановою КМУ № 480, відповідно до якої нотаріуси, які відповідають встановленим критеріям подають або надсилають заяву про включення до переліку у паперовій формі або в електронній формі, із застосуванням електронного підпису, до відділення Нотаріальної палати України (приватні нотаріуси) та територіального органу Міністерства юстиції України [3].

У відповідності до нормативних та правових змін, які відбуваються в діяльності нотаріальних органів та у зв'язку із військовим станом в нашій державі, Міністерство юстиції вповноважене перевіряти відповідність нотаріуса встановленим критеріям та включати до переліку або приймати обґрунтоване рішення про відмову у включенні до переліку. Строк вирішення зазначеного питання складає п'ять робочих днів з дня отримання повідомлення від територіального органу Міністерства юстиції.

Крім того, у разі виявлення недостовірної інформації щодо нотаріуса, якого включено до переліку, Міністерство юстиції невідкладно приймає обґрунтоване рішення про виключення його з переліку, а копію надсилає такому нотаріусу протягом трьох робочих днів.

Отже, до переліку включаються приватні нотаріуси, діяльність яких не припинена та державні нотаріуси, які працюють в конторах. Вказані нотаріуси мають відповідати наступним вимогам:

- після 24 листопада 2017 р. не вчиняли виконавчого напису на кредитному договорі, який не є нотаріально посвідченим;

- після 1 січня 2020 р. щодо них Міністерством юстиції не приймалося рішень про анулювання, блокування доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно чи до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (за деякими виключеннями та на певний строк);

- у період з 25 лютого 2022 р. до їх включення до переліку не посвідчували договори щодо відчуження нерухомого майна, поділу (виділу) нерухомого майна, іпотеки, встановлення довірчої власності на нерухоме майно;

- щодо них не внесено подання про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, яке перебуває на розгляді Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції;

- не вчиняли нотаріальних дій від імені фізичних осіб, які в момент вчинення таких дій перебували за межами України (крім дій на підставі довіреності таких осіб або в порядку законного представництва) або померли;
- не мають простроченої заборгованості зі сплати членських внесків до Нотаріальної палати України за період більше ніж один рік [4, с. 771].

До переліку також можуть бути включені нотаріуси із застереженням про заборону вчинення ними окремих нотаріальних дій, в такому випадку вони мають право вчиняти тільки ті нотаріальні дії щодо цінного майна, на які не поширюються такі застереження.

Ще важливою правовою інформацією, яка регулює нотаріальну діяльність в сучасних умовах є чинна постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 719, якою внесено ряд змін щодо вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану. Згідно неї забороняється вчинення нотаріусами, робоче місце (контора) яких розташовано в межах адміністративно-територіальної одиниці, що входить до затвердженого Міністерством юстиції переліку адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких припиняється доступ користувачів до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану, нотаріальних дій, крім:

- посвідчення довіреностей на право розпорядження коштами на рахунках у банках та небанківських фінансових установах (викладаються на спеціальних бланках нотаріальних документів) та інших довіреностей, які відповідно до вказаної постанови можуть бути викладені на білих аркушах паперу;
- засвідчення справжності підпису на заяві про надання дозволу на тимчасовий виїзд дитини за кордон (вчиняється без використання спеціальних бланків нотаріальних документів);
- засвідчення вірності копій документів;
- інших нотаріальних дій, які відповідно до законодавства можуть бути вчинені без використання спеціальних бланків нотаріальних документів і т.д [5].

Безперечно, з моменту свого виникнення нотаріат являє собою унікальний інститут превентивного правосуддя, покликаний забезпечувати чітку реалізацію прав і законних інтересів учасників цивільного обороту з метою попередження звернення останніх до судових інстанцій за захистом. Із запровадженням в Україні воєнного стану нотаріусам довелося адаптуватися до різких змін, що звичайно привносить певні правові та нормативні доповнення до зазначеної діяльності. Й тому і особам, які займаються нотаріальною діяльністю й громадянам необхідно ефективно адаптуватися до сучасних реалій українського життя та з розумінням ставитися до законодавчих доповнень.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2022)

2. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2022)

3. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану»: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 р. № 480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2022)

4 Гліюпол І. М. Деякі особливості вчинення нотаріальних дій щодо цінного майна в умовах воєнного стану. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: *матеріали Міжнар.наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 770-773.

5. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 № 719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2022)

ОНИШКО Оксана,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Право на охорону здоров'я належить до другого покоління прав людини. Воно в повній мірі залежить від економічного становища держави і неналежним чином захищене як на національному так і на міжнародному рівнях. В більшості держав Європи та світу законодавець встановлює норми, які характеризують можливість доступу до медичної допомоги та пошук юридичних шляхів забезпечення виконання зобов'язань держави та пов'язаних з ними прав пацієнта. Завдяки цьому можна визначити сфери, де очікування пацієнта, який хотів би якомога повнішої реалізації права користуватися максимально можливим рівнем захисту фізичного та психічного здоров'я або права на захист здоров'я з

реальним із максимальними зобов'язаннями зі сторони держави. Таким чином, судова практика органів міжнародного захисту, зокрема Європейського суду з прав людини (далі – Суд, ЄСПЛ), дає можливість реалізовувати право на охорону здоров'я більш реально та в повному обсязі.

Скарги щодо захисту охорони здоров'я, подані до ЄСПЛ, стосуються дуже різноманітних порушень. Йдеться про порушення прав пацієнтів на приватність або порушення права на вільну та інформовану згоду на медичне втручання та інші. Так, скарги щодо лікарської помилки подаються відповідно до ст. 2 Конвенції (Право на життя), якщо пацієнт помер у лікарні), ст. 3 (Заборона дискримінації) або ст. 8 (Право на повагу до приватного та сімейного життя) Конвенції з прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), якщо мало місце погіршення стану здоров'я з вини державних органів. В обох випадках зобов'язання держави є позитивними, матеріальними або, найчастіше, процесуальними. Позитивні зобов'язання держави пов'язані із здійсненням дій і заходів, спрямованих на захист, попередження порушень у сфері захисту прав людини [1].

Сучасне розуміння зобов'язань держави захищати «право на життя» включає зобов'язання вживати всіх необхідних в демократичному суспільстві заходів для протидії загрозам, які є результатом дій органів державної влади (або від їх імені та за їх дорученням), а також від діяльності приватних структур, від функціонування окремих служб (наприклад, дорожнього руху, будівництва, безпеки праці тощо), і навіть від стихійних лих та інших ситуацій об'єктивного характеру. Такий підхід до позитивних зобов'язань держав не може залишити за межами своєї сфери застосування ситуацію, коли загроза життю або його втрата пов'язана з функціонуванням системи охорони здоров'я і приймає форму або обмеженого доступу до переваг цієї системи, або втрати життя в результаті медичної помилки чи іншої недбалості персоналу медичних закладів. Зі зрозумілих причин ситуації менш гострого характеру, розглянуті на фоні ст. 8 Конвенції. Однак не бракує справ, у яких скарги висувують скарги на порушення ст. 2 (Право на життя) та ст. 3 Конвенції (Заборона катування) [2].

В більшості випадків порушення права на охорону здоров'я пов'язане із порушенням ст. 2 Конвенції, коли виникає ситуація, в якій держава та органи державної влади ставлять під загрозу життя особи, ігноруючи свої зобов'язання щодо надання медичної допомоги. У справі «Кіпр проти Туреччини» 2001 р. мова йшла про ситуацію, яка мала місце після військової операції Туреччини 1974 р. на Кіпрі. Греки, які проживають в північній частині Кіпру, не лише мали ускладнений доступ до медичних послуг через обмеження в пересуванні, але загалом на території Північного Кіпру не вистачало закладів невідкладної медичної допомоги, спеціалізованих служб та закладів геріатричної допомоги. ЄСПЛ відмовився оцінити, наскільки далеко сягають зобов'язання держави щодо надання доступної та адекватної медичної допомоги та яким має бути стандарт медичної допомоги, що надається широкій громадськості. Він постановив, що не було порушення ст. 2 ЄКПЛ, оскільки не було доведено, що відмова або затримка

в наданні медичної допомоги фактично поставила будь-яку особу під загрозу втрати життя [3].

Аналогічне питання – відповідальність держави за загрозу життю особи внаслідок відмови в наданні медичної допомоги розглядалося ЄСПЛ у рішенні про прийнятність у справі «Нітецький проти Польщі» у 2002 році. Здіслав Нітецький страждав від бокового аміотрофічного склерозу (БАС). З 1999 року він приймав дуже дорогий препарат під назвою Рілютек, який отримував від держави. Цей препарат було оплачено за рахунок державного медичного страхування на 70%, однак для Нітецького нести витрати навіть на 30% було занадто великим фінансовим тягарем. Тож він звернувся до лікарні з проханням повністю повернути кошти за ліки, але отримав відмову. Йому також відмовили у підтримці з цього приводу служби соціального захисту, вважаючи, що його доходи перевищують критерії, які дають йому право отримати від держави таку форму допомоги. Визнавши його скаргу непринятною, ЄСПЛ встановив, що заявник мав доступ до такої ж безкоштовної медичної допомоги, як і всі інші громадяни Польщі, які користувалися державним медичним страхуванням. Заявник користувався безкоштовними медичними та фармацевтичними послугами протягом багатьох років. Йому щойно призначили дорогий препарат у 1999 р. і ліки було відшкодовано на 70%, що, на думку ЄСПЛ, за цих обставин зобов'язання держави щодо забезпечення належного медичного обслуговування було виконано [4].

В іншій справі «Д. проти Сполученого Королівства» заявник у 1993 році приїхав до Великобританії за туристичною візою і був затриманий в аеропорту, оскільки в нього знайшли наркотики. Тому імміграційна служба не дозволила йому потрапити на територію Великобританії, вказавши, що це буде суперечити державній політиці, і наказали покинути країну. Проте заявника заарештували та засудили у Сполученому Королівстві за імпортування наркотиків до шести років позбавлення волі. Через три роки його звільнили з в'язниці умовно-достроково і негайно передали імміграційній владі для депортації. Діагноз йому поставили ще в британській в'язниці – СНІД. З цієї причини, після звільнення з в'язниці та отримання рішення про видворення з території Великобританії, він звернувся до міграційних органів з проханням про дозвіл залишитися у Великобританії з гуманітарних міркувань, оскільки повернення до країни його громадянства позбавить його медичної допомоги. Цей запит було відхилено британською владою. Розглядаючи цю справу, ЄСПЛ встановив унікальність ситуації заявника – стан його здоров'я і на той час висока смертність хворих на СНІД, а також медичний стандарт у країні, до якої він мав бути депортованим та прийняв рішення про задоволення скарги [5]...л]

Однак наведене вище рішення не є загальним правилом навіть стосовно хворих на СНІД. Про це свідчить, серед інших, рішення ЄСПЛ у справі Папошвілі проти Бельгії від 13 грудня 2016 року. Справа стосувалася громадянина Грузії, який був важко хворим на момент свого прибуття до Бельгії у 1998 р. разом з дружиною та пасинком. У Бельгії у них народилося ще двоє дітей і протягом усього перебування він неодноразово був арештований за

вчинені крадіжки. Крім того, заявник був хворий на гепатит С та мав проблеми з лімфатичною системою. Лікування у Бельгії стабілізувало стан його здоров'я, однак заявник скаржився, що у країні свого походження аналогічного лікування отримати не зможе. Неодноразово подружжя подавало документи для легалізації перебування, однак бельгійська влада їм відмовила і винесла рішення про депортацію. У висновку медичної комісії було зазначено, що стан здоров'я заявника не є критичним, і що він не потребує постійного медичного нагляду. Згодом дружина та діти заявника отримали дозвіл на необмежене перебування на території Бельгії, а заявник у червні 2016 р. помер. Дружина прийняла рішення продовжити справу за ст. 3. Однак, Суд, взявши до уваги обставини, які свідчили про те, що бельгійська влада забезпечила усі належні засоби лікування, а процедури депортації здійснено не було, не виявив порушень у діях бельгійської влади та відмовив у задоволенні скарги заявниці [6].

Відповідно до рішень ЄСПЛ, доступ до медичної допомоги має бути раціональним і державні стандарти його забезпечення фактично забезпечуються на мінімальному рівні. Порушення Конвенції виявляється лише в тому випадку, якщо відсутність медичних послуг призводить до реальної і прямої небезпеки для життя особи. Можливо, у майбутньому Суд все ширше тлумачитиме позитивні зобов'язання держави, що випливають із зобов'язання надавати раціональну та своєчасну медичну допомогу. Наприклад, останні рішення, пов'язані із забезпеченням державою життя громадян у безпечному природному середовищі, які накладають на державу нові, досі невідомі, позитивні зобов'язання, пов'язані з турботою про якість середовища проживання в ньому громадян.

Право на особисту автономію розглядається ЄСПЛ в контексті застосування ст. 8. Так, у справі «У.У. проти Туреччини» Суд постановив, що медичний огляд проводився без згоди пацієнтки, чим було порушено право на повагу до її приватного життя. Під час перебування під вартою заявниці (затримана за підозрою в сприянні Робітничій партії Курдистану) змушена була пройти примусовий гінекологічний огляд. Суд чітко зазначив, що навіть найменше примусове медичне втручання є втручанням в особисту недоторканність, яка є найінтимнішим аспектом приватного життя [7].

У справі «Гласс проти Великої Британії» від 2004 р. Суд ухвалив рішення в ситуації, коли за недієдатного згоду на проведення лікування мала надати мати як законний представник. Недієдатного Дейвіда Гласа було поміщено до лікарні для лікування верхніх дихальних шляхів. В результаті операції виникли ускладнення, і матері повідомили що пацієнт помирає, і заходи інтенсивної терапії не допоможуть. Однак стан Девіда покращувався та погіршувався у наступні тижні. Лікарі запропонували матері застосувати діморфін, щоб полегшити біль, однак мати відмовилася. В результаті виникли кількаразові суперечки і навіть бійки між нею, лікарями та поліцейськими. Згідно з британськими нормативно-правовими актами, у разі заперечення матері лікарі, якщо вони все ж хотіли застосувати запропоновану терапію, повинні були

звернутися до суду за отриманням згоди на лікування, чого вони не зробили (хоча причини цього упущення детально не пояснюються). На думку Суду, лікарі повинні, за відсутності судового рішення, поважати думку матері та не вдаватися до відчайдушних спроб нав'язати її позицію шляхом примусу чи погроз. Суд одногосно визнав порушення ст. 8 Конвенції [8].

Виходячи із вищевикладеного, варто зазначити, що з огляду на розглянуті вище рішення ЄСПЛ позитивні вимоги, які ставить перед державами Європейський суд з прав людини в рамках реалізації права на охорону здоров'я, насправді є незначними. При винесенні рішення враховуються норми національного законодавства, але і правозастосовна практика ЄСПЛ з урахуванням досвіду країн Ради Європи та ЄС є не менш важливою. Практика ЄСПЛ є необхідною та важливою у реалізації захисту права на охорону здоров'я, що піднесе національний рівень захисту вказаного права на новий щабель розвитку та підвищить ефективність української судової системи.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Міжнародний документ від 04.11.1950. Ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Cymerys-Cesarz Justyna Prawo do ochrony zdrowia w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka URL: https://nil.org.pl/uploaded_files/1604408333_11-cymerys-cesarz.pdf
3. Рішення у справі «Кіпр проти Туреччини». Комюніке Секретаря Суду (Judgment in the Case of Cyprus v. Turkey) 10.05.2001. Український портал Європейського суду з прав людини. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=381>
4. Nitecki przeciwko Polsce z dnia 21 marca 2001 r. Skarga nr 56653/01. URL: <https://www.gov.pl/web/rpp/nitecki-przeciwko-polsce-z-dnia-21-marca-2002-r>
5. D. v. the United Kingdom - 30240/96. Judgment 2.5.1997. European Court of Human Rights. Strasbourg. URL: <file:///C:/Users/Xena/Downloads/002-9007-1.pdf>
6. Paposhvili p. Belgii [Wielka Izba] – skarga nr 41738/10. Wyrok z 13.12.2016 r. Wielka Izba. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
7. Case of Y.Y. v. Turkey. Application no. 14793/08. European Court of Human Rights. Former Second Section. Strasbourg. 10 March 2015. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-153134%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-153134%22]})
8. Case of Glass v. the United Kingdom. Application no. 61827/00. European Court of Human Rights. Former Second Section. Strasbourg. 9 March 2004 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/Eng#{%22itemid%22:\[%22001-61663%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/Eng#{%22itemid%22:[%22001-61663%22]})

ОНИШКО Оксана,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЛІТВИНОВА Юліана,
*здобувач ступеня бакалавра факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА НОРМАМИ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС

Складовою частиною особливої системи права ЄС є інститут права інтелектуальної власності. Його поява й розвиток міцно пов'язані з інтелектуалізацією життя людства, розвитком інформаційних технологій і культури. Створення єдиного європейського ринку потребує гармонізації відповідних національних законодавств держав-членів ЄС, а також поліпшення системи захисту інтелектуальних прав на міждержавному рівні. Про важливість останнього свідчить положення про розширення компетенції ЄС у сфері торговельних аспектів інтелектуальної власності в Ніщцькому договорі ЄС від 26 лютого 2001 року, який набув чинності з 1 лютого 2003 року. Захист інтелектуальної власності як невід'ємного права людини проголошений у ч. 2 ст. 17 Хартії основних прав Європейського Союзу, схваленої у вересні 2000 року.

Право інтелектуальної власності поширюється в країнах-членах ЄС, безпосередньо впливаючи на національні системи правової охорони. Про його позитивний вплив свідчить приклад наших сусідів – країн Східної Європи, які вже набули членство в ЄС (Польща, Чехія, Словаччина, країни Балтії) або є офіційними кандидатами. Для цих держав орієнтація на право ЄС була важливим чинником розвитку національного законодавства, враховуючи той факт, що з багатьох аспектів право інтелектуальної власності ЄС випереджає відповідні норми на рівні регулювання Всесвітньої організації інтелектуальної власності, а в деяких випадках – і розвиток права інтелектуальної власності США. Стандарти охорони інтелектуальної власності Євросоюзу нині в Європі відіграють вирішальну роль і під час вдосконалення національних систем охорони, і під час оцінювання ефективності реалізації прав [1].

Право інтелектуальної власності регулюється як нормами міжнародного права, так і підпадають під дію законодавства ЄС. Стаття 118 Маастрихтського договору 1992 р. (Договору про функціонування ЄС) передбачає, що в рамках створення та функціонування внутрішнього ринку Європарламент і Рада ЄС відповідно до звичайної законодавчої процедури запроваджують заходи щодо

законодавства ЄС про інтелектуальну власність для забезпечення єдиного захисту в ЄС та встановлення централізованої Загальноєвропейської системи авторизації, координації та нагляду. Законодавча діяльність Європейського Союзу в цій сфері в основному зводиться до гармонізації окремих аспектів прав інтелектуальної власності у власній системі, як у випадку торговельної марки ЄС чи дизайну ЄС, а в майбутньому також у випадку патентування [2]. Багато інструментів ЄС відображають міжнародні зобов'язання держав-членів згідно з Бернською та Римською конвенціями, а також Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) Світової організації торгівлі та міжнародними договорами Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) 1996 року.

Одна з основних властивостей права інтелектуальної власності полягає в тому, що вона повинна приносити матеріальну чи іншу користь. Це може бути додатковий прибуток, отриманий від використання об'єктів права інтелектуальної власності у сфері матеріального виробництва. Іноді інтелектуальна власність у явному вигляді може не приносити прибутку, але, створюючи певні перешкоди для конкурентів, полегшує тим самим просування власних товарів і послуг на ринок. Нарешті, результати творчої діяльності можуть сприяти духовному розвитку громадян [3, с. 20].

В Україні застосовування європейського досвіду у частині захисту прав інтелектуальної власності є вкрай необхідне, оскільки Україна подала заявку на членство у ЄС. Адже створення єдиного європейського ринку потребує гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС, що сприятиме поліпшенню системи захисту інтелектуальних прав на міждержавному рівні. Про важливість останнього свідчать положення про розширення компетенції ЄС у сфері торговельних аспектів інтелектуальної власності в Ніццькому договорі ЄС від 26 лютого 2001 р., який набув чинності з 1 лютого 2003 р. Захист інтелектуальної власності, як невід'ємного права людини, проголошений у ч. 2 ст. 17 Хартії основних прав Європейського Союзу, схваленої у вересні 2000 р. Текст Хартії не був включений до Лісабонського договору від 13 грудня 2007 р., однак її положення є обов'язковими. У статті 6 вищевказаного договору закріплено, що «ЄС поважає права, свободи та принципи, викладені в Хартії з прав людини» [4, с. 59-60].

Перед Україною, що обрала для себе інноваційний шлях розвитку та розбудову економіки знань, стоїть невідкладне завдання щодо створення умов для належного та ефективного захисту прав інтелектуальної власності. Таке завдання має вирішуватися комплексно:

- на рівні комплексної розробки національного законодавства, до якого мають імплементуватися положення європейського законодавства, зокрема на виконання положень Угоди про Асоціацію з ЄС;
- на рівні розроблення національної стратегії розвитку системи правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності;
- шляхом координації діяльності державного та приватного сектору з метою боротьби з контрафакцією і піратством [4, с. 69].

До міжнародних актів, що регулюють питання інтелектуальної власності на території ЄС належать:

- Паризька конвенція про охорону промислової власності [5];
- Бернська конвенція з охорони літературних і художніх творів [6];
- Женевська конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм [7];
- Договір про патентне право [8];
- Договір про закони щодо товарних знаків [9];
- Сінгапурський договір з охорони товарних знаків [10];
- Договір про патентну кооперацію від 19 червня 1970 року (переглянутий 2 жовтня 1979 р., 3 лютого 1984 р.) [11];
- Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків та протокол до неї [12, 13];
- Гаазька угода про міжнародну реєстрацію промислових зразків [14];
- Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів з метою патентної процедури [15];
- Страсбурзька угода про міжнародну патентну класифікацію [16];
- Ніщцька угода про міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків [17];
- Віденська угода про міжнародну класифікацію зображувальних елементів знаків [18];
- Локарнська угода про міжнародну класифікацію промислових зразків [19].

Одним із пріоритетних напрямів у сфері захисту права інтелектуальної власності є Конвенція про видачу європейських патентів (Європейська патентна конвенція) 1973 року, відповідно до якої створено Європейське патентне відомство (ЄПВ). Відомство приймає, розглядає і здійснює публікацію заявок на винаходи, а також проводить видачу патентів на винаходи. Конвенція встановлює принцип вільного доступу для представника будь-якої країни незалежно від її членства в Європейській патентній організації. Тому заявка може бути подана будь-якою особою незалежно від його громадянства і місця проживання (місця перебування), фізичним або юридичним, сумісно або індивідуально. Заявка може подаватися з прошенням конвенційного пріоритету [20].

Переваги Європейського патенту:

- подача однієї заявки в Європейське патентне відомство;
- єдиний термін охорони (20 років);
- однакова ступінь захисту на території всіх країн учасниць.

У Європі технічні винаходи можуть бути захищені національними патентами, виданими компетентними національними органами, або європейськими патентами, які видаються централізовано Європейським патентним відомством. Це відомство є виконавчим органом Європейської патентної організації, яка наразі налічує 38 Договірних держав. Сам ЄС не є членом цієї організації. Після багатьох років дискусій між державами-членами,

Парламент і Рада затвердили в 2012 році правову основу для європейського патенту з єдиною дією (унітарний патент). Таким чином, міжнародна угода між державами-членами встановила єдину спеціалізовану юрисдикцію в патентних справах. Затвердження Судом ЄС патентного пакету рішенням від 5 травня 2015 року у справах C-146/13 і C-147/13 проклало шлях до справді європейського патенту. Попередня система існуватиме паралельно з новою системою до створення Єдиного патентного суду. Унітарний патент, виданий Європейським патентним відомством, забезпечить однакоvu охорону з однакоvu дією в усіх державах-учасниках. Підприємці зможуть захищати свої винаходи в усіх державах-членах ЄС одним патентом. Вони також зможуть оскаржувати та захищати унітарні патенти в одному судовому процесі перед Єдиним патентним судом. Штаб-квартирою Єдиного патентного суду було запропоновано Лондон, Мюнхен і Париж. Це дозволить покращити систему та заощадити на перекладі. У вересні 2021 року Німеччина подала до Генерального секретаріату Ради документ про ратифікацію Угоди про єдиний патентний суд, таким чином почавши зворотний відлік до запуску єдиної патентної системи [21].

Захист права на торговельні марки в системі ЄС має чотириохрівневу систему реєстрації, яка існує разом із національними системами торгових марок держав-членів, гармонізованими Директивою ЄС про торговельні марки. Крім національної процедури, можливими процедурами, спрямованими на захист торговельних марок в ЄС, є: процедура Бенлюксу, торгова марка Європейського Союзу, запроваджена в 1994 році, і міжнародна процедура. Регламент (ЄС) 2017/1001 від 14 червня 2017 року про торговельну марку Європейського Союзу кодифікує та замінює попередні регламенти ЄС щодо торговельної марки ЄС. Кодифікація була проведена для надання роз'яснень, враховуючи той факт, що система торговельних марок ЄС вже кілька разів істотно змінювалася. Торгова марка ЄС має єдиний характер і однакоvu дію на всій території [22]. Офіс інтелектуальної власності Європейського Союзу (EUIPO) відповідає за управління торговельними марками та зразками ЄС. Регламент ЄС щодо торговельних марок також визначає суму зборів, що сплачуються EUIPO. Його встановлюють на рівні, який гарантує, що отримані доходи покриватимуть витрати EUIPO та доповнюватимуть національні системи торгових марок. Відповідно до Директиви 98/71/ЄС від 13 жовтня 1998 р. національні закони про правову охорону зразків були наближені. Регламент Ради (ЄС) № 6/2002 від 12 грудня 2001 р. (зі змінами) запровадив систему охорони зразків Співтовариства. Рішення Ради 2006/954/ЄС від 18 грудня 2006 р. та Регламент Ради (ЄС) № 1891/2006 від 18 грудня 2006 р. – систему реєстрації зразків ЄС з міжнародною системою реєстрації промислових зразків ВОІВ [23, с. 5–9].

Законодавство ЄС щодо авторського права — це одинадцять директив і два регламенти, які гармонізують фундаментальні права авторів і виконавців, продюсерів і мовників. Стандарти ЄС допомагають зменшити розбіжності між країнами, забезпечують рівень захисту, необхідний для підтримки творчості та інвестицій у творчість, сприяють культурному різноманіттю та полегшують

споживачам і підприємствам доступ до цифрового контенту та послуг на єдиному ринку.

Директива 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві адаптувала положення про авторське право та суміжні права до технічного прогресу, але вони не встигають за надзвичайно швидкими змінами, які відбуваються в цифровому світі, такі як зміни в розподілі та доступі до теле- та радіопрограм, в результаті чого майже половина користувачів Інтернету в ЄС мають доступ до музики, аудіовізуального контенту та онлайн-ігор (згідно з оцінками Євростату). Тому необхідно гармонізувати правила авторського права в ЄС для споживачів, творців і підприємств. 15 грудня 2020 року Комісія запропонувала два нормативні акти – Закон про цифрові послуги та Закон про цифрові ринки. Їхня мета — створити безпечний цифровий простір, у якому фундаментальні права користувачів захищені, а підприємства мають рівні умови гри. Директива ЄС про авторське право ((EU) 2019/790) від 17 квітня 2019 року передбачає додаткові авторські права для видавців преси та справедливу винагороду за вміст, захищений авторським правом. Поки що онлайн-платформи не несуть юридичної відповідальності за використання та розміщення захищеного авторським правом вмісту на своїх веб-сайтах. Нові вимоги не стосуватимуться розміщення захищених авторським правом творів у некомерційних цілях в онлайн-енциклопедіях, таких як Вікіпедія. Директива (ЄС) 2019/789 про супутникове мовлення та кабельну ретрансляцію була прийнята в той же день і спрямована на збільшення кількості телевізійних і радіопрограм, доступних онлайн для споживачів в ЄС. Мовники дедалі частіше пропонують онлайн-послуги на додаток до традиційних послуг, і користувачі очікують безперебійного доступу до радіо- та телевізійних програм незалежно від того, де вони знаходяться.

Директива запровадила принцип країни походження, щоб полегшити ліцензування певних програм, які пропонують мовники на онлайн-платформах (наприклад, паралельна трансляція в Інтернеті (одночасна трансляція) або можливість перегляду чи прослуховування програми пізніше (наздоганяюча трансляція)). Мовники повинні отримати дозвіл на використання авторського права у своїй країні (тобто країні походження) для виробництва радіо-, телевізійних новин і поточних подій, а також самофінансованих програм, доступних в Інтернеті в усіх країнах ЄС. Держави-члени мають два роки, щоб прийняти відповідне законодавство відповідно до вимог Директиви. Директива Ради 2017/1564 від 13 вересня 2017 року щодо певного дозволеного використання творів та інших об'єктів, захищених авторським правом і суміжними правами, на користь сліпих, людей із вадами зору та інших людей з обмеженими можливостями читання полегшує доступ до книг та інших друкованих матеріалів у відповідному форматі. та їх обіг на внутрішньому ринку. Регламент (ЄС) 2017/1128 Європейського Парламенту та Ради від 14 червня 2017 року щодо транскордонної переносимості послуг онлайн-контенту на внутрішньому ринку спрямований на те, щоб споживачі, які купують або

підписуються на доступ до фільмів, спортивних програм, музика, електронні книги та ігри матимуть доступ до них під час перебування в інших країнах-членах ЄС [24, с. 12-20].

Суміжні права захищені протягом життя автора (творця) та протягом 70 років після його смерті. Директива 2011/77/ЄС про внесення змін до Директиви 2006/116/ЄС про термін охорони авторського права та деяких суміжних прав подовжила термін охорони авторського права для виконавців звукозаписів з 50 до 70 років після реєстрації, а для авторів музики, таких як композитори та автори пісень, до 70 років після смерті автора. 70-річний термін охорони став міжнародним стандартом захисту звукозаписів. Зараз у 64 країнах світу термін охорони звукозаписів становить не менше 70 років [25].

Директива 96/9/ЄС (Директива про бази даних) забезпечує правовий захист баз даних, визначаючи базу даних як «сукупність незалежних робіт, даних або інших матеріалів, організованих у систематичний або методичний спосіб, індивідуально доступних електронним або іншим способом. означає шляхи». У цій директиві зазначено, що бази даних захищені як авторським правом, що стосується інтелектуальної творчості, так і законом *suī generis*, який захищає інвестиції (гроші, людські ресурси, зусилля та енергію) у отримання, перевірку або представлення вмісту бази даних [26].

23 лютого 2022 року Комісія представила пропозицію щодо нового Регламенту щодо гармонізованих правил справедливого доступу та використання даних (Закон про дані), метою якого є забезпечення справедливого розподілу цінності даних між учасниками економіки, керованої даними. а також полегшити доступ до даних та їх використання. Закон про дані переглядає деякі аспекти Директиви про бази даних. Зокрема, буде зазначено, що бази даних, що містять дані з пристроїв і об'єктів Інтернету речей, не повинні підлягати окремому правовому захисту. Це гарантує доступ до них і їх використання. 30 травня 2022 року Парламент і Рада прийняли Закон про управління даними, який запроваджує механізми для полегшення повторного використання певних категорій захищених даних державного сектору, підвищення довіри до брокерських послуг із обробки даних і сприяння альтруїстичному підходу до даних у всьому світі [27].

Сфера дії авторського права розповсюджується також і на сферу колективного управління авторським правом шляхом отримання ліцензії. Так, Директива 2014/26/ЄС про колективне управління авторським правом і суміжними правами та міжтериторіальне ліцензування прав на музичні твори для використання їх онлайн на внутрішньому ринку встановлює вимоги до організацій колективного управління, встановлює межі фінансового управління, що базується на принципах прозорості і звітності. Його мета полягає в тому, щоб правовласники мали вплив на управління своїми правами, а також він забезпечує краще функціонування організацій колективного управління через

загальноєвропейські стандарти. Держави-члени повинні забезпечити, щоб організації колективного управління діяли в інтересах правовласників, яких вони представляють [28].

Практика конфіденційності комерційної інформації (ноу-хау) використовувалася століттями. У багатьох країнах існують правові інструменти для захисту комерційних таємниць, незалежно від того, чи є вони частиною законодавства про інтелектуальну власність. Рівень захисту конфіденційної інформації неможливо порівняти з іншими галузями авторського права, такими як патенти, авторське право та торгові марки. Однак такий захист може, в принципі, бути безстроковим. Захист комерційних таємниць відрізняється від країни до країни більше, ніж в інших галузях авторського права, і навіть може бути вигіднішим і дешевшим, ніж офіційний патентний захист. З 2016 року діє законодавча база ЄС, а саме Директива (ЄС) 2016/943 про захист нерозкритих ноу-хау та ділової інформації (комерційної таємниці) від їх незаконного придбання, використання та розголошення [29].

Охорона сорту рослин, також відома як право на сорт рослин, є формою права інтелектуальної власності, яке надається селекціонеру нового сорту рослин. Система охорони сортів рослин ЄС, заснована на принципах, що містяться в Акті про Міжнародну конвенцію про охорону нових сортів рослин 1991 року, прискорює розвиток сільського господарства та садівництва. Система охорони прав на сорти рослин встановлена законодавством ЄС. Система дозволяє визнавати сорти рослин об'єктами права інтелектуальної власності. Офіс спільноти з сортів рослин відповідає за впровадження та застосування системи.

У системі прав інтелектуальної власності ЄС назви продуктів, зареєстровані як такі, що мають географічні зазначення, юридично захищені від імітації та неправильного використання в ЄС і в країнах, що не входять до ЄС, з якими було підписано спеціальну угоду про захист. Назви продуктів можуть отримати ГУ, якщо вони мають особливий зв'язок із місцем виробництва продукту. Таке визнання викликає довіру споживачів і дає їм змогу відрізнити продукцію високої якості, і водночас полегшує виробникам продукцію на ринку. Визнані інтелектуальною власністю, ГУ відіграють дедалі важливішу роль у торгових переговорах між ЄС та іншими країнами.

Боротьба з контра фактом теж є важливим аспектом у сфері захисту інтелектуальної власності. За оцінками, вартість контрафактних і піратських товарів, імпортованих до ЄС, становить приблизно 85 мільярдів євро (до 5% від загальної вартості імпорту). Торгівля піратськими товарами становить 2,5% торгівлі та становить 338 мільярдів євро, що завдає значної шкоди правовласникам, урядам та економіці. Оскільки відмінності між національними системами покарання за контрафакцію та піратство ускладнюють державам-членам ефективну боротьбу з такими злочинами, Парламент і Рада прийняли Директиву 2004/48/ЄС про захист прав інтелектуальної власності. Метою цієї

директиви, яка передбачає заходи, процедури та засоби правового захисту відповідно до цивільного та адміністративного права, є посилення боротьби з піратством і підробкою шляхом наближення національних законів з метою забезпечення високого рівня захисту інтелектуальної власності, еквівалентного та однакового в внутрішній ринок. Регламент (ЄС) № 608/2013 про митний захист прав інтелектуальної власності запроваджує процедурні правила для митного захисту прав інтелектуальної власності у випадку товарів, які підлягають митному нагляду або митному контролю [30].

Отже, явище інтелектуальної власності є достатньо захищеним правовим елементом, що відображається у нормативно-правових актах ЄС та національній практиці держав-членів ЄС. Ефективно захищена інтелектуальна власність на територіях держав-членів ЄС має унікальний потенціал, який слід використовувати для розвитку інновацій і в Україні. Інновації забезпечують найшвидше зростання та конкурентоспроможність економіки, тому є основною метою для багатьох країн та організацій у всьому світі. Головним гарантом дотримання прав у сфері інтелектуальної власності у сучасному світі є держава, яка створює системи правові норми та забезпечує їх дотримання. Тільки держава може на належному рівні встановити на захистити соціальні стандарти, охороняючи дотримання принципів вільної конкуренції та обмежуючи очевидні інтереси підприємств щодо монополізації знань та надбань, якими вони володіють. Крім того, лише держава має службовий апарат для боротьби з недобросовісною конкуренцією та порушенням прав інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Права інтелектуальної власності ЄС: гармонізація з національним законодавством. *Віче*. № 13, липень 2006. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/278/>
2. Договір про Європейський Союз (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). URL: https://ips.ligazakon.net/document/mu92338?ed=1992_02_07
3. Лонг Доріс, Рей Патриція, Жаров В.О., Шевелева Т.М., Василенко І.Е., Дроб'язко В.С. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування. Практичний посібник. К.: «К.І.С.», 2007. 448 с. URL: <http://www.nsj.gov.ua/>
4. Орлюк О.П. Захист прав інтелектуальної власності в контексті європейської інтеграції. *Вісник Національної академії правових наук України* № 3 (86), 2016. С. 58-74. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/JNALSV_58-74.pdf
5. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року. (переглянута у Брюсселі 14 грудня 1900 р., у Вашингтоні 2 червня 1911 р., у Гаазі 6 листопада 1925 р., у Лондоні 2 червня 1934 р., у Лісабоні 31 жовтня 1958 р., у Стокгольмі 14 липня 1967 р., змінена 2 жовтня 1979 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

6. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький Акт від 24 липня 1971 року змінений 2 жовтня 1979 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

7. Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм від 29 жовтня 1971 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

8. Договір про патентне право від 01.06.2000 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>;

9. Договір про закони щодо товарних знаків від 27 жовтня 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> Сінгапурський договір про право товарних знаків від 27 березня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_h54#Text];

10. Договір про патентну кооперацію від 19 червня 1970 року (переглянутий 2 жовтня 1979 р., 3 лютого 1984 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>;

11. Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків від 14 квітня 1981 року (*переглянута у Брюсселі 14 грудня 1900 р., у Вашингтоні 2 червня 1911 р., у Гаазі 6 листопада 1925 р., у Лондоні 2 червня 1934 р., у Ніцці 15 червня 1957 р., у Стокгольмі 14 липня 1967 р., змінена 2 жовтня 1979 р.*) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_134#Text

12. Протокол до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків прийнятий в Мадриді 28 червня 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_583#Text];

13. Гаазький акт Гаазької угоди про міжнародну реєстрацію промислових знаків прийнятий 28 листопада 1960 р. в Гаазі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_132#Text];

14. Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів з метою патентної процедури. Підписаний у Будапешті 28 квітня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_039#Text;

15. Страсбурзька угода про міжнародну патентну класифікацію від 24 березня 1971 року зі змінами від 28 вересня 1979 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999_001#Text;

16. Ніццька угода про міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків від 15 червня 1957 р., переглянута в Стокгольмі 14 липня 1967 р. і в Женеві 28 вересня 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_066;

17. Віденська угода про заснування Міжнародної класифікації зображувальних елементів знаків. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_h33#Text;

18. Локарнська угода про застосування міжнародної класифікації промислових знаків, підписана в Локарно 8 жовтня 1968 року, зі змінами 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b07#Text.

19. Одержання патенту в країні конкурента - найкраща умова завоювання іноземного ринку. URL: <http://www.patent.net.ua/intellectus/patentbureau>

20. Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/26/ЄС від 24 лютого 2014 року про колективне управління авторським правом і суміжними правами на мультитериторіальне ліцензування прав на музичні твори для онлайн використання на внутрішньому ринку. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-14#Text

21. Ортинська М.Ю. Захист прав інтелектуальної власності українських підприємств при виході на ринки ЄС: навчальний посібник. Патентно-юридичної компанії IPStyle, 2014. 31 с. URL: <https://www.chamber.kr.ua/images/exp-imp>

22. Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2015/2436 від 16 грудня 2015 року щодо наближення законодавства держав-членів щодо торговельних марок. (Нова редакція) (Текст стосується ЄЕП). URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/direktiva-es-20152436.pdf>

23. Zielińska Monika. Wspólnotowy znak towarowy i jego specyfika w stosunku do uregulowania krajowego. Instytut wymiary sprawiedliwości. Warszawa 2012. 96 s. URL: https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS_Zieli%C5%84ska-M._-Wsp%C3%B3lnotowy-znak-towarowy.pdf с. 5–9

24. Karpiński Adam. Charakter prawa do udzielania zezwolenia na wykonywanie zależnych praw autorskich. Uniwersytet w Białymstoku. Wydział prawa. Białystok, 2020. 397 s. URL: <https://repozytorium.uwb.edu.pl/>

25. Directive 2011/77/EU of the European Parliament and of the Council of 27 September 2011 amending Directive 2006/116/EC on the term of protection of copyright and certain related rights. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0077>

26. Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про правовий захист баз даних» від 11 березня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_241#Text].

27. Rozporządzenie Parlamenty Europejskiegoi Rady w sprawie zharmonizowanych przepisów dotyczących sprawiedliwego dostępu do danych i ich wykorzystywania (akt w sprawie danych). Bruksela, dnia 23.2.2022 r. COM(2022) 68 final 2022/0047 (COD) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>

28. Jednolity system ochrony patentowej w UE. Raport prawny. URL: <https://wtspatent.pl/jednolity-sad-patentowy-nowy-odcinek-serialu/>].

29. Dominika Bochańczyk-Kupka. Studia Ekonomiczne. Państwo a ochrona własności intelektualnej. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. ISSN 2083-8611. Nr 311, 2017. S. 156–166. URL: <https://opsir.ue.katowice.pl/info/article/UEKTe64f855363ac42a79b4196d6eedc3b75/>

30. Noty tematyczne o Unii Europejskiej. Parlament Europejski Własność intelektualna, przemysłowa i handlowa. URL: <https://www.europarl.europa.eu/>

ОНИШКО Оксана,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЛУЖЕЦЬКА Вікторія,
*здобувач ступеня бакалавра факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Потреба захищати і популяризувати інтелектуальну власність має кілька різних причин. По-перше, розвиток і процвітання людства тісно пов'язане з творчими здібностями в галузях науки, культури та технологій. По-друге, захист нових продуктів гарантується законом монополії на їх використання, що стимулює розвиток та інноваційну спрямованість. По-третє, просування та захист власності сприяє інтелектуальному до економічному зростанню, створенню нових робочих місць і підвищує якість життя.

Явище інтелектуальної власності в українському законодавстві є доволі дослідженим та достатньо закріпленим, проте потребує широкого вивчення та вдосконалення, так як Україна є сучасною європейською державою. У науковій розвідці автори намагаються показати сутність інтелектуальної власності, її значення для економічної діяльності на мікроекономічному рівні та її місце в системі господарської діяльності суспільства і держави. Сьогодні підприємці усвідомлюють, що їх економічний успіх залежить не лише від товарообороту, попиту та інших економічних чинників, а й від інтелектуальних активів, вкладених у таку діяльність.

Виникнення права інтелектуальної власності, як стверджують англійці, почалося з середини XV століття, коли король Великобританії почав видавати спеціальні привілеї ремісникам і торговцям. Це були так звані «Патентні листи», скріплені Великою королівською печаткою. Найперший відомий англійський патент на винахід був наданий Генріхом VI фламандцю Джону Утінхему в 1449 році. Це дало йому двадцятирічну монополію на виробництво вітражів, необхідних для виробництва вікон у коледжі Елтона. Цей метод виробництва раніше був невідомий в Англії [1, с. 1125].

Подальший розвиток цієї галузі зумовив створення міжнародних нормативно-правових актів у сфері захисту прав творців та авторів та суб'єктів господарювання. Вже наприкінці XIX ст. було прийнято два основні міжнародні нормативно-правові акти: Паризьку конвенція 1883 р. про охорону промислової власності, і Берлінську конвенцію про охорону літературних і художніх творів

1886 р., які мали фундаментальний вплив на сучасну структуру законодавства про охорону інтелектуальної власності в усіх країнах Європи та світу. Угода про торговельні аспекти інтелектуальної власності (ТРИПС) від 15 квітня 1994 року³, що є додатком до Угоди про заснування Світової організації торгівлі (СОТ)⁴, є цілком сучасним правовим актом щодо обговорюваних питань у сфері інтелектуальної власності. Її положення поширюються на всіх членів цієї організації. Це широкомасштабна угода, що складається з семи частин і 73 статей, які охоплюють авторське право та суміжні права, конструкції інтегральних схем, зазначення географічного походження, товарні знаки, промислові зразки та патенти [2, с. 166–167].

В Україні налічується численна кількість нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері інтелектуальної власності, основними з яких є: Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ЗУ «Про авторське право і суміжні права», ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», ЗУ «Про охорону прав на промислові зразки», ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» та інші. Вказані нормативно-правові акти є важливими чинниками у сфері реалізації інноваційних можливостей авторів та винахідників, надають їм відчуття захищеності та є корисним інструментом для комерціалізації результатів їхніх досліджень. Завдяки цим правовим рішенням винахідники можуть бути впевнені, що стануть бенефіціарами результатів власних винаходів чи інших праць та зможуть захистити свої творіння від посягань.

Згідно з ст. 418 Цивільного кодексу України, право інтелектуальної власності - це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається ЦК України та іншим законом. Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом [3].

Порушення прав інтелектуальної власності охопило майже усі сфери суспільних відносин, що значно ускладнює швидке реагування на них. Поширеність порушень прав інтелектуальної власності та їх складність обумовлюється і тим, що вони охоплюються нормами цивільного, адміністративного, кримінального та господарського права, що значно ускладнює їх кваліфікацію [4, с. 16].

Згідно ст. 432 Цивільного кодексу, Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до статті 16

---

³ Україна приєдналася до Угоди про торговельні аспекти інтелектуальної власності 03.02.2016;

⁴ Україна вступила до СОТ 16.05.2008.

вказаного Кодексу. Суд у випадках та в порядку, встановлених законом, може постановити рішення, зокрема, про:

1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;

2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;

3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності та знищення таких товарів;

4) вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь;

5) застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;

6) опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення [3].

Інтелектуальна власність — це комплекс непорушних прав відповідних суб'єктів на об'єкти, які є результатом діяльності творчого або розумового характеру. Даний правовий інститут має відповідну структуру та є предметом правового регулювання спеціальних нормативно-правових актів. Ключова особливість даного інституту полягає в тому, що інтелектуальна власність — це інститут не тільки приватного, а й адміністративного права [4, с. 30].

Інтелектуальна власність як право на результати розумової діяльності людини, є благом нематеріальним, зберігається за його творцями й може використовуватись іншими особами лише за узгодженням з ними, крім випадків, зазначених у законодавстві. При цьому сам процес інтелектуальної діяльності як такої право на власність зазвичай не регулює. Лише після завершення цієї діяльності внаслідок створення нових результатів у сфері науки, літератури, мистецтва, техніки й технології починають діяти норми цивільного права, що забезпечують суспільне визнання відповідного об'єкта, встановлюють його правовий режим, а також охорону прав і законних інтересів його творця. До того ж об'єктам інтелектуальної власності майнові права не надаються. Будь-який винахід, промисловий зразок тощо — це вирішення проблеми (завдання), яке стає товаром лише тоді, коли воно має споживчу вартість [5, с. 4].

Дбайливе ставлення до матеріальних речей у своєму оточенні, сьогодні нікого не дивує, навпаки, їх охорона, а ще ширше — управління ними — це природне і очевидне явище. Вказане твердження стосується як споживачів, так і компаній. Очевидно, що кожен підприємець дбайливо ставиться до свого майна (матеріальних цінностей) — будівель, приміщень, транспортних засобів, комп'ютерної техніки, оргтехніки та будь-яких інших пристроїв, які

використовуються для провадження виробничої, комерційної чи надання послуг. Адже це його активи і, водночас, засоби отримання доходу (економічної вигоди). Така ж логіка міркувань має застосовуватися і до нематеріальних благ. Хоча проста наявність нематеріальних активів ще не надає конкурентної переваги, оскільки окремі нематеріальні активи, хоча й присутні, можуть принести невеликі переваги порівняно з ситуацією, коли матеріальні та нематеріальні використовуються разом і одночасно.

Одним із найцінніших активів сучасної компанії є відомий і шанований бренд, логотип, товарний знак або дизайн упаковки. Ці цінності формують ринкову ідентичність компанії і часто визначають її здатність генерувати прибуток. Також право користування створеним або придбана технологія, будівельні рішення, винаходи чи розроблений дизайн мають вирішальний вплив на вартість і позицію компанії на ринку, а також на перспективи розвитку [6, с. 76–79]. Правовий захист сьогодні відіграє особливу роль у високотехнологічних галузях, таких як фармацевтика, біотехнології, інформаційні технології, передові медичні та наукові матеріали.

Законодавство у галузі протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності не позбавлене окремих недоліків, прогалин, суперечливих положень. Зокрема, недосконалим залишається не лише законодавство, яке спрямоване на охорону інтелектуальної власності, а й адміністративне законодавство, метою якого у даній сфері є, зокрема, забезпечення правового регулювання протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності. Адже від належної, надійної та ефективної протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності залежить рівень соціально-економічного розвитку України і, в кінцевому підсумку, добробут народу [5, с. 16].

Ефективна система захисту інтелектуальної власності може служити підтримці реалізації інтелектуального потенціалу громадян окремих країн, що створює каталізатор економічного, соціального та культурного розвитку. Безпека результатів інтелектуальної власності дозволяє збалансувати інтереси творців і винахідників суспільних благ, що впливає на створення сприятливого середовища для розвитку інтелектуальної творчості та інших винаходів.

Нині важливим є пошук шляхів створення ефективної інноваційної системи, яка спроможна забезпечити технологічну модернізацію національної економіки, підвищити її конкурентоспроможність на основі передових технологій. Необхідно удосконалити ринок прав на результати інтелектуальної діяльності, державну систему правової охорони інтелектуальної власності та перетворити науковий потенціал країни на дієвий ресурс економічного зростання. Визнання інтелектуальної діяльності такою, яка забезпечує успішний розвиток усіх інших форм суспільно корисної діяльності, зумовлює необхідність зосередити державні можливості (творчий потенціал, матеріальні ресурси, кошти тощо) на всебічному розвитку інтелектуальної діяльності. Охорона прав інтелектуальної власності має забезпечити сучасні вимоги, бути демократичною, легкодоступною та прозорою [7, с. 164].

Як засіб судового захисту права інтелектуальної власності та охоронюваних законом інтересів виступає позов, тобто звернена до суду вимога стосовно відправлення правосуддя, з одного боку, і звернена до відповідача матеріально-правова вимога щодо виконання покладених на нього обов'язків визнання наявності чи відсутності правовідносин з другого). Судовий або позовний порядок захисту права інтелектуальної власності застосовується у всіх випадках, крім тих, що прямо передбачені в законодавстві [8, с. 259].

Так, наприклад, спрямовані на охорону промислової власності закони повинні ефективно забезпечувати моральні та економічні права авторів на результати інтелектуальної діяльності, стимулювати творчу активність людей, відповідно до державних інтересів, застосувати її результати, а також заохочувати чесну торгівлю. Розвиток державної системи правової охорони інтелектуальної власності України повинен передбачати створення умов для покращання інвестиційного клімату України та підтримки підприємництва; підвищення рівня свідомості й правової культури українського суспільства у сфері інтелектуальної власності; створення умов для реалізації конституційних прав громадян на доступність освіти у сфері інтелектуальної власності, трансферу технологій та інноваційної діяльності. Тому саме розробка фундаментальних принципів системи інтелектуальної власності є одним із нагальних завдань вітчизняної правової науки [7, с. 164].

З економічної точки зору виключність прав на використання окремих категорій інтелектуальної власності навіть в умовах досконалої конкуренції призводить до виникнення своєрідної монополії. Охорона інтелектуальної власності спричиняє загрозу вільній конкуренції. Це є стимулом для інвестування в нові інтелектуальні розробки, оскільки створюється можливість компенсувати витрати на дослідження та розробки. Захист нематеріальних прав сприяє розвитку інновацій і таким чином підтримує технологічний і культурний прогрес у загальних інтересах. Однак негативний ефект захисту інтелектуальної власності полягає у виключенні потенційних конкурентів з процесу виробництва та розповсюдження товарів, вироблених з використанням інтелектуальної власності. Крім того, внаслідок заборони підробок зростають ціни для споживачів і нові інтелектуальні розробки не можуть бути піддані подальшим науковим дослідженням, що обмежує можливості технічного прогресу та економічного зростання [9, с. 567].

Отже, переформатування та покращення правової бази для всіх інститутів права інтелектуальної власності в межах чинного законодавства дає можливість виділити загальні і спеціальні способи охорони права. А також дієвим фактором на шляху до внесення позитивних змін в українське законодавство у сфері охорони інтелектуальної власності є активне вивчення та застосування на практиці зарубіжного досвіду. На сьогоднішній день законодавство у сфері інтелектуальної власності перестало захищати інноваторів і почало використовуватися в боротьбі з конкуренцією. Незважаючи на термінологічні розбіжності, усі правові норми, що стосуються захисту права інтелектуальної

власності зводяться до монополії. Бо кожен, хто щось запатентував чи оформив авторське право, став монополістом і прагне використовувати це на ринку.

Список використаних джерел:

1. Żakowska-Hensler H. Przyszłość prawa patentowego - podstawowe problemy i kontrowersje, [w:] W. Czapliński (red.), Prawo w X X I wieku, Warszawa 2006, s. 1125.
2. Wnorowski Henryk Ochrona własności intelektualnej jako determinanta innowacyjności. С. 166–167 URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/13474/1/H_Wnorowski_Ochrona_wlasnosci_intelektualnej.pdf
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Бошицький Ю.Л. Шляхи модернізації та оптимізації правового регулювання інтелектуальної власності в Україні. Київ: Часопис Київського університету права № 4, 2014. С. 164-170. URL: [file:///C:/Users/%D0%BF%D0%BA/Downloads/Chkup_2014_4_40%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%BF%D0%BA/Downloads/Chkup_2014_4_40%20(1).pdf)
5. Мельник О.М. Охорона інтелектуальної власності в Україні. *Форум права*. № 2, 2014. С. 258-261.
6. Мікульонок І.О. Інтелектуальна власність: навч. посіб. 3-тє вид., переробл. і допов. К. : НТУУ «КПІ», 2012. 238 с.
7. Strategie przedsiębiorstw i zarządzanie ryzykiem w warunkach kryzysu gospodarczego: perspektywa sektora MPS, IBNGR. Pod red. S. Kasiewicza. [aut. Stanisław Kasiewicz et al. ; Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową Gdańsk 2012, 200 s.
8. Михальський О.О. Адміністративно-правова протидія правопорушенням у сфері інтелектуальної власності в Україні. Суми: Сумський державний університет, 2017. 254 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/141468203.pdf>
9. Wnorowski Henryk. Ochrona własności intelektualnej - aspekty historyczne i ekonomiczne. Uniwersytet w Białymstoku. С. 562–573. URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/13091/1/H_Wnorowski_Ochrona_wlasnosci_intelektualnej.pdf

ОРЕЛ Ілона,

*аспірант кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАХИСТ ПРАВА НА ДОНОРСТВО

У процесі еволюції України як правової держави, науково-технічного прогресу, розвитку медицини, розвитку трансплантації в Україні, важливого значення набуває дослідження проблематики захисту права на донорство в Україні.

Інститут захисту особистих немайнових прав у сучасних умовах має важливе значення у визначенні правового статусу суб'єктів права. У зв'язку з цим створення ефективного механізму захисту особистих немайнових прав, в тому числі й права на донорство, повинно бути першим із пріоритетних завдань законодавця у розвиненому суспільстві та правовій державі. Цивільно-правовий захист слід розуміти передбачену законом вид і міру можливого або обов'язкового впливу на суспільні відносини, які зазнали протиправного впливу, з метою поновлення порушеного, невизнаного чи оспореного права.

Захист основних немайнових прав, в тому числі права на донорство, в основному дублює загальні положення цивільного законодавства про захист цивільних прав і має відсильний характер. У зв'язку з цим для його захисту може застосовуватися загальноприйнятий порядок і способи захисту, які мають місце у разі його порушення.

Специфічними рисами захисту особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи є: 1) захист моральних прав (відшкодування моральної шкоди) є первісним порівняно із захистом прав матеріальних (відшкодування матеріальної шкоди) й іноді єдиним можливим засобом захисту; 2) захист особистих немайнових прав має власні специфічні способи захисту, які закріплені на законодавчому рівні; 3) первісним завданням захисту особистих немайнових прав фізичної особи має бути запобігання спричиненню шкоди; 4) повне відновлення нематеріального блага не є можливим через його тісну пов'язаність з особистістю людини.

Навіть, якщо формально й буде відновлене становище, що існувало до порушення, людина ніколи не позбудеться згадок, відчуттів, тобто, залишиться моральна шкода, а отже, становище не можна вважати повністю відновленим.

Правове регулювання донорства органів та тканин здійснюється Конституцією України, зокрема ст. 49, яка закріплює право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; в ст. 290 Цивільного кодексу України, яка закріплює право на донорство органів, Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-ХІІ (ст. 47).

Важливе значення для забезпечення захисту права на донорство в Україні має стаття 22 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», в якій визначено права і соціальний захист живого донора та членів його сім'ї. Зокрема, визначено, що живий донор, який надав анатомічні матеріали, має право на:

- безоплатне медичне обстеження, безпосередньо пов'язане з донорством анатомічних матеріалів;
- безоплатну медичну допомогу у разі виникнення хвороб чи ускладнень здоров'я у зв'язку з донорством анатомічних матеріалів;
- перевагу в отриманні анатомічних матеріалів у разі необхідності проведення йому трансплантації.

Живому донору після вилучення у нього анатомічних матеріалів надається одноразова оплачувана відпустка у зв'язку з донорством анатомічних матеріалів тривалістю три календарні дні без ураховання святкових і неробочих днів, яка за

заявою донора може бути приєднана до щорічної відпустки в поточному робочому році. Живому донору у встановленому законодавством порядку відшкодовується шкода, заподіяна ушкодженням здоров'я у зв'язку з виконанням ним функції донора анатомічних матеріалів людини, з урахуванням додаткових витрат на лікування, посилене харчування та інші заходи, спрямовані на його соціальну, трудову та професійну реабілітацію. Живий донор у разі настання інвалідності у зв'язку з виконанням ним функції донора анатомічних матеріалів людини має право на передбачені законом пенсію по інвалідності внаслідок загального захворювання незалежно від тривалості страхового стажу та надбавку до неї. У разі смерті живого донора, що настала внаслідок виконання ним функції донора анатомічних матеріалів людини, непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, призначається пенсія у зв'язку з втратою годувальника незалежно від тривалості його страхового стажу в порядку, встановленому законом.

Юридичні та фізичні особи, винні в порушенні законодавства про трансплантацію, несуть відповідальність згідно із законом (стаття 24 вищевказаного Закону).

ЦК України визначає перелік загальних способів захисту цивільних прав та інтересів судом, а також передбачає, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках.

Захист права на донорство можливий у двох формах: юрисдикційній та неюрисдикційній. Юрисдикційна форма захисту права на донорство полягає у зверненні до суду та інших органів за захистом прав на донорство та пов'язаних із цим інтересів. Також з використанням національних форм судового захисту, донор або уповноважена особа має право звернення до Європейського суду з прав людини.

Захист права на донорство досить специфічний етап здійснення останнього. На відміну від інших цивільних прав, здійснення права на донорство у більшості випадків супроводжується шкодою для життя та здоров'я.

Встановлено, що правове регулювання донорства після смерті загалом виділяє дві моделі правового регулювання. Їх сутність у правовій демократичній державі зводиться до того, щоб максимально врахувати прижиттєву волю людини. Обидві системи, що регулюють вилучення органів у померлих осіб, які ґрунтуються презумпції згоди та презумпції незгоди. Сутність зводиться до того, що кожен член суспільства згоден стати після смерті донором. Друга (найбільш поширеніша) модель – модель запиту згоди у донора за життя, або в його близьких родичів – після смерті.

Щодо надання згоди живими особами, то відповідно до ст. 47 Основ застосування методу пересадки від донора до реципієнта органів та інших анатомічних матеріалів здійснюється у визначеному законом порядку за наявності їх згоди або згоди їх законних представників за умови, якщо використання інших засобів і методів для підтримання життя, відновлення або

поліпшення здоров'я не дає бажаних результатів, а завдана при цьому шкода донору є меншою, ніж та, що загрожувала реципієнту.

На нашу думку, згода надається саме донором виключно після надання йому інформації про його стан здоров'я, про можливі ускладнення, а також про його права та обов'язки в разі виконання донорських функцій. Основними аргументами щодо даного твердження є те, що Конституція України гарантує кожній особі особисту недоторканність (ст. 29), тобто заборонено здійснення медичного втручання без її згоди, а право на донорство відповідно до Цивільного кодексу України є особистим немайновим правом, а отже, особа сама розпоряджається ним на власний розсуд і це право не може бути відчужене чи якимось чином передане іншим особам. Крім цього, повинні дотримуватися принципи донорства, такі як принцип добровільності донорства, дотримання прав людини та захист людської гідності, пріоритету інтересів донора порівняно з інтересами інших людей та суспільства в цілому. Тобто донор таким чином самостійно погоджується на порушення тілесної недоторканності та вилучення органів. Зазвичай донор – це особа, яка не потребує будь-якої медичної допомоги, а лише на добровільних засадах погоджується на так зване пожертвування власного органу чи тканин.

Аналізуючи судову практику, слід зазначити, що основним способом, який передбачений цивільним законодавством та є найбільш поширеним засобом захисту права на донорство – є відшкодування моральної шкоди. Вона відшкодовується родичам та членам сім'ї померлого. Необхідно звернути увагу, що специфіка правовідносин, що виникають в результаті трансплантації анатомічних матеріалів у померлого, потребує виокремлення специфічного підходу, адже визначити коло осіб, кому саме було завдано моральних страждань складно, так як вплив смерті близької людини завдає страждань широкому колу осіб.

Слід погодитись з думкою О.В. Розгон щодо того, що судовий розгляд справ не завжди відповідає інтересам сторін, так як при розв'язанні конфлікту в судовому порядку, отриманий результат не направлений на досягнення компромісу між сторонами. Тому більш доречним є застосування альтернативних способів вирішення спорів. Крім того, їхніми перевагами є те, що вони є чудовим засобом для запобігання перевантаження судової системи, а також альтернативні способи володіють такими перевагами, які очевидні, якщо навіть судова система працює ефективно.

На підставі проведеного системного аналізу законодавчих положень, теоретичних досліджень можемо зробити наступні висновки:

Захист права на донорство в Україні є невід'ємною складовою частиною єдиної цілісної системи захисту прав людини в Україні. Отже, захист права на донорство в Україні – це узгоджена між собою система норм та принципів права, уповноважених суб'єктів та їх діяльність з метою недопущення порушень права на донорство, його гарантування та усунення наявних правопорушень у сфері трансплантації і їх наслідків, відшкодування завданої шкоди та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності

Україна значно відстає від міжнародних стандартів надання медичної допомоги у галузі донорства та трансплантації, що пов'язано зокрема із недосконалою національною нормативно-правовою базою з цього питання.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. (Електронний ресурс). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я №2801-ХІІ» від 19.11.1992. (Електронний ресурс). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
3. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» 2427-VІІІ від 17.05.2018. (Електронний ресурс). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>
4. Васильєва Н.Г. Право на цілісність особистості в праві Європейського Союзу. : автореф. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Харків, 2008. 21 с.
5. Розгон О.В., Устінченко А.М. Способи вирішення конфліктів у медичних правовідносинах. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право. 2016. № 22. С. 123-126. (Електронний ресурс). Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhipr_2016_22_31.

ПАНКЕВИЧ Олег,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загально-правових дисциплін

Інституту права

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРИНЦИП ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ (ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ СТРАСБУРЗЬКОГО СУДУ)

У контексті теми нашого виступу заслуговує на увагу дефініція, сформульована М. Рабіновичем: «*дискримінація* – це безпідставна, не зумовлена об'єктивними факторами диференціація правових статусів суб'єктів, яка полягає у необґрунтованому позбавленні, обмеженні прав чи наданні додаткових прав або у звільненні від обов'язків чи у покладанні додаткових обов'язків» [1, с. 16]. Слід погодитися із щойно зазначеним автором у тому, що задля глибшого осягнення явища дискримінації слід здійснити її класифікацію. Ця класифікація можлива, зокрема, за такими критеріями:

1) залежно від особливостей – а) біологічних чи б) соціальних – дискримінованих суб'єктів:

- дискримінація жінок, дітей, інвалідів тощо;
- дискримінація якоїсь соціальної спільноти, групи – расової, етнічної,

релігійної, мовної тощо.

2) залежно від деонтичного статусу предмета дискримінації:

- дискримінація у правах (позбавлення, обмеження чи надання додаткових прав),
- дискримінація в обов'язках (звільнення від обов'язків, покладання додаткових обов'язків);

3) залежно від сфери суспільних відносин або, іншими словами, від виду прав чи обов'язків

- дискримінація стосовно фізичних, особистісних, політичних, економічних, культурних чи інших прав (або обов'язків);

4) залежно від кількості дискримінованих суб'єктів:

- індивідуальна (персональна) – коли дискримінують одну людину;
- колективна (групова) – коли дискримінують усіх осіб певної групи;

5) залежно від суб'єкта дискримінації – дискримінація з боку:

- держави, її органів, посадових осіб;
- громадських об'єднань чи організацій.

б) залежно від засобу, «інструменту» дискримінації:

- юридична дискримінація (за посередництвом нормативно-правових актів, правотлумачних актів, правозастосувальних актів);
- діяльнісна дискримінація (наприклад, безпідставне обмеження прав людини за посередництвом фізичних дій, певної поведінки);

7) залежно від тривалості дискримінації:

- одноразова (одноактна);
- триваюча (наприклад, закріплена в нормативному акті, тому скільки часу він буде діяти, стільки ж відбуватиметься і дискримінація) [1, с. 16-17].

При цьому, на нашу думку, крайньою формою дискримінації є *геноцид* [2, с. 211].

Враховуючи вагому роль Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) у «праволюдній» сфері, розглянемо деякі правові позиції щодо інтерпретації ним принципу заборони дискримінації, викладені в рішенні по справі «*D.H. та інші проти Чеської Республіки*». Наголосимо, що саме у цьому рішенні Великої Палати Суду у листопаді 2007 р. ЄСПЛ вперше застосував термінопоняття «*непряма дискримінація*».

Отже, заявники (18 ромів) стверджували, що зазнали дискримінації з причини свого етнічного походження, оскільки в результаті скерування до спеціальних шкіл отримали менш якісну освіту, ніж нециганські діти, і що це фактично позбавило їх можливості отримати середню освіту де-небудь, окрім як в професійному училищі. Важливо зазначити, що вказане скерування відбувалось за результатами проходження тестів, однакових для усіх майбутніх учнів шкіл. У п. 13 ухваленого у справі рішення Великої палати ЄСПЛ вказувалось: «Хоча роми і присутні в Європі з чотирнадцятого століття, часто вони не визнаються більшістю суспільства як повноправний європейський народ і страждали впродовж своєї історії від знехтування і переслідувань. Кульмінаційною точкою

стала спроба їхнього знищення нацистами, які вважали їх нижчою расою. У результаті багатовікового знехтування, багато ромських громад живуть сьогодні в дуже важких умовах і часто є маргіналами в країнах, де вони оселились, а їхня участь у суспільному житті є вкрай обмеженою» [3]. На думку більшості суддів, які розглядали справу, «в тому випадку, якщо відмінність у поводженні базується на ознаках раси, кольору шкіри або етнічного походження, поняття об'єктивного і розумного обґрунтування повинне тлумачитись якомога суворіше» (п. 196). Суд наголосив, що жодна відмінність у поводженні, обумовлена виключно або вирішальною мірою етнічним походженням особи, не може бути об'єктивно виправданою в сучасному демократичному суспільстві, побудованому на принципах плюралізму та поваги до різних культур (п. 176) [3].

У розглядуваному рішенні наголошувалось: «Згідно прецедентної практики ЄСПЛ, дискримінація означає відмінне поводження, без об'єктивного і розумного на це обґрунтування, з особами, котрі перебувають у відносно подібних ситуаціях (див. «Уїлліс проти Сполученого Королівства», п. 48 та «Окпісц проти Німеччини», п. 33, 25.10.2005 р.). Проте, ст. 14 не забороняє державі поводитися з групами осіб по-різному для того, аби виправити «фактичну нерівність» між ними; дійсно, у певних ситуаціях відсутність спроб виправити нерівність шляхом різного поводження сама по собі може призводити до порушення ст. 14 (див. «Справу про мови в Бельгії», п. 10; «Тліменнос проти Греції», п. 44, «Стек та інші проти Сполученого Королівства», п.51). Страсбурзький суд також визнав, що загальна політика чи захід, які мають непропорційно шкідливі наслідки для конкретної групи, можуть вважатися дискримінаційними, незважаючи на те, що вони не спрямовані саме на цю групу (справи «Х'ю Джордан», «Хоогендейк»), і що дискримінація, яка потенційно суперечить Конвенції, може бути результатом фактичної ситуації (див. справу «Зарб Адамі»)» (п.175) [3].

ЄСПЛ уже приходив при розгляді попередніх справ до висновку, що відмінність у поводженні може набувати форми непропорційно негативних наслідків загальної політики або заходів, які, хоча і сформульовані у нейтральній формі, є дискримінаційними по відношенню до певної групи (див. згадані вище справи «Х'ю Джордан» та «Хоогендейк»). Відповідно, наприклад, до Директив Ради ЄС 97/80/ЕС та 2000/43/ЕС така ситуація може являти собою «непряму дискримінацію», яка не вимагає обов'язково існування дискримінаційних намірів (п. 184).

Використана у рішенні Великої палати інтерпретація непрямой дискримінації базувалася, за виразом С. Рабіновича, на своєрідній zasadі «об'єктивного заподіяння», за якої сам факт роздільного навчання ромських і чеських дітей є визначальним для висновку про порушення державою вимог Конвенції [4, с. 103]. Прийняте рішення, щоправда, не було одноголосним: четверо суддів Великої палати підготували окремі думки.

Щодо розглянутого рішення Суду заслуговують на увагу застереження Б. Неделека про те, що «європейська судова практика стає на новий шлях, надто суперечливий з огляду на основоположний принцип універсальності прав

людини. Узаконення Судом державного втручання на користь тієї чи іншої частини населення може відкрити шлях політиці позитивної дискримінації («утверджувальна дія»), яка змусить Договірні держави визнати нові права на користь меншин. Це стало б кінцем класичної концепції рівності всіх перед законом і народженням права на відмінність – з окремими правовими режимами через належність до тієї чи іншої групи населення. Тоді вже не буде єдиного закону, а відбудеться переорієнтація правового регулювання за групами населення. Це імпліцитно передбачатиме спочатку, що держави повинні визначити цільові групи, виробити критерії уразливості, що обґрунтовували б те чи інше втручання, визначити правовий режим, що був би найбільш адаптований для відповідного населення, а також визначити, чи потребує якась група сприятливішого режиму і якою має бути ця група, встановлюючи щось на зразок ієрархічної таблиці уразливості» [5, с. 650].

Проаналізована справа також засвідчує, що наслідком перенесення тягаря доведення на державу-відповідача може стати те, що висновок про порушення Конвенції буде зроблено фактично на підставі самої лише констатації допущеної державою дискримінаційної ситуації, якщо Уряду не вдасться переконливо спростувати презумпцію дискримінації [4, с. 103]. Суд визнав, що процедура, передбачена Конвенцією, не завжди дозволяє строго застосовувати принцип *affirmanti incumbit probatio* (той, хто стверджує, повинен довести те, що він стверджує – див. справу «Акташ проти Туреччини»), п. 272) [3].

Отже, на відміну від прямої дискримінації, непряма дискримінація є ситуацією, що виникає як результат застосування формально нейтрального критерію, правила чи практики. Непряма дискримінація є насамперед дискримінацією «об'єктивною», кваліфікованою як така за соціальними наслідками формально рівного поводження й незалежно від намірів, якими керувались органи і посадові особи держави. Такі особливості спричиняють виникнення презумпції дискримінації на підставі констатації Судом істотної відмінності становища осіб, щодо яких застосовано формально однаковий підхід, а відтак і перенесення тягаря доказування виправданості такої ситуації на державу [4, с. 102–103].

Список використаних джерел:

1. Рабінович М. Дискримінація: загальне поняття, класифікації. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : Х Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція (6-8 травня 2011 року) : Тези доповідей. Львів, 2011. С. 16-17.
2. Панкевич О. З., Цибульська В. В. Геноцид – крайня форма дискримінації. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 211–215.
3. Справа «D.H. та інші проти Чеської Республіки». Європейський суд з прав людини, Велика палата : Рішення від 13 листопада 2007 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117744>

4. Рабінович С., Панкевич О. Тест на недискримінацію в практиці Європейського суду з прав людини: оцінювальні аспекти. *Право України*. 2017. № 4. С. 103–104.

5. Неделек Б. Стаття 14 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст* / уклад. і наук. ред. О.Л. Жуковська. К. : ВІПОЛ, 2004. С. 631–652.

ПАНЧЕНКО Олена,
*аспірант кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗНАЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією із засад українського конституційного ладу є таке природно-правове явище, як верховенство права. Це фундаментальне явище в правовому полі, яке передбачає рівність всіх перед законом, а також невідворотність покарання за його порушення. Безперечно, верховенство права має бути основою для ефективного розвитку суспільства. Воно також охоплює практично всі аспекти життя людини та громадянина.

Як відомо верховенство права в більшості випадків проявляється в реальності через принцип верховенства права, який увійшов в українську правознавчу науку та законодавство із прийняттям Конституції України в 1996 році та закріплений у ній в частині 1 статті 8, яка зазначає що в Україні визнається та діє принцип верховенства права.

Позитивним та результативним були наступні нормативно-правові дії нашої країни щодо становлення верховенства права в нашій державі, а саме набрання чинності у 1997 році Європейської конвенції з прав людини.

Проблемним аспектом у розуміння та змістовності верховенства права залишається його понятійна визначеність. Й дотепер точаться дискусії щодо природи верховенства права. Верховенство права – це явище, яке не має чіткого понятійного визначення в юридичній літературі. А ні юристи міжнародної комісії ООН, а ні Європейський суд з прав людини не дають визначення цьому поняттю.

Визначаються лише його структурні елементи, які є його складовими, тобто це система цілей, цінностей, інститутів і процедур, які гарантують і забезпечують захист прав людини і основоположних свобод.

Елементи цієї системи мають утворювати мережу гармонійно узгоджених зв'язків, що й формують цілісну правову картину цього явища. Більшість вчених

схиляються до думки, яка передбачає певні складові елементи верховенства права, а саме сюди можна віднести унеможливлення свавілля зі сторони влади та держави, рівність всіх перед законом (тобто верховенство закону) та конституційне право, яке забезпечує дотримання та регулювання й захист прав та свобод людини та громадянина [1, с. 148].

Важливим аспектом у верховенстві права є те, що воно в першу чергу засновується та співіснує на історичності виникнення права та держави та тієї правової системи, де діє це верховенство. Базуючись та маючи за основу такі особливі історичні аспекти формування права, держави та правової системи в цілому, маючи національні елементи та моральні цінності народу, ментальність самого населення та держави, в своїй основі верховенство права відображає та демонструє таким чином рівень розвитку культури народу та культуру особи.

Дедалі ширше утвердження верховенства права у всьому світі не в останню чергу пояснюється його практичною цінністю, яка полягає у здатності ефективно забезпечувати стабільне функціонування та взаємодію політичних, економічних та соціальних, правових інститутів держав.

Слід підкреслити, що встановлення природи верховенства права неможливе без дослідження історичного, теоретичного та ідеологічного підґрунтя виникнення даного феномену.

Особливо хотілося б відмітити, що національний аспект у верховенстві права – це певний висновок історичного розвитку народу, який проявляється в національній самосвідомості.

Верховенство права, безперечно, являє собою багатопланову надбудову та структуру, що по свої сутності взаємозалежне від інших, не менш ціннісних філософсько-правових категорій, як справедливість, дух права, філософія права, правова система, від форми держави зокрема [2, с.26].

В такий спосіб верховенство права набуває певного соціального змісту та значення. Не тільки відносини між людьми, але й соціальні інститути, органи публічної влади, посадові особи при виконанні своїх повноважень та функцій держави мають усвідомлювати значення верховенства права.

Верховенству права, як основній правовій цінності, належить визначальна роль у розумінні права, побудови його інститутів у формулюванні вимог, що ставляться перед правовим регулюванням відносин у сучасному суспільстві. Зазначена категорія виступає гарантією ефективності права, що в свою чергу, підтверджує її цінність як найбільш дієвого соціального регулятора

Саме верховенство визначає високу мету права, виявляє його сутність та формує образ права та забезпечує виконання призначення національного права [3, с.18]. Наша увага зосереджується на верховенстві права через природу того народу, який творить свій етнос, свою культуру та свою правосвідомість.

Розуміння «верховенства права» є декілька. Ми зупинилися на одному із них, близькому по свої сутності до наших поглядів. Отже, верховенство права –

це основна універсальна догма права; правова формула регулювання суспільних національних відносин та форма для правил поведінки, які склалися внаслідок їх практичного застосування протягом тривалого часу серед людей і уособлюють собою підсумок історичного національного досвіду та зародки майбутнього для нації.

Існують й інші точки зору щодо визначення вказаного правового поняття. Нас безпосередньо цікавить формування та існування верховенства права, як соціокультурного феномена з позиції природно-правового права та національного складового його аспекту.

Як відомо до верховенства права належать правова культура та правова свідомість, що тісно зв'язані із національними елементами та ознаками самого народу, який і використовує вказане явище. При цьому важливо не втратити моральний та гуманістичний аспект національного феномену.

За таких умов, коли країна перебуває у стані війни, цінність принципу верховенства права набуває неабиякого значення, адже в цей буремний час для кожного громадянина України, особи без громадянства чи іноземного громадянина, що перебувають на території України, вкрай важливо, щоб він діяв, щоб працювали усі механізми захисту прав людини, щоб вони були дієвими, своєчасними та ефективними.

Цінність верховенства права полягає в тому, що воно виступає міцним фактором прогресу, джерелом оновлення суспільства у відповідності до його історичного та національного руху суспільного розвитку. Верховенство права як національний феномен правосвідомості народу є найвищою по своїй природі філософсько-правовою цінністю, оскільки його місце в правовій реальності визначається соціальними та національними факторами й структурою особистості.

Список використаної літератури:

1. Правова система України: історія стан та перспективи: у 5 т. Х.: Право, 2008. Том 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. 728 с.
2. Дудченко В.В. До питання щодо дослідження феномена права. Актуальні проблеми держави і права. 2003. Вип. 18. С.25–30.
3. Гавриленко Г. Правова держава і правова культура. Право України.2003. № 1. С. 17-25.
4. Чефранов А.Б. Проблеми застосування теорії цінностей у правових дослідженнях. Проблеми філософії права. 2005. Т.Ш. №. 1-2. С. 325-337.
5. Тарасишина О.М. Справедливість як правова цінність. Юридический вестник. 2002. № 3. С. 114–117.

ПАРАСЮК Василь,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН, ЇЇ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Війна в Україні, яку розпочала 24 лютого Російська Федерація уже призвела до непоправних втрат як серед військових Збройних Сил України, так само і серед мирних жителів, але найбільш страшно від того, що гинуть та зникають діти. Згідно зі статистичними даними, з початку повномасштабної російсько-української війни кількість зафіксованих випадків зниклих безвісти осіб сягає 14 тис. осіб. З них більше 4 тис. – діти.

Директор Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти (ICMP) Метью Голлідей заявив, що під час війни в Україні зникли безвісти вже понад 15 тисяч людей [1].

Набуття статусу особи, зниклої безвісти, пов'язано із внесенням відомостей, що містяться у заяві про факт зникнення, до Єдиного реєстру, зниклих безвісти за особливих обставин.

Особа, зникла безвісти за особливих обставин, – особа, зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру [2].

У відповідності до ст. 4 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» особа набуває статусу такої, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту внесення про неї відомостей, що містяться у заяві про факт зникнення, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та вважається такою, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи.

Надання особі статусу зниклої безвісти за особливих обставин не позбавляє її родичів або інших осіб права звернення до суду із заявою про визнання такої особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою у порядку, передбаченому законодавством (ч. 3 ст. 4).

Іноземець чи особа без громадянства, яка зникла на території України, набуває правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, якщо така особа перебувала на території України на законних підставах [2].

Із внесенням відомостей до Єдиного реєстру, зниклих безвісти за особливих обставин законодавство пов'язує виникнення не лише юридичного факту набуття правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин. Зокрема, відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих

безвісти за особливих обставин», набуття правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, не зменшує обсяг цивільної правоздатності такої особи. З моменту внесення даних про особу, зниклу безвісти за особливих обставин до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин над майном такої особи може бути встановлено опіку в порядку, передбаченому Цивільним кодексом України [2].

Особа, зникла безвісти за особливих обставин, має всі права, гарантовані Конституцією та законами України, а також має право на всебічне розслідування обставин її зникнення та встановлення її місцеперебування. Держава зобов'язана вжити всіх можливих заходів для розшуку особи, зниклої безвісти за особливих обставин.

Права та інтереси особи, зниклої безвісти за особливих обставин, а також її майно підлягають захисту до моменту припинення її розшуку у порядку, передбаченому цим Законом, або оголошення її померлою відповідно до законодавства [2].

Набуття правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, не змінює її сімейного стану до моменту розірвання шлюбу за заявою другого з подружжя внаслідок визнання особи безвісно відсутньою або до моменту оголошення такої особи померлою. Також за особою, зниклою безвісти за особливих обставин, зберігаються місце роботи та займана посада, але не більш як до моменту визнання її безвісно відсутньою чи оголошення померлою у порядку, встановленому законодавством.

За особою, уповноваженою на виконання функцій держави, яка зникла безвісти за особливих обставин, зберігаються місце роботи, займана посада та середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, незалежно від підпорядкування, але не більш як до моменту оголошення такої особи померлою в порядку, встановленому законодавством [2].

Що стосується близьких родичів та членів сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин, то до них відноситься чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [2].

Близькі родичі та члени сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин згідно з ст. 6 «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» мають право:

- отримання достовірної інформації про хід та результати проведення її розшуку в порядку;
- на отримання достовірних відомостей про місцеперебування особи (якщо таке стане відоме), чи обставини її загибелі (смерті), місце поховання (якщо воно відоме);

- органи державної влади, уповноважені на здійснення обліку та/або розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, зобов'язані надавати інформацію про хід та результати розшуку, близьким родичам та членам сім'ї таких осіб;

- члени сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин, мають право на соціальний захист у порядку, визначеному законодавством України [2].

Громадяни, громадські об'єднання, юридичні особи приватного права з власної ініціативи, за погодженням з Національною поліцією України, мають право брати участь у розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, надавати допомогу і сприяння органам Національної поліції України у розшуку таких осіб та в випадку їх залучення мають право отримувати від державних органів інформацію про зниклу особу, маршрут та територію, на яких доцільно проводити розшук, іншу інформацію, яка може сприяти ефективному розшуку особи.

Через один місяць з дня внесення інформації про безвісне зникнення особи до Єдиного реєстру досудових розслідувань або до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин у членів сім'ї особи, якій у встановленому законом порядку надано статус особи, зниклої безвісти за особливих обставин, виникає право на отримання пенсії у зв'язку із втратою годувальника. Це регламентовано абзацом 2 пункту 3 ст. 45 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [3]. Разом з тим, пунктом 1 розділу II Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» положення вказаних законів набирають чинності з дня опублікування Міністерством внутрішніх справ України повідомлення про початок функціонування Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у газеті «Голос України» [4].

Потрібно зауважити, що з моменту набрання в Україні чинності Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», Єдиний державний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин ефективно не функціонував. Це було обумовлено тим, що відповідно до первинної редакції цього закону, держателем реєстру була Комісія з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, яка була постійно діючим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, яка «так і не змогла належним чином розпочати свою діяльність та виконувати покладені на неї обов'язки» [5].

Ситуація на сьогодні є також невизначеною. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» набрав чинності 27 квітня 2022 року. Наказом МВС України від 29 серпня 2022 року № 535 затверджено Положення про Єдиний

державний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (далі – Реєстр). Держателем Реєстру визнається МВС України. Уже дев'ятий місяць триває війна, але роботу Єдиного державного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, так і не було започатковано. Відповідно до цього Положення особи, які вважалися зниклими безвісти за особливих обставин, місце перебування яких встановлено, родичі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин мають право отримувати безоплатно інформацію із вказаного реєстру [6]. Відсутність такого реєстру значно ускладнює розшук осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, а також перешкоджає належній реалізації їхніх прав та родичів цих осіб.

На підставі наведеного можна дійти висновку, що на сьогодні в Україні належно забезпечено законодавче та нормативне врегулювання правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, а також гарантовано права родичів та близьких осіб. Разом з тим, реалізація цих положень значно ускладнюється відсутністю Реєстру, робота якого також врегульована, але не реалізується.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко А. Понад 15 тисяч людей зникли безвісти під час війни в Україні – ICMP. URL: <https://tsn.ua/ato/ponad-15-tisyach-lyudey-znikli-bezvisti-pid-chas-viyuni-v-ukrayini-icmp-2209330.html> (дата звернення: 25.11.2022).
2. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин Закон України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19>. (дата звернення: 25.11.2022).
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09 липня 2003 року № 1058-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#n697> (дата звернення : 25.11.2022).
4. Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 14 квітня 2022 року № 2191-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2191-20#n145> (дата звернення : 25.11.2022).
5. Деякі питання виконання Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року № 511. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511-2022-%D0%BF#n169> (дата звернення : 25.11.2022).
6. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 29 серпня 2022 року № 535, зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 01 вересня 2022 року за № 998/38334 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text> (дата звернення : 25.11.2022).

ПАРАСЮК Михайло,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка»)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЦИФРОВОГО ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ ЩОДО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Уніфікація права інтелектуальної власності з використанням інформаційних технологій є необхідною для досягнення балансу приватних і публічних інтересів щодо інтелектуальної власності. Цифрові технології обумовлюють доступність творів, що безпосередньо впливає на майнові права учасників цивільного обороту. Цифрові технології створюють новий цивільний оборот, ставлять нові завдання у контексті нормативно-правового регулювання нових видів суспільних відносин в умовах цифрової трансформації національної економіки.

Правове регулювання у новому технологічному середовищі під час використання цифрових технологій є об'єктом наукового інтересу, практичної правотворчої та правозастосовної діяльності.

Виділення концептуальних моделей правового регулювання спирається на доктринальний підхід, теоретичну модель, яка проявляється у принциповому підході, доктрині правового регулювання [1, с. 70]. Значення доктрини з метою застосування права проявляється у формуванні стійких поведінкових стереотипів, які дозволяють зробити усвідомлений вибір правової конструкції, правового засобу або способу захисту права.

Об'єкти інтелектуальних прав чи інтелектуальної власності за правовою природою мають нематеріальний характер, відповідні інтелектуальні права не залежать від права власності на матеріальний носій (річ), у якому виражений об'єкт інтелектуальної власності, а передача такого носія, за винятком спеціально передбачених законодавством випадків, не означає переходу прав на об'єкт інтелектуальної власності.

Чинне законодавство, що регламентує відносини у сфері інтелектуальної власності, має комплексний характер, фундаментом якого є норми Цивільного кодексу України, що визначають підстави виникнення, порядок здійснення та захисту прав на результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них засоби індивідуалізації [2].

Завдяки цьому сформувалася підгалузь цивільного права, яка представляє сукупність взаємопов'язаних цивільно-правових інститутів, що регулюють творчі суспільні відносини, такі, що складаються та реалізуються у зв'язку зі створенням, охороною та використанням продуктів наукової, технічної, художньої творчості та інших результатів інтелектуальної діяльності.

Галузь регулювання відносин інтелектуальної власності ширша за сферу традиційного цивільно-правового регулювання майнових та особистих немайнових відносин, заснованих на рівності, автономії волі та майнової самостійності учасників. У законодавстві виділено окрему сферу правове регулювання інтелектуальної власності.

Конституція, що гарантує кожному свободу літературної, художньої, наукової, технічної та інших видів творчості, містить норму, що передбачає охорону інтелектуальної власності законом. Ця гарантія спирається на конституційні норми про захист інтелектуальної власності та захист від недобросовісної конкуренції, про свободу інформації, думки та слова, на принципи та норми міжнародного права [3].

Концепція інтелектуальних прав, використана у ЦК України, передбачає формування комплексу майнових та немайнових прав на результати інтелектуальної діяльності або прирівняні до них засоби індивідуалізації юридичних осіб, товарів, робіт, послуг та підприємств, якими може наділятися їхній правовласник.

Обсяг і змістом цих прав, режим правової охорони об'єктів прав, способи захисту прав визначаються специфікою результату інтелектуальної діяльності чи засобів індивідуалізації.

Виключне право за волею автора (або наступного правовласника) може бути відчужене за договором або передано для використання (оплатно або безоплатно) на основі ліцензійного договору, внесено як заставу, може переходити в порядку універсального правонаступництва та при зверненні стягнення на майно правовласника. Власник виняткового права може використовувати у цивільному та товарному обороті, експлуатувати нематеріальний результат інтелектуальної діяльності або засіб індивідуалізації, розпоряджатися винятковим правом.

У товарному обороті беруть участь товари, у яких застосовані такі результати чи засоби, й у разі виняткове право опосередковано бере участь у товарообігу, забезпечуючи додаткову вартість продукту (товару). Виключне право може безпосередньо стати товарним продуктом у разі укладання договорів відчуження чи ліцензійних договорів.

Наприклад, з метою підвищення економічної ефективності та конкуренції, скорочення витрат на дослідження та розробки у країнах Європейського Союзу розширюється практика укладання угод про передачу технологій (трансфер технологій) як різновиду ліцензійних договорів на право використання та подальшого вдосконалення технологій, з виробництва товарів чи послуг [4].

Це не належать до угод щодо створення технологічних пулів щодо формування пакету прав інтелектуальної власності для подальшої передачі у використання третім особам. Правовласник виняткового права на результат інтелектуальної діяльності або засіб індивідуалізації може розпорядитися цим правом, способом, що не суперечить закону та суті такого права.

Закон не обмежує способи розпорядження винятковим правом, але вказує серед можливих такі способи: відчуження виняткового права за договором;

надання іншій особі права на використання відповідних результатів інтелектуальної діяльності або засобів індивідуалізації (ліцензійний договір); передача виняткового права як заставу (договір про заставу виняткового права).

Володіючи рисами абсолютного права виняткове право, як суб'єктивне майнове право обмежене законом терміном дії та територією, має обмеження в обсязі правової охорони та особливостях режиму правової охорони.

Режим правової охорони передбачає залежно від виду результату інтелектуальної діяльності спеціальні обмеження, наприклад, вичерпання патентних прав чи прав на товарний знак, право попереднього користування та право подальшого користування.

Цивільний кодекс визначає випадки, які не є порушенням виняткового права при використанні винаходу (авторського твору) у особистих неприбуткових, дослідницьких цілях та інші випадки.

Юридична конструкція виняткового права, створена для використання ідеальних об'єктів, якими є результати інтелектуальної діяльності (самі по собі не є оборотоздатними), у товарному обороті, є основою для цивільних оборотів результатів інтелектуальної діяльності.

Виняткове право на охороноздатні результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації можуть відчужуватися або іншими способами переходити від однієї особи до іншої, оформлюючи водночас юридичний факт присвоєння нематеріальних благ, що передбачає наділення такого результату чи засобу властивостями товару, який має споживчу вартість.

Правова конструкція виняткового права може бути використана як концептуальна основа для застосування у цифровому майновому обороті до цифрових прав суб'єктів права на основі технологічних дій, з якими пов'язано настання юридичних наслідків. Наприклад, виконання програмного коду смарт-контракту, дії штучного інтелекту.

Цифровий цивільний оборот, що формується, має самостійний предмет для правового регулювання – сфера цифрового цивільного обороту цифрових прав на нематеріальні цифрові об'єкти, майнові правовідносини в цифровій реальності, що створюється цифровими технологіями, які виникають щодо нематеріальних цифрових об'єктів цифрового майна, що змінюються цифровими угодами, цифровими способами укладання угод, відповідальністю за порушення прав у цифровому цивільному обороті, забезпечення інформаційної безпеки спеціальними законами для регулювання цифрового цивільного обороту [5].

Цифровий цивільний оборот є своєрідною формою прояву нової моделі господарювання, що передбачає проведення реальної промислової політики, що зазначено у Національній економічній стратегії на період до 2030 року [6].

Сукупність нових принципів та методів правового регулювання цивільного обороту з використанням цифрових технологій служить правовою основою для подальшого формування цифрової економіки в умовах створення нового технологічного середовища та формування нової парадигми розвитку цивільного правам [7, с. 310].

Цифрова економіка визначає принципи та методи правового регулювання цивільного обороту для використання цифрових технологій у цифровому цивільному обороті з метою регулювання цифрових майнових прав, обороту цифрового майна, цифрових угод та смарт-контрактів, участі у цифровому цивільному обороті нових цифрових сутностей, цифрових способів укладання угод та інших юридично значущих дій.

Список використаних джерел:

1. Павлюк Н.М. Доктрина цивільного права як теоретичне підґрунтя модернізації цивільного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 68-71.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003р. № 435-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-154>.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Commission Regulation (EC) № 772/2004 of 27 April 2004 on the application of Article 81(3) of the Treaty to categories of technology transfer agreements. URL. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32004R0772>
5. Малашко О. Є., Єсімов С. С., Зміст державної діяльності із забезпечення інформаційної безпеки. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2020. № 15 (95). Т. 1. С. 46-54.
6. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text>.
7. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Ярема О. Г. Інформаційне право України: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.

ПЕРЕТЯТЬКО К.,

*здобувач вищої освіти ННІ права та інноваційної освіти
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ

В нинішніх умовах розвитку ринкових відносин та формування України як незалежної, правової та демократичної держави суттєву роль відіграє інститут захисту авторських, виняткових прав на результати інтелектуальної діяльності. Він сприяє створенню сприятливих умов для заняття творчою працею, дозволяючи авторам творів вільно та безперешкодно користуватися, розпоряджатися та отримувати доходи від створених ними результатів творчої

діяльності.

На думку відомого українського вченого А. А. Чухна, «інтелектуальна власність – це особлива форма власності, бо вона створюється не звичайною, а творчою, інтелектуальною працею..., це ідеальні творіння, які базуються на матеріальних носіях» [1, с. 311]. «Особливість відносин інтелектуальної власності, – зазначає дослідник, – полягає в тому, що вони складаються з результатів інтелектуальної праці, тобто є наслідком творчої діяльності людини. Саме елементи творчості як складові інтелектуальної праці визначають індивідуальний характер її продуктів і становлять якісний критерій відмінності інтелектуальної праці. Адже інтелектуальна праця за своїм характером є суто індивідуальною працею, втіленням індивідуальних особливостей людини, її здібностей і таланту» [1, с. 316].

У ширшому розумінні інтелектуальна власність означає: «закріплені законом права, які є результатом інтелектуальної діяльності людини в промисловій, науковій, літературній і художній сферах» [2].

Наразі виокремлюються два основні види правового регулювання відносин, пов'язаних з об'єктами інтелектуальної власності: авторське право та право промислової власності (або патентне право). Обидва види ґрунтуються на результатах розумової праці, вони регулюють різні правовідносини. Коло об'єктів їхньої охорони близьке, але не тотожне. Авторське право регулює відносини, що виникають у зв'язку з використанням творів літератури, мистецтва та науки, зокрема, комп'ютерних програм і баз даних. Охорона (видання свідоцтва) поширюється на певні види й форми інформації. Правове регулювання авторських прав передбачає наявність механізму підтримки особистих немайнових прав автора – права на ім'я, не перекручування тексту та механізму підтримки його майнових прав, тобто права на виключне використання об'єкта інтелектуальної власності, що дозволяє юридично вводити в господарський обіг результат творчості.

Захист авторських і суміжних прав і охоронюваних законом інтересів здійснюється у передбаченому законом порядку, тобто за допомогою застосування належної форми, засобів та способів захисту. Базою захисту виняткових прав як громадянських прав є методи приватного права. Використання методів публічного права – кримінального чи адміністративного – є додатковим. Спроба їхнього конструювання як самостійних обумовлена особливими інтересами. Захист методами цивільного права спрямовано, перш за все, на відновлення порушеного права або на компенсацію, що дозволяє зробити таке відновлення, тоді як боротьба з порушеннями методами публічного права здебільшого спрямована на профілактику та запобігання порушенням у майбутньому.

Право на захист порушених прав втрачається, якщо власники авторських прав придбали їх з порушенням встановленого законом порядку або здійснюють їх виключно з наміром заподіяти шкоду іншій особі або допускають зловживання ними в іншій формі. Так, наприклад, суд може відмовити у захисті авторських прав тим із співавторів чи спадкоємців, які не дають своєї згоди на перевидання

твору, керуючись при цьому виключно бажанням заподіяти шкоду іншим співавторам чи спадкоємцям.

Потрібно зазначити, що в Україні вже зроблено важливі кроки на шляху формування та розвитку інституту інтелектуальної власності, створення відповідного законодавчого поля, гармонізованого з міжнародними вимогами. У ст. 41 Конституції України проголошується право кожного громадянина «володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» [3].

На сьогодні розрізняють дві основні форми захисту – юрисдикційну та неюрисдикційну. Юрисдикційною формою захисту є діяльність уповноважених державою органів із захисту порушених чи оспорюваних суб'єктивних авторських та суміжних прав. Суть її виявляється у тому, що особа, права та законні інтереси якої порушені неправомірними діями, звертається за захистом до державних чи інших компетентних органів, наприклад, до суду, до третейського суду, до вищого органу тощо, які уповноважені прийняти необхідні заходи для відновлення порушеного права та припинення правопорушення.

Неюрисдикційна форма захисту охоплює собою дії громадян та організацій із захисту авторських та суміжних прав та охоронюваних законом інтересів, що здійснюються ними самостійно, без звернення за допомогою до державних чи інших компетентних органів. У даній області спектр неюрисдикційних заходів захисту досить вузький і, по суті, зводиться до можливості відмови вчиняти певні дії на користь несправного контрагента: наприклад, автор має право відмовитися від внесення до твору змін та доповнень, не передбачених авторським договором, або від виконання договору в цілому у разі його недійсності.

Водночас, процес формування інституту інтелектуальної власності в Україні пов'язаний з низкою проблем, що позначається на розвитку науково-технологічного потенціалу та стримує становлення нової інноваційної моделі національної економіки, серед яких: проблеми регулювання відносин, що виникають між суб'єктами інноваційної діяльності при створенні об'єктів інтелектуальної власності в частині специфікації прав власності на результати науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, що фінансуються за рахунок державного бюджету або через державні заклади; забезпечення патентної чистоти продуктів інноваційної діяльності; колективного управління авторським і суміжними правами; придбання й оплати майнових прав на використання об'єктів інтелектуальної власності, комерційного використання інтелектуальної власності як нематеріальних активів тощо.

Таким чином, поняття «право інтелектуальної власності» та складові його правомочності щодо володіння, користування та розпорядження в сукупності з усією нормативною базою, що забезпечує їх застосування в економічній діяльності, являють собою інститути, якими власність як цивільно-правова категорія реалізується у реальній господарській практиці, створюючи стимули та правила господарської поведінки.

Список використаних джерел:

1. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. Київ: «Логос». 2003. 632 с.
2. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку: монографія В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: Знання. 2008. 687 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР, зі змінами та доповненнями URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

ПЕТРОВСЬКИЙ Андрій,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(Національна академія внутрішніх справ)

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ АБО СМЕРТІ ОСОБИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком широкомасштабного військового вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року законодавче підґрунтя зазнало певних змін. Зокрема, Законом України № 2102-ІХ від 24 лютого 2022 року було затверджено Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [1]. Відповідно до зазначеного Указу Кабінет Міністрів України запровадив та забезпечив заходи правового режиму воєнного стану в Україні.

Процес здійснення правосуддя в Україні не може бути зупинений за умови введення воєнного стану, адже порушення прав та законних інтересів фізичних осіб, юридичних осіб та держави, які відбуваються при веденні бойових дій, потребують відповідної реакції з боку держави, порушені права повинні відновлюватись, зокрема і в рамках цивільного процесу.

Внаслідок просування російської армії частина території України опинилася або певний час перебувала під тимчасовим контролем військових країни-агресора. А деякі міста, зокрема, Маріуполь, знаходились в облозі майже від початку нової фази збройної агресії. Весь цей час російська армія вчиняє систематичні та масові злочини проти цивільного населення, в тому числі, невибіркові обстріли за допомогою артилерії та авіа нальотів на об'єкти приватного житлового сектору цивільної інфраструктури (лікарні, театри, бібліотеки, системи укриття). Зафіксовані чисельні випадки розстрілів цивільного населення на тимчасово контрольованих російськими військами територіях, що за наявних обставин не могли бути належним чином задокументовані.

За інформацією, яка надходить, на тимчасово зайнятих російськими військовими територіях України відбуваються масові вбивства та поховання цивільних осіб. Також є інформація про спроби знищення російськими військовими тіл вбитих ними цивільних з метою укріплення злочинів. Так само на

контрольованих чи заблокованих армією держави-агресора територіях стаються факти народження дітей, які внаслідок активних бойових дій чи тимчасового контролю населених пунктів армією РФ не можуть бути оформлені належним чином.

Всі ці факти народження та смерті осіб, які відбулися в умовах та в межах території, на якій діє воєнний стан, потребують системного рішення та запровадження спрощеної процедури їх встановлення за аналогією із спрощеним порядком встановлення фактів народження та смерті, що відбулися на тимчасово окупованій території України.

Так, 01 липня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 2345-ІХ [2], метою якого є запровадження спрощеного порядку встановлення фактів народження або смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, а також більш чітке формулювання підстав для надання пільг при сплаті судового збору заявниками у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, які відбулися в у зв'язку із дією воєнного чи надзвичайного стану. Також, було викладено в новій редакції ст. 317 ЦПК України, а саме: *«Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України»* [3].

На нашу думку, існує ряд аргументованих причин важливості прийняття вищезазначеного законопроекту, зокрема хотілось би виокремити наступні:

✓ після 24 лютого 2022 року ознак тимчасово окупованих територій набули окремі райони Київської, Чернігівської, Харківської, Сумської, Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської областей. Частина цих територій тимчасово контролюється російською армією, а відтак функціонування звичних механізмів реєстрації актів цивільного стану, зокрема народження або смерті особи, там не відбувається;

✓ на територіях України, де відбуваються активні бойові дії, масово гинуть цивільні особи. При цьому ані належного оформлення фактів смерті, ані доступу до тіл у родичів загиблих часто немає. Тому вони не можуть отримати відповідних документів для подальшої державної реєстрації факту смерті;

✓ якщо родичі будуть мати спрощену процедуру встановлення фактів народження та смерті особи на території дії воєнного стану, вони будуть звертатися до відповідних органів для проведення державної реєстрації актів цивільного стану. Відтак це позитивно вплине як на облік жертв нової фази війни Росії проти України, так і на документування новонароджених дітей;

✓ важливо надати можливість сім'ям, які втратили годувальника під час воєнних дій, оформити документи про смерть особи в умовах, коли не може бути застосована звичайна процедура державної реєстрації фактів смерті;

✓ наявність спрощеної процедури встановлення фактів народження та смерті осіб в умовах та на територіях дії воєнного стану позитивно впливатиме на кількість та зміст отриманих відомостей щодо порушень прав громадян та ймовірних злочинів внаслідок російської агресії.

Підсумовуючи вищенаведене, можемо зробити висновок, що запровадження спрощеного порядку встановлення фактів народження або смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, сприятиме реалізації та захисту прав громадян, а також дозволить забезпечити належну реєстрацію фактів народження і смерті в період воєнного чи надзвичайного стану.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX // Законодавство України : база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 24.02.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 05.09.2022)

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях : Закон України від 01.07.2022 р. № 2345-IX // Законодавство України : база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 28.08.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2345-20#Text> (дата звернення: 12.09.2022)

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України в ред. від 03.10.2017 р. № 1618-IV // Законодавство України : база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 24.08.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 12.09.2022).

ПИНДА Назарій,

аспірант кафедри загально-правових дисциплін

Інституту права

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ УКРАЇНИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Україна досить тривалий час, а саме понад вісім місяців, перебуває в умовах особливого політико-правового режиму – воєнного стану. З кожним днем Україна та громадяни України зазнають руйнівних обстрілів. Більша частина населення вимушена покинути свої домівки, які були знищені росією. Страждає також і бізнес і, відповідно, економіка нашої держави. Крім того, ушкоджено великий відсоток критичної інфраструктури, яка забезпечує нормальне функціонування нашої держави. Режим воєнного стану змусив законодавчі органи приймати швидкі та виважені рішення щодо правильного механізму збирання доказів воєнних злочинів РФ та забезпечити в подальшому ефективний механізм відшкодування шкоди, завданої нашій державі.

Основними механізмами відшкодування шкоди державі, яка є постраждалою стороною, можна назвати репарації та контрибуції. Репарація – форма матеріальної відповідальності суб'єкта міжнародного права за збитки, спричинені в результаті вчиненого ними міжнародного правопорушення іншому суб'єкту міжнародного права, зокрема відшкодування (за мирним договором або іншими міжнародними актами) державою, що розпочала агресивну війну, збитків, заподіяних державі, що зазнала нападу. Об'єм та характер репарацій повинні визначатися відповідно до нанесених збитків. Контрибуція – примусові платежі або вилучення майна, що здійснюються державою, яка перемогла у війні, в іншій переможеної держави або в її населення. Застосування репарацій чи контрибуцій можливе після завершення війни та підписання відповідних документів – мирна угода або акт про капітуляцію. Зазвичай їх стягують з країни-агресора. Найчастіше за відновлення територій та відшкодування збитків платить сторона, що програла війну [1].

Зазвичай, такі стягнення відбуваються у досить великих сумах. Так, після поразки у Першій світовій війні західні союзники висунули переможеній Німеччині репараційні вимоги в сумі 226 млрд. золотих, не інфляційних марок. Цю суму вона повинна була виплачувати протягом 42 років, тобто щорічні виплати мали складати 5,3 млрд. золотих марок. До того ж Німеччина мусила кожного року віддавати переможцям 12% свого експорту. При цьому поточний дохід країни за той же час дорівнював лише 3 млрд. золотих марок. Відмова від виконання репараційних вимог була неможливою [2, с. 14].

Після закінчення Другої світової війни у вигляді репарацій на користь лише СРСР із Німеччини вивезли 3,5 тис. заводів і фабрик, 4 мільйони одиниць промислового обладнання, 96 електростанцій, 202 тис. електромоторів, 339 тис. верстатів, 10 тис. турбін, 3 тис. парових котлів тощо [2, с. 14].

Постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації. Вказаною постановою міністерством, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади розробити і затвердити у шестимісячний строк методики визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [3].

Постановою Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2022 року № 423 [4] було внесено зміни до Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 року № 257.

Зазначеними змінами було розповсюджено дію Порядку на проведення обстеження пошкоджених внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів об'єктів з метою прийняття рішення про можливість подальшої експлуатації та розроблення заходів із відновлення.

Тобто, для того, щоб стягнути відшкодування збитків, необхідно провести певні дослідження з метою виявлення розміру таких збитків, що буде ефективним для прийняття справедливого та співмірного рішення щодо відшкодування.

Наразі в Україні продовжується вдосконалення та регулювання внутрішнього законодавства з метою подальшого стягнення відшкодування на користь нашої держави та її громадян, які постраждали внаслідок військової агресії РФ.

Список використаних джерел:

1. Шевченко А. Відшкодування шкоди, завданої воєнними діями. Стаття онлайн. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DG220012?an=20> (дата звернення 18.11.2022).
2. Восьний К.З. Війна: від економічних мотивів до наслідків. Економічний часопис – XXI. Львів. Вип. 9-10, 2010. С. 12-18.
3. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.11.2022).
4. Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва» від 5 квітня 2022 р. № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.11.2022).

ПОВАЛЕНА Мар'яна,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Війна завдає руйнівного економічного удару не лише українській економіці, але і загалом світовій, що є рушійною силою для прийняття рішучих кроків європейською спільнотою та змушує її прискорено переглянути свої геополітичні кроки. У 2004 році до ЄС офіційно долучено ще 10 членів, це держави Центральної Європи та Балтії. Процес перемовин з Литвою розпочався у 1999 році і вже в 2004 завершилася процедура вступу в ЄС. Щодо Польщі, державі знадобилося чотири роки для проведення перемовин та ще два для підготовки та ратифікації Угоди для досягнення успішного результату – вступу до ЄС. Проте існує негативний взірєць щодо недотримання вимог висунутих до країн кандидатів на вступ до ЄС. На прикладі Грузії, яка отримала відмову в наданні статусу кандидата. У тексті висновку Комісії [1] зазначено перелік вимог, які має виконати Тбілісі для відновлення переговорів про кандидатство, зокрема забезпечити повноцінне функціонування державних інституцій.

Щодо плану євроінтеграції нашої держави, коли можливий вступ України до ЄС та як його досягти? 17 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС. Проте, одночасно були зазначено про необхідність проведення відповідних реформ, які складаються з семи блоків. Виконання яких передбачає внесення відповідних змін у законодавство України та налагодження механізмів його виконання. Після цього Рада ЄС має визначитися з наступними кроками, що можуть включати початок перемовин щодо вступу України до ЄС. Розглянемо сім євроінтеграційних блоків, які Україна зобов'язана опрацювати.

1. Посилення боротьби з корупцією. Україна вже виконала значну роботу у сфері подолання корупції. Створена низка антикорупційних органів, а саме: Вищий антикорупційний суд України; Державне бюро розслідувань; Національне антикорупційне бюро України; Національне агентство з питань запобігання корупції; Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; Спеціалізована антикорупційна прокуратура. Здійснюється подальша робота щодо впровадження надання послуг державними органами електронним шляхом, що надає змогу мінімізувати взаємодію посадовців з громадянами і відповідно, ліквідації розвитку можливостей для корупційних дій.

Існують певні недоопрацювання, відсутність очільників деяких антикорупційних інституцій, також значною прогалиною є ряд колізій між Кримінальним кодексом та Законом України «Про запобігання корупції», які призводять до неефективної роботи з притягнення до покарання осіб за корупційні злочини.

2. Проведення реформи Конституційного Суду України. Конституційна реформа розпочалася з прийняттям у 2017 році Закону України «Про Конституційний Суд України». У жовтні 2020 року Конституційним Судом України, було прийняте рішення про скасування кримінальної відповідальності за неподання чи фальсифікацію електронних декларацій. Дане рішення ледь не стало причиною втрати Україною безвізового режиму.

Існує необхідність створення єдиної системи конкурсного відбору для суддів Конституційного Суду України, яка буде ефективною та забезпечить незалежну, чесну та направлену на вдосконалення законодавства України роботу Конституційного Суду України, відповідно буде відсторонено та недопущено до роботи суддів Конституційного Суду України осіб, які мають власну вигоду від займаної посади або політичну залежність, в результаті чого можуть використовувати свої повноваження для «просування» своїх інтересів.

3. Продовження судової реформи в Україні. Судова реформа розпочата у 2016 році в Україні охоплювала внесення змін до Основного закону України та створення декількох нових інституцій.

У 2021 році передбачалась перевірка Вищої ради правосуддя на добросовісність усіх її членів, проте у 2019 році Вища кваліфікаційна комісія суддів була розпущена. Згодом, при відборі нових членів, роль перевірки кандидатів були покладені на новостворені Етичну раду (для перевірки Вищої ради правосуддя) та Конкурсну комісію (для перевірки Вищої кваліфікаційної

комісії суддів), які мали у своєму складі міжнародних експертів, з правом вирішального голосу.

4. Антиолігархічний закон. У 2021 році Президентом України був підписаний Закон «Про запобігання загрозам національної безпеки, пов'язаним з надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» [2], який був ухвалений Верховною Радою України. Даний Закон закріплює визначення терміну «олігарх», та критерії, яким відповідають дані особи: 1) бере участь у політичному житті; 2) має значний вплив на засоби масової інформації; 3) є кінцевим бенефіціарним власником суб'єкта господарювання; 4) підтверджена вартість активів особи та суб'єктів господарювання, бенефіціаром, яких вона є, перевищує 1 мільйон прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

У червні 2022 року, Президентом України був підписаний Указ про створення Реєстру олігархів. Завдання створення та подальшого ведення реєстру олігархів покладено перед Радою національної безпеки і оборони України.

5. Здійснення боротьби з відмиванням коштів. На сьогоднішній день, імплементувано в законодавство України частину європейських актів, сферою діяльності яких є боротьба з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. У квітні 2020 року набув чинності Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [3]. Даний Закон був направлений саме на рекомендації Групи з фінансових заходів (FATF) та адаптації законодавства України у цій сфері до європейських стандартів.

6. «Закон про медіа» (приведення медіа законодавства у відповідність до європейського). Європейське законодавство передбачає, що в державі має бути право на свободу вираження думки, викладення інформації. Але, виключенням з даного тезису є наявність загрози державі (наприклад, створення штучної паніки серед громадян, неправдивою чи перебільшеною інформацією), що цілком прийнятно та необхідно для захисту її інтересів та інтересів громадян. Україна досі керується законом, який був прийнятий у 1995 році проєкт Закону «Про медіа» 2019 року, який спрямований на впровадження вільного доступу до правдивої інформації, демократичних прав на розповсюдження незалежної інформації, проте він досі перебуває на доопрацюванні.

7. Зміна законодавства про національні меншини. Перед Україною постає питання про впровадження та налагодження конкретних дієвих механізмів захисту прав національних меншин, інституційне забезпечення законодавства. Одним з кроків, для успішного реформування даної сфери передбачається створення окремо визначеного органу, для забезпечення виконання законодавства у даному напрямку. Здійснення даної реформи передбачає вагомий внесок до захисту прав людини у демократичному світі.

Сім блоків реформ, описаних вище, необхідно виконати для того, зберегти статус кандидата. Рішення це чітко зазначає, а також додає, що ЄС лишає за

собою право забрати цей статус у будь-який момент, або ж навпаки - пересунути Україну на наступний етап.

Після завершення війни та перемоги України, планується наступний етап, зокрема відбудова держави – як фінансова, так і правова. Тому плідні перемовини прискорять інтеграцію і спонукатимуть до ефективного та прискореного проведення реформ.

Список використаних джерел:

1. Висновок щодо заявки Грузії на членство в ЄС від 17 червня 2022 року
URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_22_3800

2. Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним з надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів): Закон України № 1780-IX від 23.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-20#Text>

3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

РОЙКО Андрій,
*аспірант кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПІДСТАВИ ПЕРЕГЛЯДУ ВІДМОВНИХ ВИСНОВКІВ У 1990-Х РОКАХ, ЩОДО РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОУН ТА УПА

Український націоналізм мав історичне загальноєвропейське коріння, адже виник унаслідок поразки визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр., як намагання в іншій підпільній військово-революційній діяльності продовжити боротьбу з окупантом й підготувати ґрунт для відкритого всенародного повстання. Крім того, потрібно розуміти, відмінність українського націоналізму полягає у тому, що він був визвольним рухом бездержавної нації. [1, с.160]

У 1930-1953 роках відбувались найжорстокіші політичні репресії в Україні: голодомор, примусова колективізація, позбавлення права приватної власності, депортація.

З метою боротьби проти свавілля радянської влади в Україні утворились численні рухи опору, військово-політичні формування, у тому числі ОУН та УПА.

Слід зазначити, що на підставі Гаазької конвенцією 1907 року закріплено право народів на супротив агресії, а тому за визнанням чинного міжнародного

гуманітарного права й за правилами ведення війни, на той час, учасників ОУН та УПА можна порівняти до комбатантів, а тому їхні дії проти ворога мають класифікуватися, як складова збройної боротьби.

Головною метою ОУН та УПА було встановлення незалежної соборної національної держави на всій українській етнічній території, вигнання окупаційної радянської влади, а для досягнення застосовували усі можливі методи боротьби, зокрема і приховану боротьбу (партизанський рух).

Такі ж методи використовувались за створення держави Ізраїль (руху політичного сіонізму), радянськими партизанами та іншими державами, які перебували під окупацією.

Необхідно зауважити, що науковцями неодноразово аналізувались засоби терору та тероризму радянського руху опору, як належну реакцію на окупаційну політику нацистської Німеччини, доводячи правомірність їх дій.

Так, в директивах партійних осередків містився не лише заклик до масової боротьби з окупаційною владою, а й визначено конкретні об'єкти та методи дій радянського опору. В окупаційних районах необхідно було створювати нестерпні умови окупанту та його прибічникам, а саме: «переслідувати та знищувати їх на кожному кроці, зривати всі їхні заходи; силами диверсійних груп підривати мости, дороги, псувати телефонний та телеграфний зв'язок, підпалювати склади і т. ін.». [2]

У Директиві № 2 ЦК КП(б) Білорусії від 1 липня 1941 року іде мова про застосування народного тероризму проти окупантів. «Вбивати їх повсюди, де застигнеш, вбивати, чим прийдеться — сокирою, косою, ломом, вилами, ножем..., нападати вночі на аеродроми, спалювати літаки, вбивати льотчиків... Душити, рубати, спалювати, отруювати». [3]

Необхідно зазначити і про непоодинокі масштабні диверсії вчинені радянськими партизанами, зокрема 24 вересня 1941 року в столиці України підірвано споруди на окремих центральних вулицях, де окрім військових загинуло чимало цивільного населення. [4]

З матеріалів реабілітаційних справ членів ОУН та УПА вбачається, що останніх засуджено, та відмовлено в реабілітації, за аналогічні діяння, які вчиняли радянські партизани та диверсійні групи по відношенню до окупантів (німецьких нацистів) та їх прихильників.

Однак, не зважаючи на вищезазначене, прихильники радянської влади не вважають, що методи боротьби руху опору були легітимними. Методи війни ОУН та УПА правоохоронні органи радянської влади, та нажалі і України, вважають «незаконними», а їх дії не підпадають під реабілітацію.

Основу першої правової реабілітації в Україні визначено Законом України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», ухвалений Верховною Радою України 17 квітня 1991 року (далі Закону про реабілітацію). Однак, вказаний Закон не передбачав реабілітацію учасників ОУН та УПА, які зі зброєю в руках боролись за незалежність України. [5]

З аналізу архівних матеріалів реабілітаційних справ за 1993-1999 роки встановлено, що попередні висновки Служби безпеки України складені без

належного вивчення, та переважно носили відмовний характер, про що неодноразово наголошувалось військовими прокурорами.

Прокуратурою частково змінювались рішення, однак члени ОУН та УПА, які брали участь у боях проти радянських підрозділів, реабілітації не підлягали. Разом з тим, зустрічаються випадки реабілітації колишніх червоноармійців, які після здачі в полон співпрацювали з нацистською Німеччиною. Позитивне рішення про реабілітацію нерідко залежало від «людського фактору» та сприйняття особами, які проводили реабілітацію ОУН та УПА, істинних історичних обставин створення та діяльності руху опору.

Так, відповідно до алфавітних книг обліку офіцерів прокуратори регіону, усі прокурорські працівники були членами КПРС та переважно за національністю не українцями, а тому, урахуовуючи зазначене, підхід до вивчення матеріалів не був об'єктивним.

Крім того, на початкових етапах, звернення про реабілітацію розглядалися з порушенням строку розгляду, в окремих випадках розгляд звернень міг тривати до 2,5 років, що було зумовлено їх великою кількістю та незначним штатом працівників відділу реабілітації (до 3 працівників).

Згідно книги реєстрації скарг та заяв прокуратури Прикарпатського Військового Округу встановлено, що лише за січень-травень 1993 року до прокуратури регіону надійшло більше 500 заяв про реабілітацію, які зважаючи на об'єктивні обставини не встигали опрацювати у визначений строк. [6]

З метою врегулювання даного питання та залучення додаткових працівників в період з 1995 по 1998 роки було укладено декілька десятків трудових угод.

У ході аналізу трудової діяльності працівників за угодами встановлено, що частина осіб, з якими укладено трудові угоди, отримали вищу юридичну освіту лише за рік до їх укладення, стаж роботи був мінімальний, більшість осіб не мали досвіду роботи щодо реабілітації, оскільки до цього працювали в кадрових підрозділах МВС, юристами в державних установах, помічниками директорів з правових питань.

Крім того, органами реабілітації не враховано, що в 2015 році Законом України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» борцями за незалежність України у ХХ столітті визнані особи, які брали участь у всіх формах політичної, збройної та іншої колективної чи індивідуальної боротьби за незалежність України у ХХ столітті, зокрема, у складі Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА).

Також необхідно зауважити, що 13 березня 2018 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», яким внесено зміни до Закону про реабілітацію та реабілітовано усіх засуджених вироки, яким винесено позасудовими органами.

Процесуально, виходячи з норм міжнародного права, частину членів ОУН та УПА, які із зброєю в руках воювали за Україну та, які були засуджені позасудовими органами - реабілітовано, однак з моральної точки зору, мети реабілітації не досягнуто, а їх дії не визнано боротьбою.

Підводячи підсумок необхідно зауважити, що з матеріалів реабілітаційних справ членів ОУН та УПА вбачається, що останніх засуджено за збройне протистояння по відношенню до окупантів (радянської влади) та їх прихильників методами та засобами якими користувались радянські партизани та радянські диверсійні групи по відношенню до окупаційної німецької влади. Якщо методи боротьби не відрізнялись, а членів ОУН та УПА на законодавчому рівні визнано борцями за незалежність України у ХХ столітті то чому держава, за яку вони боролись, не вживає законодавчих заходів щодо їх реабілітації з урахуванням викладених обставин.

Список використаних джерел:

1. Надурак Н. Творення УВО в українських дослідженнях: історіографічний огляд. URL: <http://journals.pu.if.ua/index.php/istgal/article/viewFile/4101/4148>
2. «Пленные обезоруживаются и распускаются в разных направлениях». Публикация генерал-лейтенанта Софронова. *Военно-исторический журнал*. 2001. № 6. С. 50–56.
3. Теж. С. 50–56.
4. Лубянка в дни битвы за Москву: Материалы органов госбезопасности в СССР из Центрального архива ФСБ России. М., 2002. С. 8.
5. Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12/ed19920616#Text>
6. Книга № 45 регистрации жалоб и заявлений, поступивши в военную прокуратуру ПрикВО (спецсектор), № 8837, 1993, Т. 1.

РОМАНОВА Альона,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка»)*

НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПАРИТЕТНИХ УМОВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Сьогодні демонструє усьому світу не лише прагнення України до повної інтеграції у цивілізовану світову спільноту, а чіткий курс на визнання повноцінним і рівноправним членом на геополітичній мапі Європи на основі національно-правової самобутності та ідеологічно-культурної ідентичності.

Увесь світ усвідомив, що українці ніколи не знехтують ментально-ціннісними орієнтирами свого державно-правового розвитку, своїм «генетичним

кодом», адже, кожен індивід у процесі власної життєдіяльності визначає свою приналежність до певної спільноти людей, поєднаних спільними ціннісними суспільно-правовими орієнтаціями.

Загалом, світове співтовариство є дисперсійною системою, в якій у разі виникнення конфлікту між ідентичністю і солідарністю перевагу буде надано ідентичності. Це може пояснити прагнення до автоматизації й незалежності, з одного боку, і глобальну тенденцію до зближення, яка підтримується на міжнародному рівні, - з другого [1, с. 21].

Варто з'ясувати, що таке нація і чому національний чинник є важливим для формування правової системи суспільства.

Нація – етносоціальна спільнота, об'єднана певною самоназвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних і політичних цінностей, усвідомленням своєї ідентичності [2].

Нація, яка усвідомлює власну ідентичність як непересічність, неповторність, оригінальність у державно-політичному вимірі, здатна сформувати правову систему, що теж буде характеризуватися такими властивостями. Це не означає, що повинна формуватися «закритість», відособленість певної спільноти з її атрибутивністю. Навпаки, усвідомлення, до прикладу, правової ідентичності передбачає відкрите, обґрунтоване запозичення досвіду світової спільноти щодо питань правотворення, втілення прогресивних ідей у правове поле держави на основі єдності, паритету у взаємовідносинах, а не домінування запозичених ціннісно-правових ідеалів, що може призвести до втрати національної самобутності української правової системи.

Як вірно зазначає В. Смолій, формування національної ідентичності в сьогоденній Україні надзвичайно ускладнене строкатістю етнонаціональних і регіональних ідентифікацій. Великі групи людей, які юридично є громадянами України, живуть поки що в різних щодо національної визначеності ціннісно-сміслових полях, перебувають під впливом різних міфологем... Сегментованість соціуму знаходить свій прояв у різноспрямованості суспільних (ментально-ідеологічних, геополітичних, соціально-економічних, інституційно-правових та ін.) пріоритетів, у формуванні груп інтересів на корпоративній основі, в міжрегіональних, міжетнічних, міжконфесійних протистояннях [3].

Привнесення ментально-культурних особливостей своєї нації у правову площину можна спостерігати повсякчас. Наприклад, якщо наша національна ментальність не сприймає кровну помсту, то суспільство підтримає недопущення смертної карі як міри покарання в Україні. Споконвічний прояв поваги до літніх людей знайшов втілення у нормах сімейного права як обов'язок утримання дітьми батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги тощо.

У цьому випадку важливу роль відіграє національна свідомість.

Національна свідомість – це сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій ціннісних орієнтацій та ідеалів, в яких виявляються

особливості життєдіяльності націй та етносів. Складові національної свідомості: сприйняття оточуючого світу та ставлення до нього; усвідомлення національно-етнічної належності; ставлення до історії та культури своєї національно-етнічної спільноти; ставлення до представників інших націй і національностей; патріотичні почуття та патріотична самосвідомість; усвідомлення національно-державної спільноти [4].

Щодо національної правової свідомості, то в Україні ми можемо спостерігати яскраво виражене тяжіння до природно-правового напрямку. Значний вплив у цьому контексті мають норми релігії, духовності моралі.

Значна кількість людей керуються внутрішніми переконаннями про добро і зло, а не страхом перед можливими санкціями. Це свідчить про високий рівень розвитку правової та суспільної свідомості як певного «критерію» балансу і гармонії між нормами позитивного і природного права.

В воєнний час значно зростає роль природного права у суспільстві, адже саме завдяки високому рівню духовно-морального розвитку людина здатна у кризові (аномічні) періоди суспільного розвитку не втратити ціннісні вектори правомірної поведінки, а суспільство – не маргіналізуватися.

У критичні періоди існування держави можна спостерігати нівелювання регіональної ідентичності. Звичайно, суспільство не є біомасою і в межах однієї держави теж є свої регіональні відмінності, що навпаки збагачують як соціально-побутову, так і політико-правову сферу, але національна ідентичність, єдність, «дух» права і держави завжди будуть консолідаційним чинником. Кожна особистість є індивідуальністю і саме її ціннісні правові установки, переконання та орієнтації творять «живу» національну ідентичність та привносять її у право.

Зіткнувшись зі збройною агресією росії, українці і уся світова спільнота стали свідками безпрецедентного нехтування державою-агресором не лише правил ведення війни, а й усіх ціннісних надбань цивілізованого світу, зокрема й у міжнародно-правовій площині.

Збереження національної ідентичності у праві, зокрема у період збройної агресії, війни є основою подальшого повноцінного існування і розвитку державності і національної правової системи. Україна увійде до Європейського Союзу лише на паритетних умовах повноцінного члена, будучи споконвічно європейською державою, що сповідує загальнолюдські цінності і принципи розвитку цивілізованого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Лук'янов Д. В. Релігійні правові системи в сучасному світі: монографія. Х. : Право, 2015. 352 с.

2. Вільна енциклопедія Вікіпедія. Нація.
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D>

3. Смолій В. А. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е–Й. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка», 2005. 672 с.

4. Вільна енциклопедія Вікіпедія. Національна свідомість.
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D>

РУДИЙ Назар,
*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЗШИРЕННЯ ПРАВОРОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ НЕЙРОНАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблема праворозуміння є глобальною у юридичній науці. Термін «право» від давніх-давен і до сьогодні ніде і ніколи не мав однакового значення, уніфікованого смислу. Відомий німецький філософ XVIII ст. Іммануїл Кант якось зауважив, що юристи все ще шукають визначення поняття права. І така ситуація триває й досі [1, с. 7].

Важко не погодитися з таким твердженням, адже право нерозривно пов'язане з поняттям справедливості, що є досить складним по своїй природі, і потребує всестороннього вивчення, як на теоретико-ідеалістичному так і на прикладному рівнях. Зважаючи на динаміку розвитку науково-технічного прогресу, людство у XXI ст. суттєво розширило онтологічні горизонти пізнання як оточуючого світу, так і безпосередньо самої Людини. Це дозволяє по новому оцінювати ті чи інші явища і право не є винятком.

Незважаючи на домінування у сучасній системі праворозуміння природньо-правового та позитивістського підходів, істотний вплив на розширення спектру праворозуміння справив бурхливий розвиток природничих, суспільних і гуманітарних наук. Характерною рисою загальнонаукового розвитку в цих умовах є міжнаукові інтеграційні процеси. Все частіше у зв'язку з цим стають спроби використання здобутків одних галузей наукових знань для дослідження інших, зокрема й традиційних, унаслідок чого виникають нові наукові напрями на стиках різних наук, а нерідко й нові міждисциплінарні науки. Залежно від особливостей та масштабів використання надбань інших галузей знань у підходах до праворозуміння воно може бути розчленовано на такі типи як феноменологічний, герменевтичний, антропологічний, психологічний, синергетичний тощо. Причому перелік типів праворозуміння за цим критерієм ніколи не буде завершений [2, с. 14].

Сьогодні ми все частіше зустрічаємо дослідження у різних сферах суспільного життя пов'язаних з нейронауками. Сам термін «нейронаука» з'явився в англосаксонському світі відносно недавно – в 60-х роках минулого століття на позначення галузі біологічної науки, яка займається дослідженням нервової системи. Зараз нейронаука – це комплекс наукових дисциплін, які

займаються вивченням нервової системи на різних рівнях, від молекулярного до рівня цілого організму [3]. Причому на рівні цілого організму сформовано поведінкову та когнітивну нейронауку [4, с. 44]. Окремі напрямки виокремилися у самостійні галузі наукового пізнання з визначеним предметом дослідження (нейробиологія, нейропсихологія, психофізіологія, когнітивна нейронаука та ін.), а ряд пов'язаних з нейронаукою дисциплін ще перебувають на етапі становлення та дискусії щодо визнання їх міждисциплінарного статусу. Нейроправо відноситься до другої когорти.

Полеміка щодо визнання нейроправа була розпочата у 1991 році зі статті Шерода Тейлора, Андерсона Харпа та Тайрона Елліота «Нейропсихологи та нейроюристи», в якій фактично запропоновано доповнення широкого спектру міждисциплінарних типів праворозуміння напрямком який отримав назву нейроправо (neurolaw) [5]. З того часу нейробиологи та нейроюристи опублікували ряд праць практичного та теоретичного характеру, що значно розширили розуміння впливу нейронаук на право.

Адріан Петофт розглядає нейроправо як галузь міждисциплінарних досліджень, яка досліджує вплив відкриттів у нейронауці на правові норми та стандарти [6]. Узагальнюючи у своїй статті «Нейрозакон: короткий вступ» сучасні нейронаукові досягнення вказує, що вони вдосконалюють норми процесуального права у сфері цивільної та кримінальної відповідальності [7]. На підтвердження цього твердження є рішення американських судів, які враховують «нейробиологічні свідчення» у 5–6% справ про вбивства та у 1–4% інших кримінальних справ [8]. Фактично правові системи засновані на прецедентному праві визнають (в тій чи іншій мірі) та використовують нейроправові норми.

У Європі нейронаукові докази також все частіше використовуються в залах кримінальних судів як частина психіатричних свідчень, підживлюючи дискусію про правові наслідки дослідження мозку в психіатрично-правових умовах. У 2011 році з новим законом про біоетику Франція стала першою країною, яка законодавчо визнала використання візуалізації мозку в судовій експертизі. Згідно з новим законом, методи візуалізації головного мозку можуть використовуватися лише в медичних цілях, наукових дослідженнях або в рамках судової експертизи [9]. В контексті такого підходу, доцільно буде розглядати нейроправо як інститут медичного права, що регулює суспільні відносини у сфері медичного втручання (огляду та/або діагностики нервової системи чи окремих її елементів) з метою проведення медичної експертизи та надання юридично-медичної кваліфікації. Нейроправо належить до нових біомедичних, юридичних і соціальних феноменів у структурі так званого охороноздоровчого права [10].

З точки зору природньо-правового розуміння права, за яким головним його джерелом є сама природа, а не воля законодавця [11], нейроправо дає можливість сформулювати норми, які будуть базуватися на нейробиологічних (тобто

природніх) механізмах роботи головного мозку. Розуміння цих механізмів дозволить нам зрозуміти формування індивідуальної та суспільної моралі, і як наслідок права загалом. Враховуючи всю сукупність соціальних, історичних, культурних, психологічних та інших чинників, які впливають на формування моральних та правових норм, сучасні нейронауки доповнюють розуміння того ідеального, справедливого права, якого тисячоліттями намагалися досягти прихильники юснатуралізму.

Більше того, людина, як невід'ємна, і в чомусь досить досконала частина природи, використовуючи нейронаукові здобутки, може обґрунтовувати розширення своїх прав і свобод, доводячи правомірність своєї поведінки нейробіологічними особливостями. Це дозволить не лише краще зрозуміти природу поколінь прав людини (особливо четвертого покоління, яке розширює права людини в сфері зміни статі, одностатевих шлюбів, евтаназії та ін.), але і розпочати дискусію про п'яте покоління прав людини, що буде спрямоване на правове регулювання впливу на нейросистему людини.

Власне ініціатива NeuroRights, створена нейробіологом Колумбійського університету Рафаелем Юсте, вже сьогодні пропонує випередити нейротехнології та переконати уряди по всьому світу заздальгідь вжити заходів щодо правового захисту мозку, відповідно до Загальної декларації прав людини. Захисники нейроправ пропонують п'ять додатків до цього документа. До них відносяться права на особисту ідентичність, свободу волі, недоторканність приватного життя, рівний доступ до пристроїв розумового розширення і захист від алгоритмічних упереджень [12]. Сенат Чилі першим схвалив законопроекти, які спрямовані на захист психічної конфіденційності, свободи волі та недискримінації в доступі громадян до нейротехнологій [13].

Таким чином, виходячи з природньо-правової теорії праворозуміння можемо розглядати нейроправо, як систему норм, обґрунтованих нейробіологічними особливостями людини, що відповідають природнім правам та свободам людини. Що важливо у юснатуралізмі, при цьому необхідно розмежовувати поняття нейроправа та нейрозакону, під яким розуміємо систему встановлених або санкціонованих компетентним державним органом норм, обґрунтованих нейробіологічними особливостями людини, що повинні відповідати природнім правам та свободам людини і забезпечуються силою державного примусу.

Загалом, використовуючи комплексний підхід до праворозуміння, доцільно було б розглядати нейроправо, як систему норм, обґрунтованих нейробіологічними особливостями людини, що відповідають природнім правам та свободам людини і закріплюються у джерелах (формах) права.

Підсумовуючи, можемо однозначно стверджувати, що нейроправо стало реальністю у сучасній правовій дійсності. На теоретичному та практичному рівнях відбувається інтеграція нейронаук у юриспруденцію, що доповнює і

розширює праворозуміння, роблячи, тим самим, право більш досконалим та зрозумілим. Безперечно, як і при впровадженні будь-чого нового, потрібно дуже обережно та зважено підходити до формування нейроправових норм, поєднуючи їх з позитивними сторонами вже діючих правових теорій та юридичної практики.

Список використаних джерел:

1. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навчальний посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
2. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010 № 4. С. 10–20.
3. **Нейронауки**. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B5%D0%B9%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0>
4. Беар М.Ф., Коннорс Б.У., Парадизо М.А. Нейронауки. Исследование мозга, 4-е издание, в трех томах. Трм 1. Основы. Киев.: «Диалектика», 2020. 418 с.
5. Neuropsychologists and neurolawyers. October 1991. URL: https://www.researchgate.net/publication/314830236_Neuropsychologists_and_neurolawyers/citations
6. Petoft, Arian "A Historical Overview of Law and Neuroscience: From the Emergence of Medico-Legal Discourses to Developed Neurolaw". *Archivio Penale*. 2019. 1 (3): 53–8.
7. Neurolaw: A brief introduction. Arian Petoft. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4395810/#B18>
8. Neuroscience and behavioral genetics in US criminal law: an empirical analysis. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5034387>
9. Neuroscience in the Courtroom: From responsibility to dangerousness, ethical issues raised by the new French law. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0013700614002048>
10. NEUROLAW: BRANCH OR SECTION OF NEW SCIENCES, A COMPLEX BRANCH OF LAW OR A WAY TO JUSTIFY CRIMINALS (REVIEW). URL: <https://europepmc.org/article/med/31215900>
11. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Українська енциклопедія, 2002. Т. 4: Н - П. 720 с.
12. The Neurorights Foundation. URL: <https://neurorightsfoundation.org/mission>
13. Chile: Pioneering the protection of neurorights. URL: <https://en.unesco.org/courier/2022-1/chile-pioneering-protection-neurorights>

РУФАНОВА Вікторія,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВА ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна та права людини є взаємовиключними поняттями. Війна в ХХІ столітті, яку розпочала російська федерація (далі рф), стала феноменом, який важко помістити в парадигму цивілізаційного світу, глобального розвитку та систему демократичних цінностей.

Під час одинадцятої надзвичайної сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі ООН) 2 березня 2022 р. було визнано, що військові операції рф на території суверенної України мають такі масштаби, яких міжнародна спільнота не бачила в Європі на протязі десятиліть [1].

Синонімом війни є насильство у своїй найнебезпечнішій, найжорстокішій, найруйнівнішій формі. Всі українці стали свідками насильства, про яке раніше могли тільки чути. Кожен українець сьогодні страждає від різних видів насильства: фізичного, інформаційного, психологічного тощо. Російський окупант вбиває, калічить, тероризує та нищить кожного громадянина України. Так, станом на 6 грудня 2022 р., на територіях деокупованих районів виявлено 48 місць, де росіяни незаконно утримували та катували громадян. В наслідок російської агресії загинуло 443 дитини, 13 028 депортовано до рф [2].

За офіційними даними, в наслідок збройної агресії 6,5 млн українців стали внутрішніми переселенцями, а 7,8 млн знайшли прихисток в країнах Європи (це переважно жінки з дітьми) [3]. Поряд з цим, кожна людина, яка сьогодні залишилась в Україні, або виїхала за її межі відчуває на собі негативні наслідки та руйнівний вплив війни. Під загрозою в українців опинилась сама можливість вижити.

Звісно, вплив війни відчуває на собі кожен, незалежно від статі, віку, віросповідання. Однак, саме жінки, як окрема соціальна група, надзвичайно гостро відчувають на собі вплив війни. Жінки зустрілись з великим навантаженням, пов'язаним з вимушеним переїздом, необхідністю самостійно доглядати за дитиною (якщо чоловік боронить країну), поєднувати побут з роботою, вирішувати питання влаштування дітей в навчальні заклади, пошук роботи для себе. Сьогодні стан війни розглядають як кризу для жінок та дівчат, оскільки зросли випадки сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом.

Ще у 2008 р. в Резолюції ООН 1820 (2008) зазначалося, що перш за все жінки та дівчата стають жертвами сексуального насильства, яке може застосовуватися, в тому числі, як тактика війни, з метою приниження, подавлення, залякування, розподілення та/або насильницького переміщення цивільних осіб чи етнічних груп [4]. Як відомо з офіційних джерел, в Україні на

окупованих територіях сексуальне насильство вчиняється систематично та з надзвичайною жорстокістю. Так, за фактами вчинення військовими РФ сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом, слідчими Національної поліції України розпочато 47 кримінальних проваджень [5]. Вже відомо про вчинення щодо жінок зґвалтування (переважно групового), сексуальних тортур, примусового оголення та інших форм насильства. Однак, ми розуміємо, що справжні масштаби насильства по відношенню до жінок ще не відомі і, без сумніву, вони критичніші за офіційні показники. Все це свідчить про те, що в умовах війни жінки стали ще менш захищеними.

Поряд з поширенням сексуального насильства, обумовленого військовою агресією, нікуди не поділась проблема домашнього насильства, від якого потерпають також переважно жінки. Так, за 10 місяців 2022 р. Національною поліцією зареєстровано понад 200 тисяч звернень про правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Цей показник менше за аналогічний період минулого року, однак зовсім не свідчить про зменшення масштабів та кількості випадків домашнього насильства. Значна кількість території України окупована, багато жінок виїхали, родини розділилися. Також, ймовірно, що жінки зайвий раз не можуть наважитися зателефонувати до поліції, розуміючи, що останні працюють в посиленому режимі та з підвищеним навантаженням, обумовленим військовим станом у країні. Однак, навіть та кількість заяв про домашнє насильство, яке відображає офіційна статистика, досить яскраво свідчить як про присутність та поширеність такого насильства, так і про бажання кожної подолати його, примусити винного понести покарання та перестати толерувати насильницький спосіб комунікації та вирішення спірних ситуацій.

В умовах війни поширюється таке кримінальне правопорушення як торгівля людьми, як сучасна форма рабства. За даними Національного інформаційного бюро, понад 20 тисяч осіб, серед яких більше 12 тисяч дітей, незаконно переміщено до РФ, РБ або тимчасово окупованих територій України. Переважна більшість з них ризикують стати жертвами торгівлі людьми [6].

Разом з тим, в умовах війни залишаються актуальними випадки дискримінації жінок, порушення їх гідності, прав та основних свобод осіб, які рятуються від війни, особливо вимушено переміщених, як в межах України, так і поза її межами. Зокрема, переселенцям жінкам з дітьми не хочуть здавати житло, їм важко влаштуватися на роботу, доступ до медичних послуг часто обмежений, виникають складнощі з врегулюванням питання вагітності та пологів, зокрема в частині реалізації права на облік в жіночій консультації та безоплатних пологів. Не достатньо відпрацьованим залишається механізм надання допомоги жертвам сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, а також доступу до інформації про те, як зібрати докази цього воєнного злочину; як правильно визначити контекст вчинення насильства для того, щоб мати змогу притягнути винного до відповідальності, куди звернутися за допомогою тощо.

Залишається не вирішеним питання відшкодування шкоди жертвам сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом. Так, хотілося б наголосити, що в Проекті Закону України № 8205 від 27.03.2018 «Про правовий

статус і соціальні гарантії осіб, які незаконно позбавлені волі, заручники, або засуджених на тимчасово окупованих територіях України та за її межами» відсутня згадка про таку категорію, як, постраждалі від сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом [7]. Постраждалі від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, не згадуються в жодному нормативно-правовому акті, присвяченому питанням надання допомоги особам, які перебували в полоні. Таке «упущення» може свідчити про те, що законодавцями, якими переважно є чоловіки, не приділяється достатньої уваги питанням відновлення прав жінок, постраждалих в наслідок військового конфлікту, та, які пережили сексуальне насильство, спричинене збройною агресією.

Також слід зазначити, що дослідження судової практики говорить про спрощене ставлення представників судової гілки влади до справ про домашнє насильство. Часто суд при формуванні висновків про те, що вчинене домашнє насильство є малозначним, брав до уваги заяви постраждалих про відсутність претензій до кривдника, а також ототожнював домашнє насильство з конфліктом та перекладав відповідальність за той чи інший акт насильства на постраждалу особу.

Такий підхід суддів до розгляду справ, пов'язаних з домашнім насильством, не відповідає ні Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, ні усталеній практиці ЄСПЛ у справах, які стосуються домашнього насильства. Адже ЄСПЛ неодноразово, під час розгляду справ «Т.М. і С.М. проти Молдови», «Левчук проти України», «Талпіс проти Італії», «ОРУЗ проти Туреччини» наголошував, що домашнє насильство є жорстоким поведженням та проявом нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведження [8].

Отже, резюмуючи слід констатувати, що війна в Україні - це реалії нашого життя, сповнені болу, страждань, тривоги, паніки та насильства. Саме жінка в умовах війни виступає об'єктом насильства, сексуальних домагань, зґвалтування, рабства оскільки фізично вона слабша за чоловіка та є менш захищеною. Саме на жінку покладається подвійне навантаження дбати про власну безпеку та безпеку рідних. І навіть по закінченню війни, жінкам доведеться подолати довгий шлях відновлення, збереження власного простору недоторканості та відновлення порушених прав.

На черговому засіданні країн-членів ООН щодо цілей сталого розвитку 23 серпня 2022 р. було зазначено, що світ не йде правильним шляхом. В результаті перехресних криз COVID-19, надзвичайної кліматичної ситуації та зростання економічної та політичної небезпеки, прогрес у сфері гендерної рівності не тільки не просунувся вперед, але й почав повертатися назад. У всьому світі зростаюча негативна реакція на права жінок загрожує навіть вже сформованим та усталеним свободам і захисту.

Саме тому важливо забезпечити єднання всіх та кожного з метою припинення збройної агресії та, пов'язаного з нею, новою хвилею гендерного насильства, яке є грубим порушенням прав людини. Важливими компонентами цього процесу повинні стати підвищення обізнаності громадян та формування

законодавчого підґрунтя задля забезпечення ефективного запобігання та протидії будь-яким проявам порушень прав жінок та наданні відповідної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Агресія проти України. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй № ES-11/1 від 2 березня 2022 р. URL : <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/293/39/PDF/N2229339.pdf?OpenElement>.

2. Злочини, вчинені військовими рф під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 06.12.2022). URL : <https://www.npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-stanom-na-06122022/>

3. Виступ заступника Генерального секретаря ООН у Раді безпеки: для мирного населення України йдеться про можливість вижити. 6 грудня 2022. URL : https://news.un.org/ru/story/2022/12/1435562?utm_source=UN+News++Russian&utm_campaign=df5cfbadc4-EMAIL_CAMPAIGN_2022_12_07_01_04&utm_medium=email&utm_term=0_6a23d2f3b7-df5cfbadc4-%5BLIST_EMAIL_ID%5D/

4. Резолюція Ради Безпеки ООН 1820 (2008), від 19 червня 2008 р. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=03G2V2DDB2&abz=5JOUS/>

5. Злочини, вчинені військовими рф під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 06.12.2022). URL : Національна поліція України. Офіційний вебпортал. URL : <https://www.npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-stanom-na-06122022/>

6. Національне інформаційне бюро. URL : <https://www.facebook.com/nib.gov.ua>

7. Проект Закону «Про правовий статус і соціальні гарантії осіб, які незаконно позбавлені волі, заручники, або засуджені на тимчасово окупованих територіях України та за її межами» №8205 від 27.03.2018. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8205&skl=9/

8. Звіт №Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (І півріччя 2022 року)». Аналітичний Центр ЮрФем. 2022. URL : <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2022/09/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%94-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE.pdf>

САВАЙДА Олена,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЧЕРЕВКО Вікторія,
*здобувач ступеня бакалавра факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Страшні реалії українського сьогодення є дійсним свідченням жорсткого порушення прав людини зі сторони російської держави. Реальні події, які зараз відбуваються на території нашої держави, майже щодня ми чуємо звуки вибухів і читаємо страшні новини про нелюдські вчинки російських військових потрапляють саме в площину захисту прав та свобод людини та громадянина. Саме зараз, в умовах воєнного стану люди, як ніколи потребують захисту своїх прав та свобод. З початком повномасштабного вторгнення росії на територію України перед нашою державою постало важливе завдання захистити законні права кожного громадянина від незаконних посягань від військового агресора.

Проблемі захисту прав людини в умовах військового стану присвячено низку праць таких учених, як: Колодій А. М., Лутковська В. В., Марцеляк О. В., Олійник А. Ю., Коломієць В. О., Дашо Т. Ю., Васечко Л., Осинська В. О. та деяких інших.

Стаття 64 Основного закону України передбачає, що конституційні права й свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, встановлених Конституцією України. Основним з цих випадків є виникнення виключної (воєнної) ситуації в державі й суспільстві [1]. Указом Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану» передбачено в пункті 3, що «У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41– 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Варто зауважити, що саме задля захисту життя людини та громадського спокою зараз запроваджено комендантську годину. Так, можна сказати, що це обмежує право громадян на вільне пересування, проте правильно зазначити – що саме це рішення щодо запровадження такого

обмеження має ціль підтримати спокій та правопорядок в суспільстві, з метою зменшення кількості жертв та правопорушень у військовий час.

Також варто наголосити, що актуальним у військовий час залишається питання про правові гарантії, що надані кожній особі та їх реалізацію. Так, Фрицький О. Ф. розглядаючи правові гарантії, визначає їх, як надання юридичної загальнообов'язковості умовам, які надають змогу людині скористатися своїми особистими правами та свободами [3, с. 177]. Відповідні правоохоронні органи покликані охороняти права людини, виявляти порушення прав та свобод громадян та здійснювати відповідний їхній захист. Всі заходи, що мають обмеження прав людини під час введення воєнного стану мають тільки головне безпекове завдання – це зберегти життя особи та захисти її від агресивних дій ворога та підтримати порядок у державі.

Права і свободи людини і громадянина мають залишатись пріоритетними для держави, навіть в умовах введення воєнного стану на всій території України, що є зараз складним явищем для нашої держави, і, безумовно, спричиняє труднощі у функціонуванні механізму захисту та охорони конституційних прав і свобод. У разі їх порушень держава має гарантувати їх відновлення та подальший надійний правовий захист.

Проте сьогодні Україна позбавлена можливості контролювати окуповані території і, відповідно, забезпечувати норми Конституції України на певній частині території нашої держави. «Ідеться про порушення росією як міжнародних договорів щодо прав людини, так і обов'язків за міжнародним гуманітарним правом як держави-окупанта» [4]. Одним із потужних інструментів у сфері захисту прав людини є Загальна декларація прав людини, ухвалена та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року. Вона ухвалена у формі резолюції, тому не має обов'язкового характеру, а лише рекомендаційний. Водночас підтримуємо думку В.Ф. Погорілко, що цей міжнародний правовий акт є взірцем, «відповідати якому мають прагнути всі народи та держави» [5]. Звичайно, Загальна декларація прав людини є основоположним джерелом міжнародного права та основою, на якій базуються більшість конституційних положень не лише України, а й інших держав світу. Проте, як свідчать сучасні військові події, що відбуваються на території нашої держави та суцільні порушення й злочини проти природно-правових та законних прав українців можемо спостерігати та фіксувати численні, з боку росії, не дотримання законів та договорів як міжнародного так і нашого законодавства.

Підсумовуючи, наголошуємо, що кожне злочинне діяння російського окупанта за своєю суттю тягне порушення законів та звичаїв війни, що передбачені правами та законами України та міжнародними договорами. Конституційне право кожного на правове дотримання прав та свобод людини та громадянина та їхній правовий захист є абсолютним та непорушним правом, а отже має бути забезпечено державою та надано нею відповідну допомогу при порушенні, навіть в умовах воєнного чи іншого складного для існування держави і суспільства стану. За таких обставин, українська держава, як ніколи, повинна

злагоджено працювати над удосконаленням та посиленням організації захисту прав громадян та тісно співпрацювати із різними міжнародними державними та недержавними організаціями та структурами для відновлення вказаних та порушених прав.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28. 06. 1996 року.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
2. Указ президента України №64/2022. URL:
<https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
3. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 536 с.
4. Задорожній О.В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації, 1991–2014. Монографія. Київ. 2014. 959 с.
5. Погорілко В.Ф. Загальна декларація прав людини – одна з найважливіших загальнолюдських цінностей ХХ століття. Право України. 1999. № 4. С. 7-9.

СЕРЕДНИЦЬКА Інга,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)*

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ШЛЮБУ, ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СТВОРЕННЯ СІМ'Ї

Питання регулювання шлюбно-сімейних відносин у процесі встановлення і розвитку нашої держави в різних аспектах, а саме: соціальному, економічному, морально-етнічному, є найбільш актуальним, оскільки останні є первинним та основним осередком розвитку суспільства в цілому.

Сім'я є первинним та основним осередком суспільства[1]. Однією із зазначених у Сімейному кодексі підстав для створення сім'ї є шлюб. Тому, саме порядок реєстрації шлюбу в період воєнного стану, доцільно розглянути як реалізацію права людини на створення сім'ї.

Після початку воєнної агресії Російської Федерації на території України відбулася низка змін стосовно форм и способів реєстрації шлюбів. Прийняття закону «Про режим воєнного стану» стало підґрунтям для змін у чинному законодавстві України, що знайшло своє відображення і у сімейному праві.

За перше півріччя 2022 року в Україні було зареєстровано 103903 що на 21% більше ніж за той самий період у 2021 році. Це є абсолютним рекордом за останні сім років. Також цікавим є той факт, що кількість розлучень зареєстрованих в органах ДРАЦСу знизимась майже в двічі[2].

Доцільно звернути увагу на той факт, що реєстрація шлюбів може проводитися у будь-якому органі ДРАЦСу на території, де в цей час не відбуваються активні бойові дії. Новелою в законодавстві є можливість реєстрації шлюбів не тільки органами ДРАЦС. Право реєстрації надається, під час війни, органам поліції та органам збройних сил України. Особливо якщо це стосується безпосередньо осіб, які несуть службу та мають намір одружитися.

Особливий порядок реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану регламентується Постановою КМУ від 07 березня 2022 року №213 « Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану». За спрощеною процедурою військовослужбовець подає заяву про реєстрацію шлюбу безпосередньому командиру (керівнику), яким засвідчується справжність підпису на відповідній заяві (згідно додатку. Після цього заява надсилається (передається) або до відділу державної реєстрації актів цивільного стану, до якого подано заяву про державну реєстрацію шлюбу нареченим (нареченою), або до іншого відділу державної реєстрації актів цивільного стану чи територіального органу Міністерства юстиції (обласний відділ ДРАЦС). Відділ державної реєстрації актів цивільного стану, який отримав заяву, та до якого звернувся другий з наречених, складає актовий запис про шлюб.

Факт реєстрації шлюбу може засвідчуватися актом про укладання шлюбу, який складається безпосереднім командиром (керівником) військовослужбовця, скріплюється гербовою печаткою відповідного органу (військового формування). Акт надсилається (передається) до відділу державної реєстрації актів цивільного стану, який проводить діяльність під час воєнного стану. Відділ державної реєстрації актів цивільного стану, який отримав акт, складає актовий запис про шлюб.

Окремо слід виділити той факт, що акт може складатись без особистої присутності одного або обох наречених з використанням доступних засобів відеозв'язку з відсутнім або з обома за участю двох свідків.

Акт надсилається (передається) до відділу державної реєстрації актів цивільного стану, який проводить діяльність під час воєнного стану. Відділ державної реєстрації актів цивільного стану, який отримав акт, складає актовий запис про шлюб[3].

В якості ще одної новели щодо порядку реєстрації шлюбу доцільно та слушно звернути увагу на пілотний проект "Шлюб за добу". Його суть полягає у можливості зареєструвати шлюб у скорочений термін, в тому числі за добу за принципом екстериторіальності, тобто не має значення місце проживання громадян, які бажають вступити до шлюбу.

У зв'язку із введенням воєнного стану зазначений в Сімейному кодексі строк скорочується. Відтак, шлюб можна зареєструвати в день подання заяви або в інший день, якщо наречені обирають більш зручну для них дату. Таке положення діє для всіх без винятку категорій осіб.

Можна виділити наступні переваги застосування "Шлюбу за добу": це реєстрація шлюбу в час та у місці, обраному нареченими; відсутність

необхідності звернення до відділу державної реєстрації актів цивільного стану та відсутня необхідність чекати [4].

Також, слід звернути увагу на таку новелу, як електронна реєстрація шлюбу в додатку «ДІА». Можливо припустити, що застосування «електронних шлюбів» призведе до збільшення розлучень у подальшому. З огляду на це, логічно та доцільно запропонувати використання можливості подання заявки через мобільний додаток «ДІА» на реєстрацію шлюбу та обрання зручної дати та відповідного органу, який може здійснити реєстрацію, з огляду на бойові дії.

Однак, необхідно звернути увагу і на деякі недоліки. Як зазначають користувачі, у мобільному додатку «ДІА» відображаються не всі документи. Це одна з найпоширеніших користувацьких скарг на цей мобільний додаток у PlayMarket. Наприклад, від моменту запуску додатку цифрова копія посвідчення водія доступна тільки власникам документів нового зразка. Свідоцтва реєстрації шлюбу не відображаються у мобільному додатку, так як у документах нового формату вони зазначаються у витязі до паспорту, що ускладнює користування додатком.

Процедура розірвання шлюбу залишилась незмінною: шлюб розривається на підставі рішення суду або за спільною заявою подружжя, яке не має дітей до 18 років. Подається заява до відділу за місцем проживання одного з подружжя. Державна реєстрація розірвання шлюбу проводиться через місяць, але якщо один із подружжя не може особисто подати заяву до відділу, таку заяву може подати другий з подружжя від його імені. Підпис на заяві другого з подружжя має бути засвідчений нотаріально.

Якщо подружжя не може з'явитись до відділу в призначений день, вони мають протягом місяця подати заяву з проханням перенести дату реєстрації розірвання шлюбу. Крім того, в заяві може бути зазначено, що той з подружжя, який не може бути присутнім на реєстрації, не заперечує розірвання шлюбу без його присутності [5].

З огляду на вище зазначене можна дійти висновку, що законодавчі акти, які буди прийняти для полегшення життя населення нашої країни, після введення воєнного стану є доречними, але для того, щоб уникнути проблемні питання після закінчення війни, потрібно дати цим нормативним актам тимчасових характер. Наприклад, особи які здійснили свою реєстрацію через додаток «ДІА», або особи, які перебувають на службі здійснили реєстрацію шлюбів по спрощеній процедурі, повинні підтвердити свій шлюб відповідно до загальної процедури реєстрації, що діяла до початку війни.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 19.02.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

2. Тарасов Ю. В Україні зафіксовано най URL: більша кількість шлюбів за останні сім років. *Forbes Ukraine.09 вересня 2022р.* URL: <https://forbes.ua/ru/news/v-ukraini-zafiksovano-naybilshu-kilkist-shlyubiv-za-ostanni-sim-rokiv-09092022-8220> (дата звернення 15.11.2022)

3. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 213 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.11.2022)

4. Шлюб під час війни: що треба знати. Південно-Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Дніпро) URL: https://psjust.gov.ua/post_news/legal-questions-шлюб-під-час-війни-що-треба-знати/(дата звернення 15.11.2022)

5. Шапошников Д. Що змінилось при укладенні чи розірванні шлюбу під час війни від 24. 07. 2022 Suspilne.media. URL: <https://suspilne.media/263837-so-zminilos-pri-ukladenni-ci-rozirvanni-slubu-pid-cas-vijni/> (дата звернення 15.11.2022)

СТЕЦЮК Наталія,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНА ВИМОГА ВІДБОРУ КАНДИДАТУР НА ПОСАДУ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ НА КОНКУРСНИХ ЗАСАДАХ (ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ)

1. Надзвичайно важливими органами в механізмі функціонування сучасних демократичних держав були і залишаються надалі їхні конституційні суди. Адже, на органи конституційного контролю, як правило, покладаються два «класичних» завдання - офіційне тлумачення норм/положень національних конституцій та визначення на предмет відповідності їй (на конституційність) положень нормативних актів нижчої юридичної сили. Особливого значення діяльність конституційних судів настає в кризові періоди розвитку національних конституційних держав. Так сталося, наприклад, і в останні роки із діяльністю Конституційного Суду України. Адже, на момент початку військової агресії росії проти України саме він був «єдиним органом конституційної юрисдикції» (ч.1 ст.147 Конституції України в редакції від 28.06.1996 р.[1]), безпосереднім завданням якого залишалося «гарантування верховенства Конституцій України як Основного Закону держави» на всій її території (ст.2 Закону України «Про Конституційний Суд України» 1996 року[2]).

Ці нормативно-правові приписи разом із положеннями ч.3 ст.2 Конституції України, за яким «територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою», ч.2 ст.6 Конституції України про те, що «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України»), ч.1

ст.17 Конституції України за яким «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу») та ч.2 ст.147 Конституції України відповідно до якої «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України» в редакції тексту Основного Закону держави від 28.06.1996 р.) - покладали і покладають на Конституційний Суд України безпосередні зобов'язання як по захисту суверенітету та територіальної цілісності України, так і по забезпеченню її національної безпеки[3]). За таких обставин, нормальна та безпосередньо легітимна діяльність Конституційного Суду України набуває особливого значення. При цьому, надзвичайно важливим є максимальне дотримання в діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції самих норм Основного Закону держави, його приписів та доктринальних конституційних положень.

2. У 2016 році було ухвалено масштабні конституційні зміни щодо правосуддя, а на початку 2019-го року конституційні зміни щодо незворотності європейського та євроатлантичного курсу України. Варто погодитись з тим, що значна частина конституційних новел 2016-го року щодо правосуддя в частині організації діяльності Конституційного Суду України та прийнятих згодом на їх деталізацію законодавчих положень 2017-го року загалом відповідала євроінтеграційним зобов'язанням України. Однак частину з них, про що неодноразово зазначалося у науковій літературі»[3], важко було назвати такими, що мали б позитивно спрацювати на загальний процес «поваги до демократичних принципів, верховенства права, доброго врядування, прав людини і основоположних свобод», чи такими, що були направлені на забезпечення «стабільності і дієвості» Конституційного Суду України як «демократичної інституції»[4]. До таких, зокрема, можна віднести законодавче «продовження» (розвиток, деталізацію) конституційного положення ч.2 ст.148 Основного Закону держави, яке говорить, що «відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку»[5], яке отримало своє відображення у положеннях Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017-го року.[6]

Адже, Законом України «Про Конституційний Суд України», зокрема, передбачено, що відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду на конкурсних засадах щодо осіб, яких призначає Президент України, здійснює конкурсна комісія, яку створює Президент України. Складу цієї конкурсної комісії формується з числа правників з визнаним рівнем компетентності, які не беруть участі в конкурсному відборі на посаду судді Конституційного Суду. В той же самий час, підготовку питання щодо розгляду на конкурсних засадах кандидатур на посаду судді Конституційного Суду у Верховній Раді України

здійснює комітет, до предмета відання якого належать питання правового статусу Конституційного Суду України, у порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України. Одночасно, підготовку питання щодо розгляду на конкурсних засадах кандидатур на посаду судді Конституційного Суду з'їздом суддів України здійснює Рада суддів України (ст.12 Закону).[6]

5. Про те, досвід практичної реалізації вищенаведених положень Закону України «Про Конституційний Суд України» свідчить про наявність потенційних загроз базовим демократичним цінностям, верховенству права та суттєво підриває «стабільність і дієвість» Конституційного Суду України як «демократичної інституції». Так, серед негативних проявів даного процесу, наприклад, включення до складу конкурсних комісій по відборі кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України, яких призначає Президент України іноземних громадян, які, фактично, відіграють «вирішальну роль» у безпосередньому призначенні суддів Конституційного Суду України. Негативний досвід є в цій частині і в діяльності парламентського комітету, до предмета відання якого належать питання правового статусу Конституційного Суду України і який виконує функцію конкурсної комісії по відборі кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України, яких призначає Верховна Рада України. Теж саме стосується і Ради суддів України при здійсненні нею функції конкурсної комісії по відборі кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України, яких призначає з'їзд суддів України. Все це не викликає великого здивування, оскільки подібної системи «відбору» кандидатур на посаду судді/члена органу конституційного контролю немає в жодній європейській країні.

6. Спроби реалізації на практиці законодавчі положення 2017-го року щодо конкурсного відбору кандидатів на посади суддів Конституційного Суду України протягом останніх п'яти років, як правило, викликали обґрунтовану далеко не позитивну реакцію як серед вітчизняного експертного середовища, окремих вчених-конституціоналістів, так і серед представників країн-партнерів України, які щиро переживають за збереження європейського курсу України. Саме тому, надаючи Україні у червні 2022 року статус кандидата на вступ до ЄС, Єврокомісія висунула низку вимог до України, у разі не виконання яких її можуть позбавити отриманого статусу («кандидатства»). Значна частина з цих вимог передбачувано була пов'язана, насамперед, із необхідністю завершення судово-правової реформи в Україні загалом та, зокрема, із забезпеченням незворотності процесу утвердження в ній справедливого та неупередженого судочинства, належного захисту національними судами прав людини, а також дієвості конституційного принципу верховенства права як такого (ст.ст. 8, 55, 124-132/2 Конституції України)[5]). Про все це свідчить, зокрема, вимога Єврокомісії до України «впровадити законодавство про процедуру добору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на

основі оцінки їх добросовісності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії»[7].

7. В процесі дальшого удосконалення правового регулювання діяльності Конституційного Суду України важливе значення, як на наш погляд, матиме використання кращого європейського досвіду функціонування конституційного правосуддя як такого. Особливу увагу, варто й надалі звертати на загальне посилення ролі парламентаризму в системі функціонування державної влади сучасної конституційної держави. Саме тому, як видається, варто з часом центрову роль у призначенні суддів Конституційного Суду України відвести до повноважень українського парламенту. Такий підхід, як видається, найбільш повно сприяв би євроінтеграційним процесам України. Натомість, в частині реалізації конституційного припису щодо конкурсного відбору кандидатів на посаду суддів Конституційного Суду України, варто більш детальну увагу звернути власне на саму сутність та зміст даного конституційного положення, не применшувати в даному процесі вирішальної ролі самих суб'єктів такого призначення та непереобтяжувати національне законодавство надуманими нормативними конструкціями.

Список використаних джерел:

1. Конституція України / Верховна Рада України: Офіц. вид. К.: Парламентське вид-во, 1996. 104 с.
2. Про Конституційний Суд України. Закон України. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 49, ст.272.
3. Стецюк Н. Місце та роль Конституційного суду України в системі захисту суверенітету та забезпечення національної безпеки України. – В зб.: Незалежність України: права людини та національна безпека: збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 20 травня 2022 року) / Національний університет «Львівська політехніка»; упоряд. Л. В. Ярмол. Львів: Галицька видавнича спілка, 2022. С.132-135.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої // Відомості Верховної Ради, 2014, № 40, ст.202.
5. Конституція України. - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Про Конституційний Суд України. Закон України // Відомості Верховної Ради України, 2017, N 35, ст.376.
7. Статус кандидата: Україна зможе виконати сім вимог ЄС та провести реформи. - <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3509936-status-kandidata-ukraina-zmoze-vikonati-7-vimog-es-ta-provesti-reformi.html>

СТЕЦЮК Петро,
*кандидат юридичних наук, доцент, доктор права,
суддя Конституційного Суду України у відставці,
науковий консультант з правових питань
(Український центр економічних і політичних досліджень
імені Олександра Разумкова)*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗВОРОТНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО КУРСУ УКРАЇНИ (КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

Серед численних конституційних змін, яких зазнав Основний Закон України за чверть столітню історію свого існування, особливе місце займають конституційні новели початку 2019-го року щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.[1] Цими змінами, зокрема, доповнювався текст преамбули Основного Закону держави положеннями, за якими «Верховна Рада України від імені Українського народу» приймала Конституцію України «підтверджуючи» (при цьому також) «європейську ідентичність Українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» (абзац п'ятий преамбули Конституції України). Одночасно, згідно із ухваленими конституційними новелами, до повноважень парламенту було віднесено «визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» (п.5 частини першої ст.85 Конституції України), уряду доручалося забезпечення реалізації цього курсу (пункт 1/1 ст.116 Конституції України), а безпосереднім «гарантом» всіх цих процесів мав глава держави - Президента України (ч.2 ст.103 Конституції України). При цьому, прикметним було те, що метою ухвалених конституційних змін визначалося «законодавче закріплення в Конституції України цивілізаційного вибору європейської ідентичності Українського народу», а безпосередніми шляхами досягнення останнього - набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. [2]

Перших три роки (починаючи з лютого 2019-го року) практика застосування (реалізації/виконання) конституційних положень, передбачених Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору), не була особливо «помітною». Хоч, саме в цей час їхнє практичне втілення в життя (виконання) могло б суттєво «пом'якшити» вкрай складне як внутрішнє, так зовнішнє становище України (постійна загроза повномасштабного військового вторгнення російських військ в Україну, активне ведення РФ гібридної війни проти України, політичні репресії силових органів РФ в тимчасово окупованому

Криму, триваюча пандемія короно вірусної хвороби (Covid-19), глибока економічна криза, значне погіршення екологічної ситуації через глобальне потепління і т.д). Очевидно, що дані конституційні приписи мали б виконувати всі без виключення суб'єкти їхньої реалізації, безпосередньо зазначені в Основному Законі державі. [3]

Ситуація із розумінням ціннісного (аксіологічного) потенціалу конституційних змін поч.2019-го року кардинально змінилася із початком повномасштабної військової агресії росії проти України у лютому 2022 року. Героїчна боротьба Українського народу, його Збройних Сил проти російських загарбників не тільки застала політичне керівництво країни максимально повернутись до реалізації конституційних завдань Української держави на вступ до ЄС та НАТО, а й справедливо привернула до цього увагу абсолютної більшості країн членів Європейського Союзу. З огляду саме героїчний опір російським загарбникам Збройних Сил України та з'єднань Територіальної Оборони, загальнонаціональний волонтерський рух, масове несприйняття українськими громадянами на тимчасово окупованих територіях російських окупантів, як на наше глибоке переконання, стали визначальними у наданні 25 червня 2022 року Україні статусу кандидата на членство ЄС.

Однак, надаючи Україні статус кандидата на вступ до ЄС, як відомо, Єврокомісія висунула низку вимог до України, у разі не виконання яких її можуть позбавити отриманого статусу. За повідомленням Укрінформу, мова йшла про наступні вимоги: 1) впровадити законодавство про процедуру добору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх добросовісності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії; 2) завершити перевірку добросовісності Етичною радою кандидатів у члени Вищої ради юстиції та відбір кандидатів до створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 3) посилювати боротьбу з корупцією, зокрема на високому рівні, шляхом активних та ефективних розслідувань; завершити призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури шляхом схвалення визначеного переможця конкурсу та розпочати та завершити процес відбору та призначення на посаду нового директора Національного антикорупційного бюро України; 4) забезпечити відповідність законодавства про боротьбу з відмиванням грошей стандартам Групи з фінансових заходів (FATF); прийняти комплексний стратегічний план реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України; 5) запровадити антиолігархічний закон для обмеження надмірного впливу олігархів на економічне, політичне та суспільне життя; це має бути зроблено юридично обґрунтованим способом, враховуючи майбутній висновок Венеціанської комісії щодо відповідного законодавства; 6) подолати вплив корисливих інтересів шляхом прийняття закону про ЗМІ, який узгоджує законодавство України з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіа послуги та надає повноваження незалежному регулятору ЗМІ; 7) завершити реформу законодавства щодо національних меншин, згідно з рекомендаціями Венеціанської комісії.[4]

Значна частина з цих вимог пов'язана із необхідністю завершення судово-правової реформи в Україні, зміцненням громадянського суспільства та утвердженням демократії. В той же самий час, не дивлячись не те, що виконання всіх цих «вимог» було і є, насамперед, вкрай необхідним безпосередньо самій Українській державі, а їхнє виконання (на час надання Україні статусу кандидата в члени ЄС) виглядало не більше як «технічна» в певному проміжку часу дія/діяльність відповідних органів державної влади, через пів року з часу їх публічного оголошення Єврокомісією результативність виконання останніх викликає обґрунтовану стурбованість. Адже, чи не єдиним вирішеним питанням з вище наведеного переліку вимог стало завершення процедури «призначення нового керівника САП шляхом атестації визначеного переможця конкурсу».[5]

Об'єктивно оцінюючи сучасне міжнародно-правове становище України, ведення нею багатомісячної тяжкої оборони від брутальної військової агресії росії, є всі підстави вважати, що третьою важливою подією в конституційному розвитку України, після проголошення Акту незалежності України (1991р.) та ухвалення Конституції України (1996р.), стало конституційне закріплення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України (2019р.). Саме забезпечення європейського та євроатлантичного курсу України в сучасних умовах стало однією з головних гарантій захисту прав та свобод людини в Україні[6]. В той же самий час, набуття Україною в майбутньому повноправного членства у ЄС буде логічним та суспільно обґрунтованим наслідком її сучасного конституційного розвитку. У зв'язку з цим, надзвичайно важливим є усвідомлення того факту, що саме конституційне закріплення незворотності євроатлантичного вибору України в наші дні набуває характеру своєрідної гарантії не тільки збереження суверенітету та територіальної цілісності України, а й фізичного існування самого Українського народу як такого[7]. За таких обставин забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України стає першочерговим суспільно-політичним завданням всіх (без виключення) органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб.

В той же самий час, основними суб'єктами виконання конституційної вимоги забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України Конституція України прямо визначає главу держави, парламент та уряд. Враховуючи те, що механізм реалізації конституційних положень та приписів (власне як норм прямої дії) не завжди належним чином спрацьовує в сьогоднішній Україні, слухними є пропозиції про прийняття спеціальних законів на розвиток (практичне втілення) останніх[8].

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). Закон України // Відомості Верховної Ради, 2019, № 9, ст.50.

2. Конституція України. - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>

3. Стецюк П. Конституційні зміни щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО (проблеми реалізації). - В зб.: Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: зб. матеріали учасників П'ятої міжнарод.наук.-практич. конференції (Національний університет «Львівська Політехніка», Львів, 19 листопада 2021 р.)/ Упоряд. І.Д. Софінська. - Львів: Каменяр, 2022. - ННПП НУ «Львівська Політехніка», 2022. - С.11-14.

4. Статус кандидата: Україна зможе виконати сім вимог ЄС та провести реформи. - <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3509936-status-kandidata-ukraina-zmoze-vikonati-7-vimog-es-ta-provesti-reformi.html>

5. Призначено керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. - <https://www.unian.ua/politics/priznacheno-kerivnika-specializovanoji-antikorupciynoji-prokuraturi-novini-ukrajina-11919852.html>.

6. <https://razumkov.org.ua/novyny/uchast-u-mizhnarodnii-naukovopraktychnii-konferentsii-mizhnarodnopravova-otsinka-rosiiskoi-voiennoi-agresii-v-ukraini>

7. <https://razumkov.org.ua/novyny/mizhnarodna-naukova-konferentsiia-pravovi-zasady-ievropeiskoi-ta-ievroatlantychnoi-integratsii-ukrainy-dosiagnennia-ta-perspektyvu>

8. Україна - ЄС: шлях до політичної асоціації. - К.: Центр Разумкова, 2021. С.46-47.

ТОЛОКОЛЬНИКОВА Анжела,
здобувач ступеня бакалавра ННІ № 2
(Національна академія внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ВИПЛАТИ ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІМ'ЯМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЗАХОПЛЕНИХ У ПОЛОН

Військовий полон - страх, що сам по собі не розглядається як основна мета діяльності утримувачів полонених. Захоплення українських військових здійснюється ними не заради формування самого страху, а служить лише своєрідним об'єктивним важелем цілеспрямованого впливу на українське суспільство і світове співтовариство з метою «встановлення руського миру», яке неможливо зробити без створення обстановки страху. Створення обстановки страху є вираженням початкового етапу військового полону, проявом його суті, а не кінцевою метою. Сучасний військовий полон - це, перш за все, акт насильства. На сьогоднішній день, сучасний військовий полон за умов локального збройного конфлікту можна уявити як особливий вид протиправної діяльності, головною об'єктивною метою якого є досягнення через залякування інших людей особистого збагачення (матеріального політичного тощо) [1].

У руках країни-агресорки нині перебуває значна кількість українських військовослужбовців, точна кількість не підтверджується. В середині квітня поточного року міністерка з питань реінтеграції І. Верещук заявляла, що в полоні росії знаходиться близько 700 українських військовослужбовців та більше тисячі цивільних, натомість російська сторона називає значно більші цифри, 27 травня глава ДНР заявив, що лише на території ДНР знаходиться більше 5 тисяч українських військовослужбовців [2].

Відповідно до абзацу першого частини шостої статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» за військовослужбовцями, захопленими в полон або заручниками, а також інтернованими в нейтральних державах або безвісно відсутніми, зберігаються виплати в розмірі посадового окладу за останнім місцем служби, окладу за військовим званням, надбавки за вислугу років, інших щомісячних додаткових видів грошового забезпечення постійного характеру та інші види грошового забезпечення з урахуванням зміни вислуги років та норм грошового забезпечення. Сім'ям зазначених військовослужбовців щомісячно виплачується грошове забезпечення, в тому числі додаткові та інші види грошового забезпечення, у порядку та в розмірах, що встановлюються Кабінетом Міністрів України [3].

Безвісно відсутній військовослужбовець — це зниклий безвісти під час захисту Вітчизни військовослужбовець, щодо якого понад 15 днів відсутні відомості про місце його перебування, крім відомостей про самовільне залишення військової частини або місця служби (пункт 2 Порядку виплати грошового забезпечення сім'ям військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або безвісно відсутніх, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 884). Належне їм грошове забезпечення виплачується членам їхніх сімей до повного з'ясування обставин захоплення військовослужбовців у полон або заручниками, інтернування військовослужбовців або їхнє звільнення, або визнання їх у встановленому законом порядку безвісно відсутніми чи померлими [4].

Для того щоб отримувати виплату, члени родини мають звернутися із заявою на ім'я командира військової частини. До заяви додаються: копії сторінок паспорта повнолітніх членів сім'ї з даними про прізвище, ім'я та по батькові і реєстрацію місця проживання (перебування); довідка про реєстрацію місця проживання (перебування) членів сім'ї (у разі відсутності такої інформації в паспорті); копія свідоцтва про шлюб (у разі наявності); копії свідоцтв про народження дітей (у разі наявності); копія документа, що засвідчує реєстрацію в Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків.

Командир (начальник, керівник) військової частини (установи, організації) розглядає протягом 15 днів подані документи та приймає рішення щодо виплати

або відмови у виплаті грошового забезпечення, про що повідомляється заявнику в письмовій формі.

Виплата грошового забезпечення здійснюється з дня захоплення військовослужбовців у полон або заручниками, а також інтернування в нейтральних державах або зникнення безвісти [5].

Право на отримання грошового забезпечення військовослужбовців мають наступні категорії: дружина (чоловік) військовослужбовця, а за їх відсутності повнолітні діти; законні представники (опікуни, піклувальники) чи усиновлювачі неповнолітніх дітей (інвалідів з дитинства — незалежно від їх віку) військовослужбовця (за відсутності дружини (чоловіка); особи, які перебувають на утриманні військовослужбовця або батьки військовослужбовця.

У всіх випадках виплата грошового забезпечення здійснюється не більше ніж до дня виключення військовослужбовця зі списків особового складу військової частини [5].

Виплати діляться на всіх, хто має на них право, в рівних частинах. У разі письмової відмови однієї з осіб від виплати грошового забезпечення її частка рівномірно розподіляється між іншими особами, які мають право на його одержання, сім'ї військовослужбовців також мають право на отримання додаткової винагороди згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168. Йдеться про виплату додаткової винагороди під час дії воєнного стану в розмірі 30 000 гривень щомісячно та збільшеної винагороди до 100 000 гривень. Виплата грошового забезпечення членам сімей військовослужбовців, які добровільно здалися в полон, самовільно залишили військові частини (установи, організації), місця служби або дезертирували, не здійснюється.

Список використаних джерел:

1. Широбков Ю.М. Психологія військового полону: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра псих-их наук: 19.00.09. Харків. 2020. 148с.
2. Лебідь Віталія Що робити якщо військовослужбовець потрапив в полон чи зник без вісти? Покрокова інструкція від УГСПЛ: URL: <https://helsinki.org.ua/articles/shcho-robity-iakshcho-viyskovosluzhbovets-potrapyv-v-polon-chy-znyk-bez-visty-pokroкова-instruktsiia-vid-uhspl/>
3. Грошове забезпечення сімей військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками та безвісно відсутніх: URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/>
4. Проворний Євген. Організація виплат сім'ям військовослужбовців, захоплених у полон: алгоритм дій: URL: <https://armyinform.com.ua/>
5. Медведенко Леся. Як родинам військовослужбовців, захоплених у полон, отримати виплати: URL: <https://armyinform.com.ua/>

ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)
старший науковий співробітник
(Львівська лабораторія прав людини і громадянина
НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України),

ПРАВО НА МИРНІ ЗІБРАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Право на мирні зібрання або свобода мирних зібрань є одним із фундаментальних прав, без якого не може існувати демократичне суспільство.

Це право набуває особливого значення для України як демократичної держави, адже саме від можливості реалізації права на мирні зібрання як і свобода вираження поглядів залежить збереження демократичного характеру держави.

Право на мирні зібрання передбачене в ч.1 ст. 39 Конституції України вказує: *«Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування».*

Обмеження цього права передбачено ч.2 ст. 39 Конституції України: *«Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей».*

Конституційний суд України в своєму рішенні щодо статті 39 Конституції України вказав, що *«визначення конкретних строків завчасного сповіщення з урахуванням особливостей форм мирних зібрань, їх масовості, місця, часу проведення тощо є предметом законодавчого регулювання»*[1].

Таким чином Конституційний суд України вказав на необхідність прийняти закон, який би врегулював особливості реалізації права на мирне зібрання.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі пропонує термін «зібрання» розуміти наступним чином *«навмисна та тимчасова присутність в громадському місці групи осіб з метою вираження спільних інтересів»* [2, с.15]

Вважаємо за необхідне, у цьому відношенні, звернути увагу на європейські стандарти захисту прав людини, зокрема на судову практику ЄСПЛ. У своїх справах «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 року[3] та «Шмушкович проти України» від 14 листопада 2013 року[4] ЄСПЛ вказав про необхідність

прийняття відповідного законодавчого врегулювання права на мирні зібрання в Україні спеціальним законом.

Дії органів держави щодо учасників мирних зібрань під час Революції Гідності були оцінені ЄСПЛ у своїх рішеннях («Шморгунов та інші проти України» [5], Луценко та Вербицький проти України[6]). Рішення ЄСПЛ передбачає від держави необхідність як індивідуальних, так і загальних заходів. Одним із таких заходів загального характеру можна вважати прийняття закону про реалізацію мирних зібрань. На які ж аспекти цього права вказав ЄСПЛ у своїх рішеннях, які можуть бути використані для підготовки законопроекту щодо реалізації права на мирні зібрання в Україні?

Право на мирні зібрання застосовується до всіх зібрань, крім тих, де організатори та учасники «мають насильницькі наміри, підбурюють до насилля або іншим чином виступають проти основ демократичного суспільства» (парагр. 490 справи «Шморгунов та інші проти України»). Таким чином, одним із ключових моментів майбутнього законопроекту про мирні зібрання є питання встановлення мирного характеру зібрання та відмежування його мирного та насильницького характеру.

Відповідно, якщо особа має мирні наміри або мирно поводить себе вона не втрачає можливості реалізувати право на свободу мирних зібрань внаслідок спалаху насильства чи інших дій, які підлягають покаранню, вчинених іншими особами під час мирного зібрання. Приєднання до цього зібрання осіб з насильницькими намірами, які не належать до організаторів, не може позбавити особу права на мирні зібрання. Тобто, «факт того, що акти насильства відбуваються під час зборів, сам по собі не може бути достатнім для того, щоб встановити, що організатори зібрання мали насильницькі наміри» [7].

Існує необхідність забезпечення принципу пропорційності – досягнення балансу між вимогами легітимних цілей, які дозволяють це обмеження та вимогами вільного вираження думок словом, жестом або навіть мовчанням особами, які зібралися на вулицях чи в інших громадських місцях. Демонстрація може дратувати або ображати осіб, які виступають проти ідей або претензій, які вона прагне пропагувати (*Kudrevičius and others v. Lithuania*, para.144-146) [8].

Коли особи беруть участь в актах насильства, органи державної влади користуються ширшою свободою розсуду під час розгляду необхідності втручання у свободу зібрань і накладення санкції за такі протиправні дії вважається сумісним із гарантіями статті 11 Конвенції (справа «Шморгунов та інші проти України», пар. 492).

Існує необхідність законодавчо заборонити використання органами державної влади послуг «тітушок» для проведення будь-яких правоохоронних операцій з метою розгону, затримання та врегулювання дій протестувальників (справа «Шморгунов та інші проти України», пар. 511).

Існує необхідність законодавчо заборонити протиправні дії з метою покарання або залякування учасників мирних зібрань у зв'язку з участю в акціях або для того щоб запобігти їхній подальшій участі в них (справа Луценко та Вербицький проти України, пар.115).

Законопроект також повинен передбачати можливість проведення контрдемонстрації – мирного заходу, який проводиться для того, щоб донести позицію протилежну до тієї, яку висловлюють організатори первинного мирного зібрання. Спроможність висловити протилежну позицію є невід’ємним елементом як свободи вираження поглядів, так і свободи мирних зібрань. В той же час право на контрдемонстрацію не повинно перешкоджати здійсненню свободи мирних зібрань [9].

Таким чином, прийняття закону про реалізацію права на мирні зібрання повинно допомогти забезпечити позитивний обов’язок держави – застосувати «обґрунтовані та співмірні заходи для забезпечення можливості проведення мирного зібрання» [10, с.38].

Список використаних джерел:

1. Конституційний Суд України: Рішення у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання). N 4-рп/2001 від 19 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01>

2. Керівні принципи зі свободи мирних зібрань: 2-ге вид. Варшава-Страсбург: ОБСЄ БДПЛ/ Венеціанська комісія Ради Європи, 2011. 194 с. URL: <https://www.osce.org/ru/odihhr/83237?download=true>

3. Case Verentsov v. Ukraine. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172042>

4. Case Shmushkovych v. Ukraine. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-128050>

5. Case of Shmorgunov and others v. Ukraine. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210235>

6. Case of Lutsenko and Verbytskyy v. Ukraine. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210241>

7. Case Karpyuk and Others. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192476>

8. Case of Kudrevičius and others v. Lithuania. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158200>

9. Case Plattform «Ärzte für das leben» v. Austria. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57558>

10. Мельник Р.С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. К., 2015. 168 с.

ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЛОТОЦЬКИЙ Андрій,
*здобувач ступеня бакалавра Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ВЧИНЕНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення рф в Україну в лютому 2022 р. загострило питання щодо відповідальності за воєнні злочини з боку представників окупантів. Агресія російських сил супроводжувалася численними випадками діянь, які можна попередньо кваліфікувати як порушень правил та звичаїв ведення війни, передбачених міжнародним гуманітарним правам, зокрема Женевськими конвенціями та додатками до них. Таким чином, одне з ключових питань за результатами російсько-української війни полягає в тому, яким чином можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності як організатори, так і виконавці воєнних злочинів та за які саме воєнні злочини можливо притягнути до міжнародно-правової відповідальності.

В цьому відношенні найбільш зручним та ефективним є використання переліку воєнних злочинів, згаданих в Статуті Міжнародного кримінального суду[1].

Разом із тим, можна прогнозувати, що сам Міжнародний кримінальний суд спроможний розглянути справи лише щодо вищого керівництва рф, тобто тих хто ініціював агресію. Саме на це спрямована діяльність Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду.

В той же час, постає питання про притягнення до відповідальності за воєнні злочини посадовців середньої ланки управління та безпосередніх виконавців цих злочинів, в тому числі агресії та геноциду.

При наявності численних фото та відео зруйнованої інфраструктури, свідчень потерпілих, зібраних доказів масового знищення цивільних осіб існує висока імовірність встановити вчинення воєнних злочинів. Однак, як показує наявна міжнародно-правова практика, процес розслідування воєнних злочинів складний і тривалий. Адже існує необхідність встановити причинно-наслідковий зв'язок між наказами, відданими вищим політичним та військовим керівництвом рф та безпосереднім вчиненням злочинних діянь конкретними російськими військовослужбовцями. Хоча на сьогодні, кожен злочин розслідується окремо,

очевидно, що існує необхідність їхнього групування для того, щоб здійснювати розслідування в межах єдиної цілісної стратегії.

Чинником, що ускладнює, притягнення представників російських воєнних злочинців до відповідальності це те, що росія не ратифікувала Римський статут на основі якого Міжнародний кримінальний суд здійснює свою діяльність. Україна, хоча не ратифікувала статут, однак визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду двома заявами у 2014 та у 2015 роках, що дозволило Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду практично відразу після перших повідомлень про можливі воєнні злочини з боку рф розпочати розслідування. Адже, Римський статут передбачає можливість, що навіть без ратифікації держава в певних справах може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Відсутність ратифікації Україною Римського статуту наразі не становить суттєвої перешкоди для юрисдикції та діяльності МКС. Однак, це б дозволило впливати на організаційні процеси Міжнародного кримінального суду[2].

Таким чином, існує висока імовірність переслідування вищих політичних та військових посадовців в рамках юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Адже, «цільовими відповідачами за таку територію можуть бути особи, «які мають змогу фактично контролювати або керувати політичними чи військовими діями держави», виходячи зі стандарту Римського статуту»[1].

Однак, на сьогодні вже стає зрозуміло, що для вирішення питання про десятки тисяч воєнних злочинів існує необхідність створення спеціалізованого суду чи трибуналу. Такий суд повинен буде оцінити не лише факти воєнних злочинів, але й такі міжнародні злочини як агресія та геноцид, в яких Україна обвинувачує рф [3]. Спеціальні трибунали в міжнародному кримінальному праві беруть свій початок у судових процесах, що відбулися в Нюрнберзі та Токіо після Другої світової війни. Згодом, подібні судові процеси відбувалися по міжнародним злочинам в колишній Югославії та Руанді.

4 березня 2022 року було проголошено Декларацію про створення Спеціального трибуналу для покарання злочину агресії проти України”[4].

Як зазначив міністр юстиції України Дмитро Малюська: «Створення спеціального трибуналу для злочину агресії проти України обговорюється як на академічному, так і на інституційному рівнях» [5]. Адже в розділі IV Римського статуту вказано, що «використання збройної сили державою проти територіальної цілісності, суверенітету чи політичної незалежності іншої держави в порушення Статуту ООН є злочином агресії» [1].

Одним із варіантів такого спеціального трибуналу для розгляду злочинів агресії є угода, підписана коаліцією держав, імовірно включно з Україною, і підтримана декларацією Генеральної Асамблеї до закінчення війни”[6].

Посол США з глобального кримінального правосуддя Ван Шаак сказала, що розглядаються два варіанти щодо трибуналу щодо російської агресії в Україні. Перший — це двосторонній договір між Україною та ООН, за підтримки Генеральної Асамблеї ООН щодо створення окремого трибуналу, який матиме політичну підтримку всієї міжнародної спільноти. Другим варіантом може бути

національний суд, створений Україною з ЄС або Радою Європи із залученням міжнародного елемента, можливо, схвалений на голосуванні Генеральною асамблеєю ООН [6].

Процес створення спеціального суду щодо російських воєнних злочинів в Україні триває – розроблено проект резолюції, який обговорюється Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, оскільки РФ, як постійний член Ради Безпеки ООН продовжує блокувати будь-які документи щодо цієї теми.

Список використаних джерел:

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Міжнародний договір, ООН, від 17.07.1998 https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588
2. Назарчук І. 20 років набуття чинності Римського статуту. Чи є проблемою, що Україна досі його не ратифікувала? *Радіо Свобода*. 03.07.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rome-statute-ukraine/31923517.html>
3. Асоціація правників України. Міжнародний кримінальний суд — важливий механізм розслідування воєнних злочинів росії в Україні. *Юридична газета. Онлайн*. 11.04.2022 URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/mizhnarodniy-kriminalniy-sud--vazhliivy-mehanizm-rozsliduvannya-voennih-zlochiv-rosiyi-v-ukrayini.html>
4. Швердін М. Відповідальність РФ за вчинені злочини: як і де Україна каратиме воєнних злочинців. *Українська правда*. 26.04.2022 URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/26/7342170/>
5. Гнатовський М., Гудима Д. Створено спеціальний трибунал для покарання злочину агресії проти України. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/stvoreno-specialnyy-trybunal-dlya-pokarannya-zlochinu-agresiyi-proty-ukrayiny>
6. Малюська Д. Для притягнення Путіна до відповідальності потрібно створити новий суд. *Гордон*. 26.07.2022. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/war/maljuska-dlja-pritjagnennja-putina-do-vidpovidalnosti-slid-stvoriti-novij-sud-tsim-i-zajmajetsja-nashe-mzs-1618852.html>
7. Sands Ph. Putin's use of military force is a crime of aggression. *Financial Times*. 28.02.2022. URL: <https://www.ft.com/content/cbbdd146-4e36-42fb-95e1-50128506652c>.
8. Wintour P.. Russian war crimes draft resolution being circulated at the UN. *The Guardian*. 04.12.2022. URL: <https://www.theguardian.com/law/2022/dec/04/russian-war-crimes-draft-resolution-circulated-un-ukraine-zelenskiy>

ФЕДІНА Наталія,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ АСПЕКТИ ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Конституційні акти-закони, правотворчість і правозастосування у перехідному суспільстві є однією із складних проблем, що стоїть перед вченими-правознавцями і юристами-практиками України і тому, вимагає глибокого правового аналізу. Всі посттоталітарні країни, що трансформувалися від тоталітаризму до демократії, закономірно проходять особливий перехідний період, у якому правова реальність являє собою комбінацію тоталітарної правової системи, що руйнується, і правової системи демократичного суспільства, що народжується [1, с. 29].

Права, надані громадянинові Конституцією, спрямовані на запобігання виникненню маргінальних груп у суспільстві. Держава підтримує рівність усіх перед законом: чоловіків і жінок, представників різних націй і регіонів, класів і соціальних прошарків тощо. У зв'язку з цим обмежені крайні прояви хибно зрозумілої свободи. З одного боку, обмежуються привілеї або дискримінація за ознаками раси, кольору шкіри, релігійними та іншими переконаннями, статі, етнічного і соціального походження, майнового статусу і місця проживання. А з іншого – неприйнятним є екстремізм у будь-яких формах: як зазіхання на ці права, незаконне втручання в особисте і родинне життя, зміна ладу насильницьким шляхом, пропаганда війни, насильства, розпалення ворожнечі. Держава конституційно проголошує соціальні програми, спрямовані на пом'якшення нерівності, яка природно виникає між людьми. Політику держави, спрямовану на зменшення соціального прошарку маргінальних груп у населенні, безумовно, варто визнати правильною, хоча і запізнілою [2, с. 168-169].

Виявляє особливості конституційного законодавства перехідного періоду звільнює його зі звичайним періодом, неможливо не звернути увагу також на наступні обумовлюючі їх фактори. З допомогою конституційного законодавства перехідного періоду створюються умови для формування нового – державного й суспільного устрою, а також створюються умови для формування нової системи економічних відносин у суспільстві, для становлення і розвитку економічної основи нового державного і суспільного ладу, розвитку процесу правотворчості та правозастосування. В конституційному порядку закріплюються нові принципи організації і функціонування державного і суспільно-політичного життя з його впливом на весь перехідний процес, включаючи процес правотворчості [1, с. 40].

Кожна конституція, прийнята в перехідний період, містить в собі окрему главу або, навіть, розділ присвячений основним правам, свободам і обов'язкам громадян. Принципово важлива проблема з правами і свободами у перехідний період, рівно як і в інший час, замикається в тому, що вони дуже широко декларуються, але далеко не завжди гарантуються і реалізуються. В конституційних законах перехідного періоду у порівнянні з конституційними актами минулих періодів розвитку суспільства і держави, не тільки проголошується більш широке коло прав і свобод громадян, але й більш відкрито і розвернуто визначаються їх обмеження. Наприклад, ряд обмежень прав і свобод громадян в Конституції України. Так, згідно ст. 34 «в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або суспільного порядку з ціллю попередження безпорядків або злочинів, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для упередження розголошення інформації, отриманої конфіденційно або для підтримки авторитету і прозорості правосуддя. Закон може бути обмеженим здійсненням таких прав, як «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань». Може бути обмежене також право «вільно збирати, зберігати, використовувати і розповсюджувати інформацію усно, письмово або іншим способом по своєму вибору» – (ст. 34). В Конституції України також «обмеження відносно членства в політичних партіях... членства в професійних союзах» (ст. 36) та ін. [3].

Важливою особливістю конституційного законодавства перехідного періоду, а особливо періоду євроінтеграції, є визнання пріоритету міжнародного права перед внутрішньодержавним (національним) правом. Різні підходи до вирішення проблеми взаємовідношення міжнародного і внутрішньодержавного права, як справедливо відмічають експерти в даній області, не є випадковими. Узгодження міждержавної правової системи з міжнародною правовою системою передбачає узгодження не тільки норм права національної правової системи, а й узгодження у сферах правовідносин і правосвідомості. В кожній державі має бути створений досить чіткий механізм узгодження національного права з міжнародно-правовою системою. Річ у тім, що примат міжнародного права не може тлумачитися вельми прямолінійно в тому сенсі, що всі внутрішньодержавні норми знаходяться в «підкоренні» у норм міжнародного права. У цьому сенсі слід наголосити, що конституція держави, яка втілює її суверенітет, не може автоматично бути «підкореною чи підпорядкованою» нормам міжнародного права, міжнародним договорам, що укладені державою з іншими членами світової спільноти. Означені проблеми вимагають ретельного вивчення, обговорення, відповідного толерантного дискутування, з метою збереження людської цивілізації та утвердження ідеалів світового порядку [4, с. 29-35].

Закони з'являються на світ та включаються до чинного законодавства внаслідок складної діяльності, яка загалом називається правотворчістю. Правотворчість – це складова частина ширшого процесу – правотворення, який об'єднує в собі всі форми й способи виникнення, розвитку та зміни права, в тому числі й правотворчість [5, с. 185]. За своєю сутністю правотворчість постає як системоутворюючий фактор у механізмі правової регуляції життя суспільства та

динамічного розвитку права, засіб постійного корегування масштабів характеру безпосереднього правового регулювання суспільних відносин з чітко визначеним порядком здійснення правотворчих дій у формі певних стадій [6, с. 12-15].

Оскільки будь-який ратифікований Україною міжнародний акт стає, відповідно до ст. 9 Конституції України, частиною національного законодавства України, тому немає потреби дублювати їх у будь-яких інших законах. У національне законодавство необхідно вносити обов'язкові положення, нормативи й стандарти, викладені в безпосередньо прийнятих директивах ЄС, але враховуючи доцільність для України, з огляду на можливі економічні, політичні та соціальні наслідки прийняття відповідних правових норм.

Питання запозичення слід вирішувати таким чином: 1) не дублювати у законах норми, що містяться у міжнародних нормативних актах, що набули статусу частини національної правової системи у встановленому порядку, а відсилати до них, як до норм прямої дії, що вищі за юридичної силою, ніж будь-які, окрім конституційних; 2) проводити своєчасну нормотивізацію положень загального характеру, що містяться в імплементованих міжнародних нормативно-правових актах на рівні загальних і спеціальних законів внутрішнього законодавства з метою уникнення прогалин та колізій у національній правовій системі, що можуть виникнути внаслідок зазначеної вище рецепції норм міжнародного права [7, с. 111-112].

Повага до права у сфері його реалізації, характеризується намаганням не лише неухильно виконувати і дотримуватися приписів правових норм, узгоджувати свою поведінку із зразками, еталонами поведінки, які пропонуються правовими та моральними нормами, а й соціально-активними діями сприяти зміцненню законності та правопорядку у процесі правотворчої діяльності.

Тому з метою вдосконалення правотворчості в Україні, адаптації законів й інших нормативно-правових актів до європейського законодавства необхідно розробити механізм забезпечення виконання цієї роботи. Мета механізму – поліпшити порядок розроблення, прийняття й реалізації нормативної продукції; виробити єдині правила адаптації правових норм з урахуванням вимог європейського законодавства.

Список використаних джерел:

1. Формування і розвиток правотворчості в умовах трансформації суспільства : монографія / за ред. д. філос. н., к. ю. н., професора, Заслуженого діяча науки і техніки України В. П. Плавича. Одеса : Фенікс, 2018. 348 с. С. 29-33.

2. Плавич В. П. Проблеми зниження маргіналізму і злочинності в Україні. *Правова держава. Випуск 23. К.: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2012. С. 168-169.*

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4. Оніщенко Н. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права: наукові реалії сьогодення. *Вісник Національної Академії правових наук. № 1 (80)*. 2015. Харків: Право. С. 29-35.

5. Плавич В. П. Філософсько-правове дослідження сучасної правотворчості // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. *Науковий журнал, Вип. 1 (10)*. Дніпро (Дніпропетровськ), 2016. С. 185.

6. Грималюк П. О. Делегована правотворчість: теоретико-правові засади. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / П. О. Грималюк. К., 2013. С. 12-15.

7. Плавич В. П. Сучасна правотворчість: проблеми теорії і методології монографія / В. П. Плавич, С. В. Плавич. Одеса, Астропринт, 2013. С. 111-112.

ФЕДІНА Наталія,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ШЕВЧЕНКО Софія,
здобувач ступеня бакалавра факультету №1 ІІФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ОДИНИЦЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Виклики сучасного світу призводять до необхідності єднання держав. Так, економічні процеси, політичні відносини, соціальні проблеми сучасності, а також питання екології, тероризму, поширення корона-вірусної інфекції і багато іншого яскраво засвідчують, що для того аби побороти негативні явища і залишитися на високому міжнародному рівні, необхідна консолідація, інтеграція, співпраця. На сьогодні створено чимало міжнародних, світових організацій, які мають найрізноманітніші напрямки своєї діяльності. Однією із таких організацій є Європейський Союз.

З моменту свого створення вказана організація значно змінилась. Так, на початку свого існування організація акцентувала увагу на економічних процесах, а сьогодні вона задіяна в різноманітних питаннях, які стосуються її членів [1].

Європейський Союз – це об'єднання ряду європейських держав з питань політики та економіки. Історія створення Європейського Союзу бере свій початок з середини ХХ століття (1957р.). Сьогодні Європейський Союз представляє собою об'єднання демократичних європейських країн, які проводять спільну діяльність, направлену на мир та процвітання. Так, країнам Європейського Союзу

було утворено спільні інституції, яким останні делегували частину власних повноважень в ухваленні рішень [2].

До сьогодні Європейський Союз лишається центром зосередження істотного багатства та економічного потенціалу. В склад Європейського Союзу входять різні держави, які мають свою історію розвитку, власні традиції та своє національне законодавство. Будучи об'єднаними в рамках єдиного Союзу, держави-члени зобов'язані чимось жертвувати задля спільної співпраці, діяльності та розвитку. Вказане підтверджується тим, що задля того, щоб між державами-членами не виникало глобальних конфліктів на рівні Європейського Союзу функціонує право Союзу, яке є важливішим, аніж національні законодавства [3].

Правова система Європейського Союзу, функціонуючи в межах дії різноманітних правових комплексів й режимів, включала в себе правові традиції та найбільш передові здобутки країн-членів, що являється однією з ключових умов у ході творення норм права в рамках Європейського Союзу. На сьогоднішній день, країни-члени Європейського Союзу демонструють високий економічний розвиток, політичну силу та соціальну стабільність. Такі держави є прикладом для наслідування та важливими економічними і політичними партнерами. Європейські держави поєднані між собою єдиними цінностями, спільними планами та цілями. Вказані держави можна характеризувати, як повністю сформовані, політично-стабільні та економічно-розвинені. Державотворення в країнах-членах Європейського Союзу – на найвищому рівні. З огляду на зазначене, можна стверджувати, що кожна країна, яка геополітично розташована в Європі – прагне інтегруватися в Європейські структури з метою подальшого особистого розвитку, а також з ціллю повноцінного становлення [4, с. 98].

Україна початок свого державотворення бере від часів Київської держави (за деякими сучасними дослідженнями – від Антських племен) та по сьогодні. Яскравими сторінками розбудови української держави стало Галицько-Волинське князівство, Держава Богдана Хмельницького, Українська Народна Республіка доби національно-визвольних змагань ХХ століття тощо. Проте, офіційною датою проголошення незалежності України стало 24 серпня 1991 року. Після проголошення незалежності, процеси державотворення в нашій країні не скінчилися, вони продовжують тривати і особливо зараз цей процес є визначальним [5].

Після проголошення незалежності України для нашої держави розпочався самостійний етап розвитку, стали реальними нові можливості, відкрилося чимало перспектив. Політичне становище України великою мірою завжди залежало від Росії, яка продовжувала робити свій вплив на розвиток нашої країни. Одночасно, територіальне розташування України відкривало можливості перед державою [3].

З одного боку Україна займає надзвичайно вигідне географічне положення - наша країна знаходиться в центрі Європи, а з іншого – така особливість нашої держави завжди призводила до інтервенції на українську територію її сусідів, що, власне, і відбувалося впродовж багатьох століть. Політичний статус України у

різні часи був різним. Так, одразу після проголошення незалежності, міжнародна спільнота визнала Україну суб'єктом міжнародних відносин, однак корупція, політична нестабільність та економічні проблеми не додавали авторитету нашій державі. Лише з початком російсько-української війни, спричиненої незаконним вторгненням Російської Федерації на територію суверенної України, змінилося відношення в самій Україні до Росії і світу до України [4, с. 98].

Так, з часу проголошення незалежності Україна значно зміцнила свій політичний статус. У 2017 році Україна отримала безвіз з Європейським Союзом, в березні 2014 року було підписано економічну частину, а в червні того ж року – політичну частину Угоди про Асоціацію України з ЄС [5]. Аналізуючи вказану Угоду, можна простежити, що її зміст значно ширший аніж аналогічні угоди, які були в свій час укладені між Європейським Союзом та країнами Центральної і Східної Європи. Для України укладання даної Угоди – пріоритет в майбутньому стати членом Європейського Союзу. За своїм обсягом та тематичним змістом, вона є найбільшим міжнародно-правовим актом, який було укладено Україною протягом всієї історії своєї незалежності [4, с. 99].

1 вересня 2017 року, після довготривалого процесу ратифікації, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом набула чинності у повному обсязі [4]. Після підписання політичної та економічної асоціації України з Європейським Союзом, в нашій державі значно пришвидшилися економічні процеси, Європейський Союз є головним політичним, торгівельним партнером України [5].

На сьогодні Європейський Союз підтримує Україну, країни-члени надають зброю, грошову допомогу, техніку тощо. Лідери та члени Європейського Союзу сьогодні стоячи аплодують ЗСУ, Президенту та кожному українцю, проте, прийняти нашу державу до лав Європейського Союзу, лідери світу не поспішають. На сьогодні, Україна – це держава, яка стримує агресію, так званої, другої армії світу, вона єдина захищає інтереси всього демократичного світу, європейські цінності та інтереси і парадоксом є те, що, тримаючи оборону, Україну не приймають поки що до Європейського Союзу, ні до НАТО. Доречними є слова президента Володимира Зеленського, який виступив онлайн перед членами Європарламенту 1 березня 2022 року, зазначивши наступне : « Ми довели свою силу, що ми, як мінімум, такі самі як ви. Доведіть, що ви разом з нами. Доведіть, що ви нас не відпускаєте, доведіть, що ви дійсно європейці ...» [1].

Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року пришвидшило євроінтеграційний процес і Україна 28 лютого 2022 року подала заявку на вступ до Європейського Союзу [3]. Переважна більшість українців на сьогодні впевнена у євроінтеграційному виборі своєї держави і, якщо до повномасштабного вторгнення ще були якісь сумніви, то нині вагання відсутні. Україна зробила свій вибір [5].

Таким чином, узагальнимо, що без сумніву євроінтеграція є складовою одиницею державотворення і всі європейські країни, які на сьогодні знаходяться в складі Європейського Союзу підтвердили зазначене. Їх розвиток в економічній,

політичній, юридичній, соціальній та культурній сферах говорять про налагоджені процеси державотворення та про позитивний досвід в даному напрямку [2].

Отже в підсумку варто зазначити, що Україна – це держава, яка перебуває на шляху свого повноцінного державотворення. Війна значно пришвидшила цей процес і вже сьогодні, в умовах постійного бомбардування, активно проводяться реформи в різних сферах та напрямках. Європа підтримує Україну, і у протистоянні з Росією, і у її європейському виборі. Можна говорити про те, що зовсім скоро наша держава займе своє законне, довгоочікуване місце серед держав-членів Європейського Союзу, а поки що Україна активно прямує до своїх цілей [2].

Список використаних джерел:

1. Виступ Зеленського у Європарламенті : повний текст. *Слово і діло: аналітичний портал*. 2022. URL: <https://www.slovodilo.ua/2022/03/01/novyna/polityka/vystup-zelenskoho-uevroparlamentu-povnyj-tekst> \
2. History of the EU. *European Union official website*. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu_en
3. Історичний момент : Україна отримала статус кандидати в ЄС. *BBC News Україна*. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-61889833>
4. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. МВС України, Харківський університет внутрішніх справ. Харків, 2020. 544 с.
5. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

ЦИЦИК Ольга,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ГРОМАДА ЯК ПЕРВИННИЙ ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Безперечно, громада виступає первинним елементом у формуванні правового суспільства та являється природно-правовим ключовим поняттям у правовій державі також. Первинний елемент у формуванні української держави – громада, яка зараз набуває трансформаційних змін та реформ - підтримує та

стимулює процес демократизації та європеїзації нашої держави і рухається на шляху набуття нею належного іміджу на міжнародній арені.

На мою думку, громаду у правовій державі можна розглядати як середовище, яке допомагає реалізувати реальний потенціал людини та громадянина та покликана задовольняти основні природно-правові потреби людини даної громади. І тут потрібно зауважити, що потреби є базові та однакові для всіх людей (право на життя, право на гідне життя, на економічний розвиток, на безпеку тощо), але також є і безпосередні та індивідуальні потреби, які стосуються чи проявляються саме у цій громаді та серед цих осіб, які проживають в даному середовищі.

Звичайно, є певні структурні ознаки та характеристики, які сприяють ефективному створенню правильної природно-правової бази громади. І до таких ознак, на мою думку, можна віднести співпрацю і всіляку багатогранну підтримку міжособистісних зв'язків; турботу про іншого в цій громаді, що сприяє та утворює відчуття впевненості особи й особистої безпеки; важливим також є процес подолання пасивної чи байдужої поведінки осіб громади, й на противагу їй створення активного процесу соціалізації кожної особи даного об'єднання і в цілому громади; також, формування індивідуальної ідентичності та загальної відданості даній громаді. Й тому, громада у природно-правову сенсі є безперечно ефективним механізмом поєднання та взаємодії особи (особистісного) та соціуму (громади).

Оскільки вказаний первинний елемент правової держави є частиною системи місцевого самоврядування, то безперечно, що громада повинна також максимально відповідати політико-правовим і соціально-економічним умовам конкретної держави.

Характеризуючи громаду як інститут самоврядування, а отже як первинну частину у процесі формування правової держави, потрібно відмітити, що її діяльність повинна бути цілеспрямованою на становлення, розвиток й засвоєння демократичних цінностей та традицій, й особливо це повинно бути дотримано у перехідних суспільствах чи переломних історичних періодах існування держави (наприклад, такого як у нас). В такому сенсі вказана громада (яка виступає як інститут самоврядування) передбачає певну трансформацію соціальних спільнот з пасивних спостерігачів державного управління в його безпосередніх учасників (активних суб'єктів) діяльності даної громади.

При цьому на громаду покладається таке завдання, як забезпечення професійного вирішення такими активними соціальними суб'єктами управлінських завдань на базі певних видів культур, зокрема управлінської, політичної та правової.

Постійна участь таких членів громади формує загальнодоступну можливість до системи інститутів, які надають та гарантують даним членам громади активність в організаційно-управлінській діяльності. При цьому відбувається значно вищий рівень (якщо порівнювати загальноуправлінські аспекти) участі членів громади у прийнятті та здійсненні контролю за політичними та державними рішеннями. Тому що, під час прийняття таких спільних

(колективних) рішень відбувається їх суспільна доцільність та оптимальність, а також й передбачається значна ефективність їхнього виконання, при цьому відповідно зростає й відповідальність усіх членів спільноти за їх реалізацію.

Також потрібно зауважити, що існують визначальні показники, які використовуються при вирішенні нагальних проблем у розвитку територіальних громад та під час посилення впливу громадськості в таких формаціях.

До таких показників можна віднести - психологічні потреби індивідів громади (мотивація та бажання покращити власне життя в даному середовищі; готовність та усвідомлення власної відповідальності як основного принципу дій); - соціальні (активна співучасть як умова розвитку такої спільноти; збереження культурних традицій свого краю; спільне вирішення конфліктів) та інші. Безперечно, що кожна територіальна громада унікальна, оскільки має свою власну індивідуальність та свої, притаманні лише їй чинники, які здійснюють управлінський вплив та формують певний комплекс спеціальних дієвих механізмів.

Звичайно, що досягаючи позитивних результатів та використовуючи вказані чинники у формуванні громади, не можна обійтися без виконання нею певних функцій. І на мою думку, такою основною функцією громади є інтеграційна функція. Оскільки громада, виступаючи сукупністю фізичних осіб, забезпечує безпосереднє активне входження таких суб'єктів громади до процесу державотворення та правотворення, при цьому така "вживлена" активність в період розвитку держави стає реальним суспільним скарбом.

Розвиток громад, збільшення ендемічних ініціатив й поширення засад соціальної єдності є екстремим завданням процесів демократизації та європеїзації України на сучасному етапі. Ефективне вирішення цих завдань, насамперед, потребує докорінної трансформації громадської свідомості – «зі стану сформованого радянською системою патерналістського споживача до рівня «творця» в розбудові розвиненого громадянського суспільства» [1].

З позиції налаштування нашої політики держави на процеси європеїзації, громада аналізується не лише як історичне соціальне утворення, але як реально діюча конкретна структура держави, що здійснює процеси самоорганізації та підтримує вектор розвитку нашої країни.

Висновок. Аналіз формування та призначення громади в умовах формування демократичного суспільства та правової держави пов'язаний, передусім, із урахуванням особливостей ментальності нашої нації та національної філософії, з осмисленням ідентичності народу, з перевтіленням та активним втручанням осіб даної громади в життєві, державні та інші проблеми даного соціуму, а також з поєднанням індивідуального (власного в рамках громади) з загальним (з інтересами цілої громади зокрема).

Список використаних джерел:

1. Дробот І., Шуляр І. Сутнісні ознаки самодостатньої територіальної громади в умовах сталого розвитку суспільства: понятійно-термінологічний

аспект. URL://http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Apdu_o/2009_1/R_4/Drobot.pdf (дата звернення: 17.08.2020).

2. Демиденко В. О., Шевченко А. О. Функціональна характеристика територіальних громад: проблеми теорії і практики. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. 2018. Т. 29 (68), № 1. С. 14–18.

3. Дробуш І. Соціальна політика у територіальній громаді: актуальні питання реалізації в умовах формування соціальної державності. Історико-правовий часопис. 2015. № 1. С. 90–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2015_1_21 (дата звернення: 07.09.2020).

4. Каплан Ю. Розширення компетенції місцевого самоврядування базового рівня з метою ефективного забезпечення принципу субсидіарності: аналітична записка. НІСД. URL: <http://old.niss.gov.ua/MONITOR/Juni/14.htm> (дата звернення: 25.09.2020).

5. Коркуна О. І. Формування понятійно-категоріального апарату територіальних громад. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2019. Вип. 3. С. 26–29.

6. Молчанова Ю. Муніципальне регулювання здійснення членами територіальної громади права на участь у місцевому самоврядуванні: автореф. дис. .канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2019. 21 с.

ШАПОВАЛ Леся,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

(Національна академія внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ПОКРАЩЕННЯ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Проголошення будь-яких прав і свобод у певній сфері життя суспільства ще не є їх реалізацією. Вони повинні бути не лише надані особі, а й забезпечені державною підтримкою та різними способами захисту.

Відповідно до ст. 8 Конституції України «Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» [1]. Цей конституційний принцип передбачає потенційну можливість для кожної особи відстоювати свої права та законні інтереси за допомогою засобів судового захисту.

Однак, на сьогоднішній день з великою кількістю проблем і теоретичного, і практичного характеру пов'язаний судовий захист прав та законних інтересів неповнолітніх. З низки проблематики особливе місце займає встановлення процесуального статусу неповнолітньої особи в цивільному судочинстві. Це питання заслуговує на пильну увагу в наукових колах, оскільки без детального опрацювання процесуального статусу неповнолітньої дитини в цивільному

судочинстві відсутня можливість визначити обсяг її цивільно-процесуальних прав та обов'язків, необхідних для реалізації судового захисту. Найменша помилка при встановленні процесуального статусу неповнолітнього згодом може спричиняти зниження якості судових рішень, що постановляються, і позначитися на правозастосовній практиці в цілому.

На права і законні інтереси неповнолітніх осіб можуть впливати такі чинники. Насамперед, це недостатньо сформована особистість, яка нездатна відповідно реагувати як на навколишнє середовище, так й на ті вимоги, які встановлені цивільним процесуальним законодавством. По-друге, події та дії, що розгортаються в рамках цивільного судочинства за різними категоріями справ, що стосуються їх прав та законних інтересів, можуть здійснити на недостатньо сформовану психологічно особистість дитини вкрай негативний вплив.

Саме через цивільну процесуальну дієздатність, положення про яку закріплені в статті 47 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), характеризується правовий статус неповнолітньої особи в цивільному судочинстві.

Відповідно до ч. 1 ст. 47 ЦПК «здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи» [2]. Таким чином, повна дієздатність належить фізичним особам, які досягли 18 років, але неповнолітній може мати повну процесуальну дієздатність в наступних випадках:

1) з моменту офіційної реєстрації шлюбу (ст. 34 Цивільного кодексу України) або процедури наділення неповнолітньої особи повною цивільною дієздатністю (емансипації):

- у разі якщо він досяг шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також якщо він записаний матір'ю або батьком дитини (ч. 1 ст. 35 Цивільного кодексу України);

- у разі якщо він досяг шістнадцяти років і бажає займатися підприємницькою діяльністю. За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця (ч. 3 ст. 35 Цивільного кодексу України) [3].

2) у справах, що виникають з відносин (цивільних, сімейних, трудових та інших правовідносин), у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Однак, суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи (ч.2 ст. 47 ЦПК).

Відповідно до ч. 1 ст. 18 Сімейного кодексу України (далі – СК) «кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу» [4].

Наприклад, коли порушуються законні права та інтереси неповнолітнього; коли обов'язки щодо виховання та освіти неповнолітньої особи не виконуються або неналежно виконуються батьками чи іншими особами; коли стосовно неповнолітньої особи відбувається зловживання батьківськими правами.

У справах захисту прав неповнолітніх осіб ці норми мають винятковий характер, оскільки з допомогою них дітям надаються додаткові гарантії. Зокрема, вони можуть скористатися існуючими способами захисту від порушення їхніх трудових прав, від батьків та усиновителів, які порушують власні зобов'язання щодо виховання дітей. Але на даний момент у цивільному процесуальному законодавстві відсутня конкретна норма, *яка регулюватиме механізм звернення неповнолітньої особи до суду та її безпосередню участь як сторони у справі.*

Однак, це лише мала частина особливого правового становища неповнолітнього у процесуальних відносинах. Варто зазначити, що обмежена за своїм змістом дієздатність неповнолітньої особи потребує від законодавця більш детального врегулювання питання процедури звернення до суду за захистом своїх прав та законних інтересів та безпосередньої участі в суді неповнолітньої особи.

На сьогоднішній день обов'язки по захисту прав і законних інтересів дитини покладено на її законних представників.

Важливим аспектом тут є те, що законні представники не мають матеріально-правової зацікавленості у захисті прав та інтересів неповнолітньої особи, завдяки чому їх можна наділити всіма процесуальними правами в рамках цивільного судочинства в силу закону, хоч вони й виступатимуть лише представниками у справі.

Але, варто зазначити, що законні представники не завжди мають необхідні юридичні знання для захисту прав неповнолітньої особи. Тому тут важливо відзначити ще одного суб'єкта захисту прав неповнолітніх - представника за договором (адвоката або особи, яка має вищу юридичну освіту). Він має відповідні знання, що матиме сприятливий вплив на захист прав та інтересів дитини та результати цивільного процесу. Але тут постає питання про те, що він має матеріально-правову зацікавленість і може підтримувати не думку неповнолітньої особи, а негативні вимоги її батьків або інших осіб, які їх заміщають.

При цьому слід зазначити, що судовий захист прав та інтересів неповнолітньої особи в окремих цивільно-процесуальних умовах не можливий без повністю дієздатних дорослих суб'єктів права, внаслідок чого законодавцем були встановлені необхідні способи захисту. Саме тому, вважаємо, що потрібно розробити правовий механізм, який дозволить розширити гарантії судового захисту прав неповнолітніх осіб у цивільному судочинстві та зробить незалежною думку неповнолітнього від його законних представників. І вірним рішенням тут є право неповнолітньої особи на безоплатну правову допомогу в

цивільному судочинстві. І таке право для дітей визначено в п. 2 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу». В ч. 2 ст. 13 даного закону зазначено, що «безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг: 1) захист; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру.

Відповідно до ст. 15 вказаного закону «суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є: 1) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 2) адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу [5].

Але тут у неповнолітніх дітей на шляху реалізації права на звернення до суду та належний судовий захист постає низка складнощів.

По-перше. Значна частина справ, пов'язаних із захистом прав неповнолітньої особи, які розглядаються в судах, розглядаються з ініціативи або законних представників або державних органів, яким державою було доручено здійснювати захист прав та інтересів дитини.

По-друге. Неповнолітнім особам на даний момент не обійтися без представництва дорослих суб'єктів права. Вони не знають про існування адвоката, що може захищати його інтереси, і не уявляють усю глибину своїх прав та обов'язків як сторони в судовому процесі.

Отже, на нашу думку, *необхідно закріпити обов'язкову участь адвоката за призначенням суду у всіх справах, у яких торкаються прав та інтересів неповнолітньої особи. Тільки в такому разі адвокат стане повністю незалежним від сторін і діятиме лише на користь неповнолітньої особи.*

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.11.2022).

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 17.11.2022).

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 17.11.2022).

4. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 17.11.2022).

5. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 17.11.2022).

ШЕВЦІВ Михайло,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ГЛЕЦЬКА Олена,
*здобувач ступеня бакалавра факультету № 3 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Права людини та громадянина є фундаментальною категорією. Задекларовані в різних міжнародних та національних нормативно-правових актах, вони охороняються усіма можливими засобами та механізмами світової спільноти, адже втілюють в собі найбільшу соціальну цінність.

Попри невід'ємний характер, права людини, все ж мають властивість обмежуватися. Чи то як через легальний апарат примусу за протиправну поведінку, чи то у зв'язку із певними юридичними фактами, котрі мають місце за об'єктивних обставин. Однією із таких обставин, в сучасних реаліях української держави, є введення воєнного стану, через повномасштабне вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року.

За Указом Президента України проголошення воєнного стану на території нашої держави, це особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці, що впливає як на цивільних так і на військових. Під час введення даного правового режиму, тимчасово, на період його дії, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, такі як: недоторканність житла (ст. 30); таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); втручання в його особисте і сімейне життя (ст. 32); свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України (ст. 33), право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34) [1].

Також, можуть встановлюватись й заборони чи обмеження щодо вибору місця перебування осіб, пересування їх по території держави, де діє воєнний стан. Обмеження свободи пересування громадян та іноземців, обмеження у публічному висловленні думки щодо пропаганди культу агресора, мітинги, страйки, пересування після комендантської години (в разі її введення) тощо. В даному випадку, права людини можуть обмежуватись тільки тоді, коли особа вчинила діяння, що загрожує суверенітету, територіальній цілісності та

державній безпеці України, котре може спричинити шкоду, та за яке згідно законодавства настає відповідальність, або за умови коли й самій особі загрожує небезпека для її життя та здоров'я.

Права людини є складним, багатовимірним явищем. У різні епохи проблема прав людини, незмінно залишаючись політико-правовою, набувала й релігійно-етичного, філософського забарвлення. Часто саме боротьба за права людини, за все нові й нові ступені свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах з суспільством та державою [2, с.8]. З огляду на те, можна ствердити, що права людини та громадянина є обов'язковою складовою будь якої держави. Вони формуються, видозмінюються протягом усього періоду існування людства, та водночас вдосконалюється в процесі розвитку держави під впливом реформ, війн тощо.

Здійснивши екскурс в історію, варто пригадати період другої світової війни, коли західні країни застосовували надзвичайно широке коло обмежень прав та свобод громадян, серед яких:

- відмова від свободи друку та свободи слова через впровадження військової цензури;

- відмова від таємниці листування;

- переслідування осіб, що сповідували політично ворожі погляди (наприклад, ув'язнення лідерів Британської нацистської партії);

- ізоляція в таборах або депортації населення за етнічною ознакою (японців у США, німців та японців на території Британської імперії тощо).

- відмова від міжнародних зобов'язань стосовно правил ведення війни (зокрема, масове застосування зброї невибіркової дії проти цивільного населення під час бомбардувань Німеччини та Японії) [3]. Дані заходи застосовувались згідно законодавства країн Європи, США, де не було чіткої норми у законодавстві щодо забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Сьогодні ж, питання захисту прав людини у воєнний час регулюється нормами міжнародного гуманітарного права, а саме Женевськими Конвенціями. Їх основним завданням виступає регулювання засобів та методів ведення війни, захист цивільного населення від бойових дій (поранених, полонених, незаконно позбавлених волі).

Із зарубіжного досвіду варто звернути увагу, на те, що перші спроби законодавчо закріпити у чинних Конституціях можливість державної влади вживати додаткових заходів у разі настання надзвичайної ситуації, зустрічається у Конституції Сполучених Штатів Америки. Зокрема, ч. 2 ст. 9 цього акту містить вказівку на те, що права населення які закріплені в Habeas Corpus Act не можуть бути обмеженими чи порушеними з боку держави за винятком випадків, коли цього вимагає громадська безпека через вторгнення. При цьому, право

звертатись до збройних сил із вимогою забезпечити громадський порядок надано Конгресу – ч. 15 ст. 8 Конституції США [4].

Слід зазначити, що згідно українського законодавства, забезпечення публічної безпеки і порядку є завданням Національною поліцією України. Також, як зазначено в Законі України «Про Національну поліцію» обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України [5]. За нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції, в умовах дії воєнного стану, коли є загроза національній безпеці, територіальній цілісності тощо. Це проявляється у повноваженнях поліцейського, адже здійснення заходів щодо забезпечення правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості, також слугує для протидії загрози національній безпеці України.

Підсумовуючи слід зазначити те, що режим воєнного стану є особливим правовим режимом, котрий вводиться державою як реакція на загрозу суверенітету, територіальній цілісності та державній безпеці. В такий період, держава має право легально встановлює перелік заходів, що обмежують права та свободи людини і громадянина, котрі необхідні для протидії незаконній діяльності. Законодавство України, зокрема Основний закон нашої держави, поряд із міжнародним законодавством, теж містять норми щодо тимчасових обмежень прав та свобод людини і громадянина під час війни чи в період дії правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Права людини. – Ужгород, 2003. - 189 С.
3. Stewart Waters, William B. Russell. The World War II Era and Human Rights Education. Social Education. 2012. № 76. pp 301–305.
4. Constitution of the United States [Electronical source] – Access mode : http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm
5. Про Національну поліцію: Закон України від 04.07.2015 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

ШЕВЦІВ Юлія,
*науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПЕРІОДУ ГЕТЬМАНЩИНИ

Шлюбно-сімейні відносини, які визнані у суспільстві як форма взаємин між чоловіком і жінкою, пройшли тривалий шлях еволюції. Кожен історичний період відрізнявся своїми моделями шлюбної поведінки та розумінням категорії «сім'я».

Одним із важливих періодів розвитку українського права в цілому, та сімейних правовідносин зокрема, є період Гетьманщини (друга половина XVII – початок XVIII ст.).

За часів Гетьманщини шлюбно-сімейні відносини регулювалися в більшості нормами звичаєвого права та церковним правом. Хронологічно першою пам'яткою історичного розвитку українського права першої половини XVIII ст. був «Процес короткий наказний, виданий при резиденції гетьманській» (1734 рік), (далі – «Процес»). Важливість цього документа в тому, що в ньому містилися нормативні акти, що регулювали тогочасний судовий процес, зокрема майнові відносини подружжя (п. 7 «Процесу») [1, с. 88].

Найвідомішою пам'яткою українського законодавства середини XVIII ст. можна вважати «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 рік), (далі – «Права»). Даний Кодекс українського права був створений спеціальною комісією українських правників, робота над яким тривала п'ятнадцять років. Попри те, що проект зводу законів Гетьманщини не будучи офіційно затвердженим де-юре, де-факто діяв в тогочасній Україні. Шлюбно-сімейні відносини в кодексі «Права» регулювалися главою 10, яка мала назву «Про змови весільні, про посаг і віна, про спадщину чоловіка по жінці і жінки по чоловіку і про розводи» [2].

За «Правами» сім'я починалася зі шлюбу. Шлюб – це визначений законом та заснований на добровільній згоді договір між чоловіком та жінкою про спільне життя аж до смерті з метою створення сім'ї та продовження людського роду [3, с. 15]. За цим Кодексом, сімейно-власницькі права визначаються станом залежності, яка у свою чергу, відповідає характеру земельної власності. Звідси впливає політичний характер сім'ї, – для кожного благодареного і власника землі шлюб є актом політичним, нагодою для збільшення своєї могутності завдяки новим союзам [2].

Отже, можемо стверджувати, що норми, які регулювали шлюбно-сімейні відносини на українських землях за часів Гетьманщини ґрунтувалися переважно на Кодексі «Права, за якими судиться малоросійський народ». Кодифікація українського права XVIII ст. засвідчує, що українське право було набагато розвиненішим ніж російське.

У тодішній Україні переважала звичаєва форма укладення шлюбу – весілля. Шлюбний вік встановлювався для хлопців – 18 років, для дівчат – 13 років. Укладенню формального шлюбу передували переговори й угоди між батьками майбутнього подружжя. Угода між батьками ставала дійсною шлюбною угодою тільки після взаємної згоди майбутнього подружжя. Взаємна згода дітей на шлюб вимагала дозволу батьків, а після їх смерті – старших родичів чи опікунів. Іноді дозвіл на шлюб давала місцева адміністрація. У разі порушення цієї норми угода втрачала юридичну чинність [1, с. 97]. Цими положеннями в Гетьманщині підтверджувався давній український звичай, на основі якого головну роль у виборі подружньої пари та в матеріальному забезпеченні нової сім'ї відігравали батьки.

В українській державі кінця XVII ст. існував звичай, який встановлював, що під час зговору батьків і дітей про майбутній шлюб можна було брати й давати своєрідні «заклади», чи «заруки», грошима («заручні штрафи»), щоб забезпечити шлюбний договір. Якщо шлюб був укладений, а потім розірваний, то винна сторона повинна була повернути завдаток і весільні витрати. Коли наречена без будь-яких поважних причин відмовлялася вступати в шлюб, завдаток повертався в подвійному розмірі, відшкодовувалися збитки, пов'язані з весільним зговором. Ніхто не мав права насильно примушувати когось вступати в шлюб. Перешкодою вільного вибору подружньої пари була заборона укладання шлюбу між близькими родичами (близькість споріднення встановлювалася на основі церковних правил). Порушення цього правила призводило до визнання шлюбу недійсним [4, с. 177].

У Україні тривалий час, після прийняття християнства, використовувалась давня форма укладання шлюбу – так зване весілля, або шлюбна гостина, яка супроводжувалася старовинними обрядами. Ця форма збереглася і в Гетьманщині. День шлюбної гостини (весілля) вважався днем укладання шлюбу і давав право на подружнє життя. Іншою формою укладання шлюбу було вінчання (укладання шлюбу в церкві за участі священника). Церковне освячення шлюбу (вінчання) тривалий час не мало вагомого значення. Якщо обряд вінчання відбувався раніше, ніж весілля, то молоде подружжя не могло спільно проживати, а перебувало у своїх батьків, поки не відбулося весілля. На цю обставину звернув увагу в 1744 р. Синод, який вимагав брати розписку про зобов'язання молодого подружжя не починати сімейного життя відразу після церковного обряду. З кінця XVII ст. церковний обряд вінчання набув однакового значення з весіллям [4, с. 178].

Крім так званих законних шлюбів з церковним вінчанням, у Гетьманщині існував шлюб на «віру», у якому жінка була рівноправна з чоловіком (цивільний шлюб).

Відносини між подружжям мали особистий і майновий характер. Особисті відносини між чоловіком і дружиною базувалися на тому, що з укладенням шлюбу дружина була під владою чоловіка як глави сім'ї. Вона отримувала його прізвище і користувалася пошаною, яка належала його чоловікові з огляду на його соціальне становище, службу або заняття за його життя чи після його

смерті. Майно подружжя ґрунтувалося на правах роздільної власності (майна жінки (посагу) й майна чоловіка – (віна)). Чоловік був законним опікуном своєї дружини, розпоряджався її посагом та особистим майном, представляв її інтереси у суді. Це підтвердження того, що дружина не мала повної юридичної самостійності [1, с. 97].

Якщо подружжя на початку спільного життя не мало майна, а придбало його впродовж спільного життя працею чи службою, тоді за взаємною згодою вони могли вільно розпоряджатися цим майном, а після смерті чоловіка вдова одержувала у власність 1/3 частину майна, якщо мала дітей. У власність бездітної вдови переходило все майно [4, с. 180].

За борги, що виникли під час спільного подружнього життя, однаково відповідали обоє спільним майном. Після смерті чоловіка дружина ставала опікункою малолітніх дітей (якщо чоловік не призначав заповітом окремого опікуна) і одержувала право розпоряджатись як своїм майном (посагом), так і чоловіковим (віном), і дитячим майном аж до своєї смерті або до виходу вдруге заміж [4, с. 179].

Припинявся шлюб зі смертю одного з подружжя чи з розлученням. Вирішення справ законності шлюбів і офіційних розлучень, а також питання віри й моралі належали до компетенції церковних судів. Однак, питання про майнові спори розлучених вирішували місцеві судові установи.

У Гетьманській державі детально регламентувались особисті та майнові відносини між батьками та дітьми. Діти перебували під батьківською владою та на утриманні й вихованні батьків, поки не досягали повноліття й не були батьками виокремлені (сини) чи одружені (дочки). Інститут «виділу» батьками синів на «свій хліб» полягав у тому, що батьки, виокремлюючи синів, надавали їм за свого життя частину майна, аби вони створили власну сім'ю, самі себе утримували і жодних претензій на спадщину після їх смерті не мали навіть тоді, коли б одержали меншу частку, ніж ту, що після смерті батьків дістали невиокремлені сини. Виділ дітей проводили у присутності свідків і записували його до урядових книг разом із письмовим зобов'язанням дітей не вимагати після смерті батьків більше, ніж одержали за життя [1, с. 97].

Також, регламентувався поділ дітей, котрі народилися в законному шлюбі й поза шлюбом. Діти, які народжувалися в законному шлюбі, мали повноту прав, встановлених законом для легальних дітей, інші діти цих прав не мали. При цьому, поділяли нешлюбних дітей на дві групи: на «бенкартів», які народилися від чоловіка і жінки, які не були пов'язані між собою шлюбом, і на дітей, народжених від неодружених чоловіка і жінки, проте які потім взяли шлюб і, крім прижитих дітей до одруження, народили шлюбних дітей. У Гетьманщині «бенкарти» за життя законних дітей не мали жодних прав у сім'ї і батьківського та материнського майна не спадкували. Якщо шлюбних дітей не було, то «бенкарти» спадкували майно матері й мали право на виховання за рахунок справжнього батька, за винятком знову ж таки, дітей, незаконно прижитих одруженим чоловіком або одруженою жінкою [4, с. 181].

Батьки щодо своїх дітей мали широкі права. Усиновитель мав таку ж владу над усиновленим, як і рідний батько. Зокрема, невиокремлених синів і дочок батьки в разі необхідної потреби мали право дати у найми або в заставу на службу; батьки не несли відповідальності перед судом за скаргами чи позовами своїх дітей; майно, набуте дітьми під час спільного життя з батьками, залишалося під владою батьків [1, с. 97-98].

Отже, шлюбно-сімейні відносини на українських землях періоду Гетьманщини регулювалися збірником «Процес короткої наказний, виданий при резиденції гетьманській» (1734 рік) та кодексом «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 рік). Система норм Гетьманської держави переважно регулювала питання порядку укладення шлюбу та умови його дійсності; майнові відносини між чоловіком і дружиною, між подружжям і дітьми; права дітей у сім'ї. Регламентація цієї важливої сфери суспільного життя в ті часи засвідчує розвинений характер шлюбно-сімейного права Гетьманщини в другій половині XVII – першій половині XVIII ст. та мало позитивний вплив на подальший розвиток сучасного українського сімейного права.

Список використаних джерел:

1. Лепісевич П.М., Терлюк І.Я. Козацька держава і право: навчальний посібник з історії держави і права України. Львів: Край, 2005. 136 с.
2. Права, за якими судиться малоросійський народ. URL: <http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2013/12/>
3. Проблеми сучасного сімейного права: моногр. / за наук. ред. док. юрид. наук І.С. Лукасевич-Крутник. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 208 с.
4. Остапенко Т.О. Сімейне право Лівобережної України другої половини XVII – першої половини XVIII ст. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 175–183.

ШИШКО Валерій,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри теорії права,

конституційного та приватного права

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖУРНАЛІСТА: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Створення безпечного середовища для існування та розвитку вільного суспільства в Українській державі є неможливим без створення єдиної стійкої і функціональної системи гарантій реалізації прав журналістів як частини сектору національної безпеки.

Гарантії реалізації прав журналістів стали одним із пріоритетних напрямків удосконалення законодавства не тільки в Україні, а й у всьому світі. Саме ця діяльність пов'язана з ризиками, з перебуванням працівників ЗМІ в районах бойових дій та надзвичайних ситуацій. На жаль, небезпека для журналістів виникає і в мирний час, коли державні органи, юридичні особи та навіть поліція перешкоджають журналістам виконувати їхні професійні обов'язки. Тому на державному рівні має бути забезпечено дотримання прав журналістів як осіб, діяльність яких пов'язана з професійним ризиком.

Гарантії діяльності журналістів передбачають не лише свободу слова, а й захист життя та здоров'я журналістів. Статистика з цього приводу поки дійсно невітшна.

У правовідносинах, що виникають у процесі забезпечення прав журналістів, залучаються різноманітні учасники, але головними є журналіст і держава. Тому законодавче визначення терміну «журналіст» спрямоване на встановлення кола осіб, на яких поширюються гарантії захисту професійних прав. Проте, проаналізувавши нормативно-правові акти, можна зробити висновок, що термін «журналіст» залежить від виду ЗМІ чи нормативного акту, у якому це визначено. Так, у Законі України «Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів», журналіст – творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України [1]. А журналіст інформаційного агентства — творчий працівник, який збирає, одержує, створює та готує інформацію для інформаційного агентства і діє від його імені на підставі трудових чи інших договірних відносин з ним або за його уповноваженням [3]. Телерадіожурналіст - штатний або позаштатний творчий працівник телерадіоорганізації, який професійно збирає, одержує, створює і готує інформацію для розповсюдження [4]. Журналіст редакції якогось друкованого ЗМІ – це є творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для друкованого засобу масової інформації та діє на підставі трудових чи інших договірних відносин з його редакцією або займається такою діяльністю за її уповноваженням, що підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації [2].

Більш широке визначення наведено в Рекомендації № R (96) 4 Комітету міністрів Ради Європи «Про захист журналістів у конфліктах і тиску». Термін «журналіст» слід розуміти такий, який охоплює всіх представників ЗМІ, які беруть участь у зборі, обробці та розповсюдженні новин та інформації, включаючи операторів і фотографів, а також допоміжний персонал, водіїв і перекладачів [6]. У Рекомендації № R (2000) 7 «Про право журналістів не розголошувати джерела інформації», термін «журналіст» означає будь-яку фізичну або юридичну особу, яка регулярно або професійно бере участь у зборі

та публічному поширенні інформації будь-якими засобами масової інформації. Ця Рекомендація також використовує термін «працівники ЗМІ»: він охоплює всіх осіб, які беруть участь у зборі, обробці та розповсюдженні інформація для ЗМІ. У нього також входять оператори і фотографи, а також технічний персонал, наприклад водії і перекладачі [7].

Крім того, згідно з Планом дій ООН щодо безпеки журналістів і проблеми безкарності: «Захист журналістів не повинен обмежуватися лише тими, хто є офіційно визнаний журналістами, він поширюється на інших осіб, зокрема представників медійної спільноти а також цивільних журналістів та інших осіб, які можуть використовувати нові медіа як засіб звернення до своєї аудиторії» [5].

Беручи до уваги євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, а також професійні ризики професії у т.ч. в умовах воєнного стану, інформаційне законодавство вимагає впровадження ширшого значення терміну «журналіст», включаючи допоміжний персонал. Лише після затвердження законодавцем загальної концепції поняття журналіста можна говорити про всебічне охоплення осіб, яким гарантується здійснення професійної журналістської діяльності. Врахування змін державної політики у сфері журналістики підтримає створення безпечного середовища для існування та розвитку вільного суспільства через зміцнення довіри до органів Національної поліції з боку суспільства, продовження розвитку України як безпечної європейської держави.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>
3. Закон України «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80>
4. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 23 грудня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>
5. UN Plan of Action on the Safety of Journalists and the Issue of Impunity. URL: <https://www.unesco.org/en/safety-journalists/un-plan-action>
6. Recommendation No. R (96) 4 of the Committee of Ministers to member states on the protection of journalists in situations of conflict and tension adopted on 3 May 1996. URL: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-no-r-96-4-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-protection-of-journalists-in-situations-of-conflict-and-tension?_101_INSTANCE_aDXmrol0vvsU_viewMode=view/
7. Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member states on the right of journalists not to disclose their sources of information adopted on 8 March 2000. URL: <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of->

ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-no-r-2000-7-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-right-of-journalists-not-to-disclose-their-sources-of-information?inheritRedirect=false

ЯРЕМЧУК Віталій,
*кандидат історичних наук, доцент,
 доцент кафедри загально-правових дисциплін
 Інституту права
 (Львівський державний університет
 внутрішніх справ)*

ПРАВО НА ОСВІТУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Освіті відводиться велика роль у розвитку суспільства і розв'язанні його проблем. Сьогодні відбувається процес перетворення освіти в глобальний фактор розвитку людства, згідно якого завданнями освіти є інтелектуальна підготовка до дорослого життя і уміння застосовувати наукові знання у вирішенні конкретних проблем повсякденного життя.

Провідні міжнародні експерти висловлюють думку, що ХХІ ст. буде століттям освіти. Освіта є основним компонентом культури, що забезпечує спадкоємність та відтворення накопичених знань, досвіду, традицій. Освіту можна розглядати і як процес навчальної діяльності, і як результат цього процесу. Причому освіта – це не просто діяльність, а діяльність в особливий спосіб організована, з певною ієрархією ролей і нормативним регулюванням.

10 грудня 1948 р. в Паризькому палаці Шайо Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Загальна декларація прав людини, яка була сприйнята світовою спільнотою «як завдання, до виконання якого мусять прагнути всі народи і всі держави». В підготовці проекту декларації брала участь і Україна, яка була у складі Комісії ООН з прав людини.

У 1966 р. Міжнародна конференція ООН з прав людини повідомила, що Декларація «являє собою зобов'язання для членів міжнародного співтовариства» для всіх людей та послужила основою для двох обов'язкових пактів ООН про права людини: Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного Пакту про економічні, соціальні та культурні права. Саме Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. структурував права людини за трьома групами: 1) право на працю в справедливих та сприятливих умовах (ст. 6–8); 2) право на соціальний захист, достатній життєвий рівень і на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я (ст. 9–12); 3) право на освіту та користування здобутками свободи в галузі культури і результатами наукового прогресу (ст. 13–15).

Згідно з чинним законодавством України, освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і

держави.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Право на освіту – передбачені нормами міжнародного та національного права вид та міра можливої поведінки (діяльності) людини, яка спрямована на розвиток власної індивідуальності та особистості шляхом здобуття, розвитку, тренінгу знань, умінь, навичок, компетенцій, поглядів, переконань, досвіду, здібностей в ході навчання та власної цілеспрямованої діяльності.

Право на освіту – це право людини на здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, які необхідні для нормальної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства.

Праву на освіту притаманні родові ознаки усіх прав людини. Зокрема, право на освіту має: загальний характер – є неодмінною складовою конституційно-правового статусу будь-якої людини; постійний характер – передбачає можливість його реалізації протягом усього життя; гарантований характер – не допускає протиправних обмежень його реалізації, передбачає забезпечення органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями, політичними партіями, навчальними закладами.

Серед специфічних ознак права на освіту (притаманних не усім суб'єктивним правам людини) можна назвати динамічний характер, що виявляється у постійному збагаченню змісту права на освіту та індивідуальний характер – необхідність його особистої реалізації, неможливість інститутів делегування, представництва, довіреності (хоча право на освіту малолітніх дітей відомим чином залежить від батьків, які мають право самостійно обирати освітній заклад).

Зміст права на освіту складається з таких елементів:

– право на власні дії – різновид та міра можливої власної поведінки правомочної сторони правовідносин, якій кореспондує необхідність зобов'язаної сторони здійснювати активні дії в інтересах уповноваженої та/або не заважати її поведінці;

– право-використання, можливість правомочної сторони користуватись соціальним благом, «яким є результат освіти, а саме здобуті теоретичні знання та практичні навички». На перший погляд, цей елемент виходить за межі реалізації права на освіту та пов'язаний із реалізацією інших прав людини (права на працю, на творчість, свободу слова тощо).

– право-вимога, право на чужі дії – можливість правомочної сторони вимагати дотримуватися та міру належної поведінки від зобов'язаного суб'єкта;

– право-домагання, право на дії держави (право на захист) – можливість правомочної сторони при нездійсненні зобов'язаною стороною належної поведінки звертатися за захистом до правоохоронних, судових органів,

правозахисних організацій.

Зміст права на освіту можемо окреслити таким чином:

– право кожної людини на рівні умови вступу до усіх освітніх закладів (у тому числі конкурсні умови вступу до ЗВО), на рівні умови здобуття дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти та рівні умови державної атестації в усіх освітніх закладах;

– право на самоосвіту;

– право громадян України на безкоштовну вищу освіту (на конкурсній основі) в державних і комунальних ЗВО.

Щодо останньої компоненти слід відзначити, що громадянин України має право безоплатно здобувати вищу освіту, «якщо певний освітньо-кваліфікаційний (освітньо-науковий) рівень громадянин здобуває вперше» (ст. 4 Закону України «Про вищу освіту»).

Закон України «Про освіту» прописує основні складові права на освіту.

У ст. 3 «Право на освіту» наголошується:

«1. Кожен має право на якісну та доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України.

2. В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак.

3. Право особи на освіту може реалізовуватися шляхом її здобуття на різних рівнях освіти, у різних формах і різних видів, у тому числі шляхом здобуття дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та освіти дорослих.

4. Кожен має право на доступ до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів, у тому числі в мережі Інтернет, електронних підручників та інших мультимедійних навчальних ресурсів у порядку, визначеному законодавством.

5. Держава здійснює соціальний захист здобувачів освіти у випадках, визначених законодавством, а також забезпечує рівний доступ до освіти особам із соціально вразливих верств населення.

6. Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти.

7. Іноземці та особи без громадянства здобувають освіту в Україні відповідно до законодавства та/або міжнародних договорів України.

8. Особи, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту згідно із Законом України «Про біженців та осіб, які

потребують додаткового або тимчасового захисту», а також інші категорії іноземців та осіб без громадянства у передбачених законом та/або міжнародним договором України випадках мають рівне з громадянами України право на освіту (частина восьма ст. 3 в редакції Закону № 2471-ІХ від 28.07.2022).

9. Право на освіту не може бути обмежене законом. Закон може встановлювати особливі умови доступу до певного рівня освіти, спеціальності (професії)».

В умовах сучасних збройних конфліктів у світі питання життя, здоров'я учасників освітнього процесу, збереження закладів освіти як безпечного простору є надзвичайно гострим. У 2015 р. ООН розробило Декларацію про безпеку шкіл. Декларація про безпеку шкіл – це політичне зобов'язання забезпечувати кращий захист дітей, вчителів та шкіл, підтримувати продовження освіти під час бойових дій та вживати конкретних заходів, щоб запобігти використанню шкіл у військових цілях.

Декларація була відкрита для підписання на конференції про безпеку шкіл, скликаній Міністерством закордонних справ Норвегії в Осло в травні 2015 р. З того часу 9 вересня відзначається як Міжнародний день захисту освіти від нападів.

26 листопада 2019 р. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) вітав зобов'язання українського уряду забезпечувати доступ дітей до освіти під час збройного конфлікту, оскільки Україна стає 100-ю державою, яка приєдналася до Декларації про безпеку шкіл.

Станом на 9 вересня 2022 р. Декларацію підписало 111 держав, серед яких немає Росії. Сьогодні ж в Україні ця держава-агресор розглядає заклади освіти як об'єкти для обстрілів.

Вітчизняні та зарубіжні науковці й практики трактують освітнє середовище, як частину життєвого, соціального середовища людини, що є сукупністю всіх освітніх чинників, які безпосередньо чи опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку багатогранного простору, що формує особистість.

Для реалізації безпеки освітнього середовища Кабінетом Міністрів України ухвалений 4 серпня п.р. Національний план заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл. Останнім часом розроблено та впроваджується в життя чимало новацій щодо реалізації права на освіту в умовах війни. Державна служба з надзвичайних ситуацій спільно з Міністерством освіти і науки України розробили Вимоги та рекомендації щодо облаштування безпечного укриття у закладі освіти. З початком нового навчального року у кожному закладі освіти індивідуально ухвалюються рішення щодо організації освітнього процесу – очно, дистанційно чи у змішаному форматі. Це рішення залежатиме, зокрема, від безпекової ситуації, наявності, стану та місткості укриття та від результатів обстеження закладів освіти спеціальними комісіями.

Під час військових дій та ще тривалий час після їх закінчення заклади освіти в Україні працюватимуть у нових для себе вимогах до безпечного освітнього середовища, забезпечуючи реалізацію права на освіту, бо освіта – це

головний, провідний чинник політичного, економічного, соціального та культурного прогресу, оскільки вона є найважливішим інструментом ефективного управління, обґрунтованого прийняття рішень і розвитку сучасної правової та соціальної держави.